

EEVA AARREVAARA (TOIM.)

Suomalainen maaseututajaama muutospaineessa

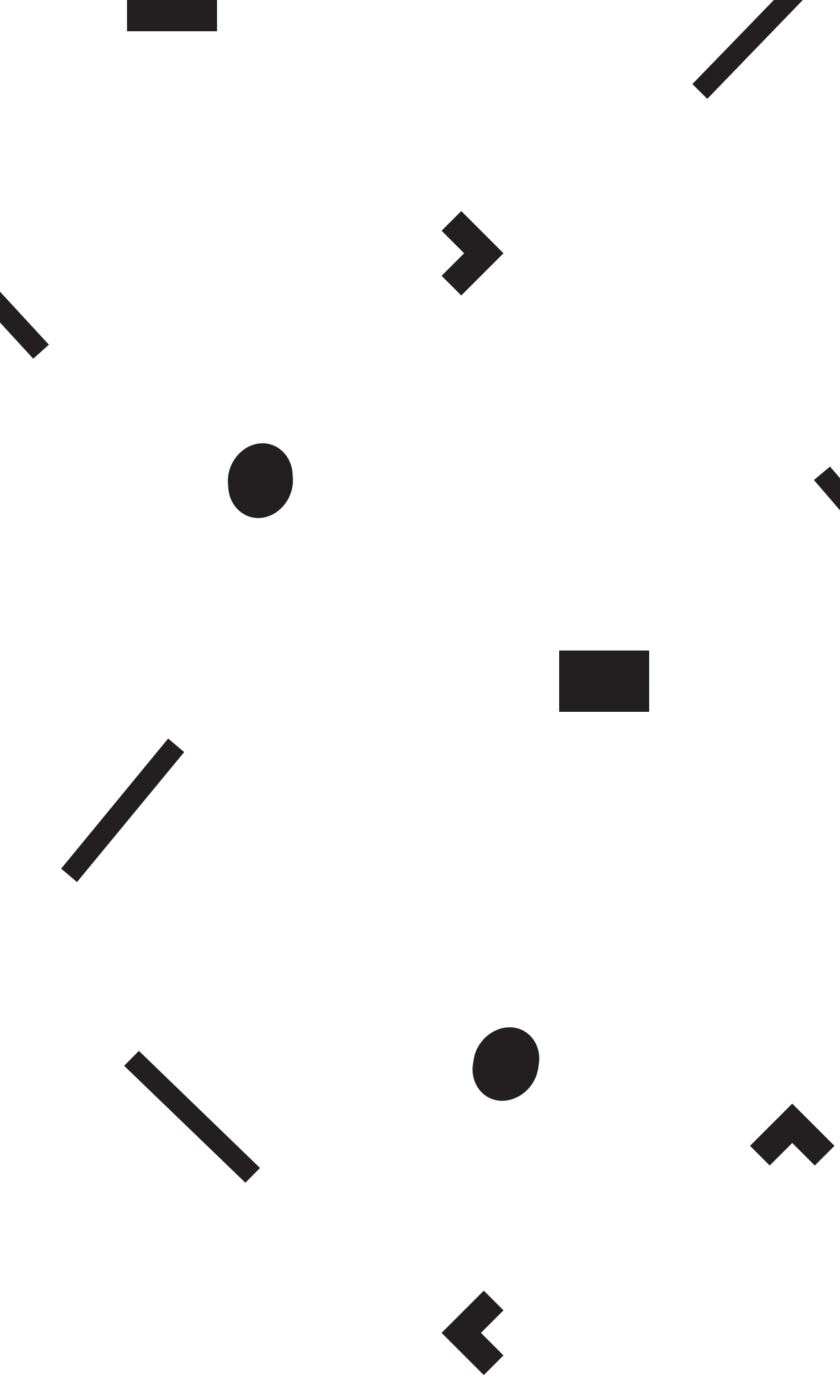
Suomalainen maaseututajaama 2010-luvulla
– tutkimushankkeen loppuraportti

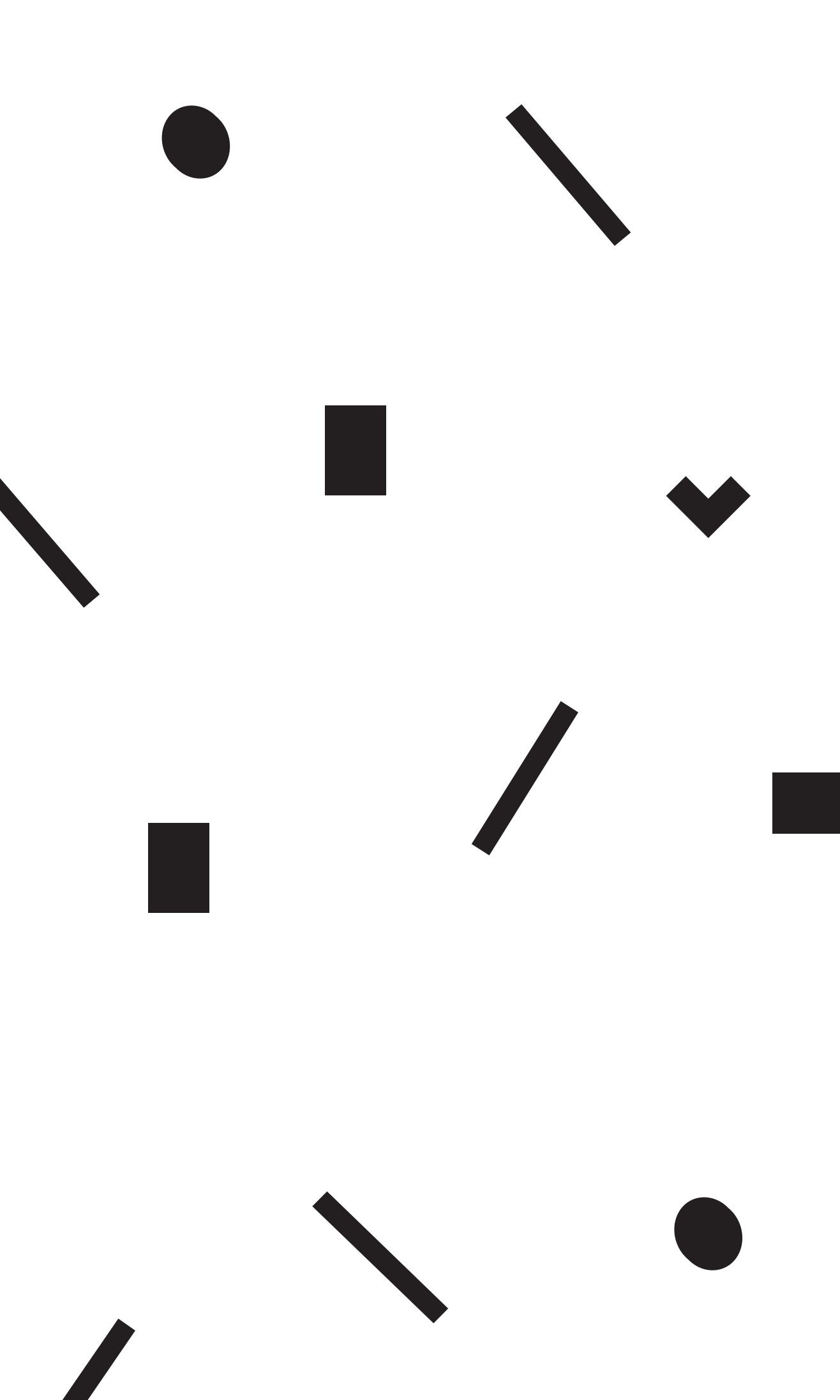

Lahden ammattikorkeakoulu Oy:n julkaisusarja, osa 3

LAMK

Lahden ammattikorkeakoulu
Lahti University of Applied Sciences

Eeva Aarrevaara (toim.)

Suomalainen maaseututaajama muutospaineessa

Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla
–tutkimushankkeen loppuraportti

LAMK Lahden ammattikorkeakoulu
Lahti University of Applied Sciences

Lahden ammattikorkeakoulu Oy:n julkaisusarja, osa 3

Vastaava toimittaja: Ilkka Väänänen

Taitto: Ankara Design

Painopaikka: Multiprint Oy, 2015

Kannen kuva: Isomäki, A. 2007. Hauhon kirkonkylä vuonna 2007. Saatavissa: vastavalo.fi.

Painettu julkaisu:

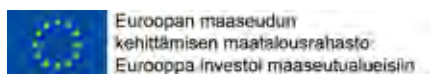
ISSN 2342-7493

ISBN 978-951-827-225-3

Sähköinen julkaisu:

ISSN 2342-7507

ISBN 978-951-827-226-0

Sisältö

09

Kirjoittajakuvaukset

11

Tiivistelmä

12

Abstract

13

Eeva Aarrevaara

Johdanto

20

Emilia Rönkkö

Maaseudun kirkonkylien ja kulttuuriympäristöjen muutos
1970-luvun lopulta 2010-luvulle

34

Eeva Aarrevaara

Tutkimuskohteiden esittely

39

Maija Rautamäki, Ina Westerlund
Perniö

46

Anni-Maija Fincke
Hauho

55

Eeva Aarrevaara
Sysmä

67

Eeva Aarrevaara
Multia

75

Emilia Rönkkö
Kangasniemi

83

Emilia Rönkkö
Kälviä

89

Emilia Rönkkö
Kaustinen

94

Emilia Rönkkö

Maaseututaajamien tutkimuksen metodiikka

109

Heikki Kukkonen

Suomalainen maaseututaajama 1970-luvun lopulta nykypäivään

114

Liisa Tarjanne

Ympäristöhallinnon ja lainsäädännön muutos maaseututaajamien kannalta

121

Teppo Korhonen

**Maaseututaajamien rakennettu ympäristö tutkimuskohteena
- kansatieteellinen näkökulma**

124

Kirsti Kovanen

Maaseututaajamien kulttuuriympäristön arvot ja säilymisen haasteet

127

Sirkku Huisko ja Merja Vikman-Kanerva

Maaseututaajamat osana maakunnan yhdyskuntarakennetta

131

Ulla-Maija Upola

Aluearkkitehdin tehtäväkenttä maaseutukunnissa

134

Helka-Liisa Hentilä

Maaseututaajama yhdyskuntasuunnittelun koulutuksen ja tutkimuksen kohteena

151

Kristiina Soini-Salomaa

**Pienen maaseututaajaman ja kunnan tulevaisuusvisiot
– esimerkki Multialta**

153

Eeva Aarrevaara

Lähtökohtia maaseututaajamien tulevaisuuden tarkastelulle

Kirjoittajakuvaukset

TkT (arkkitehti SAFA) Eeva Aarrevaara toimii yliopettajana Lahden ammattikorkeakoulussa. Aikaisempi työkokemus muodostuu suunnittelutyöstä eri organisaatioissa sekä tutkimuksesta Teknillisessä korkeakoulussa (nyk. Aalto-yliopisto). Hänen asiantuntemuksensa keskittyy monialaiseen yhdyskuntien suunnitteluun ja siihen vaikuttaviin muutosprosesseihin.

Maisema-arkkitehtiopiskelija Anni-Maija Fincke on laatinut diplomityönsä Hauhon taajamasta Aalto-yliopistoon 2015.

TkT (arkkitehti SAFA) Helka-Liisa Hentilä on Oulun yliopiston arkkitehtuurin tiedekunnan dekaani ja yhdyskuntasuunnittelun professori. Hän on toiminut opetus-, suunnittelu- ja tutkimustehtävissä Suomessa ja Ruotsissa. Hänen erityisalansa on kestävä kehitys edistävänä ja vuorovaikutteisesti toteutettu yhdyskuntasuunnittelu.

Maisema-arkkitehti Sirkku Huisko toimii tällä hetkellä Uudenmaan liitossa alue-suunnittelussa kehittämispäällikkönä. Hän on aiemmin työskennellyt mm. tutkijana Aalto-yliopistossa (ent. Teknillinen korkeakoulu) sekä aluekehitysarkkitehtina hankekehityksen ja kaavoituksen parissa Sipoon kunnassa.

FT Teppo Korhonen on toiminut Museoviraston kansatieteen toimistossa ja rakenushistorian osastolla tutkijana sekä Helsingin yliopistossa kansatieteen oppiaineen assistenttina, yliopistonlehtorina ja dosenttina. Hän on tutkinut kansanomaisista rakennuskulttuuristamme mm. kuisteja ja verantoja (1991), vesimyllyjä (1993), pihamuotoja (2006), ikkunatyyppejä (2007), poroerotuspaikkojen rakennuksia ja rakenteita (2008) sekä aitoja ja portteja (2013).

Arkkitehti Kirsti Kovanen toimii arkkitehtina Etelä-Savon ely-keskuksessa. Aiemmin hän on toiminut kunnan arkkitehtina, seutukaava-arkkitehtina ja neuvonta-arkkitehtina. Hän on tutkinut restaurointia ja rakennussuojelua mm. kaupunkialueiden, kansanrakennusten, puutarhojen ja modernin arkkitehtuurin kannalta ja toimii v:sta 2011 lähtien kansainvälisen ICOMOSin pääsihteerinä.

Dosentti (arkkitehti SAFA 1971) Heikki Kukkonen on eläkeläinen, mutta harjoittaa edelleen arkkitehdin ammattia yksityisyrittäjänä osuuskunnassa, jonka perustajajäseniä hän oli vuonna 1969. Hän on toiminut teknillisessä korkeakoulussa mm. tutkimuslaitoksen johtajana ja määräaikaisena yhdyskuntasuunnittelun professorina. Hänellä on myös pitkäaikainen kokemus aktiivisesta kansalaistoiminnasta ja toisinajattelusta.

Professori Maija Rautamäki toimii Aalto-yliopiston Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulun arkkitehtuurin laitoksella maisema-arkkitehtuurin tutkinto-ohjelmassa. Hän on valmistunut Teknillisestä korkeakoulusta tekniikan lisensiaatiksi 1982. Hän on työskennellyt omassa yrityksessä, muutaman vuoden jaksoja Espoon kaupungin yleiskaavaosastolla 1970-luvulla ja Turun kaupungin asemakaavaosastolla 1980-90-luvulla sekä professorina TKK-Aalto-yliopistossa vuodesta 1996.

TkT, arkkitehti Emilia Rönkkö on toiminut Oulun yliopistossa tutkijatohtorina kulttuuriympäristöihin sekä maankäytön suunnitteluun liittyvissä tutkimushankkeissa. Tutkimustyö on suuntautunut erityisesti maaseudun maankäytön suunnittelun erityiskysymyksiin sekä kulttuuriympäristöihin liittyvien selvitys- ja analyysimenetelmien kehittämiseen.

Arkkitehti (SAFA, MARK) Raija Seppänen toimii Maa- ja metsätalousministeriössä yliarkkitehtina. Hänen tehtäviinsä kuuluvat ministeriön rakentamista, kaavoitusta, yhdyskuntarakennetta ja maisemaa koskevat asiat. EU:n Suomen maaseutuohjelman tehtävistä hänen vastuullaan ovat erityisesti rakentamiseen liittyvät investoinnit. Hän on johtanut osakkaana arkkitehtitoimistoa ja toiminut opettajana Aalto-yliopistossa (ent. Teknillinen korkeakoulu). Hän on työskennellyt pitkään myös kunnissa maankäytön suunnittelu- ja johtotehtävissä.

KT Kristiina Soini-Salomaa on erikoistunut tulevaisuudentutkimukseen, ennakointiin ja kulttuurialan kehittämiseen. Hän toimii tulevaisuusvalmentajana ja kouluttajana lukuisissa organisaatioissa. Hän on tehnyt pitkän työuran kulttuurialan eri johto- ja kehittämistehtävissä, mm. Taito-liitossa 1997–2009. Vuosina 2009–2014 hän työskenteli projektitutkijana ja tutkijatohtorina Helsingin yliopiston Opettajan-koulutuslaitoksella ja Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmeniassa.

TkL Liisa Tarjanne on valmistunut arkkitehdiksi Teknillisestä korkeakoulusta 1963 ja tekniikan lisensiaatiksi 1972. Hän on työskennellyt Olli Kivisen arkkitehtitoimistossa 1965–69, Suomen Akatemian tutkijana 1969–74, Uudenmaan lääninhallituksen tarkastajana 1974–76 sekä sisäasiainministeriön ja sittemmin ympäristöministeriön kaavoitus- ja rakennustoimen ylitarkastajana ja yliarkkitehtina 1977–2001. Suomen Akatemian teknillistieteellinen toimikunnan jäsen hän on ollut vuosina 1974–79.

Arkkitehti Ulla-Maija Upola on työskennellyt Tuusulan kunnan kaava-arkkitehtina vuosina 1991–2001. Tuusulasta hän siirtyi aluearkkitehdiksi pieniin Itä-Uudenmaan ja Keski-Uudenmaan kuntiin - Askola, Myrskylä, Pornainen ja Pukkila - päätoimenkuvanaan kaavoitus ja rakentamisen ohjaus. Vuonna 2014 hän aloitti Sipoon kunnan rakennusvalvontapäällikön tehtävissä. ...

DI Merja Vikman-Kanerva on toiminut maankäytön johtotehtävissä Helsingin seudun kunnissa (Mäntsälässä, Nurmijärvellä ja Keravalla) 1980 – luvulta lähtien. Nyt hän toimii Uudenmaan liitossa aluesuunnittelun johtajana.

Maisema-arkkitehtiopiskelija Ina Westerlund on laatinut kandidaatintyönsä Aalto- yliopistoon Perniön kirkonkylästä 2014.

Tiivistelmä

Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla – tutkimuksen tavoitteena on ollut kuvata ja analysoida eri puolilta maata valittujen maaseututaajamaympäristöjen muutosta verrattuna 1980-luvun alussa julkaistun Suomalainen maaseututaajama -tutkimuksen havaintoihin. Tutkimuskohteiksi valittiin eri puolilta Suomea seitsemän erilaista maaseututaajamaa, jotka edustivat mahdollisimman erilaisia lähtökohtia, alueellista ja maisemallista sijaintia sekä yhteiskunnallistoloudellisia reunaehdot. Valinnassa pyrittiin siihen, että kohteet sijoittuvat kaupunkien läheiselle maaseudulle, ydinmaaseudulle tai haja-asutustyyppiselle maaseudulle. Kohteet olivat Perniö, Hauho, Sysmä, Multia, Kangasniemi, Kälviä ja Kaustinen. Raportissa kuvataan kohteita muutoksia havainnollistavan aineiston avulla. Raporttiin sisältyy asiantuntija-artikkeleita maaseututaajamien muutoksista, tutkimusmetodiikasta ja taajamien tulevaisuudesta sekä eri toimijoiden asiantuntijanäkökulmista maaseututaajamien asemaan ja muutokseen.

Taajamien tarkastelussa nousi esiin yhdistäviä muutoksia. Lähes kaikissa maaseututaajamissa väestö ikääntyy ja nuoremmat ikäluokat pienenevät. Palvelujen osuus elinkeinorakenteesta on noin puolet työpaikoista. Alkutuotannon osuus on maaseutukunnissa vielä lähes 20 prosentin luokkaa, mutta on selvästi vähenemässä. Kolme tutkituista maaseututaajamista sijaitsee kuntaliitoskunnissa, mikä näkyy paikallisten palvelujen vähenemisenä. Toisaalta paikallinen identiteetti ja kansalaisaktiivisuus voi nousta voimakkaammaksi juuri kuntaliitosten seurauksena.

Taajamarakenteeseen ja taajamakuvaan merkittävästi vaikuttava ilmiö on keskus-alueiden keskipisteen siirtyminen ja ”vaeltaminen” sekä palveluiden hajaantuminen esimerkiksi vanhan keskusraitin ja uusien market-tyyppisten kaupallisten palveluiden sijoittumisen myötä. Tieympäristön muutokset ovat myös hajauttaneet taajamarakennetta. Kauppojen lähelle sijoittuu laajoja pysäköintialueita, ja liikkuminen tapahtuu myös taajama-alueella yksityisautoilun avulla. Kulttuuriympäristö näkyy maaseututaajamissa katkelmallisena keskustojen rakennuskannassa, julkisissa rakennuksissa ja kulttuurimaisemassa. Laajemmat yhtenäisenä säilyneet miljööt ovat harvinaisia. Vesistöt ovat usein lähellä maaseututaajamaa erityisesti Järvi-Suomen alueella, mutta niiden näkyvyys on paikoitellen vähäinen runsaan kasvillisuuden takia. Loma-asutus ja monipaikka-asuminen ovat useille kunnille merkittävä tekijä mm. palveluiden kannattavuuden näkökulmasta.

Yhteenvetona tutkittujen maaseututaajamien tilanteesta todetaan, että ne ovat pysyvän keskeneräisyyden tilassa. Maaseututaajamien tulevaisuus näyttää haasteiden mutta toisaalta mahdollisuuksien valossa. Maaseutualueille ominaista resurssivisausta voidaan elvyttää ja hyödyntää uusilla tavoilla esimerkiksi lähiruuan, uusituvan energian ja biotalouden muodossa. Entistä voimakkaampaa kansalaisaktiivisuutta, osallistumista ja proaktiivista toimintaa tarvitaan elinvoimaisuuden turvaamiseksi maaseututaajamissa. Uudenlaiset palvelukonseptit, mm. sähköisten palveluiden tuomat mahdollisuudet ja paremmin toimivat sähköiset verkot helpottavat palvelujen saatavuutta ja saavutettavuutta. Maaseututaajamien kehittämisen ja suunnittelun työvälineitä ja vaatimuksia on myös syytä arvioida uudestaan erityisesti niukkenevien resurssien valossa.

Hanke on toteutettu Maatilatalouden kehittämisrahaston rahoituksella ja hankkeen toimijat olivat koordinaattorina toiminut Lahden ammattikorkeakoulu, Aalto yliopisto ja Oulun yliopisto.

Avainsanat: maaseututaajama, muutos, taajamarakenne, taajamakuva, maisema

Abstract

The goal of the research "Finnish rural centre in 2010's" has been to describe and analyse the chosen target areas from different parts of Finland compared with the study dealing with the same subject from the beginning of the 1980's. Seven rural centres were chosen as targets representing variable social and economic conditions, situation in the region and in the local landscape.

The choice of the research targets was based on their situation in different rural areas, such as a rural area nearby a city, a core rural area or a scarcely built-up rural area. The rural centres in this research were Perniö in Southwestern Finland, Hauho in the province of Häme, Sysmä in the province of Päijät-Häme, Kangasniemi in Southern Savo, Kälviä and Kaustinen in Ostrobothnia area. The changes happened in the centres are described with illustrative material in the report. Articles concerning the changes in Finnish rural areas, the past and current research methodology and the future of the rural centres are included in the report, as well as different professional viewpoints dealing with the state and change of the rural centres.

Some common features were discovered in the study. The total population is growing relatively older and the younger generation is diminishing. Almost half of the working places are situated in the service sector. The proportion of employment in agriculture and forestry is still almost 20 percent in the rural centres, but the decrease of the number of employees in these sectors was evident. Three of the seven research centres are situated in new joint municipalities, which was also reflected in the decline in local services. On the other hand, the local identity and civil society might also grow stronger due to joining a bigger group of municipalities.

Typical phenomena in the rural centres were the movement of the centre points in the research areas and the dispersion of the shopping services between the old main thoroughfare and the new market areas. The changes in the road environments have also affected the community structure. Large parking areas are situated nearby the markets and shops, and the use of private cars is surprisingly high even for small distances. The cultural environment is represented by layers in the built environment in centre areas, in public building and cultural landscapes. Larger preserved cultural milieus are rare to find. The traditional rural centres are situated near the watercourses, especially in the area of Lake Finland. The visibility of lakes and rivers is still quite weak because of the dominating vegetation in the shorelines. Holiday homes and living in multi-resident locations are significant factors for the municipalities, especially concerning the feasibility of local services.

It can be concluded that the built environment of the rural centres is in a state of permanent incompleteness. The future challenges are big but the future also provides new kinds of opportunities to develop. The traditional resource wisdom typical to the rural areas can be refreshed and adapted in new areas like locally-sourced food the use of renewable energy and bio-economy. To ensure the vitality of the rural centres a stronger civil society, participation and pro-activity are needed. New kinds of service concepts like eServices and better networks provide better service level and better feasibility in sparsely populated areas. Still, the tools and concepts used in rural planning and development must be re-evaluated, especially due to the diminishing public resources.

The project has been carried out under the funding of the Ministry of Agriculture and Forestry. The project partners were Lahti University of Applied Sciences as the coordinator, Aalto University and Oulu University.

Keywords: rural centre, transition, settlement structure, settlement image, landscape

Eeva Aarrevaara

Johdanto

Kuva 1. Sysmän keskusraitin vartta (Hahl ja Lintukangas 2014).

Käsillä olevan Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla – tutkimuksen (SuoMa) tavoitteena on ollut kuvata ja analysoida eri puolilta maata valittujen maaseututaajamaympäristöjen muutosta verrattuna 1980-luvun alussa julkaistun Suomalainen maaseututaajama -tutkimuksen (Kukkonen & Rautamäki 1980; Kukkonen, Lievonen & Rautamäki 1982) kohteissa tehtyihin inventointeihin ja analyysihin. Tutkimuskohteiksi valittiin eri puolilta Suomea seitsemän erilaista maaseututaajamaa, jotka edustivat mahdollisimman erilaisia lähtökohtia, alueellista ja maisemallista sijaintia sekä yhteiskunnallis-taloudellisia reunaehtoja. Valinnassa pyrittiin siihen, että kohteiksi valittaisiin erityyppisillä maaseutualueilla sijaitsevia taajamia kuten kaupunkien läheisellä maaseudulla, ydinmaaseudulla tai haja-asutustyyppisellä maaseutualueella olevia taajamia.

Tutkimuksen suorittaminen

Aluksi oli tarkoituksena, että kaikki uudestaan inventoitavat kohteet olisivat sellaisia, jotka oli inventoitu aiemmassa maaseututaajamatutkimuksessa. Keväällä 2013 todettiin kuitenkin, että sekä Oulussa että Lahdessa oli vireillä jo kunta- ja maaseutusuunnittelun kurssit erikseen valittuihin taajamiin, joten todettiin tarkoituksenmukaiseksi edetä niiden inventoinnissa. Päätettiin kuitenkin, että jatkossa kohteet valitaan siten, että ne sisältyvät aiemman tutkimuksen tarkemmin inventoitujen taajamien joukkoon.

Lahden ammattikorkeakoulu on toiminut hankkeen koordinaattorina. Yliopettaja Eeva Aarrevaara on ollut hankkeen projektipäällikkönä. Hankkeen toimenpiteitä on toteutettu Lahdessa 2013-14 siten, että valmistumisvaiheessa olleet miljöösuunnittelun opiskelijat Tiina Hahl ja Elisa Lintukangas kokosivat aineistoa tutkimuskohteesta Sysmästä sekä selvittivät taajaman kaavoitushistoriaa. LAMKin yleiskaavoituksen opintojaksolla kolmannen vuoden yhdyskuntasuunnittelun opiskelijat laativat Sysmän Päijänteen ranta-alueetta koskevia kehittämissuunnitelmia sekä keskustan osa-alueiden kehittämissuunnitelmia. Sysmää käsittelevä osaraportti julkaistiin

vuonna 2014 (Hahl, Lintukangas & Aarrevaara, 2014). Tämän jälkeen samantyyppistä työskentelyä jatkettiin Multian kirkonkylässä, jossa opiskelijat Anna Laukkanen ja Kaisa Nevalainen kokosivat Multiaa käsittelevää aineistoa taajaman kohdekuvaukseen. Multialla järjestettiin myös pienimuotoinen tulevaisuustyöpaja keväällä 2015 FT Kristiina Soini-Salomaan vetämänä.

Oulussa vastaava työ on toteutettu kuntasuunnittelun ja yhdyskuntasuunnittelun opintojaksoilla professori Helka-Liisa Hentilän ja tutkijatohtori Emilia Rönkön johdolla vuonna 2013. Oulussa työn näkökulmana on myös ollut tutkia taajamakuvallisten analyysimenetelmien teoriaa ja käytäntöä sekä soveltaa Emilia Rönkön väitöskirjassaan kehittämää ns. TRIM-inventointimenetelmää. Kälviällä tehtiin asukaskysely erilaisten ympäristöanalyysien lisäksi. Kälviän työstä julkaistiin erillinen osaraportti (Hentilä, Palosaari & Rönkkö, 2014). Vuonna 2014 tutkija Emilia Rönkkö laati lisäksi kohdetutkimuksen Kangasniemen kirkonkylästä. Vastaava opintojakso toteutettiin syksyllä 2014 Kaustisilla ja siitä on myös julkaistu erillinen raportti (Hentilä & Rönkkö, 2015).

Aalto-yliopistossa professori Maija Rautamäen johdolla ovat työskennelleet vuosina 2014 ja 2015 maisema-arkkitehtiylioppilaat Anni-Maija Fincke kohdealueenaan Hauhon kirkonkylä ja Ina Westerlund kohdealueenaan Perniön kirkonkylä. Anni-Maija Fincke laati Hauhon kehityksestä oman diplomityönsä Hauhon kirkonkylän kulttuuriympäristön kehitys (2015) ja Ina Westerlund oman kandidaatintyönsä otsikolla Maaseututaajaman keskuksen siirtyminen - ohikulkutien vetovoima Perniön kirkonkylässä (2014). Molemmissa tarkasteluissa selvitettiin kirkonkyläiden kehityshistoriaa ja yhdyskunta- ja tilarakennetta sekä maiseman ominaispiirteitä ja taajaman sijoittumista maisemaan.

Hankkeen ohjausryhmä on kokoontunut vuosina 2013-2015 yhteensä kuusi kertaa. 25.11.2013 kokouksen yhteydessä järjestettiin pienimuotoinen asiantuntijaseminaari hankkeen aihepiiriin liittyen. Ohjausryhmän puheenjohtajana toimii ympäristöneuvos Harry Berg ympäristöministeriöstä ja jäsenenä professori Helka-Liisa Hentilä Oulun yliopistosta, kehityspäällikkö Sirkku Huisko Uudenmaan liitosta, FT Teppo Korhonen, arkkitehti Kirsti Kovanen Etelä-Savon liitosta, professori Maija Rautamäki Aalto Yliopistosta, yliopettaja Eeva Aarrevaara Lahden ammattikorkeakoulusta, dosentti Heikki Kukkonen Aalto Yliopistosta, yliarkkitehti Raija Seppänen maa- ja metsätalousministeriöstä, TkL Liisa Tarjanne ja aluearkkitehti Ulla-Maija Upola Pornaisista. Ohjausryhmän sihteerinä ovat toimineet 2013-14 Tarja Palvi ja Hannele Siira Lahden ammattikorkeakoulusta. Vuoden 2015 alusta ohjausryhmän sihteerinä on toiminut Ulla Saarela Lahden ammattikorkeakoulusta.

Ohjausryhmän jäsenten kokemus ja osaaminen on edustanut monipuolisesti erilaisia näkökulmia maaseudun tutkimukseen, suunnitteluun ja hallintoon, ja hankkeen tekijät ovat saaneet nauttia asiantuntevista kommentteista hankkeen aikana.

Hankkeen tutkimuskohteiden kautta on saatu kokoon järjestelmällistä aineistoa, jonka analysointi yhdessä uusien tutkimuskohteiden kanssa avaa konkreettisia näkökulmia eri puolella Suomea olevien maaseututaajamien muutosprosessien arviointiin. Kohteista on saatu koottua monipuolista aineistoa, joista muodostuu yksityiskohtaisia tapauskuvauksia. Kohteiden määrän lisääntyessä aineistojen ja käytettyjen tutkimusmenetelmien keskinäinen vertailu avaa uudenlaisia näkökulmia tutkittavaan ilmiöön sekä antaa pohjaa jatkotutkimuksen suunnittelulle. Hankkeen alkuvaiheissa sovittiin, että eri osapuolet toteuttavat itsenäisesti kohdeinventointinsa ja analyysinsä. Täten saadaan myös aikaan vertailua erilaisten menetelmien toimivuudesta ja käyttökelpoisuudesta, mitä on analysoitu hankkeen loppuraporttia koottaessa.

Loppuraportin rakenne ja sisältö

Loppuraportti koostuu eri kirjoittajien artikkeleista. Tässä johdanto-osassa on kuvattu hankkeen keskeiset tavoitteet ja lähtökohdat sekä osallistujien tehtävät hankkeessa. Seuraavassa osassa Emilia Rönkkö kuvaa Maaseudun kirkonkyläiden ja kulttuuriympäristöjen muutosta 1970-luvun lopulta 2010-luvulle eli tutkimuksen pääasiallisella tarkasteluvälillä. Taustaa tarkastelulle syntyy aiemman maaseututaajamatutkimuksen

keskeisistä havainnoista. Mittakaava muuttui 1960-70-lukujen kaavoituksen seurauksena monissa taajamissa ja keskeistä oli kasvun suhteen ylimitoitettujen kaavojen laatiminen. Tieverkon muutokset olivat myös tyypillisiä liikennemäärien kasvusta johtuen. Samalla ne kuitenkin muuttivat taajamien rakennetta merkittävästi. Useat maaseututaajamat sijoittuvat lähelle vesistöjä, mutta liikkuminen on siksi keskittynyt autoiluun, että vesistön asema ei näyttäyty merkittävänä toiminnallisesti eikä visuaalisesti taajamakuvasa. Kasvuvuosien kehitystä on luonnehdittu omaleimaisuuden katoamiseksi ja identiteetin hämärtymiseksi. Rönkkö luonnehtii kohdetutkimusten ja aiemman tutkimuksen pohjalta, että maaseututaajamiin on muodostunut ”pysyvän keskeneräisyyden paradoksi”, mikä haastaa pohtimaan millaisia eväitä maaseututaajamien kehittämiseen olisi löydettävä jatkossa. Seurantatutkimukselle aihepiiri tarjoaa myös kiintoisan alueen.

Kuva 2. Sysmän kirkonkylän keskusraitin varsi on säilyttänyt keskeisen asemansa taajamassa (Suomen Ilmakuva Oy).

Tutkimuskohteiden esittely muodostaa raportin seuraavan osion. Alussa tarkastellaan kohdettaajamien sijoittumista sekä väestönkehitystä tutkimuksen aikajänteellä. Sitten seuraavat kohdekohtaiset esittelyt ja kuvaukset, joissa eri tekijöiden käyttämät kuvaustavat ja –menetelmät vaihtelevat keskenään. Keskeisiä ovat kaikissa esitellyissä taajamarakenteen muutosta havainnollistavat karttavertailut. Seuraavassa luvussa Emilia Rönkkö käsittelee maaseututaajamien tutkimuksen metodiikkaa vertaillen aiemman tutkimushankkeen menetelmiä käsillä olevan hankkeen menetelmiin ja arvioi erilaisten menetelmien soveltuvuutta maaseututaajamien tutkimukseen. Artikkelissaan hän tarkastelee, miten ympäristölliset analyysimenetelmät ovat kehittyneet ja muuttuneet 1970-luvun tilastollisesta ja kvalitatiivisesta näkökulmasta kohti maisemaa ja miljööä enemmän huomioivia menetelmiä. Mukaan tulevat myös osallistavaa suunnittelua pohjustavat menetelmät ja toimintatutkimus. Erityisesti 1980-90-luvuilla alkoi olla tyypillistä, että maaseutualueiden kuvauksessa siirryttiin holistisempaan kuvaustapaan ja pyrittiin määrittämään paikkojen ominaispiirteitä ja miljöökuva. Persoonallisten merkitysten liittyminen paikkoihin nähtiin myös tärkeänä ulottuvuutena niiden kuvaamisessa ja symboliarvojen muodostumisessa. Yksilöllisten näkemysten esiintuominen on edelleen lisääntynyt osana suunnitteluprosessien vuorovaikutteisuuden lisäämistä maankäyttö- ja rakennuslain muutoksen myötä. Eri aikakausien tiedonkeruumenetelmät ja niiden painottaminen on myös vahvasti liittynyt suunnittelijan rooliin ja vakiintuneisiin toimintamalleihin. Nähtävissä on muutos asiantuntijakeskeisyydestä asukaskeskeisyyden korostamiseen. Erilaisten menetelmien yhdistäminen ja analysointi luo myös rikkaampaa kokonaiskuva tarkasteltavista kohteista, mitä SuoMa –hankkeessa on sovellettu.

Raportin jälkiosa koostuu pääosin useista lyhyistä asiantuntijakirjoituksista, joissa tuodaan esiin erilaisia näkökulmia maaseututaajamien tutkimukseen, muuttumiseen, hallintoon ja säätelyyn, suunnitteluun, opetukseen ja tulevaisuuden haasteisiin. Suurin osa kirjoittajista on toiminut Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla – tutkimushankkeen ohjausryhmässä.

Heikki Kukkonen kuvaa artikkelissaan Suomalaisen maaseututaajaman keskeisiä muutosvaiheista 1970-luvun lopulta nykypäivään pohjaten arvioitaan ensin aiempaan tutkimushankkeeseen, jonka tuloksia laaja havainnointi suomalaiselta maaseudulta on myöhemmin täydentänyt. Maaseututaajamat ovat vuoroin kukoistaneet ja vuoroin taantuneet tai jopa näivettyneet. Tiestön ja taajaman keskipisteen muutokset ovat olleet keskeisiä voimia näissä prosesseissa. Sodan jälkeiseltä ajalta lähtien ovat taajamat alkaneet kasvaa lähiömäisesti alueittain, mikä muutti aiemman talo kerrallaan rakentamisen tavan. Kasvillisuus on lisääntynyt monissa taajamissa niin, että se sulkee myös aiemmin avoimet alueet ja näkymät. Myös vanhan rakennuskulttuurin kerrostumat ovat entistä uhanalaisempia.

Liisa Tarjanne käsittelee artikkelissaan ympäristöhallinnon ja lainsäädännön muutosta maaseututaajamien kannalta erityisesti aikavälillä 1960-2010. Lainsäädännön näkökulmasta maaseutu nähtiin pitkään toisarvoisena suhteessa kaupunkialueisiin, mitä kuvastaa, että maaseutua koskevat säännökset tulivat myöhemmin rakennuslakiin. Paikallista asiantuntemusta suunnitteluun ei juuri ollut maaseudulla, vaan suunnittelu oli valtion ohjaamaa. Rakentamisessa käytettiin usein poikkeuslupamenettelyä, mikä oli alueiden kokonaisvaltaisemman suunnittelun kannalta haitallista. 1970-luvulla herättiin vaatimaan muutosta käytäntöihin. Konkreettinen osoitus olivat Maaseudun rakennuskulttuuripäivät vuonna 1977, jolloin koottiin keskeisiä kehittämistarpeita yhteen, mm. ylimitoitettujen ja vanhentuneiden rakennuskaavojen uusiminen. Tähän liittyen syntyikin tarpeellista julkaisu- ja valistustoimintaa aiheen tiimoilta. Tarve kulttuuriympäristöjen laajempiin inventointeihin tiedostettiin myös. 1990-luvun alussa julkaistiin myös ajantasaiset inventoinnit valtakunnallisesti arvokkaista maisemista ja kulttuuriympäristöistä. Kuntien kulttuuriympäristöohjelmien laatiminen käynnistyi samoihin aikoihin. Uusia haasteita toi tullessaan rakennuslain kokonaisuudistus sekä aluehallinnon uudelleen järjestelyt. Vastuu kaavoituksesta siirtyi kunnille ja aluehallinnon vaikutustavat muuttuivat. Keskeisen haasteen muodostavat vähenevät resurssit aluehallinnossa. Riittääkö asiantuntemus jatkossa eri tasoilla vaatiiviin suunnitteluhaasteisiin?

Teppo Korhonen kuvaa osuudessaan kansatieteellisen tutkimuksen näkökulmia maaseudun tutkimukseen. Perinteinen tutkimus on keskittynyt pääosin maaseutukyliin, pihapiiriin ja rakennustyyppien tasolle. Kirkonkylä koskevia tutkimuksia ei ole tehty laajasti. Tutkimuksen tarkan kenttätönn ohella tutkijoita on kiinnostanut, miten perinteinen maaseutuyhteiskunta on muuttunut ja miten se näkyy vanhojen rakennettujen kyläympäristöjen fyysisen ja sosiaalisen ympäristön muutoksessa. Joissakin kylissä on ollut nähtävissä myös agraariyhteiskuntaan liittyvän kylän muuttuminen teollisuusyhdyskunnaksi. Omiin elinkeinoihinsa rakentunut maaseutu on muuttunut asumismaaseudeksi, joka toimii asuinpaikkana eikä monille enää työympäristönä.

Kirsti Kovanen kirjoittaa maaseututaajamien kulttuuriympäristöjen arvoista ja niiden säilymisen haasteista. Ensimmäiset maaseututaajamien suppeat kulttuuriympäristöinventoinnit käynnistyivät 1970-luvulla ja laajenivat seuraavina vuosikymmeninä. Perinteisesti inventointien tarkastelussa ovat olleet rakentamisen historiaan tai paikkaan liittyvään historiaan kytkeytyvät arvot sekä ympäristö- ja maisema-arvot. Tarkasteluun on myöhemmin tullut mukaan toimintojen kehitys sekä erilaiset luonnon ja kulttuurin prosessit. Rakennuskannaltaan yhtenäisimpiä osia ovat kirkonkylissä 1800-luvun lopulla muodostuneet alueet, jotka liittyvät kirkonkylien syntyhistoriaan. Pienten taajamien kaavoissa rakennusten ja ympäristöjen suojelu on kuitenkin ollut harvinaista aina 2000-luvulle saakka ja yleistynyt vasta uuden maankäyttö- ja rakennuslain voimaan tulon jälkeen. Positiivisena voidaan pitää tiedon määrän lisääntymistä ja jopa säilyttämiseen myönteisempää asenneilmapiiriä. Maaseututaajamien ympäristön laatu riippuu kuitenkin paljolta siit, nähdäänkö niiden kulttuuriympäristö säilyttämisen arvoisena ja ryhdytäänkö sitä aktiivisesti vaalimaan.

Sirkku Huisko ja Merja Vikman-Kanerva kirjoittavat artikkelissaan maakuntakaavoituksen näkökulmasta maaseututaajamiin. Maaseututaajamiiden merkitys nähdään yleensä paikallisena. Seutukaavoituksen alkuvaiheissa paikallisia kulttuurisia arvoja ei juuri huomioitu, vaan tavoitteet liittyivät kasvun suunnitteluun ja sijoittumiseen laajoille alueille. Teollistuminen ja kaupungistuminen vaikuttivat vanhoihin taajamiin siten, että omaleimaisuus ja identiteetti ainakin heikentyivät. Myös vanhoja rakennuksia purettiin erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla. Maankäyttö- ja rakennuslain voimaan tultua seutukaavoitus muuttui maakuntakaavoitukseksi, mutta kasvua pyrittiin keskittämään olemassa oleviin yhdyskuntiin ja tiivistämään niiden rakennetta. Maaseututaajamiiden kulttuuriympäristöt ovat tulleet esille entistä paremmin, mutta toisaalta monin paikoin liian myöhään suurempien muutosten jo tapahduttua. Kuitenkin kulttuuriympäristöt ja niihin liittyvät elinkeinot, kuten matkailu ja vapaa-aika, voivat tarjota useille maaseututaajamille kehitettäviä vahvuuksia tulevaisuuden kannalta. Kaupalliset palvelut ja niiden sijoittuminen ovat olleet merkittävä tekijä taajamiiden kasvussa ja maakunnallisesti on luokiteltu eritasoisia kaupallisten palvelujen keskuksia lähtien valtakunnan tasosta ja päätyen kuntakeskuksiin. Kaupan suuryksiköiden sijoittumista ohjataan aikaisempaa tiukemmin eteläisessä Suomessa. Tällä alueella tapahtuu voimakkain keskittyminen suuriin keskuksiin ja maaseudulla asumista voidaan pitää liikkumistarpeiden vuoksi epäekologisenakin. Maaseututaajamat voivat kuitenkin tarjota vaihtoehtoja tulevaisuuden asumiseen ja on tarpeen huolehtia niistä edelleen.

Ulla-Maija Upola käsittelee kirjoituksessaan aluearkkitehdin tehtäväkenttää maaseutukunnissa. Toiminta käynnistyi 1982, jolloin ympäristöministeriö myönsi siihen valtionavustuksen. Toimintaa ei alkuvaiheissa ollut monien kuntaryhmien alueella, mutta sen volyymi kasvoi maankäyttö- ja rakennuslain myötä, jolloin avustuksia myönnettiin suurimmillaan yli 30 toimialueelle eri puolilla Suomea. Tavoitteena oli lisätä pienten kuntien asiantuntemusta kaavoitukseen ja rakentamiseen liittyvissä kysymyksissä. Laajaa toimenkuvaa on ollut mahdollista muokata paikallisten tarpeiden mukaan. Nyt toiminta on kuitenkin vähenemässä kuntaliitosten ja avustusten lakkaamisen myötä. Tehtäväkenttä on kirjoittajan kokemusten mukaan erittäin laaja ulottuen kuntien strategisesta suunnittelusta detaljitason suunnittelutehtäviin. Toimenkuvaan kuuluu myös ympäristökasvatuksen tehtäviä ja yhteistyötä eri väestöryhmien kanssa. Käytännössä on ollut nähtävissä, että kaavoituksen ja rakentamisen ohjaus edellyttää asiantuntemusta, laajaa yhteistyötä sekä positiivista vuorovaikutusta eri intressiryhmien kanssa, olivat ne sitten viranomaisia, maanomistajia tai asukkaita.

Helka-Liisa Hentilän laaja artikkeli käsittelee maaseututaajamaa yhdyskuntasuunnittelun koulutuksen ja tutkimuksen kohteena. Kirjoituksessaan hän syväluotaa Oulun yliopiston arkkitehtiosaston merkitystä ja roolia maaseudun suunnittelussa ja tutkimuksessa. Vuonna 1959 toimintansa aloittanut osasto keskittyi alussa enemmän kaupunkimaisten yhdyskuntien suunnitteluun, mutta vähitellen kuvaan tulivat myös maaseutualueisiin kohdistuneet diplomityöt 1970-luvulta alkaen. 1980-luvulta lähtien myös maaseutuun liittyviä tutkimushankkeita tuli vireille, esimerkkinä Suvannon kylään liittyvä projekti. Kylien ja maaseututaajamiiden kyläympäristö- ja kehittämissuunnitelmien laadinta myös yleistyi diplomitöiden aiheena. Kuntasuunnittelun kurssilla tutustuttiin maaseututaajamiiden problematiikkaan kuten Hentilä kuvaa esimerkkinä Kärämäelle sijoitettua kurssia 1980-luvun alkupuolelta. Kaupunkirakennustaide ja kuntasuunnittelu olivat painopisteitä 1990-luvun opetuksessa. Maaseututaajamissa pyrittiin suunnittelun kannalta tärkeät tiedot selvittämään vuorovaikutuksessa paikallisten asukkaiden kanssa. Esimerkkinä kiinnostavasta ja realistisesta ongelmanasettelusta Hentilä mainitsee Juho Rajaniemen diplomityön, jossa tämä laati suunnitelman väkikadosta kärsivälle taantuvalla maaseututaajamalle. 2000-luvulla vuorovaikutteisuus asukkaiden kanssa on pysynyt kestäväänä teemana ja sovellettavia tiedonkeruumenetelmiä on kehitetty monipuolisemmiksi. Toiminnallisuuden tarkastelu on tullut entistä voimakkaammin mukaan maaseutualueiden kuvaukseen. Kotimaisia ja kansainvälisiä tutkimushankkeita on syntynyt määrätietoisin kehittämisen seurauksena. Viimeaikaisista tutkimuksista mainittavimpia ovat Maa- ja metsätalousministeriön rahoittama Maaseutunäkökulma maaseudun suunnittelussa: maankäytön suunnittelumenetelmien arviointi ja kehittäminen – hanke (2010-2012) sekä Emilia Rönkön väitöskirjatutkimus Kulttuuriympäristöselvitykset. Tieto,

taito ja ymmärrys maaseudun maankäytön suunnittelussa (2012). Kuntasuunnittelun kurssin vaihtuvien kohteiden ohella uutta näkökulmaa maaseutualueisiin on saatu pohjoisten elinympäristöjen tarkasteluun keskittyneillä hankkeilla kuten Ekotehokkuus kasvavissa ja supistuvissa taajamissa: Muuttuvan yhdyskuntarakenteen fyysinen, sosiaalinen ja ekologinen kestävyys (2004-2006) sekä Kasvun ja supistumisen ohjauskeinot ja elinympäristön laatu (2006-2009). Maaseututaajamat ovat vakiinnuttaneet asemansa Oulun yliopiston arkkitehtiosaston opetuksessa ja tutkimuksessa. Painopiste on kuitenkin vaihtunut vuosien kuluessa kasvun sijoittamisesta taantuvan muutoksen hallintaan. Uusia näkökulmia toimintaan on mahdollisuuksista. Toisaalta läpikäyvä resurssien väheneminen asettaa myös haasteita maaseututaajamien muutosten hallinnalle ja siihen sopivien menetelmien löytämiselle.

Kristiina Soini-Salomaa kuvaa artikkelissaan esimerkkiä käytännön tulevaisuustyöskentelystä eli tulevaisuustyöpajaa Multialle keväällä 2015. Keskeistä tulevaisuusorientoituneessa työskentelyssä on ottaa aktiivinen rooli ja alkaa toimia toivotun tulevaisuuden suuntaisesti. Tulevaisuuden muutoksiin on suhtauduttava ennakoivasti eli proaktiivisesti valmistautuen. Tärkeää on myös löytää riittävä yhteisymmärrys kunnan kehittämisestä pienen väestöpohjan lähtökohdista. Työpajaan osallistujat tiivistivät metsävaltaisen kunnan keskeiseksi vahvuudeksi lauseen ”Multia elää metsästä”. Uusi metsäteollisuuden tehdashanke Äänekoskella ulottaa vaikutuksensa laajalle ja sen ansiosta myös lähialueiden tieverkkoa tullaan kehittämään ja parantamaan. Toisaalta metsätalouden ohella kunnan vahvuutena nähtiin laaja erämaaluonto, metsästys, kalastus sekä matkailun kehittämiseen liittyvä potentiaali. Erilaiset reitistöt ja niihin liittyvät palvelut voivat olla tulevaisuuden vetovoimatekijöitä, samoin kulttuuriympäristöihin liittyvien tarinoiden tallentaminen ja hyödyntäminen. Verkostoitumisen merkitys on kunnassa ymmärretty jo pitkään ja tulevaisuus lisää sen tärkeyttä. Kesäasukkaita on aktivoitu jokakesäiseen kulttuuritapahtumaan, mutta uusiakin aloitteita tämän käyttäjäryhmän suuntaan kaivataan.

Viimeisessä artikkelissa Eeva Aarveaara tarkastelee maaseututaajamien tulevaisuuden haasteita tausta-aineistonaan keskeisiä maaseudun kehittämiseen liittyviä katsauksia ja suunnitelmia. Maaseutupoliittisen kokonaisohjelman tavoitteissa vuodelle 2020 on määriteltä viisi keskeistä kehittämisaluetta, joita ovat osallisuus ja lähidemokratia, asuminen ja palvelut, infrastruktuuri ja maankäyttö, elinkeinot ja osaaminen sekä ekosysteemipalvelut.

Maaseututaajamat ovat keskeisessä asemassa maaseutualueiden tulevaisuutta tarkasteltaessa. Kuntaliitokset muuttavat taajamien asemaa ja palvelujen saatavuus ja saavutettavuus tulevat haasteellisemmiksi. Rakenteellisten muutosten maaseutuvaikutuksia olisi analysoitava jatkossa tietoisemmin. Digitaaliset palvelut ja paremmat tietoliikenneyhteydet voivat taata maaseutualueille tulevaisuudessa hyvät toimintamahdollisuudet. Kuitenkin eri ennusteiden valossa näyttää siltä, että maaseututaajamissa on yhdistettävä kansalaisten voimavaroja jayhteistyötä eri toimijoiden välillä entisestään, jotta yhdyskuntien elinvoimaisuus voidaan turvata. Maaseutualueiden kasvumahdollisuuksina pidetään erityisesti uusiutuvan energian ja biotalouden kehittymistä, joiden vaikutukset yhdyskuntiin voivat olla monenlaisia: edistää työllisyyttä, parantaa liikenneverkkoa ja lisätä maaseudun resurssiviisasta toimintaa. Ekosysteemipalveluja voidaan käyttää kestävästi hyväksi matkailun ja virkistykseen tarjonnan lisäämiseksi. Kulttuuriympäristöt ja luontoympäristöt tarjoavat rakennusaineita eri paikkakuntien ja alueiden identiteetin rakentamiseen ja vahvistamiseen.

Lähteet

Fincke, A-M. 2015. Hauhon kirkonkylän kulttuuriympäristön kehitys. Aalto-yliopisto, Arkkitehtuurin laitos, diplomityö.

Kukkonen, H. & Rautamäki, M. 1980. Suomalainen maaseututaajama 1970-luvun lopussa. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisuja B 46. Espoo.

Kukkonen, H., Lievonon, M. & Rautamäki, M. 1982. Näkökulmia maaseututaajamien suunnitteluun. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisuja B 47. Espoo.

Hahl, T., Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään. Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19. Saatavissa: http://www.sysma.fi/filelibrary/documents/tekninen/LAMK_2014_A_19.pdf

Hentilä, H-L. & Rönkkö, E (toim.). 2015. Kaustisen maankäytön kehityskuva : ”Kaustinen - aina valmiina” : kuntasuunnittelun kurssi ja erikoiskurssi 2014. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston julkaisuja C144. Saatavissa: <http://herkules oulu.fi/isbn9789526207582/isbn9789526207582.pdf>

Hentilä, H-L., Palosaari, O. & Rönkkö, E. 2014. Kälviän maankäytön kehityskuva: ”asu lähellä, näe kauas” . Kuntasuunnittelun kurssi ja erikoiskurssi 2013. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston julkaisuja C 143. Saatavissa: <http://herkules oulu.fi/isbn9789526203980/isbn9789526203980.pdf>

Westerlund, I. 2014. Maaseututaajaman keskuksen siirtyminen - ohikulkutien veto-voima Perniön kirkonkylässä. Aalto-yliopisto, Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu. Maisema-arkkitehtuurin koulutusohjelma. Kandidaatintyö.

Kuvalähteet

Kuva 1: Hahl, T., Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään. Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, 51.

Kuva 2: Hahl, T., Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään. Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, 53.

Emilia Rönkkö

Maaseudun kirkonkylien ja kulttuuriympäristöjen muutos 1970-luvun lopulta 2010-luvulle

Suomalaiset maaseututaajamat 2010 –luvulla (SuoMa) on Maa- ja metsätalousministeriön rahoittama ja Lahden ammattikorkeakoulun koordinoima tutkimushanke 2013-2014. Toteutuspartnereina ovat Oulun yliopisto sekä Aalto-yliopisto. Tutkimuksen tavoitteena on ollut maaseututaajamien muutoksen kuvaaminen ja kehityshistoriallisten vaiheitten tarkastelu viimeisen 30 vuoden aikavälillä (1980-2010). Hankkeessa arvioidaan, mitkä tekijät tai olosuhteet ovat edistäneet tai uhanneet maaseututaajamien kulttuuriympäristöjen säilymistä.

Tutkimushanke pohjautuu Teknillisen korkeakoulun yhdyskuntasuunnittelun laitoksella vuosina 1978–1980 toteutettuun Maaseututaajamatutkimukseen (Kukkonen & Rautamäki 1980/1982), jossa selvitettiin kattavasti suomalaisten kirkonkylien ympäristöä, niiden ominaispiirteitä ja muuttuneita tekijöitä 1970 -luvun loppuun asti. Yleispiirteisen perustiedon koostaminen suomalaisen maaseututaajaman hahmosta ja ominaispiirteistä nähtiin tuolloin keskeisenä tutkimustarpeena. Myös suunnittelun tason kohottamisen tarve koettiin eräänä merkittävänä maaseututaajamatutkimuksen taustatekijänä ja käynnistäjänä. Tutkimuksen johtopäätöksissä todettiin, että resurssien keskittyessä suurempien asutuskeskusten laajenemiseen (kaupungistumisen myötä), maaseudun pienempien, mutta silti kasvaneiden taajamien suunnitteluosaaminen jäi vähäiseksi ja yksipuoliseksi. Erityisenä puutteena nähtiin myöskin maisemasuunnittelun osaamisen puute. Kattava, valtakunnallinen selvitys muodosti käsityksen suomalaiselle maaseututaajamalle ominaisista piirteistä, joitten kehittämiseen ja elvyttämiseen tulisi panostaa. Jo tuolloin tuotiin esiin näkemystä kaavoitusmenettelyn kehittämisen ajankohtaisuudesta, todeten että kaavoitus ei ole pystynyt ohjaamaan maaseututaajamien kehitystä toivotulla tavalla. (Kukkonen & Rautamäki 1980, 9). Kaavoitusmenettelyjen kehittämistarpeiden ajankohtaisuus ei suinkaan ole vähentynyt 2010-luvulle tultaessa.

Pitkän tutkimushiljaisuuden jälkeen viime vuosina on julkaistu maaseudun kirkonkylien ja kulttuuriympäristöjen nykytilaan, tutkimukseen ja muutosprosesseihin liittyneitä väitöskirjoja: Eeva Aarrevaaran väitöskirjassa 'Maaseudun kulttuuriympäristön muutos ja suunnitteluprofessio 1900-luvulla' (2009) käsitellään maaseudun yhteiskunnallista, rakentamis- ja suunnittelukulttuurin muutosta, Kaisa Mäkinien väitöskirjassa (2012) 'Pohjois-Pohjanmaan kirkonkylien muuttuva kulttuuriympäristö' on koottu laaja aineisto neljästä pohjoissuomalaisesta kirkonkylästä ja niiden muuttumisprosesseista ja Emilia Rönkön väitöskirja (2012) 'Kulttuuriympäristöselvitykset. Tieto, taito ja ymmärrys maaseudun maankäytön suunnittelussa' käsittelee puolestaan kulttuuriympäristön selvitysmenetelmiin liittyvää teoriaa ja esittää mallin kulttuuriympäristön laaja-alaisesta analyysimenetelmästä. Pienten maaseutukylien maankäytön suunnittelua on myöskin käsitelty laajasti vuonna 2012 ilmestyneessä ympäristöministeriön 'Kyläkaavaoppaassa' (2012). Myös ympäristöministeriön tuore tutkimus 'Kirkonkylien mahdollisuudet ja eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu' – tutkimushankkeessa perehdyttiin kuntakeskusten, kirkonkylien ja niiden lähikylien kehittämisen tavoitteisiin Liperin ja Mäntyharjun kunnissa sekä Raaseporin kaupungissa. (Sihvonen et al. 2013).

Tutkimuskysymykset, aineisto ja menetelmät

Suomalaiset maaseututaajamat 2010-luvulla –tutkimuksen päättökysymykset olivat, millainen on suomalaisen maaseututaajaman/kirkonkylän rakennetun ympäristön nykytila 2010-luvulla? sekä miten maaseudun rakennemuutoksen vaikutukset viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana näkyvät kirkonkylissä ja niiden lähiympäristöissä?

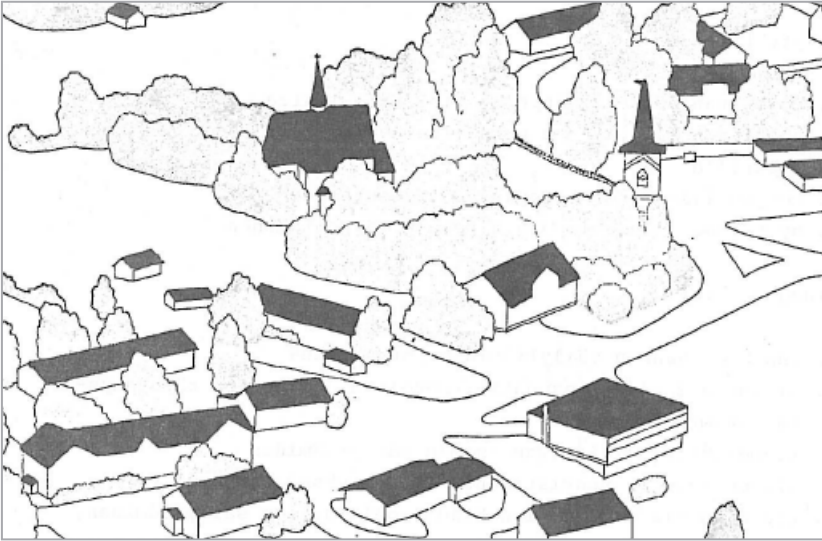
Hankkeen tapaustutkimuskohteiksi valittiin eri puolilta Suomea 7 erilaista maaseututaajamaa (Sysmä, Multia, Hauho, Perniö, Kangasniemi, Kälviä ja Kaustinen), jotka ovat pääosin sisältyneet myös aikaisempaan ”Suomalainen maaseututaajama 1980-luvun alussa” -tutkimukseen. Tavoitteena oli kuvata sekä analysoida kirkonkylissä tapahtuneita muutoksia ja verrata näitä aiemman maaseututaajamatutkimuksen samoissa kohteissa tehtyihin analyyseihin. Kohteissa suoritettiin kartta- ja maastoinventoinnit sekä analyysi tapahtuneista muutoksista, minkä jälkeen tietoja verrattiin 1970-luvun lopun tilanteeseen. Maastoinventoinnit on toteutettu tapaustutkimuskohteissa soveltaen erilaisia lähestymistapoja painottavia menetelmiä. Lahden ammattikorkeakoulun tapaustutkimuskohteissa korostuivat menetelminä karttasarjojen laatiminen taajaman eri muutosvaiheista sekä taajaman detaljikaavoituksen vaiheiden kartoittaminen. Sysmän taajaman kohdalla kuvattiin eri aikoina rakentuneita alueita omina kokonaisuuksinaan. Aalto-yliopiston tapaustutkimuskohteissa taajaman sijoittuminen ja suhde ympäröivään maisemaan olivat keskeinen teema paikan historian ja muiden ominaispiirteiden kuvauksen ohella. Oulun yliopiston arkkitehtuurin tiedekunnan tapaustutkimuskohteissa (Kälviä, Kaustinen) sovellettiin tiedekunnassa kehitettyä integroivaa TRIM-analysointimenetelmää, jonka keskeisenä lähtökohtana on tarkastelunäkökulmien moniulotteisuus sekä toisaalta selvitystiedon nivominen kiinteästi osaksi suunnittelua. Yksi kohdepaikkakunta (Kangasniemi) on tarkoituksellisesti analysoitu käyttäen samaa lomakepohjaista havainnointimenetelmää kuin 1970-luvun tutkimuksessa. Kaikissa tapaustutkimuskohteissa taajaman hahmon ja yhdyskuntarakenteen muutoksia on havainnollistettu eri vuosikymmeniltä tehtyjen karttapoikkileikkausten avulla. Tämän myötä on voitu arvioida myös erilaisten menetelmällisten lähestymistapojen käyttökelpoisuutta maaseututaajamaympäristöjen analysoinnissa.¹

Suomalaisen maaseututaajaman synty – kirkonkylästä moderniksi palvelukeskukseksi

Heikki Kukkosen ja Maija Rautamäen kaksiosaisen 1980-luvun alussa julkaistun maaseututaajama-tutkimuksen ensimmäinen osaraportti kuvaa maaseututaajamien ominaispiirteitä ja vertailee suunnittelemattomien (eli ”luonnollisten”) ja suunniteltujen taajamien rakentumisen periaatteita. Tutkimuksen lähtöoletuksiin sisältyi tärkeä oletus maaseutu- ja kaupunkitaajamien perusominaisuuksien erilaisuudesta, toisin sanoen se, ettei ”luonnollisesti” muodostunut maaseututaajama ole kaupungin pienoismalli, vaan sillä on omat kaupungista poikkeavat peruspiirteensä. (Kukkonen & Rautamäki 1980, 15). Tämä oletus on huomionarvoinen myös tarkasteltaessa alueiden käytön suunnittelujärjestelmän kehityksen taustaa, jota leimaa kauttaaltaan urbaanien ympäristöjen suunnitteluun perustuvat lähtökohdat. Raportin yleisenä johtopäätelmänä on, että luonnollisen taajaman parhaat ja vakiintuneet ominaisuudet ovat lähes täysin kadonneet aikansa uudisrakentamisesta. Uudisrakentamiseen on sovellettu kaupunkimaisia ratkaisuja sellaisenaan, vaikka esimerkiksi kaupunkikerrostalon sopimattomuus maaseudulle on ilmeistä. Maaseudun suunnittelua ja kaavoitusta on leimannut myös ylimitoitettu mittakaava. (Kukkonen & Rautamäki 1980, 76-78).

Tutkimuksessa todettiin uusimpien 1970-luvun kerrosten soveltumattomuus maisemaan sekä sijainnin että rakennustavan osalta. (Kukkonen & Rautamäki 1980, 1-3, 24). Uudemille 1960-70 -luvuilta peräisin oleville osille tyypillistä on ollut epäkunnioittava suhtautuminen paikan asettamiin rajoihin sekä keinotekoisuus ja samankaltaisuus. (Kukkonen & Rautamäki 1980, 67). Nämä seikat ovat korostaneet uuden ja vanhan rakentamisen välistä ristiriitaa. Ristiriitaa on korostanut myös ero asujien suhteessa oman ympäristön muokkaamisen mahdollisuuksiin. Itse tekemisen ja omaehtoisuuden ihanteet korvautuivat yhä kapenevalla asukkaitten oman toimivallan ilmenemisellä, joka käytännössä katosi kerros- ja rivitaloissa. Seurauksena on ollut piittaamattomuutta ympäristöstä, vandalismia sekä rappeutumista. Asuinalueitten osalta kollektiivinen ja alueellinen rakennustyyli vaihtui kuvastamaan yksilöllisiä makumieltymyksiä. Tiiviisti kaavoitetuilla omakotialueilla oman leiman lyömisen tarve on toisaalta purkautunut suppeita kanavia pitkin, ilmeten mm. ”ylikorostuneena oman talon ja tontin merkitsemisenä kirkuvin värein, villein materiaalein ja ylikoristeellisuutena.” (Kukkonen & Rautamäki 1980, 69-70). Taajamien fyysisellä muodon muutoksella on nähty selkeä yhteys siihen, että kiinteät naapurussuhteet, yhteisöllisyys ja talkooperinne olivat menettäneet merkitystään 1970-luvun lopulle tultaessa.

¹ Tarkempi kuvaus tutkimusmetodiikasta ja eri menetelmien vertailusta ks. Emilia Rönkön artikkeli sivulla 94.

Kuva 1. Viistokuva kuvaa maaseututaajaman rakennetta selkeästi (Kukkonen, Lievonen & Rautamäki, 1982).

Kuten Kukkonen ja Rautamäki (1980) ovat todenneet, ”luonnollisen” maaseututaajaman inkrementalistista ja suunnittelematonta kehitystä seurannut kasvuhakuisuus ja ”kaupungistamisen” ideologia konkretisoituivat suunnitelmiksi ja toteutukseksi tavalla, joka jätti jälkeensä suomalaiseseen maaseututaajamaan merkittävät vauriot. Kaupungistamisen taustalla voidaan nähdä ihanne perinteisestä eurooppalaisesta kaupungista modernina versiona, jota varten suomalaiset haluttiin pois metsästä oikeiksi kaupunkilaisiksi. Sotien jälkeen Suomi oli vielä vahvasti maatalousvaltio, ja vasta vuonna 1970 maasta tuli tilastollisesti kaupunkivaltainen. (Nyman 2003, 17). Muuttoliike syrjäkyliltä keskuksiin eli niin sanottu maaltapako merkitsi uusien asuinalueitten nopeatahtista aluerakentamista taajamiin ja kirkonkyliin, sekä metsälähiöiden syntymistä kaupunkeihin. Jälleenrakentamisen, modernisaation ja nopean kasvun aika 1960-luvulta 1970-luvun puoliväliin tarkoitti asukasluvun kasvua, palvelujen lisääntymistä ja keskittymistä sekä liikennemäärien kasvua. 1970-luvun kuluessa kirkonkylät olivat kasvaneet maaseutukuntien keskustaajamiksi. Yhteiskunnan laajemman rakennemuutoksen nähtiin edellyttävän vanhojen kirkonkyläiden uudelleenjärjestämistä, suoranaista saneeraamista, kasvuun perustuvan yhteiskuntakehityksen mukaisiksi. Tämä merkitsi voimakkaasti uutta liikerakentamista keskustaajamassa sekä kasvavasta liikennemäärästä johtuvaa tiestön uudistamista. Toisin sanoen rationalistinen suunnittelu hävitti surutta sitä ympäristöä, johon ihmisillä oli ollut merkityksellinen suhde, ja korvasi sen liikenneväylillä ja moderneilla rakennuksilla. (Nyman 2003, 41). Ihmisten arvomaailmaan vakiintui kuluttaminen, ja sen myötä taajamakuvaan ilmaantuivat vähittäiskaupan ketjut. Idyllisen maaseututaajaman symboli ja ”sydän”, täyden palvelun sekatavarakauppa, korvautui itsepalvelumyymälöillä, jotka nähtiin eräällä tavoin vapauden ikoneina. 1970-luku toi liikerakennusten typologiaan yksikerroksisen, neliöpohjaisen hallimyyvälän, joka on toistunut kaikkialla Suomessa lähes samanlaisena, vain pohjan ala on vaihdellut taajaman koon mukaan. (Kukkonen & Rautamäki 1980, 36). Niiltä osin, kun ennakoitu kasvu ja kaupungistuminen jatkuminen on jäänyt toteutumatta, on jäljelle jäänyt runsain mitoin ylläpidettävää tieinfrastruktuuria sekä asfaltin dominoima taajamakuva. Lopputulosta on kuvattu omaleimaisuuden katoamiseksi ja identiteetin hämärtymiseksi. (Soikkeli, Isola & Mäkinen 2001).

Aiemman maaseututaajamatutkimuksen pääkohdat suomalaisten maaseututaajamaympäristöjen silloisesta tilasta voidaan tiivistää kolmeen pääkohtaan: Ensimmäisenä merkittävänä johtopäätöksenä on ollut havainto lainsäädännön ja juridisen ohjausinstrumentin kehittämisen merkityksestä taajamien muutoksessa. Rakennuslain aikana aiempi vähittäinen kasvutapa muuttui alueittain tapahtuvaksi, minkä myötä syntyi uudenlaisia tihentymiä taajamien reuna-alueille. Mittakaavan radikaali muuttuminen on näyttäytynyt ympäristössä tilallisena köyhtymisenä ja jäsentymättömytenä.

Kuva 2: Uudet kaupan yksiköt vaativat runsaasti pysäköintitilaa ympärilleen. Esimerkki Sysmästä (Suomen Ilmakuva Oy).

Pienipiirteisyyden ja omaleimaisuuden tilalle on usein tullut valtakunnallisten ketjujen tyyppiliikerakennuksia, jotka jo mittakaavaltaan korostavat uuden ja vanhan rakentamisen välistä ristiriitaa. Määrätietoinen kaavoitus ja suunnittelun aloittaminen tarkoitti taajamien osalta ympäristöperinteen katkeamista. Yhdessä uuden rakennustekniikan omaksumisen kanssa rakentaminen mahdollistui periaatteessa mihin vain. Todellisen fyysisen ympäristön ja laadittujen abstraktien suunnitelmien eli rakennuskaavojen välille muodostui liian suuri kuilu. Suunnitelmien toteutuksen osalta korostui eritoten kaavojen mukaisten pääteiden ja kevyen liikenteen väylien rakentuminen, jotka ovat tuottaneet merkittävimmät ympäristövauriot suomalaisiin maaseututaajamiin. (Kukkonen & Rautamäki 1980, 3).

Toisena merkittävänä johtopäätöksenä pidettiin taajamien keskustojen sijainnin muutosta (vaeltamista) liikenteen pääristeysalueen mukaisesti pois keskusraitilta (tieverkon muuttamisen seurauksena). Tutkimuksessa todettiin, että haitallisinta painopisteen muutokselle on ollut uuden pääristeyksen syntyminen 500-1500 metrin päähän entisestä. Tämän on aiheuttanut usein entisen keskustan perusteellisen kuoleutumisen tai kääntänyt entisen keskustan "nurin", jolloin takapihat ovat muodostuneet etupihoiksi. Erityisen tuhoisia ovat olleet muutokset, joissa keskipiste on siirtynyt useita kertoja vuosikymmenen välein. (Kukkonen & Rautamäki 1980, 25-27). Havainto taajamien keskustojen sijainnin muutoksesta liikenteen pääristeysalueen mukaisesti pois keskusraitilta on myöskin symboloinut siirtymistä vähittäisestä, tarkoituksenmukaisesta ja itseorganisoiuvasta maaseututaajamasta muodolliseen, kuviteltuun ja ylimitoitettuun urbaanisuuteen perustuvaan "suunniteltuun taajamaan", jossa kehityksen määrätietoinen haltuun ottaminen tapahtui kaavoituksen keinoin.

Kolmantena merkittävänä havaintoja nostettiin esille suomalaisten maaseututaajamien suhde vesistöihin. Veselementin läheisyys koskettaa maaseututaajamatutkimuksen mukaan valtaosaa taajamista, noin 90 %, sijaitsee jonkinlaisen vesistön varrella. Useat taajamat ovat rakentuneet merkittävien kulkureittien varsille, tärkeisiin liikenteellisiin solmukohtiin, esimerkiksi maanteiden risteyskohtiin. Silti vesi on taajamaympäristön osana jäänyt lähes poikkeuksetta toisarvoiseen asemaan sekä taajamakuvallisesti että usein myös toiminnallisessa mielessä. (Kukkonen & Rautamäki 1980, 29, 32, 57).

Edeltävän maaseututaajamatutkimuksen kolmea keskeistä havaintoa, jotka liittyivät rakentamisen juridiseen ohjaamiseen, taajamien keskustojen vaeltamiseen sekä vesistöihin on seuraavassa peilattu SuoMa-hankkeen tutkimustulosten kuvaamaan nykytilanteeseen.

Kuva 3. Hauhon kirkonkylä vuonna 2007. Etualalla Hauhon vanhan raitin alue ja sen takana uusi keskusta (Isomäki 2007).

SUOMALAINEN MAASEUTUTAAJAMA 2010-LUVULLA - TUTKIMUKSEN KESKEISET TULOKSET

Juridinen ohjaaminen

Lainsäädännön ja juridisen ohjausinstrumentin kehittämisen merkityksestä taajamien muutoksessa voi todeta, että maaseututaajamien ja kirkonkyläjen kehityksen käännekohtana erottuu selvästi 1950-60 lukujen vaihe ja rakennuslain voimaantulo, jolloin ryhdyttiin systemaattisemmin laatimaan taajamien kehitystä ohjaavia rakennuskaavoja. (Kukkonen & Rautamäki 1980; Mäkinen 2012). Kaupunkien ja maalaiskuntien kaavoitusta ja rakentamista koskevat säännökset koottiin rakennuslakiin vuonna 1958 ja -asetukseen 1959. Rakennuslaki ohjasi pääosin maaseututaajamien ja kirkonkyläjen maankäyttöä ja rakentamista, mutta taajamien ulkopuolella rakentamista säädeltiin pitkään lähinnä naapurireitien välisiin oikeuksiin liittyvien säästöjen puitteissa.² Hajarakentaminen on kuitenkin periaatteessa ollut luvanvaraista 1940-luvun lopulta saakka, kun juridisen ohjaamisen lähtökohdaksi muutoutui suunnitteleamattoman taaja-asutuksen estäminen.³ Maaseudun rakentamisen ohjauksen kannalta merkittävä uudistus oli taaja-asutuksen määritelmä ja kielto suunnitteleamattoman taaja-asutuksen muodostamisesta. Otto-livari Meurman totesi vuosi rakennuslain voimaantulon jälkeen, että lain seurauksena syntynyt vilkas kaavoitustoiminta siirtyi maaseudun osalta valitettavalla tavalla melkein kokonaan valtion virastotyöksi, mikä ei taannut parasta mahdollista asiantuntemusta paikallisista oloista. (Meurman 1960).

Vuonna 1967 kaavoitustoimivalta laajeni maaseutukuntiinkin, kun vastuu rakennuskaavojen laatimisesta siirtyi lääninhallituksilta kunnille. Yleiskaavoituksen asema ja merkitys vahvistuivat vuonna 1968, jolloin annettiin mahdollisuus tehdä oikeusvaikutuksiltaan erilaisia yleiskaavoja. Vuonna 1969 rantojen suunnittelutarpeisiin määriteltiin rantakaava. Lainsäädännön tavoitteena oli lisätä suunnitelmallisuutta kaikkeen taaja-asutuksen muodostamiseen. Käytännössä kuitenkin 1970-luvulla poikkeuslupamyönteisyys lisääntyi, ja maaseudun, rantojen ja kaupunkien lievealueiden rakentaminen poikkeuslupin yleistyi. (Sisäasiainministeriö 1983, 7).

² Laki eräistä naapurisuhteista 26/1920

³ Laki rakentamisesta maaseudulla 683/1945

Kaavallinen ohjaus on pystynyt varsin huonosti vastaamaan ennakoivalla tavalla toimintaympäristössä tapahtuneisiin muutoksiin. Vielä huonommin sen avulla on pystytty korjaamaan jälkeinpäin tapahtuneita vaurioita. Reima Pietilä kritisoi valaisevalla tavalla jo vuonna 1960 julkaistussa Arkkitehti-lehden numerossa rakennuslain ohjaavuutta todeten, että rakennuslaki tuntee vain passiivisen kaavoituksen. Sen mukaan ”kaavoitus on suoritettava vasta sitten, kun taaja-asutus on sekasorron vallassa”. Pietilä jatkaakin kritiikkiään: ”Lääkäri kutsutaan usein vasta kun potilas on vakavasti sairas, kaavoitus tulee maaseudulle aina liian myöhään.” Johtopäätelmä on, että ”[k]aavoituksen lakisääteinen käytäntö siis estää hyvien yhdyskuntien syntymisen maahamme. Täällä ei tule olemaan yhtään kunnollista, tervettä, kaunista ja miellyttävää maaseutuyhdyskuntaa.” (Pietilä 1960).

Tutkimushankkeen kohdepaikkakunnilla esille nousseet kaavoitukselliset haasteet viimeisen kolmenkymmenen vuoden ajanjaksolla ovat liittyneet kaavojen rakennusoikeuksien määrään, toteutuneen ympäristön laatuun sekä toisaalta odotusten toteutumatomuuteen erityisesti taajamien keskustojen kehittämisen osalta.⁴ Tämän myötä kuilu abstraktien suunnitelmien ja toteutuneen rakennetun ympäristön välillä ei ole näyttänyt kaventumisen merkkejä. (Hentilä et al. 2014). Yksittäin toteutetut hankkeet ovat harvoin onnistuneet eheyttämään tilannetta. Sen vuoksi strategisen kehittämisen välineille on selkeä tarve maaseututaajamissa. Kohdepaikkakunnilla (Kälviä sekä Kaustinen) vuorovaikutteisesti laaditut maankäytön kehityskuvat toivat myös kunnan päättäjille esille tarpeen kokonaiskuvan muodostamiselle ad hoc – hankekaavoituksen sijaan.⁵ Prosessi itsessään toi myös esiin sen, miten haastavaa ”metsän näkeminen puilta” voi olla. Myös totutuista prioriteeteista, kuten autoliikenteen ehdoilla suunnittelusta, voi olla vaikea luopua. Taajamien kokonaisvaltaista kehittämistä on myöskin osaltaan hankaloittanut pirstaleinen maanomistus. Kaavallisen ohjaamisen sekä kuntien maapolitiikan haasteet ovat kulminoituneet yhtäältä keskustojen tiivistämiseen ja täydennysrakentamiseen, sekä toisaalta vapaiden virkistysalueitten varaamiseen etenkin vesistöjen yhteydestä. Suhtautuminen kulttuuriympäristön vaalimiseen kaavallisin keinoin on näyttäytynyt tapaustutkimuspaikkakuntien valossa ristiriitaisena. Vaikka suojelluksiin tavoitteisiin ei ole kiinnitetty erityistä painoarvoa kaavoituksen lähtökohtana, on rakennetusta kulttuuriympäristöstä muodostunut tärkeä osa paikkakunnan identiteettiä.

- 4 Myös Kaisa Mäkinie mi on väitöstutkimuksessaan todennut, että ylimitoitettu, jatkuvan kasvun odotukset ja taantuma ovat luoneet maaseututaajamiin leimaa-antavan vallitsevan nykyilmeen, pysyvän keskeneräisyyden. (Mäkinie mi 2012).
- 5 Esimerkiksi taajamakuvan kannalta keskeisille paikoille rakentunut marketti tai lämpövoimala, jonka negatiivista vaikutusta kokonaisuuden kannalta päättäjät kää n eivät ole osanneet ennakoida.

Kuva 4. Sysmän taajaman rakennuskaavoitus eri vuosikymmeninä (Hahl 2014).

Yleisellä tasolla suojeltavia rakennuksia ja arvokkaita pihapiirejä alettiin huomioida kaavoissa systemaattisemmin 1980-luvulta lähtien, samalla kun kulttuurihistorialliset selvitykset ja maisemaselvitykset alkoivat yleistyä. 1990-luvun alussa kaavoituksen tueksi tulivat valtakunnan kattavat inventoinnit. Tarkastelujen maaseututaajamien osalta rakennetun kulttuuriympäristön huomioiminen kaavallisessa ohjaamisessa on saanut eniten painoarvoa vasta 2000-luvulla. Tapaustutkimukset osoittivat erityisesti sen, että maaseututaajamien inventointitietojen kattavuus ja laatu voivat vaihdella kuntien välillä paljonkin, mikä heijastuu luonnollisesti kaavan ohjaavuuteen kulttuuriympäristöarvojen osalta. Tarkastellut esimerkit osoittivat myös, että yksittäisten kulttuurihistoriallisesti arvokkaitten symbolirakennusten purkaminen on voinut aikaansaada voimakkaita konflikteja jakaen niin kuntalaisia kuin päättäjiäkin ”kahteen leiriin” erityisesti 1980-luvulla. Toisaalta myös uudet symbolirakennukset voivat herättää aivan vastaavanlaista kuntalaisten mielipiteitten jyrkkää jakautumista. Näin on tapahtunut esimerkiksi yksittäisen modernia arkkitehtuuria edustavan uudisrakentamishankkeen kohdalla. (Hentilä et al. 2014; Hentilä & Rönkkö 2015).

Kuva 5. Ilmakuva Kaustisen keskustasta (Kaustisen kunta).

Taajamien keskusten vaeltaminen ja elinvoimaisuus

Taajamat ovat kaikkialla Suomessa perusrakenteeltaan suunnilleen samanlaisia: niillä on ollut alun pitäen yksi keskipiste, josta rakennetut alueet ovat leivittäytyneet eri suuntiin harventuen keskustasta ulospäin. (Kukkonen & Rautamäki 1980; Kekkonen & Kukkonen 1991). Keskipisteet voivat myös muuttua, ja näin on käynytkin monessa tapauksessa, kun taajamaan on rakennettu ohitustie, jolloin liikenne on siirtynyt pois keskustoista. SuoMa-tutkimuksessa tehtyjen kartta-analyyysien sekä maastohavaintojen pohjalta on todettavissa, että maaseututaajamien ydinkeskustan vaeltaminen (painopisteen siirtyminen) on osin jatkunut viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana, mutta saanut myös uusia piirteitä eräänlaisena laimenemisena tai hajaantumisenä moniin eri paikkoihin. Ilmiön taustalla ovat muun muassa vähittäiskaupan muutokset kohti yhä suurempia yksiköitä ja tästä osaltaan seurannut keskustojen toiminnallinen yksipuolistuminen. Keskusten vaeltamista voi tapahtua myös jatkossa. Mikäli paikallisen keskuksen vetovoima laimenee tarpeeksi, pahimpana uhkakuvana voi olla keskuksen lopullinen siirtyminen lähimpään kaupunkiin. Tämä tilanne on jo nyt toteutunut monissa kirkonkylissä (entisissä kuntakeskuksissa) jotka ovat jääneet syrjään kuntaliitosten myötä ja keskustojen toiminnallinen status on heikentynyt. Tämä on heijastunut myös sosiaaliseen ympäristöön – entisaikojen maaseututaajamien yhteisöllisyyden symbolit kuten kyläkoulut ja toiminnallinen liittyminen (esimerkiksi jaettu raitti) ovat lähestulkoon kadonneet. Viimeisten kolmenkymmenen vuoden aikana tämä kehityssuunta on edelleen jatkunut. Maaseututaajamien keskustojen ilmeeseen ovat vakiintuneet liikenneasemat ja kiertoliittymät, jotka osaltaan symboloivat autojen ehdoilla tapahtuvaa ympäristön kehittämistä. Sen seurauksena jalkaisin tai pyörällä liikkuvien ryhmien, kuten lasten, elintila on yhä jatkanut kaventumistaan 2000-luvulla.

Yksittäisten ja selkeiden toiminnallisten solmukohtien sijaan voidaan havaita toiminnallisia akseleita, joiden päätepisteenä ovat yhä useammin kilpailevien keskusliikkeiden marketit tai liikenneasemat. Taajamakuvalle ovat leimallisia asfalttikentät, matalat hallirakennukset ja autojen hallitseva asema katukuvassa. Tähän nivoutuu kysymys kevyenliikenteen roolista maaseututaajamissa. Vaikka valtaosa suomalaisten maaseututaajamien keskustoista mahtuu kilometrin mittaisen halkaisijan sisään, Kaustisille toteutetun kyselyn perusteella havaittiin, että hyvin lyhyetkin matkat (alle 2 km) taajamien ja kirkonkylien keskustoissa kuljetaan usein autolla, siinäkin tapauksessa että sekä asuin- että työpaikka sijaitsee taajaman keskustassa. Hyväksyttäväksi koettu etäisyys parkkipaikalta kauppaan on n. 50 metriä. (Nurminen & Patana 2015). Voidaankin todeta, että suomalaisen maaseututaajaman keskustaa suunnitellaan yhä edelleen ensisijaisesti henkilöautojen sujuvaa liikkumista ja asiointia silmällä pitäen. Kyselyn perusteella ihmiset voivat jopa välttää kävelyä tai pyöräilyä, koska se koetaan vaaralliseksi autojen keskellä. Autoilu voi myös olla niin pinttynyt tapa, ettei muita vaihtoehtoja tule edes ajatelleeksi. Toisaalta 1980–2010 välisenä aikana maaseudun joukkoliikenne on supistunut huomattavasti. Sen vuoksi maaseudulla auto merkitsee nuorille usein itsenäisyyttä, ja etäisyyksien vuoksi monille perheille kaksi autoa on välttämättömyys. Autolla asiointiin perustuvat valtatie varsille aikaisemmin vaeltaneet uudet keskukset ovat kuitenkin nekin kadottaneet vetovoimaansa, kenties osittain verkkokaupan lisääntymisen myötä. Yhden selkeän keskuksen häviämisen myötä myös sosiaaliset kohtaamispaikat ovat yhä enemmän eriytyneet ikä- ja väestöryhmittäin. Tänä päivänä keskustelua herättää erityisesti nuorten osalta virtuaalisen yhteisöllisyyden lisääntymisen fyysisten paikkojen kustannuksella. Myös monet perinteiset palvelut ovat siirtyneet verkkoon, jolloin fyysisiä tiloja tarvitaan yhä vähemmän. Sosiaalisen ympäristön ja arvomaailman muutokset liittyvät itse tekemisen, omaehtoisuuden ja yhteisöllisyyden ihanteiden korvautumiseen ”valmiiksi hoidetulla” avaimet käteen -konsepteilla. Vaikka tästä kehityssuunnasta oltiin huolissaan jo edellisen maaseututaajamatutkimuksen yhteydessä, on poikkeuksiakin onneksi olemassa. Kaustisen tapaustutkimus nousi esille tässä suhteessa positiivisena esimerkkinä. Pelimanniperinteen vaaliminen on ylläpitänyt paikkakunnalla vahvaa yhdessä tekemisen perinnettä, joka ei suinkaan osoita merkkejä katoamisesta. (Hentilä & Rönkkö 2015).

Vesistöt

SuoMa-hankkeen tapaustutkimuskohteet osoittivat, että pienessä maaseututaajamassa vesialueitten aktiivisen yhteiskäytön mahdollistaminen voi olla haastavaa. Vaikka vesistöjen roolia kunnan imagolle, etenkin kesämökkivaiktaisissa kunnissa, pidetään merkittävänä, on ranta-alueitten toiminnallinen hyödyntäminen taajamien keskustoissa kuitenkin yllättävän vähäistä. Rantojen yhteiskäytön haasteiden taustalla voidaan tunnistaa maanomistajien yhdenvertaisen kohtelun periaate rakennuslupien myöntämisessä. Monissa maaseutukunnissa yhdenvertaisuusperiaatteen noudattaminen rakennuslupaprosesseissa on muodostunut vakiintuneeksi käytännöksi. Tapaustutkimuksissa ilmeni, että yhteisten virkistysalueitten tai reittien varaaminen etenkin jokivarsilta osoittautuu varsin vaikeaksi, mikäli aikaisempaan käytäntönä on ollut myöntää maanomistajalle omarantainen rakennuslupa.

Kuva 6. Monissa maaseututaajamissa vesistö on lähellä keskustaa kuten Sysmän keskustan laidalla sijaitseva venesatama osoittaa (Hahl ja Lintukangas 2014).

Pohdintaa: Kohti uudistuvaa ja sopeutuvaa, elinvoimaista pienkeskusta?

Maaseututaajamien muutoksen taustalla olleet ideologiat kuten rationaalinen ajattelu yhteiskunnassa, tehokkuuden arvostaminen, kehitysusko sekä lisääntyvä normatiivinen ohjaaminen ja yhdenmukaistaminen ovat vaikuttaneet merkittävästi ja kauaskantoisesti maaseututaajamien kehitykseen. Yhteiskunnalliset muutokset, elinkeinorakenteen muutokset, väestömuutokset sekä arvojen muutokset näkyvät selkein suomalaisissa maaseututaajamissa ja niiden lähiympäristöissä. 1970-luvun aluerakentamismallista siirryttiin ensin spekulatiivisen markkinatalouden, sittemmin julkisin varoin toteutetun rakentamisen kultakausien jälkeen uusliberalistiseen ja kuluttajalähtöiseen hankekohtaiseen kehittämiseen, mitä nykyään leimaa ennakoimattomuus ja epävarmuus.

Kunakin vuosikymmenenä on tehty valintoja siitä, millainen yhdyskunta- tai aluerakenne toteuttaa parhaiten vallalla olevia arvoja ja yhteiskuntapoliittisia päämääriä, ja valjastettu lainsäädäntö sekä ohjausinstrumentit sen mukaiseen rooliin. Rakennuslain aikainen kaavoitussäännöstö laadittiin alun pitäen vastaamaan väestönkasvuun ja merkittävän uudisrakentamisen tarpeisiin. Yleiskaavojen kauaskantoisten tulevaisuudenvisioitten pohjalta voitiin perustella esimerkiksi laajoja aluerakentamiskohteita, joiden nähtiin liittyvän joskus tulevaisuudessa toteutuvaan kokonaisrakenteeseen ja liikennejärjestelyihin. (Nyman 2003, 57). Aluerakentamisen ohella pieniä tontteja myös yhdistettiin suurkortteleiksi. Kaiken kaikkiaan vanhojen kirkonkylien keskustoja pidettiin kelvottomina täyttämään modernin ihmisen tarpeita. Uudistaminen piti aloittaa ”puhtaalta pöydältä”, uudesta kaavasta, jolla vanha ja sekava taajaman tai kirkonkylän keskusta järjestetään uusiksi. Ajan henkeä kuvaavat hyvin maaseutumaisten pienkeskusten kehittämiseksi järjestetyt suunnittelukilpailut. Esimerkiksi Lohjan keskustan asemakaavakilpailun (1962) arvostelupöytäkirjan otteet valottavat pyrkimyksiä hyvin. Näissä on todettu, että kaavallisten periaatteitten toteuttamiseksi vanhat pienkeskustat on hyvän tarkoituksen edessä ”rakkaudella runneltava”. Harvalukuisia vanhojen rakennusten säilyttämispyrkimyksiä on moitittu ”turhaksi arkuudeksi”. Uuden ja uljaan liikekeskustan arkkitehtoniseksi kohokohdaksi on ehdotettu ”reilua konttoritornia”. (Laitinen 2011). Liikenneasiantuntijoiden rooli suunnitelmissa nousi keskeiseksi. Viimeistään kahdensankymmentäluvulle tultaessa perusteet tälle olivat kuitenkin kadonneet – aluerakentamiskohteitten, lähiöiden ja uusien taajamien rakentamisen aikakautta seurasi hiljaisempi täydennysrakentamiseen sekä pientaloihin painottuva ajanjakso. Sekä 1970- ja 80-luku erottuvat silti selkeinä tilastopiikkeinä rakentamisen määrässä, mutta niistä voidaan nähdä eroja rakentamisen painopisteissä.⁶ Tilastot kertovat sekä rakentamisen volyymistä että vanhan rakennuskannan samanaikaisesta purkamisesta. Vanhaa rakennuskantaa poistettiin uuden tieltä, mikä ehkä osin nähtiin kehityksen jarrujen poistamisena, vaikka kaavoituksen tavoitteina mainittiin jo 70-luvulla kulttuuriympäristön ominaispiirteiden säilyttäminen ja sietokyky.⁷ (Virtanen 1974, 32).

1980-luvulla rahamarkkinat vapautuivat, ja liiketoimintavetoisuus alkoi korvata suunnittelun pitkäjänteisyyttä. Suunnittelu valjastettiin poistamaan esteitä liiketoiminnan tieltä ja edistämään oman paikkakunnan kilpailua yrityksistä ja veronmaksajista. (Nyman 2003, 85). Hankelähtöisen kehittämisen juridiseksi mahdollistamiseksi

alettiin laatia kuntien ja rakentajien keskinäisiä sopimuksia. Jatkuvan kasvun katsottiin takaavan ihmisille työtä ja hyvinvointia. Sitä varten tarvittiin oikea kaupunkimainen miljöö. Suuri rakennusoikeuden määrä taajamien keskustoissa johti osittain myös spekulatiiviseen toimintaan 1980-luvulle tultaessa. Asuntojen hinnat lähtivät

6 Vuosina 1961-74 kerrostalojen osuus asuntotuotannosta oli 65-70%, vuosina 1981-90 vastaavasti 30-35%. Huippuvuonna 1986 pientalojen osuus valmistuneista asunnoista oli yli 70%. (Nyman 2003, 44, 82).

7 1970–80-luvuilta alkaen myös tietoisuus ympäristöongelmista alkoi voimistua, ja syntyi niin sanottu ekologinen liike. Kestävän kehityksen periaatteet ja ekologinen ajattelu saivat myös kaupunkisuunnittelussa yhä enemmän jalansijaa 1990-2000-luvuilla. 2010-luvulla keskustelun painopiste on siirtynyt ennen muuta ilmastonmuutoksen torjumiseen, energiatehokkuuteen ja riippumattomuuteen fossiilisista energialähteistä.

huimaan nousuun, päättyen vasta 1990-luvun lamaan, joka katkaisi siivet pienten maaseututaajamien markkinavetoiselta kaupungistumiskehitykseltä. Kunnallisten säästöstrategioitten Suomessa jatkui kuitenkin julkisen rakentamisen kausi, jonka myötä pienet kuntakeskukset saivat osansa julkisen sektorin ja hyvinvointivaltion konkreettisesta rakentamisesta. Uudet tai laajennetut kunnantalot, terveyskeskukset ja keskusliikkeitten marketit symboloivat ajatusta vahvasta itsenäisestä kunnasta. 1990-luvun puolivälin jälkeen tapahtuneisiin muutoksiin lukeutuvat mm. perustuotannon toimintojen lakkauttaminen tai muuntuminen kohti suuryksiköitä, kaupan yksiköitten siirtyminen pois keskustoista sekä uudenlainen asuinrakentamisen typologia valmistalomallistojen yleistymisen myötä. 2000-luvulla maankäyttö- ja rakennuslaki toi juridiseen ohjaamiseen mukaan vuorovaikutuksellisuuden, minkä myötä maankäytön suunnittelun prosessit ovat monipuolistuneet sekä moniarvoistuneet, mutta samalla myöskin monimutkaistuneet.

Maankäyttö- ja rakennuslain yleisten tavoitteiden mukaisesti lailla on haluttu turvata suunnittelun laatu, vuorovaikutteisuus, asiantuntemuksen monipuolisuus, avoin tiedottaminen käsiteltävinä olevissa asioissa sekä jokaisen mahdollisuus osallistua asioiden valmisteluun. (MRL 1§). Myös perustuslaki pyrkii yleislakina kaikille tasapuolisen olosuhteitten varmistamiseen. Alueiden käytön suunnittelujärjestelmä on määritelty samanlaiseksi niin kaupungissa, syrjäisellä maaseudulla kuin näiden välisilläkin alueilla, vaikka näiden toimintaympäristöt poikkeavat toisistaan huomattavasti. Yhtenäiskriteerien mukainen kaavoitus heijastelee ideologiaa koko valtakunnan kattavasta (standardoivasta) kaavoittamisesta, jonka juuret ovat 1970-luvulla: Tämä ajanjakso oli myös kuntasuunnittelun kulta-aikaa, joka oli määritelty pakolliseksi vuoden 1977 kuntalaissa. (Nyman 2003, 61). Valtion sääntely, keskitetty ohjaus ja yhdenmukaistamisen ideologia huipentuivat hyvinvointivaltion rakentamisessa 1970-80 -luvuilla. Toisaalta kuntien oma päätösvalta ja kunnanvaltuustojen rooli kaavoitus- ja rakentamiskysymyksissä vakiintui 1960-luvulla ja vahvistui edelleen MRL:n myötä 2000-luvulla, kun päätösvaltaa siirrettiin ympäristökeskuksilta ja ministeriöltä kunnille. Samalla tähän käytäntöön on pyritty kuitenkin puuttumaan voimallisesti eheyttämispolitiikan myötä, mitä valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkistaminen vuonna 2009 edelleen vahvisti. (Ympäristöministeriö 2009).

Valtakunnallisten tavoitteiden ja kuntatason maankäytön suunnittelun tavoitteiden välinen ristiriita on ilmeinen. Tutkija Maarit Sireni (2013) on todennut Etelä-Pohjalaisia kuntapäättäjien näkemyksiä analysoivassa tutkimuksessaan, että valtakunnan tasolla aluerakennetta pyritään ohjaamaan kilpailuvaltion tai metropolivaltion tavoitteiden mukaan, kuntatasolla puolestaan toimintaa ohjaa pohjoismaisen hyvinvointivaltion ihannemalli tasa-arvoisuudesta. Sireni huomauttaa, että 2000-luvulla edes maatalouden suuri rakennemuutos ei ole suoraan johtanut maatalouskeskeisen suunnitte-

Kuva 7. Kangasniemen pääraittia (Rönkkö 2014).

luperinteen eli hajarakentamista tiukasti säätelevän normin muutokseen huolimatta monimuotoisen, elinvoimaisen maaseudun retoriikasta. Perusteluita hajarakentamisen hillitsemiseksi on tullut sen sijaan yhä lisää, vaikka todellisuudessa rakentamisen rajoittamiseen perustuvaa maankäytön suunnittelua on vaikea perustella tilanteessa, jossa maaseudun väkimäärä laskee ja maataloustuotannon merkitys vähenee. (emt.) Ristiriitaa on lisännyt se, että kuntatalouden näkökulmasta väljät tontit taajama-alueen ulkopuolelta on nähty vetovoimatekijänä asukkaitten houkuttelemiseksi. Tiivistämispyrkimyksistä huolimatta taajamien keskustojen kehittäminen on monilta osin lukkiutunut edellisten vuosikymmenten kaavoituksen ja rakennusoikeuden määrän muodostamaan odotusarvoon. Tämä näkyy taajamien keskustoissa mm. turhan purkamisen vuoksi tyhjiillään olevina tontteina tai yksittäisinä peltoalueina, joiden lunastaminen (yksityisiltä maanomistajilta tai perikunnilta) on osoittautunut käytännössä mahdottomaksi epärealistisen korkean hinnan vuoksi. Kolmenkymmenen vuoden mittaisen kehityskulun konkreettisena manifestina ovat myös lukuisat kunnantalot, terveystalot, pankit, marketit, parkkipaikat sekä liikenneympyrät. Tyhjentyvän rakennuskannan uusiokäyttö on kunta- ja palvelurakenteiden muutosten myötä suuri kysymysmerkki.

Kirkonkylien ja maaseututaajamien ympäristöt heijastavat yhä kasvun ideologian pohjalle laadittujen suunnitelmien ja niiden osittaisten toteutuksen ongelmallisuutta. Etenkin maaseututaajamien ja kirkonkylien keskustat ovat monin paikoin kärsineet tilasta, jota voitaisiin luonnehtia ”pysyvän keskeneräisyyden paradoksiksi”. Sille ominaisia piirteitä ovat ylimitoitettut ja vanhentuneet kaavat, taajamakuvan hajanaisuus ja jäsentymättömyys sekä toiminnallisesti passiiviset tai vajaakäyttöiset alueet. Vajaakäytön kanssa samanaikaisesti voi ilmetä myös pulaa sopivista liiketiloista. Toteutuneessa rakennetussa ympäristössä 1960–70 –lukujen suunnitelmien konkretisoitunein osa edustaa yksityisautille pyhitettyjä liikenteen valtaväyliä. 1980–90 –luvuilla toteutuneita fyysisen ympäristön elementtejä taajamien keskustoissa edustavat yksittäiset hankkeet, joiden suhde olemassa olevaan ympäristöön on usein irrallinen. Tutkija Karitta Laitinen (2011) on kuvannut syntyntä tilannetta käsiteparilla epäkaupunki – epämaaseutu, jonka väliselle akselille suomalainen maaseututaajama sijoittuu. Epämääräisyys syntyy selkeän kaupunkitilan, rajatun katutilan tai suojattujen pihojen puuttumisesta. Rakennukset sijaitsevat keskellä tonttia, paikoitusalueitten ympäröimänä. Erityisesti jalankulkijan on vaikea hahmottaa missä katutila kohtaa katutila rajautuu paikoitusalueisiin tai autotiehen. Keskustan ydinalueella voi olla myöskin joutomaata, jota käytetään pysäköintiin.

Kaikesta edellä kuvatusta kehityksestä huolimatta suomalaisten mielikuva maaseudusta on tutkimusten perusteella varsin myönteinen. Muun muassa Mahdollisuuksien maaseutu – maaseutupoliittinen kokonaisohjelma 2014-2012 sekä Maaseutu 2014 -barometri tukevat käsitystä, että maaseutu käsitetään dynaamiseksi alueeksi, jossa on mahdollista kehittää uudenlaisia palveluita ja elinkeinoja sekä yhdistää siihen luonnon rauhasta nauttiminen ja muita hyvän elämän elementtejä. Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla -hankkeen tutkimustulosten pohjalta voidaan todeta, että väittämä ihmisten maaseutualueisiin liittämistä mielikuvista on osittain ristiriidassa todellisuuden kanssa. Suurimman ristiriidan maaseutupoliittisten ohjelmien tavoitteiden, kansalaisten mielikuvien ja todellisuuden välillä muodostaa epäsuhta, jonka keskiössä on toisaalta taajamaympäristön keskeneräisyys, vajaakäyttöisyys ja ylimitoitus, sekä toisaalta kehittämisnäkyvien ja tulevaisuuden epäselvyys. Tämän perusteella voidaan kiteyttää, että maaseututaajamien yhden sukupolven mittaisen kehityskaaren tuloksena on ollut pysyvän keskeneräisyyden paradoksi.

Jatkotutkimustarpeet

Suomalaisen maaseututaajama 2010-luvulla tutkimushankkeen tulosten pohjalta nousee esiin useita jatkotutkimuksellisia tarpeita. Huolimatta niukkenevien resurssien todellisuudesta, maaseututaajamissa ja kirkonkyliissä on erilaisia kehittämismahdollisuuksia, joiden tunnistamiseen, hyödyntämiseen ja oikean kehittämisotteen löytämiseen kannattaa panostaa. Jotta epävarmassa ja nopeasti muuttuvassa toimintaympäristön muutoksessa voidaan tehdä perusteltuja päätöksiä, tarvitaan nykyistä kokonaisvaltaisempaa pitemmän aikavälin seurantatietoa tulevan kehityksen ennakoinnin perustaksi. Teknillisen korkeakoulun yhdyskuntasuunnittelun laitoksen Maaseututaajamatutkimuksen sekä SuoMa2010 –tutkimusten myötä on syntynyt perusta

uudelle ja mielenkiintoiselle maaseututaajamien pitkittäisseurantatutkimukselle, jonka aikajänne on noin 30 vuotta. Tarkastelun keskiössä on kehityksen laaja kuva ja sen keskeisimmät konkreettiset mittarit, joiden jatkokehittäminen on nähtävä tämän tutkimuksen pohjalta kummunneena selkeänä jatkotutkimustarpeena. SuoMa2010 –hankkeen tutkijat suosittelevatkin toteuttamaan vastaavan maaseututaajama-tarkastelun myös vuonna 2040.

Kysymys suomalaisen maaseututaajaman tulevaisuudesta ja elinvoimaisuudesta liittyy ennen muuta pysyvän keskeneräisyyden ja kehittämisenäkymien epäselvyyden paradoksiin ylittämiseen. Tarvitaan valmiutta sektorirajat ylittävään yhteistyöhön. Lopulta kyse on kunnan kyvystä sitoviin painopistevalintoihin sekä strategiseen aluerakennetarkasteluun, jotka usein puuttuvat kunnissa. Näyttää selvältä, että avainroolissa ovat paikalliset toimijat itse, joitten on otettava vastuu oman taajaman elinvoimaisuudesta, tulevaisuudesta ja kilpailukyvn lisäämisestä, eikä oletettava yhteiskunnan hoitavan sitä heidän puolestaan. Onko aika riittävän kypsä suomalaisen maaseututaajaman jälleenrakennukselle ja uudelle kukoistukselle? Vaakakupissa painaa myös kysymys koko maata koskevasta lähivuosien ja vuosikymmenten isosta haasteesta, rakennetun ympäristön korjaus- ja muutosvelasta sekä sopeuttamisen ja uusiutumisen pakosta.

Tämän osalta jatkotutkimustarpeet nivoutuvat myös kysymykseen siitä, mitä tarkoittaa ekologisesti kestävä, resurssiviisaan maaseututaajaman suunnittelu. ”Suunnittelun” taajaman synnyn myötä on menetetty usein monisatavuotisen kirkonkylien kehityksen aikaisempi itsestään selvä lähtökohta, ”luonnollinen” resurssiviisaus, jolla tarkoitetaan niukkuuden ekonomiaa, vähemmällä enemmän –periaatetta. Nykyisin Suomi ja myös sen kirkonkylät sijoittuvat eurooppalaisessa resurssitehokkuustarkastelussa häntäpäähän. Tilanteen haltuun ottaminen edellyttää väistämättä selkeitä valintoja. Otto-livari Meurman peräänkuulutti jo vuonna 1960 suhteellisuudentajua asuintaajamien rakentamiseen: ”Ei joka kylästä ole kuviteltava suurta keskusta. Pääinvestoin tulevat lukuisat, ehkä enimmät kylät pienenemään, joten on tarkoin harkittava, mitä taajamia voidaan suurentaa ja mitä siinä mielessä on sopivalla keskittämällä pyrittävä vahvistamaan.” (Meurman 1960).

Lähteet

Hentilä H-L, Palosaari, O. & Rönkkö, E. (toim.) 2014. Kälviän maankäytön kehityskuva ”Asu lähellä, näe kauas”. Kuntasuunnittelun kurssi ja erikoiskurssi 2013. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston julkaisuja C 143. Oulu.

Hentilä, H-L. & Rönkkö, E. (toim.) 2015. Kaustisen maankäytön kehityskuva ”Kaustinen – aina valmiina”. Kuntasuunnittelun kurssi ja erikoiskurssi 2014. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston julkaisuja C 144. Oulu

Kekkonen, A. & Kukkonen, H. 1991. Taajamakuva. Helsinki: VAPK-kustannus.

Kukkonen, H. & Rautamäki, M. 1980. Suomalainen maaseututaajama 1970-luvun lopussa. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisuja B 46. Espoo.

Kukkonen, H., Lievonon, M. & Rautamäki, M. 1982. Näkökulmia maaseututaajamien suunnitteluun. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisuja B 47. Espoo.

Laitinen, K. 2011. ”Kaupunkitilan katoaminen. Lähiömäinen rakentaminen maaseutukaupungin keskustassa.” julkaisussa Herneoja, A., Hirviniemi, H., Hirvonen-Kantola, S., Joutsiniemi, A., Luusua, A., Mäntysalo, R., Niskanen, A., Niskasaari, K., Pihlajaniemi, J., Rönkkö, E., Soikkeli, A., Soudunsaari, L. Suikkari, R. Tolonen, K. (eds.) Proceedings of the 3rd Symposium of Architectural Research. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston julkaisuja A58. Oulu.

Maankäyttö- ja rakennuslaki. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132>

Maaseututaajamien ympäristönsuunnittelu ja osayleiskaavoitus. 1983. Sisäasiainministeriö, Kaavoitus- ja rakennusosasto. Kaavoitusohjeita 2/1983. Helsinki.

Mahdollisuuksien maaseutu – maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma 2014-2020. 2014. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Alueiden kehittäminen 2014/9.

Meurman, O-I. 1960. ”Asemakaavallinen tilanteemme”. Arkkitehti-Arkitekten 4-5/1960, 81-82,

Mäkinen, K. 2012. Pohjois-Pohjanmaan kirkonkylien muuttuva kulttuuriympäristö. Akaateeminen väitöskirja, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osaston julkaisuja A54 ja 55. Oulu.

Nurminen, M. & Patana, T. 2015. ”Luonnon, perinteiden ja palveluiden Kaustinen - Kaustisen kehittämiskysely”. Teoksessa Hentilä, H-L. & Rönkkö, E. (toim.) Kaustisen maankäytön kehityskuva ”Kaustinen – aina valmiina”. Kuntasuunnittelun kurssi ja erikoiskurssi 2014. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston julkaisuja C 144. Oulu.

Nyman, K. 2003. Sinisilmäisyyden aika. Suunnittelun myyttejä 1950-2000. Helsinki: Rakennusalan kustantajat RAK, Kustantajat Sarmala Oy.

Pietilä, R. 1960. ”Kaavan kaava”. Arkkitehti-Arkitekten 4-5/1960, 96-102.

Rahkonen, J. & Aho, P. 2014. Maaseutubarometri 2014. Tutkimusraportti. Taloustutkimus Oy.

Rautamäki, M. 1983. Maisemamaakunnat maakunnallinen viheraluejärjestelmä. Lisensiaattityö, Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto. Espoo: Otakustantamo.

Rautamäki, M. 1989. Maisema rakentamisen perustana. Ympäristöministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto, selvitys 2/1989.

Rönkkö, E. 2012. Kulttuuriympäristöselvitykset. Tieto, taito ja ymmärrys maaseudun maankäytön suunnittelussa. Akateeminen väitöskirja, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osaston julkaisuja A56. Oulu.

Rönkkö, E., Hentilä, H-L, & Illikainen, H. (toim.) 2012. Maaseutunäkökulma maankäytön suunnittelussa: suunnittelumenetelmien arviointi ja kehittäminen. (MASUKE)-hankkeen loppuraportti. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston julkaisuja C 139. Oulu.

Sihvonen, J., Mononen, T. & Sairinen, S. 2013. Kirkonkylien mahdollisuudet ja eheyttävä yhdyskuntasuunnittelu. Suomen ympäristö 11/2013.

Sireni, M. 2013. ”Tasa-arvotavoite ohjaa maaseudun maankäytön suunnittelua.” Maaseudun Uusi Aika 1/2013, 30-43..

Soikkeli, A., Isola, A., & Mäkinen, K. 2001. Taajamien vetovoimaisuus. Selvitys Pohjois-Pohjanmaan tavoite I -alueen kuntien keskustaajamien tilasta. Oulu: Pohjois-Pohjanmaan liitto.

Tarjanne, L., Lievonen, M. & Louekari, L. 1983. Kylien suunnittelu ja rakentamisen ohjaus, esimerkkejä. Ympäristöministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto. Tutkimuksia 3/1983. Helsinki.

Valjakka, I. 1978. ”Kaupunki rakentuu elinpiireistä.” Arkkitehti 2/1978, 47-49.

Virtanen, P.-V. 1974. Edullisuusvyöhykemenetelmä haja-asutusalueiden kaavoituksessa. Akateeminen väitöskirja. Otaniemi, Helsinki.

Tulevaisuuden alueidenkäytöstä päätetään nyt. Tarkistettut valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet. 2009. Ympäristöministeriö. Helsinki.

Kyläyleiskaavoitus. Opas kaavoittajille, kunnille ja kylille. 2012. Suomen ympäristö 3/2012. Ympäristöministeriö. Helsinki.

Kuvalähteet

Kuva 1: Kukkonen, H., Lievonen, M. & Rautamäki, M.1982. Näkökulmia maaseututaajamien suunnitteluun. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisu B 47. Espoo, 111.

Kuva 2: Hahl, T, Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään – Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, 54.

Kuva 3: Isomäki, A. 2007. Hauhon kirkonkylä vuonna 2007. Saatavissa: vastavalo.fi.

Kuva 4: Hahl, T, Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään – Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, 46.

Kuva 5: Kaustisen kunta 2013.

Kuva 6: Hahl, T, Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään – Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, kansikuva.

Kuva 7: Rönkkö, E. 2014.

Eeva Aarrevaara

Tutkimuskohteiden esittely

Kohteiden sijoittuminen ja taustatiedot

Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla –tutkimuksen kohteet sijoittuvat eri puolille Suomea oheisen kartan osoittamalla tavalla. Kohteet ovat erikokoisia väestöltään ja taajamarakenteeltaan. Oheiset kaaviot osoittavat, miten taajamien väkiluku on muuttunut vuosikymmenittäin alkaen vuodesta 1970 ja päättyen vuoteen 2010. Yleinen trendi näyttää olleen, että taajamien väkiluku oli vuonna 1970 suhteellisen alhainen erityisesti suhteessa koko kunnan väkilukuun. Vuoteen 1980 mennessä kaikkien taajamien väkiluku kasvoi merkittävästi, Kaustisilla jopa hämmästyttävän paljon eli väestö taajamassa lähes kolminkertaistui. Seuraavien vuosikymmenien aikana taajamien väkiluku joko pysyi suurin piirtein samana tai hieman vähentyi. (Tilastokeskus 2015.)

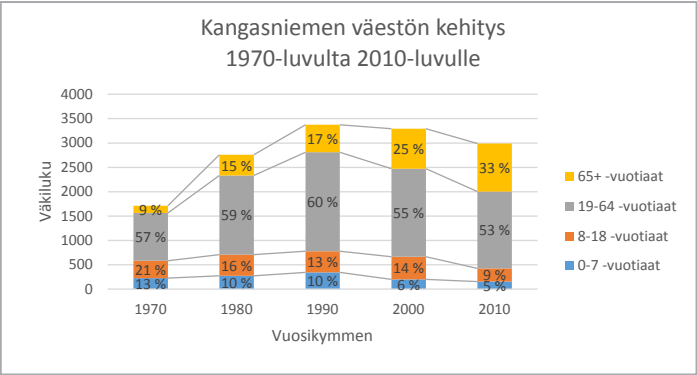
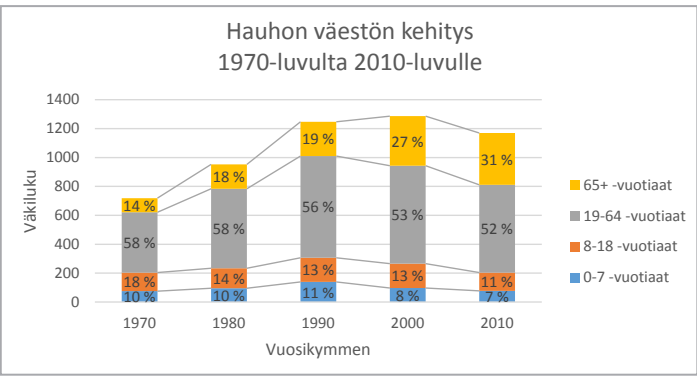
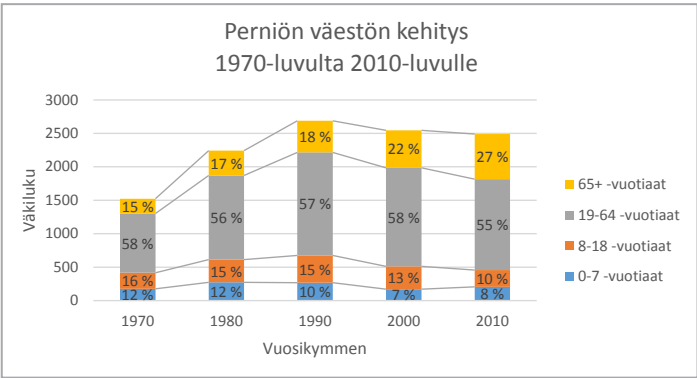
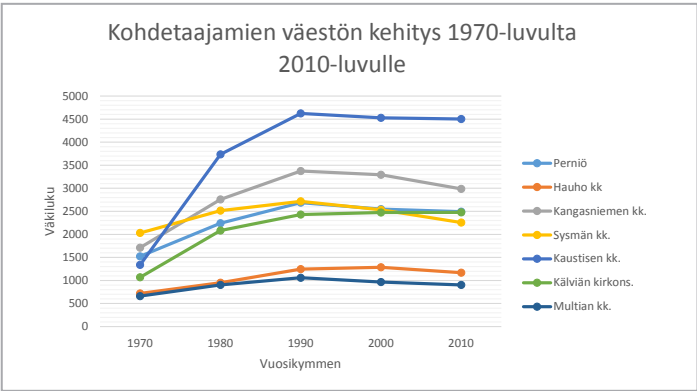

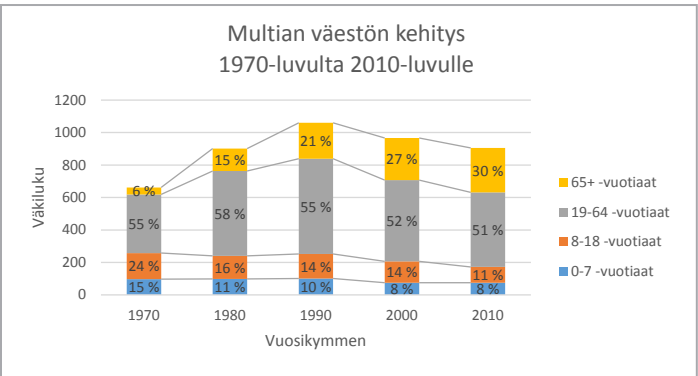
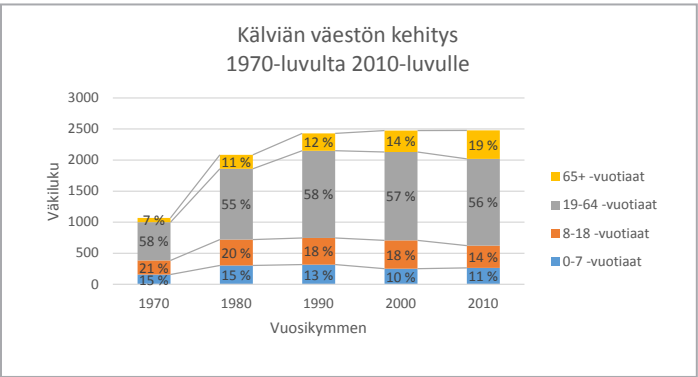
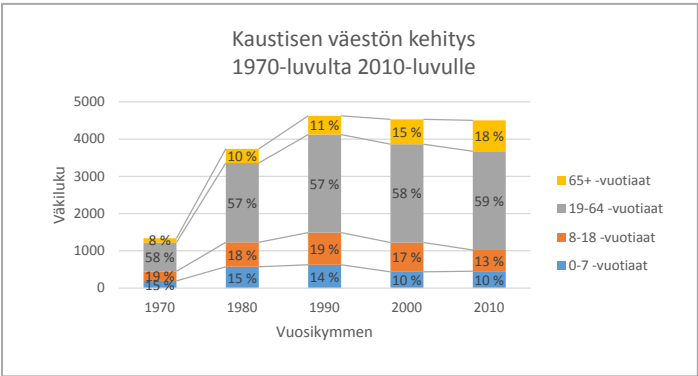
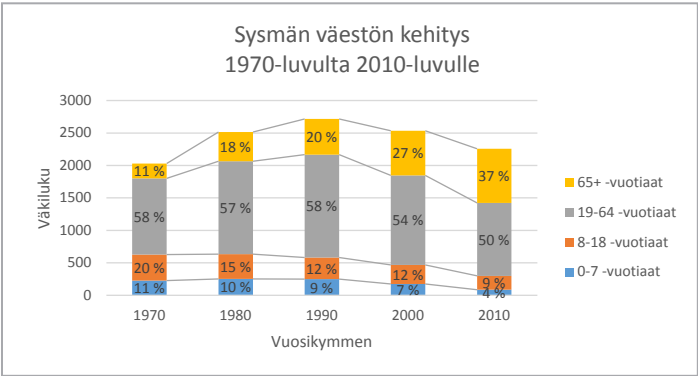
Kuva 1. Tutkitut maaseututaajamat sijaitsevat eri puolilla Suomea (Nevalainen 2015).

**Taulukko 1. Kohdetaajamien väkiluvun kehitys vuosina 1970-2010
(Tilastokeskus 2015).**

vuosi	taajama		ikä 0-7	ikä 8-10	ikä 19-64	ikä 65+	asukasluku
1970	0269	Perniö	177	239	886	222	1524
1970	0363	Hauho kk	75	129	417	98	719
1970	0571	Kangasniemen kk.	226	354	983	149	1712
1970	0591	Sysmän kk.	228	401	1171	230	2030
1970	0759	Kaustisen kk.	195	256	776	112	1339
1970	0772	Kälviän kirkons.	158	226	615	70	1069
1970	0921	Multian kk.	97	161	361	43	662
1980	0269	Perniö	273	339	1258	373	2243
1980	0363	Hauho kk	95	138	550	169	952
1980	0571	Kangasniemen kk.	274	433	1626	424	2757
1980	0591	Sysmän kk.	252	382	1430	450	2514
1980	0759	Kaustisen kk.	574	656	2128	378	3736
1980	0772	Kälviän kirkons.	305	414	1142	223	2084
1980	0921	Multian kk.	98	142	523	139	902
1990	0269	Perniö	267	408	1540	473	2688
1990	0363	Hauho kk	139	167	704	237	1247
1990	0571	Kangasniemen kk.	343	435	2032	564	3374
1990	0591	Sysmän kk.	251	332	1584	549	2716
1990	0759	Kaustisen kk.	627	863	2630	503	4623
1990	0772	Kälviän kirkons.	318	428	1405	280	2431
1990	0921	Multian kk.	101	151	587	221	1060
2000	0269	Perniö	171	341	1474	561	2547
2000	0363	Hauho kk	97	169	677	343	1286
2000	0571	Kangasniemen kk.	200	463	1807	822	3292
2000	0591	Sysmän kk.	174	295	1378	686	2533
2000	0759	Kaustisen kk.	438	789	2636	664	4527
2000	0772	Kälviän kirkons.	251	456	1423	345	2475
2000	0921	Multian kk.	75	132	500	260	967
2010	0269	Perniö	207	250	1359	675	2491
2010	0363	Hauho kk	77	127	607	358	1169
2010	0571	Kangasniemen kk.	154	271	1577	986	2988
2010	0591	Sysmän kk.	86	214	1123	835	2258
2010	0759	Kaustisen kk.	456	569	2648	829	4502
2010	0772	Kälviän kirkons.	266	356	1396	459	2477
2010	0921	Multian kk.	75	97	460	273	905

Kaaviot 1-7. Kohdetaajamien (Perniö, Hauho, Kangasniemi, Sysmä, Kaustinen, Kälviä ja Multia) ikäjakauman muutos vuosina 1970-2010 (Tilastokeskus 2015).

Useissa taajamissa näkyy tarkasteluajavälillä väestön ikääntyminen. Alle 18-vuotiaiden osuus on saattanut lähennellä 30 % taajaman väestöstä vuonna 1970, kun taas 2010 se on selvästi alle 20 %. Yli 65-vuotiaiden osuus taas on ollut tavallisimmin 15 % luokkaa 1970, mutta kasvanut lähes 30 %:iin vuoteen 2010 mennessä. Kaustisen ikäjakauma ja sen kehitys poikkeavat selvästi muista taajamista, sillä Kaustisilla alle 18-vuotiaiden osuus on ollut selvästi yli 30 % vuonna 1970 ja pysynyt vielä yli 20 %:ssa vuonna 2010. Yli 65-vuotiaiden osuus on ollut 1970-luvulla alle 10 % ja on vielä 2010 alle 20 % (Tilastokeskus 2015).

Kuvalähteet

Nevalainen, K. 2015. Tutkitut maaseututaajamat sijaitsevat eri puolilla Suomea [viitattu 12.4.2015]. Kartta. Saatavissa: <http://blogit.lamk.fi/maaseututaajamat2010/esittely/>.

Kaaviolähteet

Tilastokeskus. 2015. Kohdetaajamien väkiluvun kehitys vuosina 1970-2010. Taulukko.

Maija Rautamäki, Ina Westerlund

Perniö

Kuva 1. Perniön keskipiste kaakosta nähtynä (Rautamäki 2014).

Kuva 2. Perniön keskipiste pohjoisesta nähtynä (Ina Westerlund 2014).

Yleistä

Perniön kirkonkylä sijaitsee Varsinais-Suomessa, Lounaismaan maisemamaakunnassa. Perniön kirkonkylästä on matkaa n. 20km Saloon ja n. 35km Tammisaareen. Perniön kunta on monikuntaliitoksen myötä ollut osa Salon kaupunkia vuodesta 2009. Vuonna 2013 Perniön kirkonkylässä oli tilastokeskuksen mukaan 2438 asukasta (31.12.2013). Kesämökkien lukumäärä oli Perniössä vuonna 2007 n. 1000, mutta kirkonkylässä ei niitä juuri ole ollut. Perniö sijaitsee Lounaisella viljelyseudulla, jossa peltojen osuus maa-alasta on maamme suurin. Perniö tunnettiin ennen ”kolmen ässän seutuna”. Ässät kuvaavat sokerijuurikas- ja syysvehnäviljelyä sekä sikataloutta, jotka ovat olleet tärkeitä elinkeinoja Perniön seudulla. Suurin työllistäjä Perniön kirkonkylässä on nykyisin palvelusektori, joka tarjoaa yli puolet työpaikoista. Jalostuksen työpaikat muodostavat noin kolmasosan työpaikoista ja muut ovat alkutuotannon parissa.

Kuva 3-4. Pitkät metalliset hevospuomit kertovat vauraan maatalouspitäjän historiasta (Rautamäki 2011).

Taajama-analyysi

Perniön kirkonkylätaajaman analyysin pohjana on käytetty Teknillisen korkeakoulun yhdyskuntasuunnittelun laitoksella vuosina 1978–1980 toteutetun Maaseututaajama-tutkimuksen (Kukkonen & Rautamäki 1980) havainnointimenetelmää, joka pohjautuu asiantuntijahavainnointiin. Maastohavainnointeja suoritettiin n. kymmenen päivän ajan kesällä ja syksyllä 2014 sekä yhtenä päivänä maaliskuussa 2015. Kenttähavainnot on tallennettu valokuvoin, muistiinpanoin sekä havainnointilomakkeelle. Lisäksi havainnoista laadittiin yhteenvetotaulukko samanmuotoisena kuin aiemmassa tutkimusraportissa.

Tutkimuksen rinnalla Maja Rautamäki oli mukana Perniön kirkonkyläyhdistyksen ja Salon kaupungin Kylien Salo -hankkeen kanssa samanaikaisesti käynnissä olleessa Perniön kirkonkylän kyläsuunnitelman teossa. Tämän projektin keräämää mittava kyläkyselyn vastausaineisto saatiin tutkimuksen käyttöön sen valmistuttua syksyllä 2014 (Kylien Salo –kehittämishanke, Salon kaupunki Perniö_tulosyhteenveto.pdf 17.11.2014). 355 vastaajasta 2/3 oli kirkonkylältä, perniöläisiä yli 90%, yrittäjiä yli 20. Viihtyvyydessä tärkeitä olivat luonto, maalaismaisema, viheralueet, harrastukset, kyläyhteisö ja naapurit. Kolmannes tunsi suurimman osan naapureistaan, joilta apua uskoivat saavansa 47%. Muutamia tärkeitä kyläläisiä on lisäksi haastateltu tähän tutkimukseen.

Perniö ei kuulunut vuosina 1978-80 tehdyn tutkimuksen 125 taajaman otantaan, joten tuon ajan yhteenvetotaulukkoa ei ole. Perniön valinta 2010-luvun tutkimukseen perustui Maija Rautamäen vuodesta 1983 alkaneeseen ”perniöläisyyteen”. Kunnassa asuessa havaintoaineistoa sekä yhteyksiä eri toimijoihin ja tapahtumiin on kertynyt runsaasti. Näiden sekä eri ikäisten karttojen perusteella on voitu tehdä selvityksiä ja vertailua edellisen ja tämän tutkimuksen ajanjaksoilta. Tutkimuksessa painottuvat maisema-arkkitehdin näkökulmat.

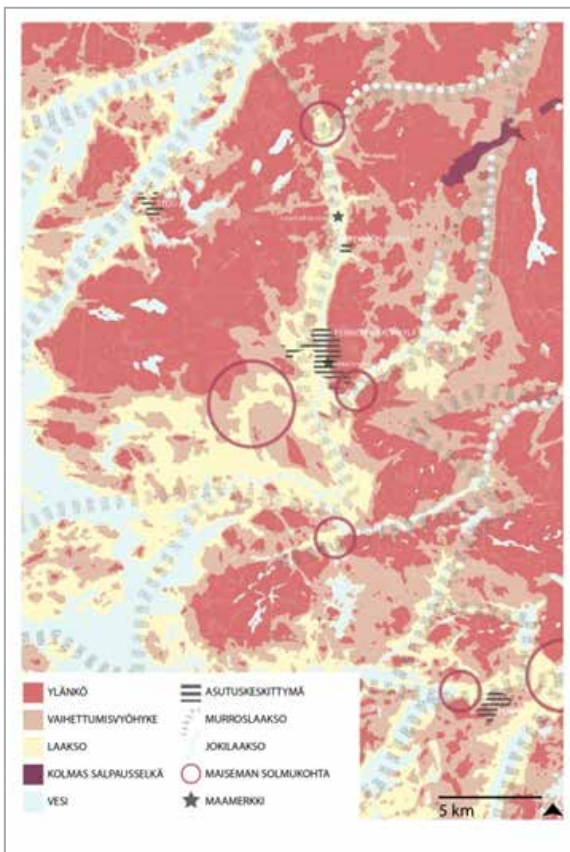
Perniön kirkonkylä sijaitsee Perniönjoen jokilaakson itälaidalla. Maisemalle on ominaista avoimienpeltotasankojen ja metsäisten kallio- ja moreeniselänteiden vuorottelu. Laaksojen paksut hedelmälliset savikot ovat perinteisesti olleet viljeltyjä. Mäet ja selänteet ovat pääosin säilyneet metsäisinä. Perniön kirkonkylä on sijoittunut osittain nauhamaisena rinteeseen selänteen ja laakson rajalle, ja osittain laaksossa sijaitseville selänteen viereisille kumpareille. Perniönjoki virtaa kumpujen ja selänteen välistä kirkonkylän läpi. Perniön kirkonkylä on alun perin muodostunut Perniönjoen ja Suuren rantatien risteyskohtaan. Kuninkaantiekseen kutsuttu Suuri Rantatie oli viimeistään keskiajalla rakentunut Viipurin ja Turun välillä kulkeva tie, oli yksi Ruotsi-Suomen tärkeimpiä kulkureittejä. Tiestä on muodostunut kirkonkylän läpi kulkeva pääraitti, jonka varrella sijaitsee myös taajaman maamerkki, Perniön kirkko. Näkyvällä paikalla selänteen ja laakson rajalla kirkko muodostaa kiintopisteen sekä etelästä että pohjois-

Kuva 5. Keskipisteestä länteen Haarlantietä kohti kantatien risteystä (Rautamäki 2014).

sesta jokilaaksoa pitkin saapuville. Nykyään Salosta Tammisaareen johtava kantatie 52 seuraa osittain Suuren rantatien linjausta, mutta tie kiertää Perniön kirkonkylän kohdalla taajaman, eikä seuraa vanhaa linjausta taajaman läpi. Perniön kirkonkylältä lähtee myös seututie Kemiön saarelle.

Lännessä Perniön kirkonkylää ympäröivät avoimet tasaiset viljelymaisemat ja idässä taustana on jyrkkä metsäinen rinne. Perniön kirkonkylän vanhimmat asuinrakennukset sijaitsevat laakson ja selänteen vaihettumisvyöhykkeellä ja laakson kumpareilla, kirkon

Kuva 6. Perniön maisematilarakenne 2014 (Westerlund 2014).

lähettyvillä. Sieltä asuinrakentaminen on pikkuhiljaa levittäytynyt pitkin rinnettä aina mäen laelle saakka, kumpareiden ympärille sekä rinteiden ja kumpareiden väliselle laaksoalueelle. Rinne toimii kirkonkylän taustan lisäksi myös asuinalueensa virkistysalueena. Metsästä osia on säilynyt luontosaareskeine talojen välissä. Kumpujen jyrkät rinteet ja laet muodostavat taajaman sisään työntyviä luontosaareskeine. Kirkonkylän teollisuus on irrallaan muusta taajamasta erillisinä alueina taajaman ulkolaidoilla. Teollisuusalueiden yhteyteen on muodostunut sekä pienimuotoista asutusta että kokonaisia asuinalueita.

Perniön selkein ja vanhin taajamakeskus sijaitsee tienristeyksessä, pääraitin ja Perniönjoen risteyskohdan vieressä. Liikerakennukset ympäröivät risteystä ja rajaavat katutilan selkeästi. Keskuksen entiset puiset rakennukset on aikojen saatossa purettu ja tänään keskustaa leimaavat korkeammat rapatut rakennukset. Taajamakeskukseen on myös rakennettu 1970-luvulle tyypillisiä, yksikerroksisia matalia liikerakennuksia, joissa julkisivujen jäsentely on vähäinen. Liikerakennuksien eteen on sijoitettupysäköintipaikkoja, joiden järjestelmällisyys on vaihteleva. Joen puolella, rakennuksien takapihoilta löytyy varastorakennuksia ja lastauspaikkoja sekä jokipenkereeseen ulottuvia pysäköintipaikkoja, jätteenkäsittelyä ja -säiliöitä.

Perniönjoki (ent. Karhujoki) hahmottuu heikosti maisemassa. Joki on suhteellisen kapea ja vesi savisameaa. Sillä on kuitenkin ollut suuri merkitys sekä kylän historiassa että nykyisille kyläläisille. Myös ydinkeskustan kyljessä olevan pienen Pesänlammen merkitys on kokoaan suurempi.

Kuva 7. Pahimmilla rankkasateilla Pesä tulvii (Ilta-Sanomat 2010).

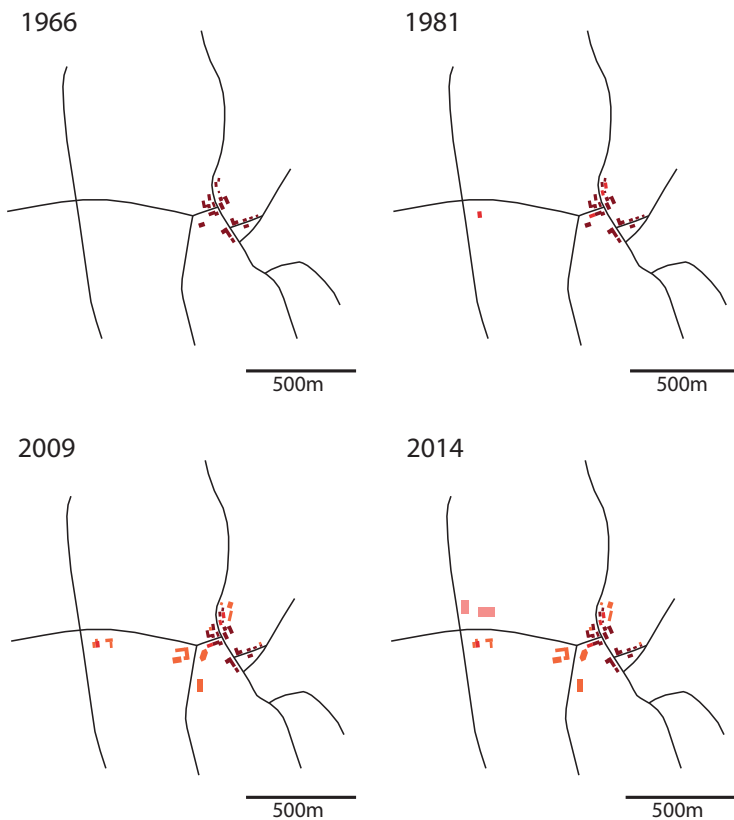
Ydinkeskustanliiketilat ovat melko pieniä, mutta erityyppisiä kauppiaita on enemmän kuin muualla Perniössä. Perniön kirkonkylän keskipisteestä löytyy muun muassa hyvinvointipalveluja, kukkakauppa, kiosk, pienehkö elintarvikemyymälä, musiikkikauppa, ravintoloita ja pankki. Keskipisteen ja kirkon välissä, toisella puolella jokea, sijaitsee kunnantalo, joka nykyään on yhdistyksien ja muiden toimijoiden käytössä. Tiloissa toimii nykyisin muun muassa Perniönseudun lehden toimitus sekä kahvila.

Perniön kirkonkylän taajamarakenne muuttui selkeästi 1960-luvun jälkeen tiemuutoksien seurauksena. Rakentaminen levittäytyi jokilaaksoon, erityisesti kantatie 52 ohikulkutien liittymien tienoille. Uusia asuinaluekokonaisuuksia rakennettiin vanhoille peltoalueille

sekä ohikulkutien lähetyville että kumpujen ja selänteen väliin. Perniön kirkonkylästä ohikulkutien toiselle puolelle, ohikulkutien liittymän lähetyville rakentui Metalan teollisuusalue. Taajamarakenteen hajautuminen on johtanut taajaman vaikeaan hahmottamiseen. Selkeän perinteisen taajamarakenteen muuttuessa suunnistettavuus taajamassa heikentyy. Rakenteen muutoksella on myös vaikutus ympärivään maisemaan. Perniön kirkonkylän levitessä vanhoille viljelymaille taajama rikkoo jokilaakson pitkää avaraa maisemakokonaisuutta ja katkaisee pitkiä näkymiä sekä jokilaaksoa pitkin että kirkonkylästä jokilaaksoon.

Ohikulkutien rakentumisen myötä Perniön kirkonkylän keskus on hitaasti alkanut levitä ohikulkutielle päin. Keskipisteestä hieman itään sijaitsevat tänään muun muassa kirjasto ja iso elintarvikekauppa. Myös Linja-autoasema sijaitsee täällä taajaman keskipisteen ja ohikulkutien puolessa välissä. Mittakaava on täällä eri kun mitä vanhassa keskustassa keskipisteessä. Rakennukset ovat isompia ja niiden edessä tai vieressä on laajat pysäköintikentät. Ohikulkutien liittymän liikenneympyrän vierelle on rakennettu uusia liikerakennuksia. Huoltoaseman lisäksi tänne on Perniön kirkonkylän vanhasta keskuksesta äskettäin muuttanut esimerkiksi iso elintarvikekauppa ja apteekki. Uudet liikerakennukset ovat yksikerroksisia, mutta mittasuhteiltaan todella laajoja, ja niiden ympärille sijoittuvat vielä laajemmat pysäköintikentät. Paljon kirkonkylän kyläelämästä on siirtynyt vanhasta keskipisteestä huoltoaseman sisätiloihin.

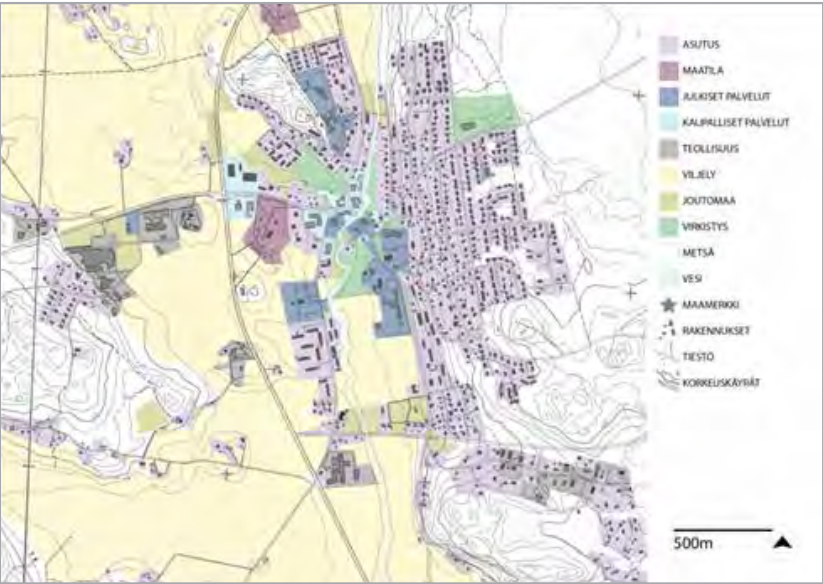
Ohikulkutie on myös muuten muuttanut Perniön taajamarakennetta. Ennen kirkonkylään saavuttiin pääasiassa vanhaa kuninkaantietä pitkin, joko taajaman pohjois- tai eteläpuolelta. Näistä suunnista saavuttaessa on vielä tähän asti säilynyt luonteva vaihtuminen viljelymaisemasta kyläkeskukseen, rakennuskannan tiivistyessä ja ajonopeuden hidastuessa kirkonkylän keskipistettä lähestyessä. Ohikulkutien uuden liittymän takia pääsisääntulo on kuitenkin siirtynyt taajaman länsipuolelle. Sisääntulon ja taajaman keskuksen siirtymiset ovat aiheuttaneet taajamarakenteen ja -kuvan ”kääntymisen nurin päin”. Nykyään Perniöön saavutaan Metalan teollisuusalueen kautta ja maisemakuvan vähittäinen muutos peltoaukeista kyläkeskuksen tiiviiseen rakenteeseen puuttuu. Entisen kyläkeskuksen takapihat ja aiemmin piilossa olleet tilat muodostavat nyt uuden keskustilan taustan.

Kuva 8. Keskustatoimintojen siirtyminen (Westerlund 2014).

Kuva 9. Perniön opaskartta (Salon karttapalvelu 2015).

Kuva 10. Perniön yhdyskuntarakenne (Westerlund, 2014).

Julkiset palvelut eivät yhtä nopeasti siirry paikasta toiseen kuin kaupalliset palvelut. Perinteisestikään taajamakeskuksen ytimessä ei ole, mahdollisen kunnantalon ja kirjaston lisäksi, ollut paljoa julkisia palveluita. Perniössä tämä näkyy hyvin koulujen ja terveyskeskuksen sijainneissa. Julkiset palvelut sijaitsevat molemmin puolin keskipistettä kirkonkylän läpi kulkevan vanhan kyläraitin lähettävillä, koulurakennukset kauempana ja kunnantalo lähempänä keskusta.

Perniön tultua liitettyksi Salon kaupunkiin osa kunnallisista palveluista on siirretty sen keskukseen. Salon heikko taloudellinen tilanne aiheuttaa paineita palvelujen keskittämiseksi. Perniön lukion lakkauttaminen on toistaiseksi torjuttu. Vanhainkoti ja hoivakoti toimivat myös vielä kirkonkylässä.

Perniössä on monenlaista vireää toimintaa. Tärkeä vuosittainen tapahtuma on perinteinen Laurin Markkinat, uudempana on vakiintunut syksyinen monitaiteellinen tapahtuma ”Pimeän peitto”. Kirkonkyläyhdistys toimii aktiivisesti. Kyläsuunnitelma on hiljattain valmistunut. Kyläaktiivit päättivät ostaa tyhjilleen jääneen kunnantalon ”Osuuskunta Pro Perniön” nimiin. Tilat ovat vuokrattavissa yritysten ja yhdistysten käyttöön. Perniön kunnantalon, kyläläisille tärkeän rakennuksen uusiokäyttöä on pidetty esimerkiksi onnistumisena ja mallina muille vastaaville maaseututaajamille.

Perniön kirkonkylässä voimassaolevista asemakaavoista vanhimmat ovat vuodelta 1959, uusin vuodelta 2005. Valtaosa kaava-alueista on 1970-90 -luvuilta, 2000-luvulta vain yksi, Pernänmetsän laaja alue kirkonkylän etelä-kaakkoisosassa. 1970-90 rakennettujen omakotitalojen vanhenevia asukkaita on muuttanut kerros- ja rivitaloihin ja kaupunkikeskukseen. Lapsiperheille olisi tarjolla vapaita asuntoja, heitä tarvittaisiin kirkonkyläelämän ja palveluiden jatkumiseksi.

Uusimmat rakennetut alueet ovat Perniön pohjoisosassa Korvenrinteen omakotitaloalue, jolla on vielä 50 rakennuspaikkaa vapaana sekä Pernänmetsässä, jossa on tontteja asunto- ja yritysrakentamiselle, joskin kunta on ryhtynyt myymään alueen tontteja myös pelkästään asuntorakentajille. Alueen kaakkoisin osa on omakotirakentamista.

Lähteet

Kukkonen, H. & Rautamäki, M. 1980. Suomalainen maaseututaajama 1970-luvun lopussa. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisuja B 46. Espoo.

Tilastokeskus. 2014. Perniön asukasluku 31.12.2013.

Westerlund, I. 2014. Maaseututaajaman keskuksen siirtyminen - ohikulkutien veto-voima Perniön kirkonkylässä. Aalto-yliopisto, Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu. Maisema-arkkitehtuurin koulutusohjelma. Kandidaatintyö.

Kuvalähteet

Kuva 1: Rautamäki, M. 2014.

Kuva 2: Westerlund, I. 2014.

Kuva 3-4: Rautamäki, M. 2011.

Kuva 5: Rautamäki, M. 2014.

Kuva 6: Westerlund, I. 2014.

Kuva 7: Iltalehti.fi. 2010. Paha tulva kasteli kymmeniä taloja Perniössä. Kuvakaappaus verkkolehdestä 22.5.2010. Saatavissa: http://www.iltalehti.fi/uutiset/2010052211714258_uu.shtml.

Kuva 8. Westerlund, I. 2014.

Kuva 9: Salon karttapalvelu. 2015. Perniön opaskartta. Saatavissa: <http://kartta.salo.fi/IMS>.

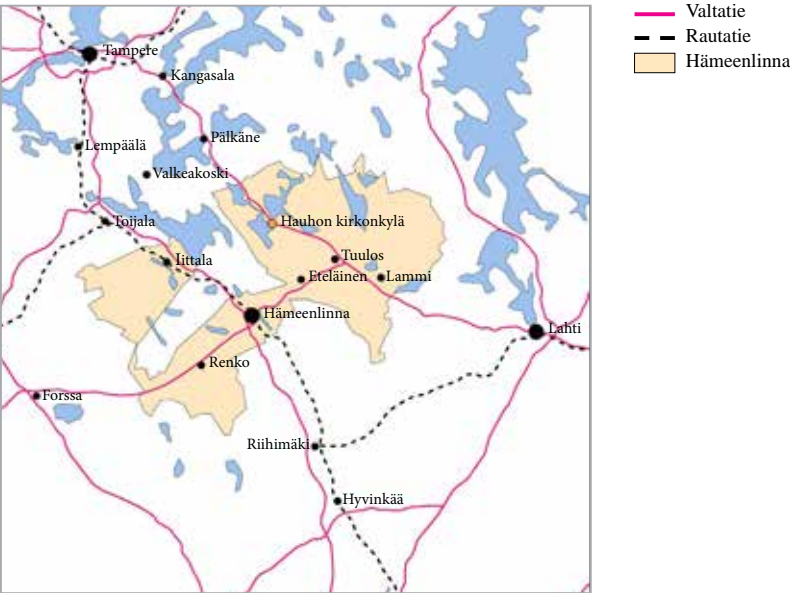
Kuva 10: Westerlund, I. 2014.

Anni-Maija Fincke

Hauho

Yleistä

Hauhon kirkonkylä sijaitsee Kanta-Hämeen maakunnassa, Lahden ja Tampereen välillä kulkevan valtatie 12:n varrella. Hauhon kirkonkylä toimi Hauhon kuntakeskuksena ennen vuotta 2009, jolloin Hauho liittyi neljän muun kunnan kanssa osaksi Hämeenlinnaa. Hauho on vanha maanviljelyspitäjä. Se sijoittuu valtakunnallisen maisemamaakuntajaottelun mukaan Hämeen viljely- ja järvimaihin. Monet hämääläisen maiseman peruselementit ovat syntyneet jääkauden kulutus- ja sulamisprosessien seurauksena. Maisemalle ovat tyypillisiä järvilaaksot sokkeloisine niemi-
neen ja lahtineen sekä järvistä ja laaksoista nousevat kumpuilevat pellot. Avarat järvi- ja peltomaisemat rajautuvat taustalla häämöttäviin metsäisiin harjuihin tai moreeniselänteisiin.

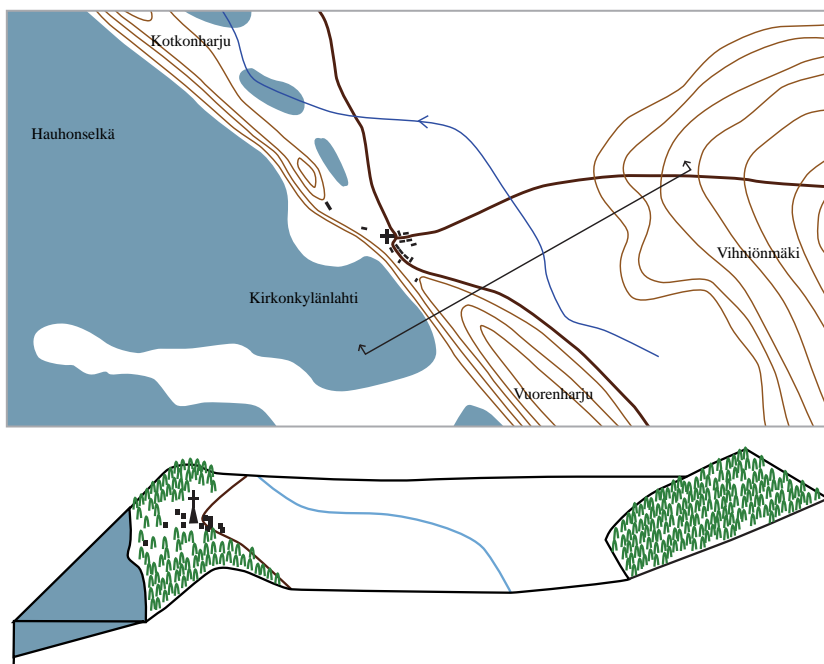

Kuva 1. Hauhon kirkonkylän sijainti (Fincke 2015).

Hauhon kirkonkylän synty

Hauhon kirkonkylän pysyvä asutus juontaa juurensa rautakaudelle, 500-luvun tienoille. Ensimmäinen seurakuntakirkko rakennettiin mahdollisesti jo 1220-luvulla samalle paikalle kuin nykyinen 1500-luvun vaihteen tienoilla rakennettu kirkko. Kirkon ympärille alkoi muodostua tiivis ryhmäkylä, joka on säilynyt harvinaisen hyvin näihin päiviin saakka. Nykyään kirkon ympäristöä kutsutaan Vanhaksi raitiksi, ja se on valittu valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Vanhan raitin pienet mökit muistuttavat alueen runsaasta käsityöläis- ja mäkitupalaisasutuksesta. (Huuhka 2012, 18.)

Suhteessa maisemarakenteeseen Hauhon kirkonkylä alkoi rakentua maisemallisesti vaikuttavaan solmukohtaan, jossa harjujakson satula ja järvi kohtaavat. Tuohon satulakohtaan – kirkon ja keskusristeyksen ympärille, muodostui kylän keskipiste. Kylän tiivis asutus levisi kirkon ja kirkkorannan väliseen harjurinteeseen, kunnes 1900-luvun vaihteen tienoilla tila rinteessä alkoi loppua. Kylän painopiste siirtyi vähitellen harjun laen pohjoispuolelle tasaisemmalle hietamaalle. Asuinpaikkana harjun rinne on ollut edullinen monella tapaa. Hauhon reitin reittivesistö tarjoaa laajat kulkuyhteydet ja

Kuvat 2-3. Hauhon kirkonkylä syntyi asumisen kannalta edulliseen kohtaan maisemarakenteessa (Fincke 2015).

lounaisrinne on edullinen sekä pienilmastoltaan että sieltä avautuville maisemiltaan. Lisäksi harjujen sormamaa muodostaa pohjavettä, ja se soveltuu kantavuutensa ja routimattomuutensa ansiosta hyvin rakentamiseen. Myös viljelyn kannalta Hauhon kirkonkylän sijainti on edullinen, sillä välittömästi harjun pohjoispuolella laaksossa sijaitsevat hietä- ja savimaat soveltuvat hyvin viljelyn ja maatalouden harjoittamiseen.

Kehityksen käännepeisteet

1. Hauhon kirkonkylä syntyy maisemarakenteen ja liikkumisen kannalta edulliseen paikkaan harjujakson satulan ja järven leikkauskohtaan.
2. Kylä alkaa levitä tilan puutteen ja 1930-luvulla rakennetun ensimmäisen ohitus-tien seurauksena harjun pohjoispuolella olevaan viljelylaaksoon.
3. Jälleenrakennuskaudella kylän kasvu ja pyöristyminen laaksossa jatkuvat, kun keskelle peltoja rakennetaan lukuisia rintamamiestaloja.

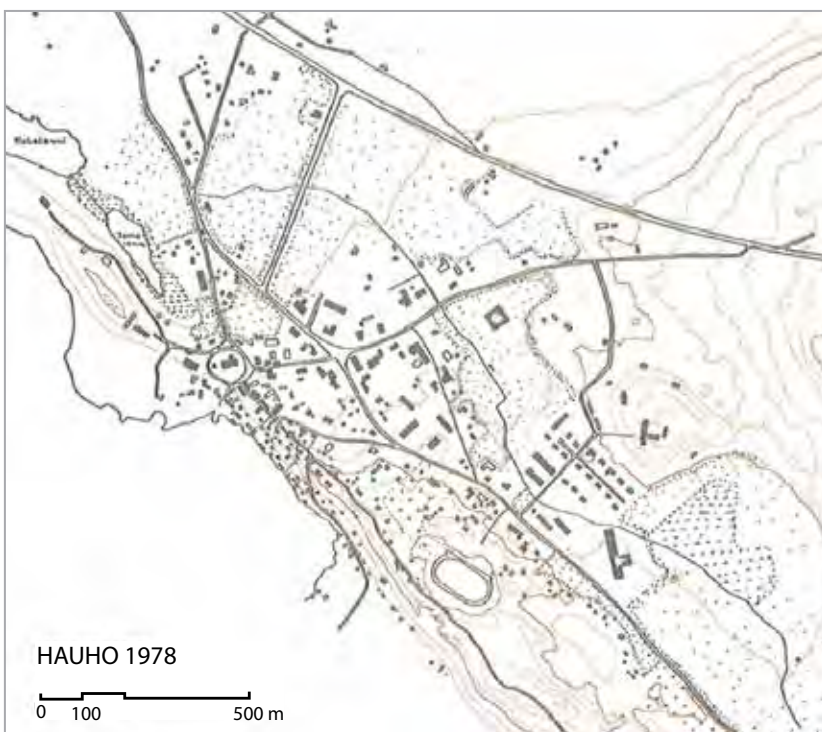

Kuva 4. Hauhon kirkonkylä vuonna 1935. Kuvan ottamisen aikoihin on juuri rakennettu uusi ohitustie, joka näkyy kuvan oikeassa laidassa. Kylän keskusta sijaitsee kuitenkin vielä kirkon ympäristössä Vanhalla raitilla (Veljekset Karhumäki Oy:n kokoelmat).

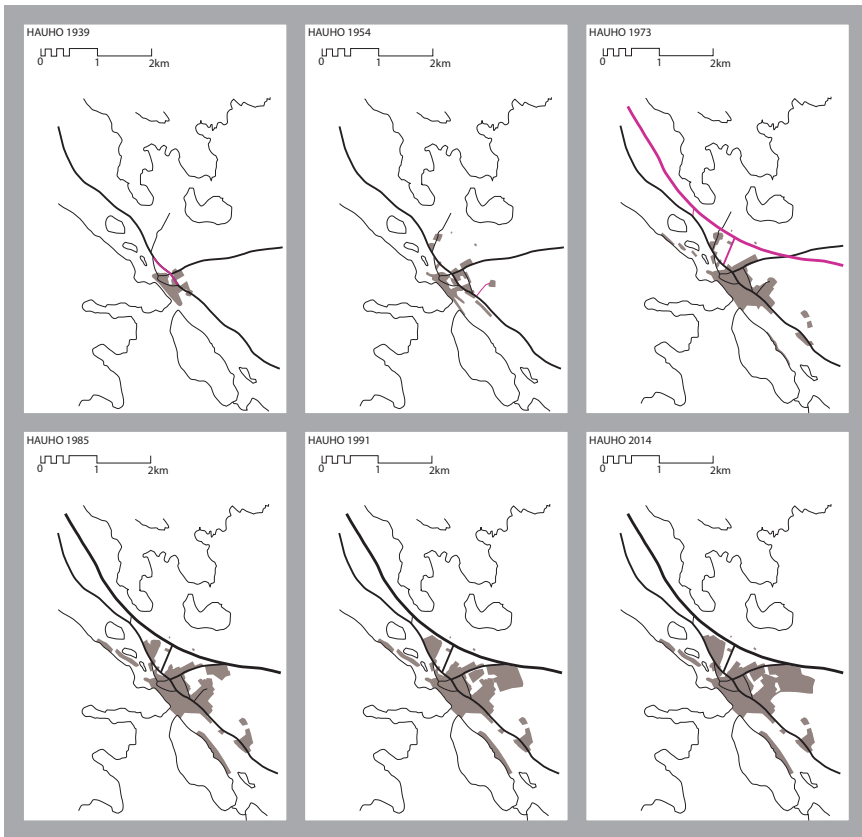

Kuva 5. Hauhon kirkonkylä vuonna 1964. Keskellä kuvaa 1930-luvulla rakennettu ohitustie sekä sen varteen rakentunut uusi keskusta. Taajama-alue on lähtenyt levittäytymään teiden varsia pitkin pelloille, mutta taajaman sisään on jäänyt peltotilkkuja. Kylän ulkolaidoilla on harvakseltaan jälleenrakennuskauden rintamamiestaloja pihapiireineen (Veljekset Karhumäki Oy:n kokoelmat).

4. 1970-luvun taitteessa rakennetaan toinen ohitustie, valtatie 12, jolla on vaikutuksia muun muassa taajaman keskustan vireyteen ja taajaman leviämissuuntaan. Palvelut ja keskusta säilyvät kuitenkin entisillä paikoillaan.
5. 1970–1990-luvuilla taajamaan syntyy uusia työpaikkoja kunnallisten palvelujen ja teollisuuden aloille, mitä seuraa maaseudulta taajamaan kohdistuva kiihtyvä muuttoliike. Hauhon kirkonkylä alkaa levitä laaksosta Vihniönrinteeseen.

Kuva 6. Hauhon kirkonkylä vuonna 1978. Kartassa näkyy uusi ohitustie, joka ohittaa taajaman sen pohjoispuolelta. (Kukkonen, Lievonen & Rautamäki 1982, 45) Korkeuskäyrät lisätty © 051/MML/2015.

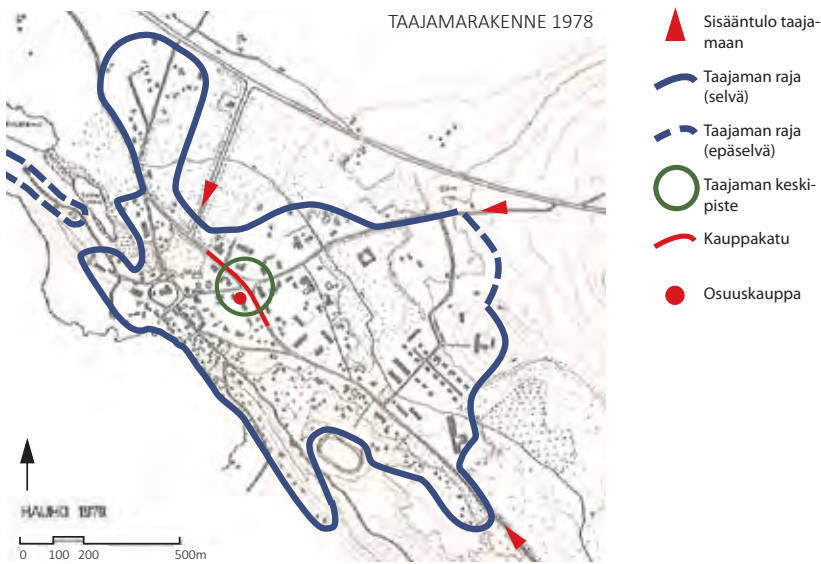
Kuvat 7-12. Ohitusteiden vaikutukset Hauhon kirkonkylään. (Kukkonen & Uotila 1992, 47–48) Karttoja muokattu. (Fincke 2015, 76).

6. Elinkeinorakenne muuttuu. Työ- ja opiskelupaikkojen perässä muutetaan kaupunkeihin. Hauhon kirkonkylässä eläkeläisten suhteellinen osuus kasvaa.
7. Kunta alkaa houkutella työssäkäyviä lapsiperheitä 2000-luvulla Eteläisten taajamaan, joka sijaitsee Kirkonkylää lähempänä Hämeenlinnan kantakaupunkia. Kun Hauho liittyy Hämeenlinnaan 2009, Hauhon kirkonkylä jää kantakaupungista katsottuna syrjään ja sen houkuttelevuus ja merkitys palveluntarjoajana vähenee. Kirkonkylä muuttuu yhdeksi taajamaksi muiden Hämeenlinnan taajamien joukossa.
8. 2000-luvulla Hauhon kirkonkylä jää syrjään Helsingistä Hämeenlinnan kautta Tampereelle ulottuvasta kehityskäytävästä, kasvavista kaupunkiseuduista ja liikenneyhteyksistä.

HAUHON KIRKONKYLÄ 2010-LUVULLA

Taajaman rakenne ja hahmottavat tekijät

Hauhon kirkonkylä on selvärajainen ja melko tiivis, reilun tuhannen asukkaan taajama. Taajaman rajat eivät enää seuraa selvästi maastonmuotoja, mikä heikentää taajaman hahmottamista ja suunnistettavuutta. Hauhon vanha kivikirkko on edelleen taajaman tärkein maamerkki, mutta se on jäänyt syrjään taajaman keskustasta. Taajaman sisään on jäänyt joitakin pieniä avoimia pelto- ja niittykaistaleita muistuttamaan vanhasta viljelylaaksosta. Taajaman puusto on kuitenkin jo niin korkea, että pitkiä näkymiä taajamasta avautuu lähinnä reunoilta, jotka rajautuvat peltoihin tai järveen.

Kuva 13. Hauhon kirkonkylän taajamarakenne vuonna 1978 (Fincke 2015, 112).
© 051/MML/2015.

Kuva 14. Hauhon kirkonkylän taajamarakenne vuonna 2014. (Fincke 2015, 112).
Pohjakartta © 051/ MML/2015.

Taulukko 1. Yhteenvetotaulukko. Tilanne 1970-luvun lopulla (Kukkonen & Rautamäki 1980, 84) verrattuna tilanteeseen vuonna 2014 (Fincke 2015, 114).

Havaintomuuttuja	1970-luvun loppu	2014
YLEISSIJAINTI MAISEMASSA	Pitkän, kapean harjun satulassa, järven rannalla	Harjujakson satula järven rannalla, entinen viljelylaakso sekä moreeniselänteen rinne. 1980-luvulta 2010-luvulle taajama levinnyt harjun rinteiltä Vihniönmäen lounaisrinteeseen, mutta myös taajaman pelloille rakennetut osat laajentuneet hieman reunoiltaan.
ISTUVUUS MAISEMASSA	Alun perin hyvä	Hyvä rinteille rakennetuissa osissa, laaksoon rakennetuissa osissa huonompi. Laaksossa ei maastonmuotoja, joihin tukeutua.
SIJAINTI PÄÄTIESTÖÖN NÄHDEN	Sivussa	Hieman sivussa, mutta asutus vähitellen lähentynyt . Taajama 50–1500 metrin etäisyydellä ja keskusristeys 700 metrin päässä vt 12:sta.
HAVAITTAVUUS KOKONAISUUTENA	Melko yhtenäinen	Melko yhtenäinen, puusto estää kokonaisuuden hahmottamista
RAJAT ULKOA	Selvät	Melko selvät, mutta rikkonaiset. Metsäisissä osissa piilossa. Taajama jatkuu peltojen reunoilla harvenevina tilakeskuksina tai omakotitaloina.
RAJAT SISÄÄNTULOISSA	selvät	Vihniönrinteen metsäisessä taajamanosassa huomaamaton. Peltotasangoilla selvät.
NÄKYMÄT	harjulta komeita järvinäkäaloja, näkymiä pelloille	Pitkät näkymät vähentyneet asutuksen vallattua peltoalaa ja kasvillisuuden kasvettua täyskasvuiseksi. Sieltä täältä näkymiä pellolle ja harjulta järvelle. Vihniönrinteestä vain vähän muita kuin tienäkymiä tiheän kasvillisuuden vuoksi
TAUSTAT	Harju, kunnalliskodin maki	Harju, Vihniönmäki
MAAMERKIT	Kirkon torni	Krkon torni
SKYLINE	Puusto	Puusto ja laaksossa rakennukset, jotka korkeintaan 3-kerroksisia
KESKIPISTE	Vanha keskus kuollut, uusi risteyksessä	Samassa keskusristeyksessä kuin 1970-luvun lopussa
KAUPPAKATU	Vanha kauppakatu kuollut, uusi risteysalueella	Risteysalueella Hauhontien varressa
KASVUSTON OSUUS	Runsas	Runsas ja rehevä uusimpia pelloille rakennettuja alueita lukuun ottamatta. Niissä kasvillisuus matalaa ja kehittyvätöntä.
LUONNON / ISTUTETTU KASVILLISUUS	Pääasiassa luonnonpuusto, myös istutettu	Tasapainoisesti molempia
RAKENNETUT PUISTOT	Pari pientä julkiseen rakennukseen liittyvää	Pari pientä julkiseen rakennukseen liittyvää
VEDEN OSUUS	Vanhassa osassa maisemaa hallitseva, uudessa ei merkitystä	Vanhain raitin järveen viettävällä rinteellä merkittävä maisematekijä. Muuten ei näkyvissä
VEDEN ROOLI	Visuaalinen (entinen kulkuväylä)	Visuaalinen – käytössä venelaituri, uimaranta ja uimalaituri. Käytetty kulkuväylä varsinkin mökkilläisille. Koetaan tärkeäksi, vaikka ei näy taajaman uusiin osiin.
HAVAITTAVA IKÄSPEKTRI	Vanhin osa 1700-l., josta lähtien kaikki kerrokset edustettuina	Vanhin osa 1700-luvulta, josta lähtien kaikki kerrokset edustettuina
KATUPÄÄLLYSTEET PÄÄTEILLÄ	Asfaltti	Asfaltti
PINTAVESIEN POISTO	Keskustassa viemäröity	Keskustassa viemäröity, laidoilla avo-ojat
AUTON OSUUS TAAJAMAKUVASSA	Runsaasti liikennettä	Rauhallinen liikenne, Vanhalla raitilla hyvin vähäinen
PYSÄKÖINTI	Keskustassa laajat p-alueet	Edustapysäköinti, Vanhalla raitilla pienet pysäköintialueet
SUUNNISTETTAVUUS	Maaston selkeydestä johtuen melko hyvä	Harjun lähetyvyillä hyvä, Vihniönrinteessä ja laaksossa hieman sekavampi
TIHEYS	Tiheä, hyvin urbaani	Vanha raitti tihein, muuten tasaisen tiheä, keskustan tiheydessä ei muutoksia 1970-luvun jälkeen
YLEISKUVA	Hieno, pienimittakaavainen vanha miljöö säilynyt uuden, tavanomaisen keskustan synnyttyä sen viereen, kirkon hallintasektorit säilytetty, uusin rakentaminen väärin sijoitettu	Kaksijakoinen: Vanhain raitin omaleimaisuus säilynyt, mutta sen koko suhteessa taajaman kokoon on pienentynyt. Uudemmat osat tavanomaisia ja tilarakenteeltaan mielenkiinnostomampia kuin vanhimmat osat. Melko tiivis, vehreä ja pieni taajama
"TYYPPI"	Harjun satulassa ja rantarinteellä, kasvanut peltotasangolle	Harjun satulassa ja rantarinteellä, kasvanut peltotasangolle ja moreeniselänteelle

Taajaman osat

Taajaman eri osat poikkeavat toisistaan. Uudet osat hahmottuvat esikaupunki-maisina asuntomattoina, keskusta väljänä, mutta kaupunkimaisena, Vanhain raitin alue sen sijaan maaseutumaisena ja tiiviinä ryhmäkylänä. Taajaman keskusta ja palvelut ovat säilyneet keskusristeysalueella 1930-luvulla rakennetun ensimmäisen ohitustien varressa, mikä on melko epätavallista suomalaisten maaseututaajamien keskuudessa. Monissa taajamissa palvelut ovat lähteneet vaeltamaan uusimman ohitustien varteen. Hauhon kirkonkylän keskustan ilme ei ole juuri muuttunut 1970-luvun jälkeen. Keskustaa ei ole lähdetty uudistamaan rahan puutteen eikä taajaman hiljaisen kehitysvaiheen vuoksi. Toisaalta uudistamista ei ole koettu tarpeelliseksi, sillä nykyinen keskusta on toimiva.

Kuva 15. Hauhon kirkonkylän keskusta. Vasemmalla 2000-luvun taitteessa rakennettu liikekeskus ja oikealla 1970-luvun liike- ja asuinrakennus (Fincke 2015).

Taajamasta on lähtenyt palveluja, mutta peruspalvelut: ruokakaupat, pankit, peruskoulu, päiväkot, neuvola, vanhustenhoito, apteekki, terveysasema, kirjasto ja linja-autoliikenne ovat säilyneet. Palvelujen lisääntymistä ei tällä hetkellä ole näköpiirissä, vaan kyse on pikemminkin olemassa olevien palvelujen puolustamisesta. Haastateltavat asukkaat toivoivat olemassa olevien palvelujen säilyvän, sillä palvelut koetaan turvana ja taajaman elinvoimaisuuden edellytyksinä.

Taajaman vanhin osa, tiiviin ryhmäkyläluonteen säilyttänyt Vanhan raitin alue on Hauhon kirkonkylän helmi. Alue on rakentunut pääosin ennen kaavoituksen ja teollistumisen aikaa. Pitkän historiansa aikana se on kehittynyt kerrokselliseksi, omalaatuiseksi ja viihtyisäksi ympäristöksi, joka ruokkii kaikkia aisteja ja ylläpitää kollektiivista muistia. Vanhan raitin haasteena on kuitenkin irtautuminen arjesta sekä nykyaikaisten asuinvaatimusten puute. Alue on muuttunut pääasiassa vapaa-ajan asuntoalueeksi, jonka asuttajista suuri osa tulee pääkaupunkiseudulta. Vanhalle raitille on hakeutunut asumaan ja vaikuttamaan arvokkaasta kulttuuriympäristöstä kiinnostunutta väkeä. Tilat siirtyvät myös sukujen sisällä sukupolvelta toiselle. Vanhan raitin alue on tuoteistettu yhdeksi Hauhon pitäjän nähtävyyksistä, mutta se palvelee edelleen lähinnä paikallisia asukkaita. Tuoteistaminen ei ole ollut voimakkaan kaupallista, eikä se ole hävittänyt paikan ainutkertaista henkeä, jota aktiiviset asukkaat ja kyläyhdistykset ylläpitävät. Palvelut Vanhalta raitilta siirtyivät 1900-luvun loppuun mennessä uuden keskusristeyksen ympäristöön.

1960-luvun jälkeen rakennetut taajamanosat ovat siistejä ja toimivia, mutta niistä puuttuu kerroksellisuuden ja ajan tuoma henki. Niissä ei juurikaan esiinny mielenkiintoisia tilasarjoja. Uusimmat, 2000-luvulla pellolle rakennetut taajamanosat ovat vielä paljaita ja kasvillisuudeltaan kehittymättömiä ja metsäisen Vihniönrinteen uusimmat osat keskeneräisen oloisia. Uusissa osissa persoonallisuus saattaa näkyä yksityispihoissa, mutta tontit yhdessä eivät muodosta persoonallista ja kerroksellista kokonaisuutta, kuten kaavoittamattomissa taajamanosissa. Katuympäristöillä on suuri merkitys kulttuuriympäristön miellyttävyyteen ja suunnistettavuuteen – kuinka leveitä kadut ovat, mikä on katujen korkeusasema ja miten rakennukset ovat sijoittuneet suhteessa katuihin.

Kuva 16. Vanha raitti talviasussa (Wanha raitti ry).

Omaleimaisuus

Hauhon kirkonkylän omaleimaisuutta vähentävät elementtirakentaminen, standardiratkaisut, koneiden karski työnjälki sekä asumisen erottaminen muista toiminnoista. Ne luovat yksiulotteista, persoonatonta ja joskus ankeaakin ympäristöä. Samojen ratkaisujen toistuminen taajamissa ja kaupungeissa voi tehdä ympäristöstä tylsän. Hauhon kirkonkylän omaleimaisuutta vähentää myös rakentamista koskevien perinteiden katkeaminen. Rakentamisen perinteet alkoivat taajaman uusissa osissa hämärtyä, kun taajamaan muutti runsaasti uusia asukkaita, suunnittelu ulkoistettiin ja kunnan tärkeäksi tavoitteeksi tuli veronmaksajien houkuttelemineen kuntaan.

Kun vieras suunnittelee, ei välttämättä ymmärretä ympäristön merkityksiä, ellei asukkaita oteta mukaan suunnittelutyöhön. Hauhon kirkonkylällä ristiriitoja on aiheuttanut varsinkin paikan identiteetin kannalta tärkeisiin paikkoihin tai asioihin väkivaltaisesti kajoaminen. Sen sijaan 2000-luvun vaihteessa toteutettu Kyläkaavahanke oli hyvä avaus eri osapuolien yhteistyölle ja perinteitä kunnioittavalle maankäytön suunnittelulle, mutta sen tuloksia ei ole vielä lähdetty aktiivisesti toteuttamaan.

Taajaman laajenemissuuntia on Hauhon kirkonkylällä 1900- ja 2000-luvuilla ohjannut maanhankinta ja päätiet. Taajamaa on laajennettu kohti valtatieita ja toisaalta kunnan maille tai alueille, joista kunta on onnistunut hankkimaan maata. Järeitä keinoja maanhankintaa varten ei ole ollut käytössä. Taajaman uusien osien maankäytön ratkaisusta huokuu liikennetekninen ja taloudellinen näkökulma. Osittain maankäyttöön vaikuttavat insinööri- ja maanviljelyspäätökset, osittain kunnan ja kaupungin päätökset. Maankäyttöön vaikuttaa myös vanhan maanviljelyspäätöksen asukkaiden suhde ympäristöön, mikä saattaa poiketa esimerkiksi kaupunkilaisten ympäristösuhteesta. Varsinkin maatalousympäristöstä kotoisin olevien keskuudessa esiintyy näkökulmaa, jossa ympäristö nähdään hyödykkeenä.

Taajaman uusissa osissa näkyy myös tekniikan kehittyminen. Tekniikan suomien mahdollisuuksien vuoksi maankäytössä ei ole enää pakko ottaa huomioon maisemarakenteen asettamia reunaehtoja. 1900-luvun alkupuolelle saakka maaperä, ilmansuunnat, pienilmasto, pinnanmuodot ja vesistöt sanelivat asuinpaikkojen valinnan. Nykyään maa-ala saatetaan nähdä ikään kuin tyhjänä tauluna, minkä seurauksena voi syntyä epämiellyttäviä ja epäedullisia ympäristöjä.

Haastateltavien suhtautuminen taajaman kehitykseen

Tutkimusta varten haastateltiin kahta asukasta, kahta virkamiestä sekä Hauhon kirkonkylässä toimivaa yrittäjää. Kaikki tuntevat Kirkonkylän pitkältä aikaväliltä. Haastateltavat suhtautuivat sallivasti kaikkiin taajamanosiin. Keskustaa ja kauppatietä arvotettiin toiminnallisuuden näkökulmasta. Haastateltaville oli tärkeää, miten liikenne, palvelut ja asiointi toimivat. Mikään muutos fyysisessä ympäristössä ei herättänyt kovin kielteisiä reaktioita, vaan kunkin ajan ratkaisuja arvioitiin armollisesti sen ajan näkökulmasta, jolloin ratkaisut oli tehty. Sen sijaan kielteisemmin suhtauduttiin muutoksiin palveluissa, elinkeinoissa ja paikan itsenäisyydessä. Rakkaimpana ja arvokkaimpana kulttuuriympäristön osana haastateltavat pitivät Vanhan raitin aluetta. Vanhan raitin maisemia rakastetaan ja se edustaa asukkaille muistoja ja kertomuksia menneisyydestä.

Lähteet

Fincke, A-M. 2015. Hauhon kirkonkylän kulttuuriympäristön kehitys. Diplomityö. Aalto-yliopisto, Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu, Arkkitehtuurin laitos.

Huuhka, S. 2012. Hauhon Vanhan raitin kyläkaava. Kehittämiskeskus Oy Häme. Hämeenlinnan seudun kyläkaavoitushanke [viitattu 20.7.2014]. Saatavissa: http://www.kehittamiskeskus.fi/files/attachments/paattyneet_hankkeet/kylakaava-arkkitehti/8.kehke-kylakaava-hauho.pdf.

Kukkonen, H. & Rautamäki, M. 1980. Suomalainen maaseututaajama 1970-luvun lopussa. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisuja B 46. Espoo.

Kukkonen, H., Lievonen, M. & Rautamäki, M. 1982. Näkökulmia maaseututaajamien suunnitteluun. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisuja B 47. Espoo.

Kuvalähteet

Kuva 1: Fincke, A-M. 2015.

Kuvat 2-3: Fincke, A-M. 2015. Hauhon kirkonkylän kulttuuriympäristön kehitys. Diplomityö, 50.

Kuva 4: Veljekset Karhumäki Oy:n kokoelmat.

Kuva 5: Veljekset Karhumäki Oy:n kokoelmat.

Kuva 6. Kukkonen, H., Lievonen, M. & Rautamäki, M. 1982. Näkökulmia maaseututaajamien suunnitteluun. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisuja B 47. Espoo, 45; Fincke, A-M. 2015. Hauhon kirkonkylän kulttuuriympäristön kehitys. Diplomityö, 70.

Kuvat 7-12. Kukkonen, Heikki & Uotila, Kirsi. 1992. Ohikulkutie ja taajama. Tutkimus eräiden ohikulkuteiden vaikutuksesta taajamarakenteeseen. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Rakennetun ympäristön tutkimuslaitos, 47–48.

Kuva 13. Kukkonen, Heikki & Rautamäki, Maija. 1980. Suomalainen maaseututaajama 1970-luvun lopussa. Teknillinen korkeakoulu; Fincke, A-M. 2015. Hauhon kirkonkylän kulttuuriympäristön kehitys. Diplomityö, 112.

Kuva 14. Fincke, A-M. 2015. Hauhon kirkonkylän kulttuuriympäristön kehitys. Diplomityö, 112.

Kuva 15: Fincke, A-M. 2015. Hauhon kirkonkylän kulttuuriympäristön kehitys. Diplomityö, 117.

Kuva 16: Wanha raitti ry; Fincke, A-M. 2015. Hauhon kirkonkylän kulttuuriympäristön kehitys. Diplomityö, 133.

Eeva Aarrevaara

Sysmä

Sijainti ja kulttuuriympäristön ominaispiirteet

Sysmän kunta sijaitsee Päijät-Hämeen pohjoisosassa, Päijänteen vesistön itäranalla. Vesistöreitit ovat vaikuttaneet taajaman sijaintiin tiestön kehittyessä myöhemmin, joskaan Sysmä ei sijaitse pääteiden varrella. Sysmän historiallinen merkitys on Päijät-Hämeessä ollut suuri, sen ollessa Hollolan jälkeen seuraava merkittävä emäpitäjä keskiajalla. (Aarrevaara et al. 2007.) Erillään kirkonkylästä sijaitseva Sysmän kirkonseutu on valtakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö. 1500-luvun alkupuolella rakennettu harmaakivikirkko laajennettiin 1830-luvulla Engelin suunnitelman mukaisesti ristikirkoksi. Vanhinta Sysmän säilynyttä keskustaa ovat Teatteritalon ympäristöön kuuluvat Harmaala vuodelta 1863 sekä Lopperi vuodelta 1843. Sysmälle leimallista on ollut vahva kartanokulttuuri, jonka osoituksena kunnassa oli kolmekymmentä kartanoa vielä 1800-luvulla. Kirkonseudulta ja muualta Sysmästä on löydetty runsaasti esihistoriallisia kohteita, mikä kertoo myös alueen runsaista ajallisista kerrostumista. Suopellon ja Ilolan alueelle syntyi 1900-luvun alussa huvila-asutus, jota on edelleen säilynyt merkittävästi. Myöhempinä aikoina alueen loma-asutus on laajentunut eri aikakausien rakennustapaa noudattaen. (Nisu 2012.)

Kuva 1. Viistokuva kirkosta ympäristöineen vuodelta 1963. Taustalla Askon saha ja Ohrasaari (Suomen Ilmakuva Oy).

Maisemallinen sijainti

Sysmä sijoittuu Hämeen viljely- ja järvimaan maisemamaakuntaan Päijänteen itäpuolelle. Päijänteen seutu on Hämeen ja Itäisen Järvi-Suomen vaihtumisvyöhykettä, ja alueen maisemassa on havaittavissa piirteitä kummastakin maisemamaakunnasta. Hämeen viljely- ja järvimaan ja Itäisen Järvi-Suomen maisemamaakunnille yhteistä on melko tasainen ja laakea pinnanmuoto, jossa vaihtelevuutta tuovat metsäiset moreeniselänteet, paikoin jyrkät kalliot ja runsaat vesistöt jääkauden aiheuttamissa murroslaaksoissa. Alueet poikkeavat kuitenkin toisistaan luontonsa ja kulttuurinsa puolesta niin paljon, että ne on erotettu erillisiksi maisemamaakunniksi. Hämeen viljely- ja järvimaalle tyypillisiä ovat matalahkot lukuisat järvioltaat ja vesireitit. Alueella on pitkät viljelyperinteet ja viljava maaperä, mikä näkyy laajoina peltoaloina ja tehokkaana viljelynä. Juuri tämä erottaa Hämeen Itäisestä Järvi-Suomesta, missä pellot ovat verrattain pieniä. (Hahl et al. 2014, 16.) Päijät-Hämeen maisemaselvityksessä (2007) Sysmä kuuluu maisematyypiltään Sysmän-Hartolan viljelyseutuun sekä

Päijänteen vuorimaahan. Lukuisat järvet ja viljelymaat ovat ominaisia Sysmän-Hartolan viljelyseudulle. Avonaiset alueet ja maastonmuotojen tasaisuus hallitsevat maisemaa. Sysmän-Hartolan viljelyseudun metsäiset kallio- ja moreeniselänteet muuttuvat suurimittakaavaisemmaksi vuorimaaksi Päijännettä kohti. Sysmän pohjoisosissa sijaitseva Kammiovuori kohoaaakin koko Itä-Hämeen korkeimmaksi kohdaksi.

Kuva 2. Päijät-Hämeen maisematyyppijako (Lintukangas 2015).

Sysmän taajama on rakentunut alavaan maastoon vesistön ääreen. Maasto nousee koillisessa ja lännessä, missä sijaitsevat metsäiset alueet. Taajamaa ympäröivät monella suunnalla pellot. Keskustassa maasto nousee Majutvedeltä pohjoiseen, ja vesitorni ja teatteritalo sijaitsevat keskustan korkeimmalla kohdalla mäen juurella. Tällä korkeimmalla paikalla on myös sijainnut Sysmän varhainen keskusta. Keskustan alueella maastossa ei ole suuria korkeuseroja. (Hahl et al. 2014, 38)

Asuinalueet ovat sijoittuneet ensin moreeni- ja kalliopohjoisille maille, maastossa viljelysmaita korkeammalle. Asukasmäärän kasvaessa otettiin käyttöön myös maaperältään savea olevia entisiä viljelyalueita. Erillään sijainneet asuinalueet yhdistyivät siten niiden väliin sijoittuneiden laajennusalueiden kautta. Alueen asukasmäärän kasvaessa myös teiden käyttäjämäärät ovat lisääntyneet, mikä on vaatinut teiden parantamista ja erillisten kevyenliikenteen väylien rakentamista. (Hahl et al. 2014, 38)

Kuva 3. Sysmän taajamaa lounaasta katsottuna 2000-luvulla (Suomen Ilmakuva Oy).

Taajamarakenne ja keskus

Vaikka nykyinen taajaman keskus ei sijaitse aivan kirkon läheisyydessä, on se ollut yksi merkittävimmistä tekijöistä taajaman synnyn kannalta. Kirkonkylän keskusta on alun perin sijainnut Teatteritalon läheisyydessä Lilumäentiellä. Alueella on Teatteritalon lisäksi edelleen jäljellä vanhaa rakennuskantaa. Painopiste on siirtynyt vuosien varrella etelän suuntaan vevän Sysmäntien ja Hartolaan menevän Valittulantien risteykseen. Risteyksen läheisyydessä on ennen ollut tori, joka on ollut keskusraitin päätepisteenä. Nykyiselle paikalleen Särkilahdentien eteläpuolelle tori on siirtynyt 1995. Torin siirtymisen, Särkilahdentielle rakennettujen market -myymälöiden sekä pankkirakennusten rakentamisen myötä taajaman keskipiste on hiljalleen siirtynyt yhä etelämmäksi Sysmäntien ja Särkilahdentien risteykseen. Kaupan keskittymän vetovoimaisuuden ja uuden torin sijainnin takia keskipiste voi siirtyä jopa kokonaan pois pääraitilta.

Sysmäntie liike- ja asuinrakennuksineen muodostaa taajaman keskustan. Sysmäntie ei ole kokenut merkittäviä tielinjauksen muutoksia viimeisten vuosikymmenien aikana. Tien leventäminen, päällystäminen ja suoristaminen ovat suurimpia tapahtuneita muutoksia erillisten kevyen liikenteen järjestelyjen rakentamisen lisäksi. Sysmäntien varteen rakennettiin 1900-luvun alussa kunnansairaala ja lääkäreiden asuntoja, osuusmeijeri sekä apteekki. Kunnansairaala on sittemmin purettu. Keskusraitin voidaan katsoa alkavan taajaman kaakkoisosassa, jossa tie ylittää Huittilanjoen.

**Kuva 4. Vuoden 1972 ilmakeku kaakosta keskusraitille
(Suomen Ilmakeku Oy 1972).**

**Kuva 5. Keskusraitti vuonna 2000 idästä kuvattuna
(Suomen Ilmakeku Oy 2000).**

Joen taajaman puoleisella rannalla on ABC:n kylmäasema, joka on ensimmäisiä merkkejä taajamaan saapumisesta. Sysmäntie jatkuu luoteeseen liikenneympyrään asti, mistä keskusraitti haarautuu kolmeen suuntaan. Koilliseen suuntautuvalta Valittulantieltä päästään kunnantalolle ja teatteritalolle. Pohjoiseen suuntautuvan Leppäkorventien varrella on julkisten palvelujen rakennuksia. Paloaseman ja meijerin kohdalla Sysmäntie kulkee rannan viertä ja raitilta on näköyhteys järvelle. Muutoin puusto ja rakennukset estävät näköyhteyden keskusraitilta Majutvedelle. Luoteeseen kuljetaessa tien molemmin puolin sijoittuu kaupallisia rakennuksia, joiden liiketiloista osa on käyttämättöminä. Raitin varrella on säilynyt vanhoja rakennuksia, jotka edustavat eri aikakausia ja kerroksellista ympäristöä. Raitin vartta ja sen osittain jo purettuja ja muuttuneita rakennuksia on dokumentoitu perusteellisesti kahdessa kotiseutuhistoriaa käsittelevässä Heikki Helinin kokoamassa kuvateoksessa Sysmän muuttuva keskus I (2009) ja Sysmän muuttuva keskus II (2014).

Keskusraitilla tapahtuneet muutokset on toteutettu autoilun lähtökohdista. Parkki-alueita on sijoiteltu rakennusten eteen ja sivustoille, eikä alueella näytä olevat koko alueen kattavaa suunnitelmaa pysäköimistilojen järjestämiseksi. Liiketilojen läheisyydessä olevat parkkipaikat helpottavat autoilijoiden pysähtymistä ostoksille, mutta sisäänkäynnin edustalla parkkipaikat heikentävät niin liikkeiden näyteikkunoiden näkyvyyttä kuin myös turvallista liikkumista alueella. Laajat pysäköintialueet sijaitsevat

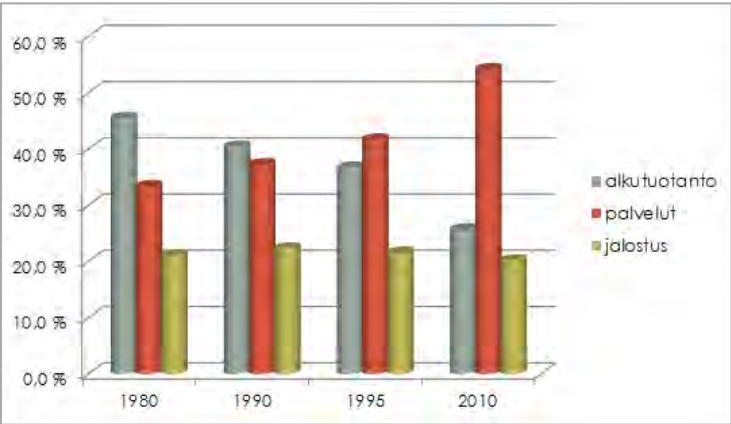

Kuvat 6-10. Karttasarja Sysmän keskustaajaman vaiheista eri vuosikymmeniltä (Hahl 2014).

myös Särkilahdentien varrella market-rakennusten yhteydessä. Raitin keskivaiheilla tyhjiällä olevan entisen S-marketin rakennuksen edustalla on laaja parkkialue. Palvelujen painopiste on kuitenkin alkanut siirtyä raitilla länteen, ja keskusraitin itäosa hiljenee. Painopistettä ovat vetäneet länteen Särkilahdentien varrelle sijoittuneet marketit ja torin siirtäminen samalle alueelle. Rakennusten sijoittelu Sysmäntien varrella on vaihtelevaa. Taajaman kasvaessa uudisrakennuksia on sijoitettu vanhojen rakennusten eteen tai muuten eri linjaan. Useat paikallisen kulttuurihistorian kannalta tärkeät rakennukset ovat jääneet katukuvassa taka-alalle, julkisivut ovat päässeet rapistumaan tai uudisrakentaminen on kadottanut osan rakennuksen alkuperäisestä ilmeestä. Keskusraitin hajanaisuus johtuu osin siitä, että sitä on rakennettu tontti kerrallaan.

Kaavio 1. Sysmän elinkeinorakenteen jakautuminen vuodesta 1980 vuoteen 2010. (Lintukangas 2014)

Kunnan ja taajaman nykytila

Kunnan asukasluku oli vuoden 2013 lopussa 4 139, joka on hieman matalampi kuin edellisellä vuonna. Alle 14-vuotiaiden osuus väestöstä oli noin 11 % ja 65 vuotta täyttäneiden 35 %. Alueella toimii pääosin pieniä ja keskisuuria yrityksiä. Vuonna 2012 alkutuotanto työllisti neljänneksen kuntalaisista. Palvelualat työllistivät eniten 57 prosentilla ja vähiten jalostuksen työpaikat 16 prosentilla. Kunnassa oli työpaikkoja vuoden 2011 lopussa 1 275, ja työllisten osuus 18 – 74-vuotiaista oli noin 49 %. Työttömyysaste oli 11,2 %. Väkiluku on alentunut viimeisten vuosikymmenten aikana. Vuonna 1980 väkiluku oli 6090. Vuoteen 1990 mennessä se oli laskenut jonkin verran ollen tuolloin 5527 henkilöä. Vuoden 2000 väestömäärä oli 4915.

Alkutuotannon työpaikkojen vähentyessä palvelusektorin osuus on kasvanut: Vuonna 1980 alkutuotannon määrä Sysmän elinkeinorakenteen työpaikoista oli 45,5 % kun vuonna 1995 se oli enää 36,7 %. Alkutuotannon osuuden laskiessa 8,8 prosenttiyksiköllä palvelualan työpaikkojen osuus nousi 8,3 prosenttiyksikköä 33,4 %:sta 41,7 %:iin. Nykyisin alkutuotannon osuus Sysmän elinkeinorakenteesta on enää 21 %, kun palveluiden osuus on yli puolet eli 57 %. (Hahl et al. 2014, 25).

Sysmän strategia on kasvattaa matkailuelinkeinojen osuutta, mihin pyritään erilaisten hankkeiden ja kunnostusprojektien avulla. Luonnonympäristö, rakennettu kulttuuriympäristö ja Päijänteen ranta sekä muut vesistöt ovat houkuttelleet alueelle vapaa-ajan asukkaita, ja vuonna 2012 Sysmässä oli 3 736 kesämökkiä. Päijänteen rannalle keskustan ulkopuolelle on sijoittunut loma-asumista, ja matkailu on kunnassa kasvava tulonlähde. Vuonna 2013-14 toteutetulla yleiskaavoituksen opintojaksolla Lahden ammattikorkeakoulun opiskelijat tutkivat myös erityisesti Suopellon-Ilojan-Päijätsalon alueen ominaispiirteitä ja kehittämismahdollisuuksia (Hahl et.al, 2014).

Keskustaajaman alueella toimii elintarvikekauppoja ja pieniä yrityksiä sekä kirpputoreja. Palvelut keskittyvät pienelle alueelle, jota asuinalueet ympäröivät. Keskustaa

ympäröivät asuinalueet rajautuvat viljelyalueisiin. Etelässä taajamaa rajaa Päijänteen vesistöön kuuluvan Majutveden rantaviiva. Keskusraittia ympäröivä rakennuskanta on pääosin kaksikerroksista. Uudet liiketilat ovat yksikerroksisia ja tasakattoisia, kun taas vanhemmat liiketilat ovat harjakattoisia, puolitoista- tai kaksikerroksisia ja pääosin julkisivuiltaan rapattuja. Asuinrakennukset ovat pääosin yksikerroksisia rivi- tai omakotitaloja, joissa vuonna 2012 asui 83,3 % sysmäläisistä. Sysmäläisistä huomattava osa, noin 80 %, asuu omistusasunnoissa. Keskustan alueella on joitakin kerrostaloja kuten myös pohjoisempana Leppäkorventien varrella. (Hahl et al. 2014, 14).

Kaavahistorian tarkastelu

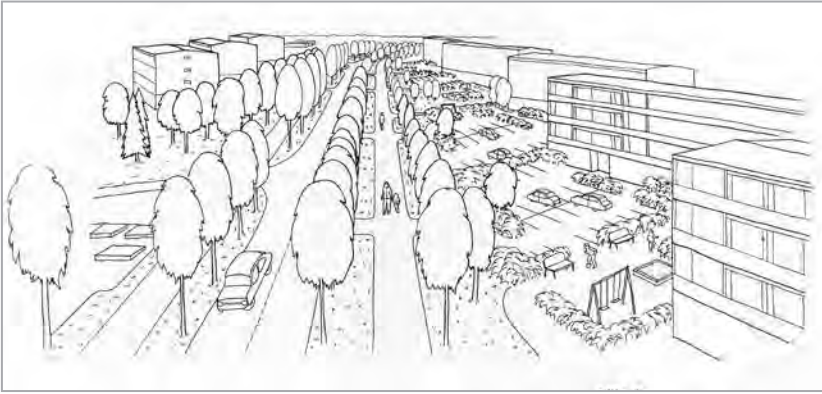
Viereisessä kartassa näkyvät Sysmän taajama-alueen ajantasa-asemakaavan kaa-va-alueet eroteltuna väreillä laatimisiän mukaisesti vuosikymmenittäin. Suuri osa taajaman voimassaolevista asemakaavoista on laadittu ennen 1990-lukua. Tämä johtune 1990-lukua edeltävien vuosikymmenten suuresta kehityspaineesta taajama-alueilla, kaupungistumisesta ja tarpeesta kaavoittaa uusia asuinalueita ennustetun kasvavan väestöpohjan mukaan. Vanhimpia voimassaolevia kaava-alueita on vanhan keskustan tuntumassa Teatteritalon tienoilla, missä sijaitsee myös taajaman vanhinta

Kuva 11. Uudet kaupallisten palvelujen yksiköt ovat muuttaneet merkittävästi taajaman mittakaavaa (Suomen Ilmakuva Oy 2010).

säilynyttä rakennuskantaa. Lisäksi ennen vuotta 1980 laadittuja asemakaavoja on voimassa vielä taajaman reunoilla Vähikylänmäen vanhalla pientaloalueella ja Riihimäen asuntoalueella sekä maa- ja metsätalousalueilla ympäri taajamaa. Suuri osa taajaman rakennettua alaa käsittävistä voimassa olevista asemakaavoista on 1980-luvulta. Nämä alueet ovat melko laajoja.

Suurimpia 1980-luvun kaava-alueita ovat olleet muun muassa Askon alue, joka rakentui sahan loppumisen jälkeen 80-luvulla sekä laaja alue Leppäkorventien varrella. Myös Vähikylänmäen itäiselle rinteelle on sijoitettu sekä pien- että rivitaloasuntoja kulu-neella vuosikymmenellä. 1980-luvulla kaavoitettiin myös muutamia tielinjauksia, kuten Särkilahdentie ja Leppäkorventien levennys. 1990-luvulta voimassaolevia kaavoja on huomattavasti edeltävää vuosikymmentä vähemmän. Merkittävimmät 1990-luvulta peräisin olevat kaavat ovat taajaman itäosassa Tuulelan alueen itäpuolella ja Koskueen eteläpuolella, sekä lännessä Vähikylänmäen eteläosassa. Idässä osa Koskueeseen kaavoitetuista asuinalueista on kuitenkin edelleen rakentumatta ja Vähikylänmäenkin toteutuminen on ollut hidasta. Uusimmat kaavamuutokset on laadittu keskusta-alueelle kaupallisten palvelujen ja toimintakeskuksen kohdalle. Muita uusia kaava-alueita on Otamon alueella taajaman ulkopuolella kaakossa, sekä vanhan Talasniemen sahan läheisellä asuinalueella.

Kuva 12. Perspektiivikuva rakennuskaavan muutoksesta Leppäkorventiellä 1985 (Insinööritoimisto Paavo Ristola Oy).

Kuva 13-14. Leppäkorventie vuosina 1972 ja 2003 (Suomen Ilmakuva Oy 1972 & 2003).

Rakennuskaavojen liitteiksi laadittiin tarkasteluajankohtana jonkin verran havainnekuvia, joskaan rakennustapaa ei ohjattu erikseen kaavamääräyksillä. Esimerkkinä on ohessa esitetty Leppäkorventien alue, jonne rakennettiin kerrostaloja pellolle 1970-luvun alussa. 1980-luvulla alueen liikennemäärät edellyttivät kevyeen liikenteen väylien rakentamista ja sinne laadittiin rakennuskaavan muutos, jota oheinen havainnekuva esittää. Alue on toteutunut pitkälti kaavamuutoksen mukaisesti.

Kuva 15-16. Tuulelan alueella on säilynyt vielä viehättävän pienimittakaavaista vanhaa puutalomiljöötä, jota täydentää rehevä pihakasvillisuus (Hahl ja Lintukangas, 2014.).

Yhteenveto

Sysmän taajaman muutokset ovat noudattaneet Kukkosen ja Rautamäen maaseututaajamatutkimuksen (1982) osoittamia ilmiöitä monin osin. Uusimmat ja laajimmat kaupalliset palvelut ovat siirtäneet taajaman painopistettä pois vanhalta keskusrailtilta ja samalla laajentaneet keskusta-alueetta. Keskusraitin varren rakennuskanta on kerroksellista, noin sadan vuoden aikana syntyntä. Raittimiljöö on laajentunut kenttämaiseksi pysäköintijärjestelyjen ja uusien liikerakennusten rakentamisen myötä. Eri aikoina rakennetut asuinalueet erottuvat omina kokonaisuuksinaan. Pellolle rakennettujen kerrostaloalueiden jyrkkä suhde lähiympäristöön on pehmentynyt kasvillisuuden kehittyessä. Pienipiirteistä puutaloasumista on säilynyt keskustan tuntumassa samoin useita kulttuurihistoriallisesti arvokkaita julkisia rakennuksia. Vanhojen rakennusten lähistölle muodostuneet uudisrakennukset ovat toisaalta vieneet rakennusten vapaita edusta-alueita. Sysmän keskustaajaman mittakaava on säilynyt maltillisena ja matilana, mutta uudet rakennukset eivät huomioi juurikaan vanhaa rakennettua ympäristöä. Taajaman yhdyskuntarakenne on pysynyt eheänä kasvualueiden sijoituessa vanhan asutukseen tukeutuen. Keskusta on kuitenkin vuosikymmenten aikana selvästi siirtynyt vanhalta paikaltaan uusien kaupallisten palveluiden johdosta.

Lähteet

Aarrevaara, E., Uronen, C. & Vuorinen, T. 2007. Päijät-Hämeen maisemaselvitys. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu.

Hahl, T, Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään – Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19.

Helin, H. 2009. Sysmän muuttuva keskus I, Lopperista Markkalan risteyksen kautta Simolaan. Sysmän Liikolan Nuorisoseura.

Helin, H. 2014. Sysmän muuttuva keskus II, Meijeriltä Markkalan risteykseen. Sysmän Liikolan Nuorisoseura.

Kukkonen, H. & Rautamäki, M. 1980. Suomalainen maaseututaajama 1970-luvun lopussa. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisu B 46. Espoo

Nisu, A-L. 2012. Sysmän taajaman kulttuuriympäristöselvitys. Kuvälhteet

Kuva 1. Hahl, T, Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään – Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, 41.

Kuva 2. Hahl, T, Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään – Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, 18.

Kuva 3. Hahl, T, Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään – Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, 31.

Kuva 4. Hahl, T, Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään – Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, 52.

Kuva 5. Hahl, T, Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään – Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, 52.

Kuvat 6-10. Hahl, T, Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään – Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, 27-29.

Kuva 11. Hahl, T, Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään – Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, 64.

Kuva 12. Hahl, T, Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään – Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, 65.

Kuva 13 - 14. Hahl, T, Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään – Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, 64.

Kuva 15 - 16. Hahl, T, Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään – Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, 72-73.

Taulukot ja kaaviot

Taulukko 1. Lintukangas, E. 2014.

Eeva Aarrevaara

Multia

Kuva 1. Kuvanveistäjä Pentti Papinahan Maakotka-patsas on maamerkinä Multian keskustassa (Laukkanen 2014).

Sijainti ja kulttuuriympäristön ominaispiirteet

Multian kunta sijaitsee läntisessä Keski-Suomessa Pohjanmaan ja Keski-Suomen välisellä vedenjakajaseudulla. Taajama sijoittuu valtatie 18 varteen, joka kulkee Jyväskylästä Multian kautta Ähtäriin ja edelleen Seinäjoelle sekä Vaasaan. Tien valmistuminen paransi merkittävästi kunnan liikenneyhteyksiä, sillä aiemmin Jyväskylän suunnasta tieyhteys oli Petäjävedeltä Multialle mutkaista soratietä. Keuruu on lähialueen suurempi keskus, joka sijaitsee noin 20 km Multialta etelään ja jonka monipuolisemmat palvelut ovat kuntalaisten ulottuvilla. Etäisyys Jyväskylään on noin 60 km.

Kunta on saanut pysyvän asutuksen 1500-luvulla oltuaan aiemmin luonteeltaan hämäläisten eräaluetta. Asutus alueelle tuli sekä idästä että etelästä ja kasvoi hitaasti. Multia kuului alun perin Ruoveden suurpitäjään. Seurakunta oli ensin osa Keuruuta ja muodostui omaksi saarnahuoneekseen 1795 ja itsenäiseksi seurakunnaksi 1871. Itsenäiseksi kunnaksi Multia erotettiin Keuruusta jo 1868. (Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt 2009.)

Multian keskusta on määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Aluerajaukseen sisältyvät kirkon ja pappilan sekä niiden eteläpuoliset asuinalueet. Multian pieni ristikirkko rakennettiin kappelin perustamisen jälkeen 1796-1798 Matti Åkerblomin johdolla. Muutostyön nykyiseksi pitkäkirkoksi suunnitteli Vaasan lääninarkkitehti K.V. Reinius ja se valmistui 1900 saaden samalla uusgoottilaisen nykyasunsa. Päätytornillisen pitkäkirkon lähituntumassa on vuodelta 1819 peräisin oleva pappila. Kirkonseudun rakennuskantaa ovat lisäksi lukkarila, 1960-luvulle tyypillinen seurakuntatalo, muutama vanha liikerakennus ja Metsolan päärakennus. (Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt 2009.)

Asutuksen keskittyä alkoi kasvaa kirkon ja pappilan itäpuolelle teiden risteykseen 1860-1870-luvulta lähtien. Vanhojen kirkollisten rakennusten lisäksi alueelle sijoittuu osa kunnallisista ja suurin osa kaupallisista palveluista. Alueen liikekeskusta on historiallisesti kerroksellinen kokonaisuus eri-ikäisiä liike-, asuin- ja julkisten palveluiden rakennuksia. Inventointikuvauksessa kirkonkylää luonnehditaan seuraavasti: ”Multian vesistöjen välisellä kannaksella sijaitseva kirkonkylä on maisemaltaan ja kylärakenteeltaan tasapainoinen vanha kirkonkylä.” (Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt 2009.)

Kuvat 2-3. Saapuminen kirkonkylään idästä Petäjäveden suunnasta 1965 ja 2010 (Suomen Ilmakuva Oy).

Kuva 4. Multian kirkko on valtakunnallisesti arvokkaan kulttuuriympäristön keskus. Taustalla näkyy 1960-luvun tyylinen kunnantalo. (Suomen Ilmakuva Oy 2009).

Ympäristöministeriön maisema-aluetyöryhmän laatiman maisemamaakuntajaossa Multia kuuluu pääosin Suomenselän maisemamaakuntaan, joka muodostaa vaihettumisvyöhykkeen Pohjanmaan ja Järvi-Suomen välille. Suomenselän alueella maisema on karua vedenjakajaseutua, joka on laakeaa ja pinnanmuodoiltaan melko tasaista, mikä kuvaa hyvin myös Multian taajaman pohjoispuolista kunnan aluetta. Soita on määrällisesti keskimäärin puolet alueen pinta-alasta. Eteläosastaan kunta kuuluu Itäisen Järvi-Suomen maisemamaakuntaan ja sen osa-alueeseen Keski-Suomen järvisuuteen. Maisemamaakuntaa hallitsevia elementtejä ovat sokkeloiset järvet ja vesireitit. (Maisemanhoito 1992). Multian kirkonkylä on sijoittunut kolmen järven välisille harjumaisille kannaksille, mikä antaa taajamalle maisemallisesti hienot lähtökohdat. Koko kunnan alue on pääosin metsävaltaista ja siellä sijaitsee runsaasti pieniä järviä, lampia ja soita. Peltoalueet ovat pieniä ja sijoittuvat paikoitellen mäkien päälle yhdessä perinteisen harvan kyläasutuksen kanssa.

Taajamarakenne ja keskus

Kuva 5. Terveysasema edustaa uusinta julkista rakentamista taajamassa (Laukkanen 2014).

Kirkonkylä on kasvanut teiden risteyksestä kirkon sijoituessa kirjaimellisesti keskelle kylää. Vesistöt muodostavat luonnollisen rajauksen kaikissa muissa suunnissa paitsi pohjoisessa, jossa taajama-alueen rajaksi muodostuu valtatie 18 linjaus. Taajaman sisääntulot muodostuvat vesistöjen ylityksistä etelässä, lännessä ja idässä. Taajama-alueeseen on aiemmin kuulunut melko runsaasti peltoja, joista suuri osa on muuttunut asuinalueiksi erityisesti sodanjälkeisenä aikana. Rakentaminen on taajamassa matalaa, yksi- ja kaksikerroksista. Kerrostaloja on toteutettu vain yksi. Kaupalliset palvelut ovat pysyneet samalla alueella 1980-luvulta asti, osa rakennuksista on korvattu uudemmilla liikerakennuksilla. Muutamat julkisessa käytössä olleet rakennukset ovat jääneet keskustassa vaille käyttöä.

Sodanjälkeinen asutustoiminta toi eri puolille kirkonkylää ajalle tyypillisiä jälleenrakennuskauden tyyppitaloja pieninä alueina, jotka istuvat maisemassa onnistuneesti. Niiden lomaan syntyi myöhemmin matalampaa 1960- ja 70-lukujen tyyppitalorakentamista. Multianrannan alue taajamasta luoteeseen johtavan tien eteläpuolella alkoi myös rakentua tuolloin ja sen rakentaminen jatkui 1980-luvulla erityisesti kirkonkylän kehittämisen arkkitehtikilpailun jälkeen, jolloin alueen loppuosaan laadittiin uusi rakennuskaava. Muusta kirkonkylästä miljöönä kannalta selkeästi eroaa pappilan tasainen peltoalue, joka on aikaisemmin ollut kokonaan viljelykäytössä. Sinne on rakennettu 1960-70-luvuilla rivi- ja pientaloasutusta. Myöhemmin taajamarakenne on täydentynyt pienillä alueilla. Laaja-alaisempi detaljikaava on laadittu Matolammen pohjoispuolelle, mutta alueen rakentaminen ei ole vielä käynnistynyt. Myös taajaman itäosaan on suunniteltu uusia rakennusalueita Petäjävedeltä saapuvan tien eteläpuolelle.

Kunnan ja taajaman nykytila

Vuoden 2013 lopussa Multialla asui 1777 henkilöä. Vuodesta 2012 väkiluku vähentyi 2,1 %. 0-14-vuotiaiden osuus väestöstä oli 15,3 %, 15–64 –vuotiaiden 54,4 % ja 65 vuotta täyttäneiden osuus 30,3 %. 65 vuotta täyttäneiden osuus väestöstä on melko suuri verrattuna muuhun maahan, jossa 65 vuotta täyttäneiden osuus on 19,4 %. Multia kuuluu yhdessä Keuruun kaupungin kanssa Keuruun seutukuntaan, jonka yhteinen asukasmäärä on yli 12 000 vuonna 2013. Kunnassa oli eniten asukkaita vuonna 1949 sodan aiheuttamien asutustoimien takia. Tämän jälkeen alkoi poismuutto ja elinkeinorakenteen muutos kiihdytti sitä 1960- ja 1970-luvuilla.

Kuvat 6-7. Multian taajama 1960-70-luvulla ja 1992. Asutus on laajentunut monissa suunnissa peltoalueille, mutta keskus on pysynyt paikoillaan (Laukkanen 2015).

Kunnan elinkeinojen työllistävin ala on palveluala, jossa työpaikkoja vuonna 2013 oli yli puolet, 51,2 %. Toiseksi eniten paikkoja löytyi jalostuksen parista (24,7 %) ja alkutuotannon osuus työpaikoista oli 22,8 %. Huolimatta maatalouden rakennemuutoksesta kunnan haja-asutusalue ei ole autioitunut, sillä vahvan metsätalouden ja erikoistumisen ansiosta maatilat ovat muuttuneet monitoimitiloiksi, taaten näin maaseudun asukkaille tarvittavan toimeentulon. Kunnan teolliset työpaikat ovat lähinnä pienyrityksissä, ja yksi merkittävimmistä toimialoista on puun jatkojalostus. Esimerkkinä paikallisesta puuteollisuudesta on Multian Saha Oy, joka on toiminut Multialla jo vuodesta 1952.

Kuva 8. Kirkonseutu laajojen peltoalueiden ympäröimänä (Suomen Ilmakuva Oy 1965).

Kuva 9. Keskustan muutoksia – vanhaa rakennusta puretaan ja uutta rakennetaan (Suomen Ilmakuva Oy 1965).

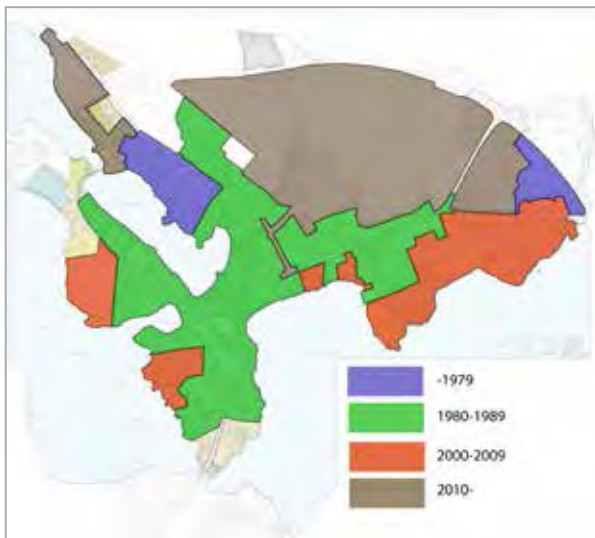

Kuva 10. Keskustan uusia ja vanhoja liikerakennuksia (Aarrevaara 2014).

Kuva 11. Koulukeskus männikön ympäröimänä (Aarrevaara 2014).

Asuinkunnassaan työssäkäyvien osuus työvoimasta vuonna 2013 oli 64 %, eli jopa 36 % työssäkäyvistä väestöstä kävi töissä kunnan ulkopuolella. Voi kuitenkin ajatella, että kokoonsa nähden Multialta löytyy hyvin työpaikkoja. Työllisten osuus 18–74-vuotiaista oli 54,3 % ja työttömyysaste 11,5 %. Eläkeläisten osuus väestöstä on melko suuri: 37,6 %. Vuoden 2013 asumistilaston mukaan 92,7 % Multian väestöstä asuu rivi- ja pientaloissa. Kunnassa on vain yksi ainoa kerrostalo, eikä lisää aiota rakentaa. Taajama-alueella eli kirkonkylällä asuu Multian väestöstä hieman alle puolet. Asuntokuntia Multialla on reilut 800. Kauniiden rantojen ja metsien ansiosta Multia on myös suosittu kesämökkipaikka: kunnassa on lähes 650 kesämökkiä. Väestön väheneminen ja ikärakenteen muutos ovat olleet merkittäviä viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana. Tulevaisuudessa on mahdollista, että kunta liittyy yhteen esimerkiksi Keuruun kaupungin kanssa.

Kuntaan muuttaneet ovat vilkastuttaneet myös kulttuurielämää. Kesäisin Multialla järjestetään Multiaista satoa –tapahtuma, joka kerää yhteen kaikki multialaiset ja Multialla syntyneet. Tapahtuma pitää sisällään konsertteja, torikokoontumisia, musikaalinäytöksiä, juhlamessuja, taidenäyttelyjä, urheilua ja tanssia. Kunnassa on pitkään järjestetty potkukelkkailun MM-kisoja.

Kuva 12. Taajaman eri-ikäiset rakennuskaavat (Nevalainen 2015). Keskusta-alueen alkuperäiset kaavat on laadittu aiemmin ja niitä on tarkistettu 1980-luvulla.

Kaavahistorian tarkastelu

Oheisella kartalla on havainnollistettu Multian kaavoituksen vaihteita. Koko kirkonkylän osayleiskaava on laadittu vuonna 1985 ja sen jälkeen on laadittu keskustan rantojen strateginen osayleiskaava. Multianrannan alueen kaava laadittiin arkkitehtikilpailun jälkeen 1970-luvun lopulla ja keskeisiltä osilta kirkonkylän kaava on peräisin 1980-luvulta, joskin alueella on aiemmin myös ollut voimassa rakennuskaava. 2000-luvun täydennysrakentamisen alueet erottuvat punaisella värillä taajaman itä- ja länsireunoilta, kun taas viimeisin kaava-alue, joka käsittää myös keskeiset teollisuusalueet taajaman pohjoisosassa, on laadittu 2010-luvulla. Siihen sisältyy täydentävä asuinrakentamisen alue kaava-alueelle sijoittuva Matolammen pohjoispuolella.

Multialla järjestettiin 1970-luvun lopulla ensimmäinen suomalaisen maaseututaajamaan kohdistunut arkkitehtikilpailu, mikä edusti ennakkoluulotonta toimintaa silloisilta virkamiehiltä ja päättäjiltä. Multian kirkonkylän kehittämiskilpailu järjestettiin 21.11.78–19.03.79 ja siihen jätettiin 40 ehdotusta määräaikaan mennessä. Kilpailuehdotukset vaikuttivat esimerkiksi Multianrannan kaavoitukseen.

Kevyen liikenteen raitin rakentaminen oli 1970–80-luvun vaihteessa ajankohtaista Multian kirkonkylässä. Tuolloin olivat uhattuna mm. urheilukentän läheisyydessä kas-

vaneet komeat männyt. Väylän rakentamisessa päästiin ympäristön kannalta uudenlaiseen lopputulokseen: männyt säilytettiin ja muutenkin väylä sopeutettiin ympäristöönsä aiemmasta kaavamaisesta toimintatavasta poiketen. Paikoitellen väylä erotettiin maantiestä välikaistalla ja paikoitellen se kulkee ajoradan vieressä reunakivellä erotettuna. Ratkaisu oli uraauurtava senaikaisessa suunnittelukulttuurissa.

Multia on ollut 1980-luvun alusta mukana aluearkkitehtitoiminnassa, joka käynnistyi ensin 1982 Länsi-Uudellamaalla ja Pohjois-Pohjanmaalla ja heti niiden jälkeen Keski-Suomessa Multian, Petäjäveden ja Pylkönmäen kuntien yhteistoiminta-alueella vuonna 1983. Aluearkkitehtitoiminta käsitti pitkään alle kymmenen kuntien muodostamaa toiminta-aluetta, mutta maankäyttö- ja rakennuslain voimaan tulon jälkeen se laajeni vuonna 2000 merkittävästi.

Tulevaisuus

Keski-Suomen tulevaisuuskuvassa 2040 Multia nähdään asutuskeskittymänä sekä biotalouden ja uusiutuvan energian jalostusalueena. Valtatie 18 uusia linjauksia pidetään merkittävänä liikennekäytävänä, jotka vahvistavat myös kansainvälisiä yhteyksiä rannikolle ja Pohjanlahden yli Ruotsiin. (Keski-Suomen aluerakenne 2040). Valtatiehankkeesta on järjestetty vuonna 2012 kuulemistilaisuudet koskien Multian ja Ähtärin välistä osuutta. Multian tulevaisuuden näkymiä tarkasteltiin keväällä 2015 järjestetyssä tulevaisuustyöpajassa Multialla, mistä Kristiina Soini-Salomaa on laatinut erillisen kirjoituksen tähän raporttiin.

Lähteet

Keski-Suomen aluerakenne 2040. Saatavissa: <http://www.keskisuomi.info/strategia/keski-suomen-aluerakenne-2040/>

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY. Museovirasto 2009. Saatavissa: http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=215

Valtatie 18 suunnittelu. Saatavissa: http://www.keskisuomi.fi/vt18selvitykset/vt_18_kuulemistilaisuudet

Kuvalähteet

Kuva 1. Laukkanen, A. 2014.

Kuva 2. Suomen Ilmakuva Oy 1965.

Kuva 3. Suomen Ilmakuva Oy 2010.

Kuva 4. Suomen Ilmakuva Oy 2009.

Kuva 5. Laukkanen, A. 2014.

KUva 6. Laukkanen, A. 2015.

Kuva 7. Laukkanen, A. 2015.

Kuva 8. Suomen Ilmakuva Oy 1965.

Kuva 9. Suomen Ilmakuva Oy 1965.

Kuva 10. Aarrevaara, E. 2014.

Kuva 11. Aarrevaara, E. 2014.

Kuva 12. Nevalainen, K. 2015.

Emilia Rönkkö

Kangasniemi

Kuvat 1-2. Kangasniemen keskustaa (Rönkkö 2014).

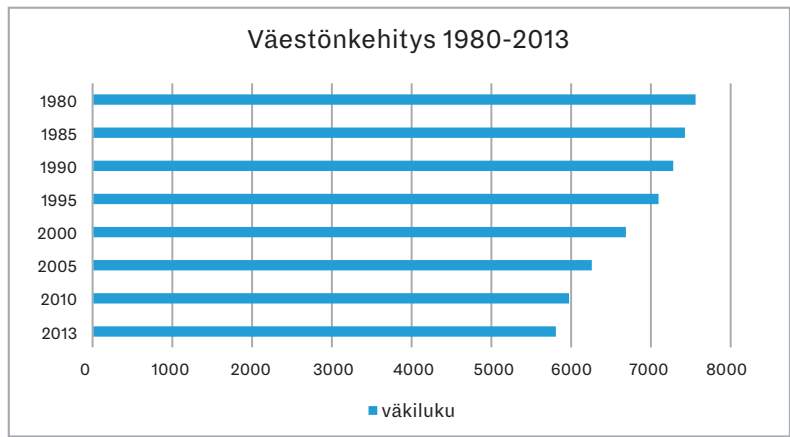

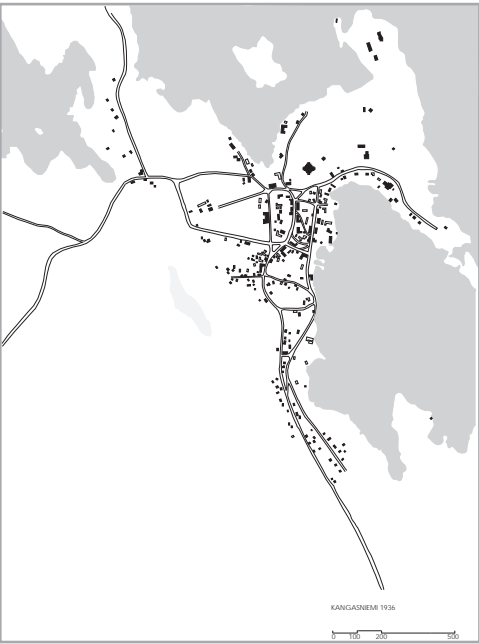
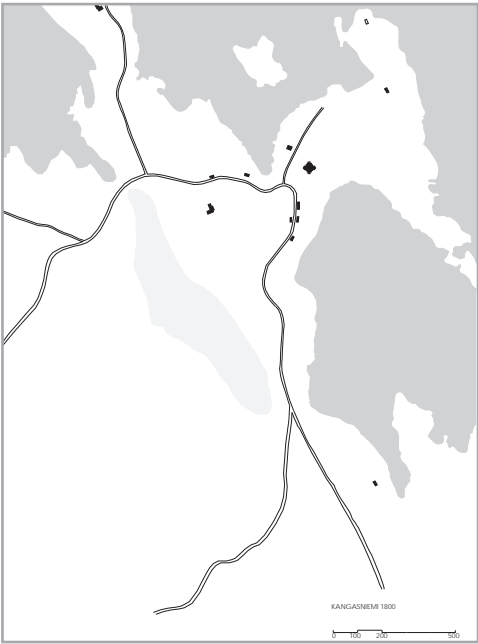
Kuvat 3-4. Kangasniemen keskustaa (Rönkkö 2014).

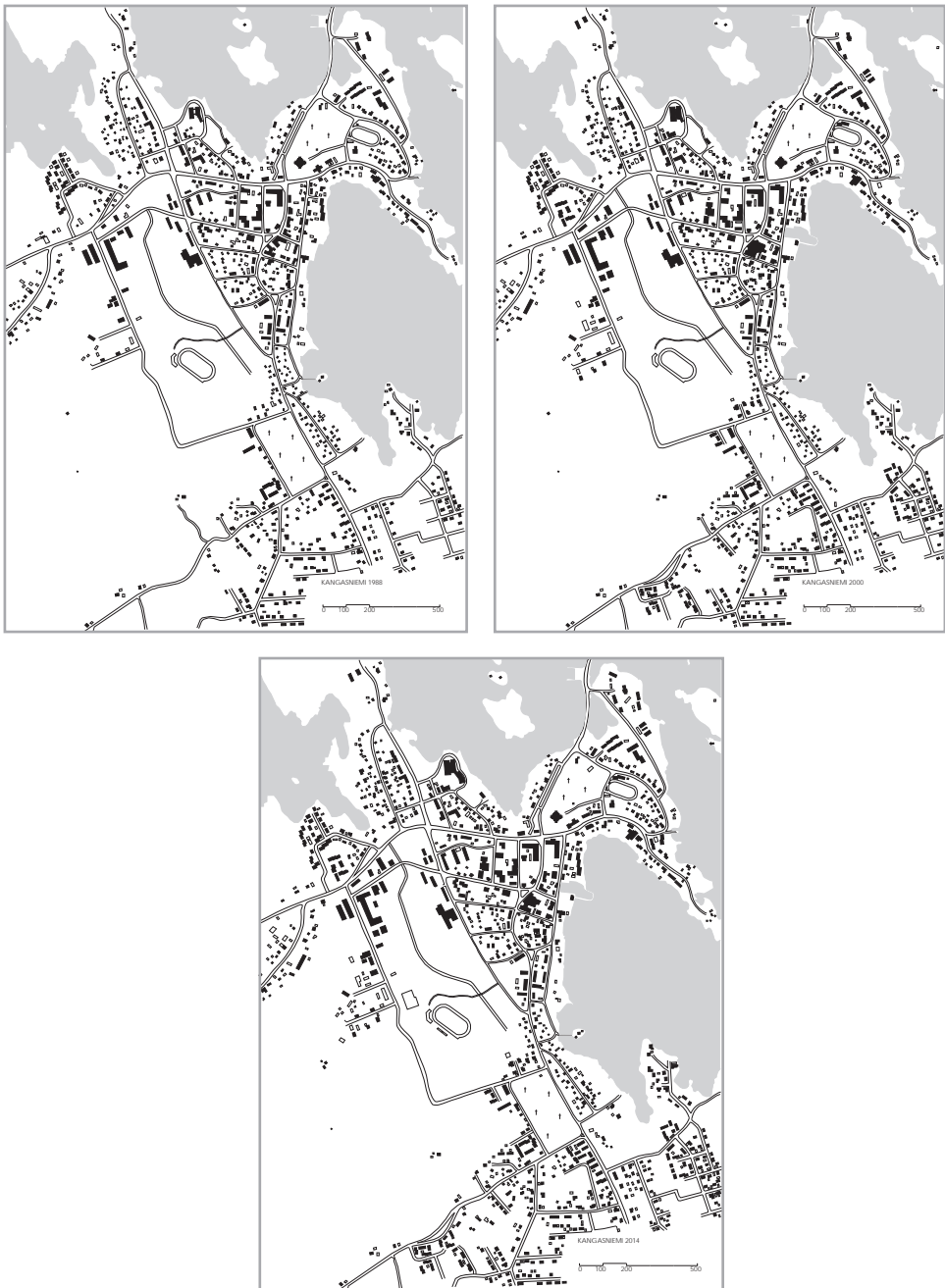
Yleistä

Kangasniemi sijaitsee Etelä-Savon maakunnassa, maakuntajärvi Puulaveden rannalla. Kangasniemeltä on matkaa Mikkeliin n. 50 km, Jyväskylään 63 km, Pieksämäelle 47 km ja Helsinkiin 250 km. Kangasniemen kunta on perustettu vuonna 1867. Asukasluku on tällä hetkellä n. 5800, mutta kesäisin asukasmäärä kaksinkertaistuu. Tilastokeskuksen (2014) mukaan asuntokuntien lukumäärä vuoden 2013 lopussa oli 2 912, ja kesämökkien lukumäärä vastaavana ajankohtana oli 3 713. Kunnassa on toisin sanoen enemmän mökkejä kuin asuttuja asuntoja. Kangasniemen pinta-ala 1326 km², josta on vettä yli 20 %. Rantaviivaa on yli 1550 km. Elinkeinorakenne koostuu alkutuotannosta (24 %), jalostuksesta (21 %), palveluista (50 %) ja luokittelemattomista (5%). Kunnassa on suuret metsävarat, noin 12 miljoonaa kuutiometriä, ja vuodessa metsää kasvaa lisää noin 500 000 kuutiometriä. Kangasniemi on valittu Suomen kauneimmaksi kunnaksi vuonna 1997. Kunnan taajamoitumisaste oli vuonna 2012 49.8 %. Kirkonkylän alueelle on laadittu asemakaavoja vuosina 1966, 1980, 1991, 1995 ja 1998. Nykyinen, uusin asemakaava on laadittu 2007.

Taulukko 1. Kangasniemen väkiluvun muutos 1980-2013
(Tilastokeskus 2013).

Kuvat 5-11. Taajaman kehitysvaiheita vuodesta 1800 vuoteen 2014 (Rönkkö 2014).

Yhteenvetotaulukko. Tilanne 1970-luvun lopulla (Kukkonen & Rautamäki 1980, 84) verrattuna tilanteeseen vuonna 2014.

1970-luvun loppu		2014
Yleissijainti maisemassa	Pitkä loiva rantaharjanne, kannas ja niemeke	”
Istuvuus maisemassa	Hyvä	”
Sijainti päätiestöön nähden	Tie kulkee läpi, T-risteys keskustassa	Liikenteellinen solmukohta muodostunut valtatie 13 kohdalle
Havaittavuus kokonaisuutena	Melko yhtenäinen, ympäröivä vesi pitää koossa	Hahmottuu edelleen kompaktina.
Rajat ulkoa	Epämääräiset	”
Rajat sisääntuloissa	Epämääräiset	”
Näkymät	Runsaasti järvinäkymiä	Tietyin osin rehevä puusto peittää vesistöön avautuvia näkymiä.
Taustat	Ei merkittäviä, kirkonmäki sisäinen tausta	”
Maamerkit	-	Kirkontorni näkyy monesta kohdin.
Skyline	Keskustassa rakennukset, muualla puusto	”
Keskipiste	Kaupunkimainen liikekeskus	Monipaikkainen. Marketit, tori, kunnantalo, liikenneasemat
Kauppakatu	Useita, vanhin lähes kuollut, toiminta siirtynyt kauemmas rannast	Kaupallinen toiminta on keskittynyt, raitin varsi passivoitunut.
Kasvuston osuus	Runsas, hoidettu	Runsas, pääosin hoidettu
Luonnon/istutettu	Keskustassa etupäässä istutettu	”
Rakennetut puistot	Useita pieniä + keskustassa suurehko	Otto Mannisen puisto, perinnepuisto, kirkonmäki.
Veden osuus	Tärkeä maisematekijä: ei tehokkaasti hyödynnetty	Sisääntuloissa voimakkaasti läsnä, keskustassa paikoitellen.
Veden rooli	(Kulkuväylä) kesäasukkaitten houkutin	Tällä hetkellä ei juuri toiminnallisesti hyödynnetty, mutta tärkeä imagotekijä
Havaittava ikä	Vanhahko	Monenikäinen.
Ikäspektri	Tasaisesti kerrostunut kaikkia kausia 1800-luvun lopulta alkaen	Kerrostunut, 70-, 80- ja -90 –luvut selkeitä. Yksittäisiä vanhoja rakennuksia irrallisina fragmentteina.
Katupäällysteet pääteillä	Asfaltti, laatoitetut jalkakäytävät	”
Pintavesien poisto	Viemäröity	”
Auton osuus taajamakuvasa	Jonkin verran läpiajoa, runsaasti sisäistä liikennettä	Runsas, jopa ruuhkainen. Autot dominoivat, laajat pysäköintialueet.
Pysäköinti	Suht. hyvin järjestetty	Asfalttikentät + S-marketin pysäköintitalo
Suunnistettavuus	Sekava; runsas katuverkosto	Verkostomaisen rakenteen vuoksi haasteellinen.
Tiheys	Tiheä, keskusta kaupunkimaisen tiivis	Tiivis, joitain epäjatkuvuuskohtia (hoitamattomia/takapihamaisia alueita keskustassa).
Yleiskuva	Hyvin hoidettu; kaupunkimainen; vanhaa rakennuskantaa säilytetty	Pikkukaupunkimainen, havainnointihetkellä vilkas.
”Tyyppi”	Järvikannaksien loivilla selänteillä	”

Taajama-analyysi

Kangasniemen taajaman analyysin pohjana on käytetty Teknillisen korkeakoulun yhdyskuntasuunnittelun laitoksella vuosina 1978–1980 toteutetun Maaseututaajama-tutkimuksen (Kukkonen & Rautamäki 1980) havainnointimenetelmää, joka pohjautuu asiantuntijahavainnointiin. Maastohavainnointi suoritettiin kahden päivän aikana kesällä 2014. Kenttähavainnot on tallennettu valokuvin sekä havainnointilomakkeelle. Lisäksi havainnoista laadittiin yhteenvedotaulukko samanmuotoisena kuin aiemmassa tutkimusraportissa. Tarkasteltavat osatekijät on jaettu kuuteen ryhmään: taajaman hahmo, kulkuväylät, taajama ja maisema, taajamatoiminnot fyysisessä ympäristössä, omaleimaisuus ja rakennuskanta.

1. Taajaman hahmo: Kangasniemen taajaman perusrakenteen ja sen syntyvän pohjana on vanha tiestö, joka on nähtävissä jo vuoden 1832 kartasta. Taajaman kasvutapa on noudatellut harjua, teiden varsia ja risteyskohtia. Taajaman erityispiirteeksi voi mainita usean kauppakadun muodostaman kompaktin keskustan, mikä tarjoaa hyvät puitteet asumiselle. Toisaalta asumisen ja liikenteen melun yhteensovittaminen tuo omat haasteensa. Keskusta-alue on edelleen tiivis, vaikkakin taajaman rajat ovat levittäytyneet hajanaisemmiksi muualla kuin veteen rajautuvilta osilta. Lisäksi taajama-alue on laajentunut siltojen kautta vesistöjen yli sekä uusina asuinalueina ympäröivään metsään ja harjulle. Selkeän yksittäisen keskipisteen sijaan taajaman keskipiste on hajaantunut useiksi solmupisteiksi ja näiden välille muodostuneiksi akseliksi. Tähän on vaikuttanut myös taajaman kasvu, jonka myötä rakenne on jakautunut aikanaan liikekorteileihin ja kauppakatu useammaksi haaraksi. Uusi toiminnallinen painopiste on muodostumassa taajaman ulkopuolelle valtatie risteyskohtaan. Maamerkkeinä toimivat kirkko sekä vanha museorakennus, uudempia lisäyksiä ovat huoltoasemat kirkonkylän sisääntulon liepeillä. Taajaman ääriviivan muodostaa selkeimmin rantaviiva. Verkostomaisen rakenteen vuoksi suunnitettavuus taajamassa on osin haastavaa, vaikkakin kirkon torni toimii hyvänä maamerkinä.
2. Kulkuväylät: Kangasniemi sijaitsee useamman suuremman paikkakunnan välissä (Jyväskylä, Mikkeli, Pieksämäki, Joutsa), joihin johtavat pääväylät määrittävät taajaman eri osia. Vesistöjen ylitse kulkevat sisääntulot taajamaan ovat hyvin kauniita, joskin osin liian runsas puusto häiritsee näkymiä. Taajaman sisällä katujen linjaukset noudattelevat osin vanhaa mutkittelevaa tiestöä, joka liittyy uudempiin suorakulmaisesti linjattuihin katuihin. Keskustan liikekadut pysäköintialueineen ovat tarpeettoman leveät, tietyillä kohdin vanhempi rakennuskanta kuitenkin rajaa katutilaa miellyttävällä tavalla. Katujen korkeusasemat ovat paikoitellen piittaamattomat vanhasta rakennuskannasta. Asfaltoidut sekä osin sorapintaiset pysäköintialueet dominoivat taajamakuva. Muun kulkuväylästä osalta (polut, kujat, talvitiet, vesitiet) keskustan kulkuväylästä on runsas ja vaihtoehtoisia kulkureittejä on useita. Vesireitit mm. rantatorille vaikuttavat sen sijaan lähes hyödyntämättömiltä, vaikka perusedellytykset kuten vierasvenesatama ovat olemassa. Puulavedellä on kuitenkin useita retkisatamia.
3. Taajama ja maisema: Taajaman suhde maisemarakenteeseen on pääosin sopeutuva ja mittakaavaltaan hillitty. Taajaman sisäinen kasvusto muodostuu istutetuista lehtipuista sekä ympäröivästä mäntymetsästä. Otto Mannisen tien vohreä hoidettu puisto on keskustan viehättävimpiä alueita, kuten myös Pirtin perinnepuisto. Viimeksi mainitun yhteys muuhun torialueen toimintaan on kuitenkin hieman epäselvä. Kangasniemelle ovat leimallisia kauniit järvinäkymät etenkin sisääntuloväylien yhteydessä. Näkymiä avautuu jaksottaisesti vesistöön, joka muodostaa taajaman hahmolle myös taustan rakennusten ja puuston ohella. Taajaman suhde veteen on toiminnallisesti aktiivisin maa- ja vesialueen kohdalla, näkymien osalta myöskin rantatorilla sekä rantapolun varrella. Keskeisellä ydinalueella tyhjä tontti sekä toisaalta tiestön leveys vaikuttavat negatiivisesti katutilan muodostumiseen ja taajamakuvaan. Istutetut puurivistöt jalkakäytävän ja tien välissä luovat puolestaan miellyttävän katutilan.

4. Taajamatoiminnot fyysisessä ympäristössä: Asuminen lomittuu tiiviisti muihin keskustatoimintoihin, ja rakennuskanta sisältää vaihtelevasti sekä pientaloja että kerros- ja rivitaloja. Kangasniemellä on asukasmäärään nähden hyvä palvelutaso, mikä mahdollistuu kesäasukkaitten runsaan määrän vuoksi. Ketjuliikkeiden marketit ovat melko hallitsevassa roolissa fyysisessä ympäristössä. Teollisuus ja varastointitoiminnot muodostavat muusta taajamarakenteesta erillisen keskittymän Lapas-kankaan teollisuusalueelle valtatie 13 pohjoispuolelle. Muiden taajamatoimintojen osalta keskusta-alueella sijaitsee mm. terveyskeskus, kunnanvirasto, kirjasto, kotiseutumuseo, kolme koulua, lukio, linja-autoasema sekä paloasema. Viimeksi mainittu on saanut varsin korostuneen aseman keskeisen ja myöskin toiminnallisesti haasteellisen sijaintinsa vuoksi (rantatori). Vanhainkoti sijoittuu keskustan eteläpuolelle mäntyiselle kangasharjulle. Taajama tarjoaa myös hyvät virkistysmahdollisuudet vesistöjen läheisyyden, urheilu- ja golfkentän sekä läheisten luontoalueitten myötä.
5. Omaleimaisuus: Yleiset havainnot liittyvät taajaman miellyttävään pikkukaupunkimaiseen yleisilmeeseen, minkä vuoksi taajama vaikuttaa kokoaan isommalta. Tiiviytensä ansiosta vaikutelma on kesätaapahtumien aikaan erittäin vilkas, jopa ruuhkainen. Runsas autoliikenne on epäsuhdassa taajaman viihtyisyyden kanssa erityisesti jalankulkijan näkökulmasta. Uuden ympäristön suhde alueen historiaan sekä toisaalta 1960-70 -lukujen kerrostumiin on osin ristiriitainen, mikä korostuu etenkin satamarannan ympäristössä. Alue kertoo aiemman vesiliikenteen merkityksestä, mutta nykyisen keskustan suhde satama-alueeseen on heikentynyt.
6. Rakennuskanta: Rakennuskanta on monen ikäistä, painottuen sotien jälkeiseen aikaan. Vuosien 1977-88 välisenä ajanjaksona rakentamisen volyymi erottuu voimakkaana. Myös selkeä mittakaavan suurentuminen on havaittavissa 1960-lopulta lähtien. 1990- ja 2000-luvuilla taajaman rakenne on edelleen täydentynyt sekä uusilla asuinalueilla että keskusta-alueen täydennysrakentamisella. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset ovat yksittäisiä maakunnallisesti tai paikallisesti arvokkaita kohteita ja paikoin irrallisia kontekstistaan. Kangasniemen kirkkoympäristö ja museona toimiva entinen viljamakasiini ovat ainoita valtakunnallisesti arvokkaita kulttuurihistoriallisia kohteita. Parhaimmillaan rakennettu ympäristö on kuitenkin sopusuhtaista mittakaavaltaan ja saavutettavissa jalankulkijan tasolla.

Lähteet

Kukkonen, H. & Rautamäki, M. 1980. Suomalainen maaseututaajama 1970-luvun lopussa. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisuja B 46. Espoo

Tilastokeskus. 2014. Kangasniemen asukasluku 31.12.2013.

Kuvalähteet

Kuvat 5-11. Rönkkö, E. 2014.

Taulukot ja kaaviot

Taulukko 1. Tilastokeskus. 2013.

Taulukko 2. Kukkonen, H. & Rautamäki, M. 1980. Suomalainen maaseututaajama 1970-luvun lopussa. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisuja B 46. Espoo, 84; Rönkkö 2014.

Emilia Rönkkö

Kälviä

Kuva 1. Kälviän keskustaa (Tossava 2013).

Yleistä

Kälviällä on n. 4600 asukasta, joista kirkonkylän alueella asuu noin 2000. Kälviällä on suhteellisen hyvin tarjolla palveluita: kaksipäivittäistavarakauppaa, pankkeja, kirjasto, Kela sekä posti. Kälviällä on myös terveysasema, jonka palvelut ovat suhteellisen laajat (kaksi lääkäriä, neuvola, hammaslääkäri ja eläinlääkäri). Kälviällä on myös useampi päiväkotia, neljä peruskoulua ja lukio sekä pari ammattiopistoa. Kälviällä toimii n. 180 yritystä, joista suurin osa on pieniä teollisuus-, kuljetus- ja palveluyrityksiä. Alueen suurin yritys on Best-Hall Oy, jonka palveluksessa on noin 130 työntekijää. Näiden lisäksi on n. 140 maatilaa. Kälviällä on myös muutamia matkailukohteita, kuten maatilamatkailua ja Kasikulmassa sijaitseva kotieläinpuisto ja museo. Meren rannalla on noin 500 mökkiä. Myös metsästys ja kalastusovat tärkeitä vapaa-ajan aktiviteetteja. Monet uskonnolliset yhdistykset toimivat Kälviällä aktiivisesti; noin 10 % kälviäläisistä kuuluu helluntaiseurakuntaan.

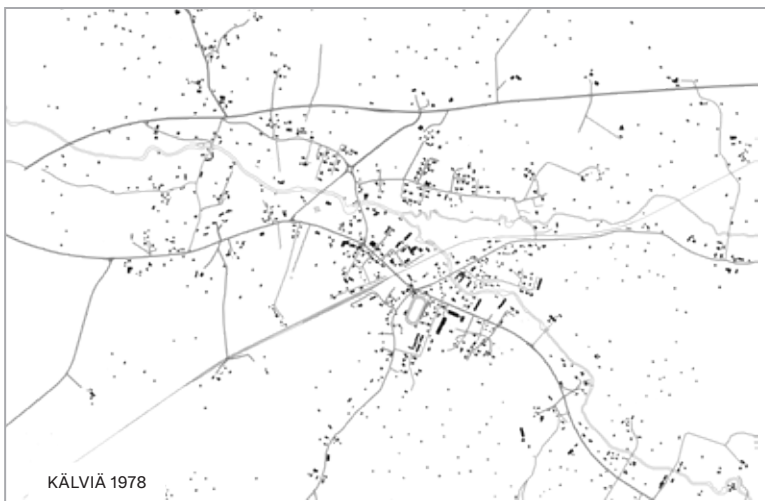
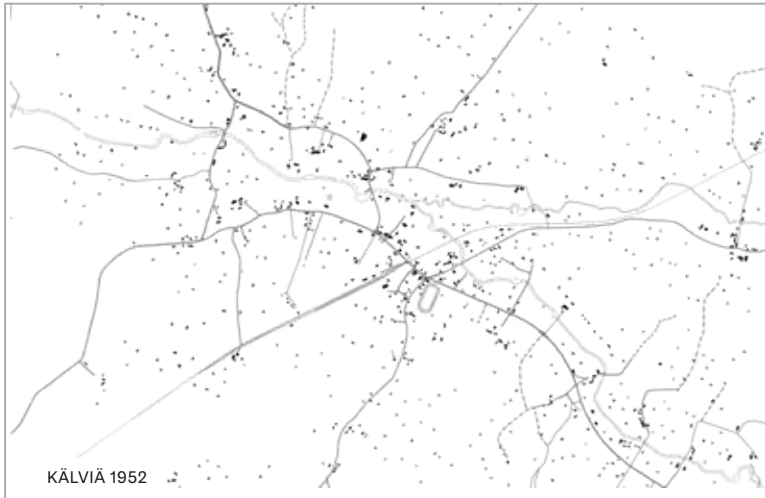
Kuvat 2-3. Kälviän keskusta (Tossava 2013).

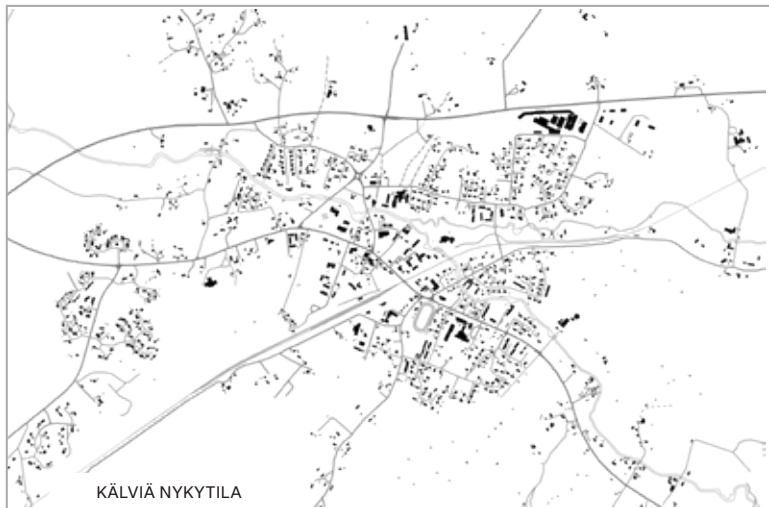
Taajama-analyysi

Kälviän taajama on analysoitu hyödyntäen Oulun yliopiston arkkitehtuurin tiedekunnassa kehitettyä integroivaa analyysimenetelmää, johon on sisällytynyt maastohavainnoinnin lisäksi asukaskyselyitä, haastatteluita sekä kartta- ja kirjallisuuslähteitten tutkimista. Lisäksi taajaman kehityshistoria on kuvattu merkittävimpiä muutosvaiheita valottavan käännepestetarkastelun avulla. Tarkasteltavat ympäristön ulottuvuudet on jaettu neljään kategoriaan, jotka ovat toiminnallinen ympäristö, rakennettu ympäristö, aistiympäristö sekä merkitysympäristö. Koostettujen tietojen pohjalta on muodostettu synteesi, eli taajaman profiili neljästä näkökulmasta.

1. Toiminnallinen profiili: Kälviän sijainti Kokkolan läheisyydessä, hyvien liikeneyhteyksien varrella ja alueen taloudellisen keskuksen kupeessa on Kälviän toiminnallisen profiilin kulmakivi. Sijainti luo mahdollisuuksia sekä yritystoiminnalle että asumiselle. Kälviä yhdistyi vuonna 2009 Kokkolan kaupunkiin, jonne on Kälviältä matkaa 18 kilometriä. Viime vuosina Keski-Pohjanmaalla on seurattu kahden suuren kaivoshankkeen edistymistä: Kälviän ilmeniittikaivoshanketta ja Kaustisen ja Ullavan litiumkaivoshanketta. Malmiesiintymät sijaitsevat Ullavan suunnassa, noin 50 kilometriä Kälviältä kaakkoon, ja olisivat toteutuessaan erittäin merkittäviä kehitysmoottoreita maakunnalle. tie, rautatie sekä satama. Kälviäntie on paitsi taajaman eri osa-alueet yhdistävä runkotie, myös kylän toiminnallinen keskus. Junarata halkaisee Kälviän kirkonkylän. Kälviän asema ei ole toiminnassa, joten suoraa hyötyä junaradasta ei paikkakunnalle ole. Kälviältä on hyvät maantieyhteydet joka puolelle Suomea. Kokkolaan Kälviältä menee noin 15 minuuttia autolla ajettaessa ja noin 45 minuuttia pyörätietä pitkin. Linja-auto kulkee Kälviältä Kokkolaan useita kertoja päivässä, mutta vain koulupäivinä päiväsaikaan. Kälviä linkittyy selvästi Kokkolaan, mutta silti vain vajaa 40 % kälviäläisistä käy Kokkolassa töissä. Kälviällä on pitkät perinteet maataloudessa. Historiallisesti myös yhteys mereen on ollut vahva. Urheilu- ja metsästysseurat ovat kälviäläisille tärkeitä, kuten myös erilaiset uskonnolliset yhteisöt. Ainakin vanhemmalla väellä identiteetti on voimakkaasti kälviäläinen. Kälviän keskeisimmät toiminnalliset piirteet ovat Kokkolan läheisyys, elävä maatalous ja monipuolinen ja paikallinen yritystoiminta. Kokkolan läheisyys tulee säilymään, mutta yhteiskunnan rakenteelliset muutokset voivat uhata maatalouden ja palveluiden säilymistä. Kuntaliitoksen, sukupolvien vaihtumisen ja maatalouden merkityksen vähenemisen myötä paikallisidentiteetti kenties muuttuu kälviäläisyydestä kohti kokkolalaisuutta.
2. Rakennetun ympäristön profiili: Kälviän taajaman rakenteen muodostuminen on pohjautunut uudisasukkaisiin, jotka kulkivat jokia pitkin ja niiden rannoille alkoi muodostua asutuskeskittymiä. Kylät muodostivat ryhmäkyliä yleisen länsisuomalaisen tavan mukaan. Toinen kylämuoto oli rivi- eli raittikylä, jossa talot on rakennettu kylätien tai joen varteen perätysten. Kälviän kirkonkylällä rakentaminen on pääosin sijoittunut nauhamaisesti Kälviänjoen laaksoon ja Kälviäntien varteen. Lisäksi asutusta on sijoittunut ryhmäkylämäisesti metsäisille kumpareille. Rakentamisen suuntaan ja muotoon ovat yleisesti ottaen vaikuttaneet maisemarakenne sekä maanviljelykseen sopiva maaperä ja maasto. Vanhat kantatilat ovat sijoittuneet joenvarteen ja mäkisille kohdille. Asutus on alkanut levittyä ytimään kantatilojen ympärille niin, että paras maanviljelykseen soveltuva maaperä on jätetty viljelyksille. Kälviän kirkonkylän taajama sijoittuu laaksoon Kälviänjoen varteen. Kälviä on muodostunut vesistön solmukohtaan, mikä tänä päivänä ei nouse esiin kylärakenteen kääntäessä selän kohti jokea. Taajamaa ympäröivät niin pellot kuin asutukseen valjastetut metsäiset mäet ja kumpareet. Kälviän kirkonkylän taajamaa rajaavat joki, tiestö rautatie ja pellot sekä kauempana mäet ja kumpareet. Taajaman rakenne on erikoistunut kaupan, palveluiden, asutuksen ja perinteisen maatalouden tarpeisiin. Asutusrakenne on taajamassa melko tiivistä ja mittakaavaltaan pientä. Asutusrakenteen kerroksellisuus ja rakennettu kulttuurihistoria näkyy myös taajamassa hyvin. Kälviäläisen maatilain tunnuspiirteitä ovat suorakaiteen muotoinen hirsirunko, korkeahkot julkisivut ja satulakatto. Rakennus oli yleensä yksikerroksinen, mutta vinttiin on saatettu tehdä päätykamarit. Kälviän kirkonkylältä on rajattu alue valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Rajaus pitää sisällään muun muassa Siirilän ja Hyypän alueet,

Kälviän kirkon ja kellotapulain. Lisäksi Kälviältä on luetteloitu yhteensä 74 esihistoriallista muinaisjäännöstä. Entisen Kälviän kunnan maat ovat Kokkolan kaupungin ja yksityisen tahon omistuksessa. Yksityinen maanomistus tuo omat haasteensa taajaman rakenteen kehittämiseen. Uutta asutusta on tullut Kokkolan suuntaan Ruotsalon ja Peltokorven kyliin.

Kuvat 4-7. Taajaman kehitystä vuodesta 1952 nykytilanteeseen (Oulun yliopisto 2013).

3. Aistiympäristön profiili: Kälvällä maasto on vaihtelevaa ja se sijoittuu Keski-Pohjanmaan maisemaseutuun. Maisemaa hallitsevia elementtejä ovat meren rannikko, jokilaaksot ja muut vesistöt sekä laajat suo-, metsä- ja peltoalueet. Kälvian yleisilme on maaseutumainen. Saavuttaessa kirkonkylään Kokkolan suunnalta avautuu peltonäkymiä aina kirkon portille saakka. Myös keskusta-alueen ilme on kylämäinen. Kälvian tunnistettavuuden muodostaa rakennetun ympäristön sijoittuminen metsäsaarekkeisiin, joita ympäröi peltomaisema. Rakennuskanta on yksi- ja kaksikerroksista. Viljelyasutusten muodostamat pihapiirit ovat alkujaan sijoittuneet hankalasti viljeltäville kumpareille, jonka jälkeen yhdyskuntarakenne on levittäytynyt selänteiden ympärille ja myöhemmin niiden väliin. Kylän länsiosissa kylärakenne on säilynyt katkelmallisena, jolloin laajat näkymät avautuvat pääraitilta kohti peltomaisemaa. Rakennustaiteellisena erityispiirteenä voi pitää yksittäisten pihapiirien säilyneisyyden lisäksi Kälviantien kyläraittimaisen ilmeen säilyminen laajoista päällystetyistä ja ylläpidetyistä alueista huolimatta. Monimuotoisuus ja kulttuurikerroksellisuus tekevät Kälviantiestä kylän viihtyisän olohuoneen. Toisaalta kadun äänimaisemassa kuuluu nuorison mopoharrastus. Vesistökontakti muodostuu pihojen halki tai silloilta käsin. Rautatie jakaa taajaman kahteen osaan ja nykyään vaadittava eritasoliittymä katkaisee pääraitin visuaalisen ilmeen ja erottaa taajaman osa-alueet voimakkaasti toisistaan. Rautatien ja taajaman pohjoispuolella kulkevan Kajaanintien melu kantautuu syvälle kylän ytimeen taajaman hajanaisen rakenteen vuoksi.
4. Merkitysympäristön/sosiaalisen ympäristön profiili: Kälvian merkitysympäristön sekä sosiaalisen ympäristön luonteen hahmottamiseksi haastateltiin paikallisia toimijoita. Vastaajia pyydettiin erittelemään, mitä positiivisia ja negatiivisia asioita heillä nousee mieleen Kälvästä. Positiivisiksi asioiksi koettiin voimakas tahtotila ja voimakas alueellinen identiteetti, asukkaat ovat ylpeitä kälväläisyydestään ja heillä on voimakas me-henki, joka erottaa heidät muista ympäröivillä alueilla asuvista ihmisistä. Kälväläiset ovat paikkaan juurtuneita ja kokevat positiivisiksi asioiksi kylän raitin, turvallisuuden, rauhallisuuden, ihmisten ystävällisyyden, oman murteen ja luonnon läheisyyden. Kälvian alue nähtiin jokseenkin kehitystä kaipaavana, mutta kuitenkin monimuotoisena, idyllisenä, vanhana, vilkkaana ja elävänä. Negatiivisia piirteitä Kälvästä eritellessään vastaajat nostivat esille huolen vähenevistä palveluista ja kirkonkylän liian kovista ajonopeuksista. Kälvällä on heidän mukaansa muutamia tärkeitä kohtia, jotka vaativat kehittämistoimia; joen varsi, torin paikka, S-marketin suuri parkkipaikka, meren hyödyn-tämättömyys ja rakennuslupien saanti haja-asutusalueilla. Vastaajat erittelivät myös Kälvian erityispiirteitä, joista esille nousi pyöräily, urheilutoiminta, oma murre, kauneus, ympäristön turvallisuus ja kaunis meren ranta. Voidaan ajatella, että nämä seikat erottavat Kälvian sitä ympäröivistä alueista.

Kälviällä on kautta historian ollut aktiivinen seura- ja yhdistystoiminta. Kyselyyn vastanneet listasivat Kälviän tapahtumia: kohtalona Kälviä –viikko, kulttuuriviikko, Kälviä päivät, hengelliset tapahtumat, syysmarkkinat, urheiluseurat ja liikunta- sekä pyöräilytapahtumat. Kälviäläisyyttä kuvattiin monin eri adjektiivein. Vastaajien mukaan kälviäläiset ovat itsenäisiä, rauhallisia, sisukkaita ja tarmokkaita, ylpeitä, vieraanvaraisia, yrittelijäitä ja lämminhenkisiä. Suurin osa adjektiiveista oli positiivisiksi luokiteltavia. Esille nousi myös kateus ja sisäänpäin lämpiävä yhteisö. Tyypillinen kälviäläinen maisema on vastaajien mukaan perinteinen, johon istuu hyvin uusia rakennuksia. Lisäksi tyypilliseksi maisemaksi nostettiin rauhalliselta vaikuttava näkymä, jossa maiseman elementit vaihtelevat monipuolisesti. Erityispiirteinä mainittiin myös rautatie ja vanhat kiviaidat. Hoitamaton jokivarsi nähtiin negatiivisena maiseman erityispiirteenä. Suurin osa vastaajista (N=16) vastasi tuntevansa Kälviän itselleen erittäin läheiseksi. Näin vastasi yksitoista kuudestatoista vastaajasta. Lisäksi Kälviä koetaan yleisesti miellyttäväksi, turvalliseksi, melko viihtyisäksi sekä melko siistiksi ja melko maaseutumaiseksi.

Kälviän merkitysprofiilia muodostettaessa on kiinnitetty huomiota alueella tapahtuvaan toimintaan, siellä oleviin rakennettuihin ominaisuuksiin sekä paikan tuntuun. Kälviäläiset, tai kuten he itse sanovat, kälviäläiset tiedostavat oman alueensa erityisen luonteen. He määrittelevät itsensä kälviäläisiksi ja heidän välillään vallitseva me-henki on aistittavissa. Kälviäläiset asuvat Kälviällä ja paikka on heille rakas ja useat määrittävät sen kodikseen. Kälviäläisen aluetietoisuuden pohjana voidaan ajatella olevan menneinä vuosisatoina tärkeiksi koetut alueelliset asiat. Esille voisi nostaa ainakin oman seurakunnan merkityksen ja urheiluseura Tarmon. Myös Kälviän murre rajaa aluetta konkreettisesti sekä sen olemassa olo on vaikuttanut kälviäläisyyden muodostumiseen. Kälviä on alueena maaseutumainen ja luonnonläheinen, näin ollen nämä seikat nähdään tärkeinä kälviäläisten keskuudessa, sillä ne määrittävät aluetta. Ainakin nämä elementit ovat alueelliselle identiteetille ja sen säilymiselle tärkeitä. Lisäksi alueen asukkaille suunnatut yhteiset tapahtumat lisäävät tietoisuutta omasta alueesta ja vahvistavat me-henkeä.

Tapahtumat ovat erittäin tärkeitä alueellisen identiteetin muodostamisessa, sen siirtämisessä uusille sukupolville sekä sen vahvistamisessa. Yksi tärkeimmistä Kälviän identiteetin osista muodostuu kulttuurihistoriallisesti arvokkaista rakennuksista, joita ovat kirkko, kellotapuli ja kruunumakasiini. Niistä heijastuu alueen pitkä historia ja alueen omaleimaisuus. Historiassa Kälviän kouluilla on ollut vaikutusta alueellisen identiteetin muodostumiselle, samoin tärkeitä muita fyysisiä elementtejä ovat joki, juna-asema ja junaliikenne. Näiden asioiden olemassa olo on erityisen tärkeää alueellisen identiteetin säilymisen kannalta. Kälviä nähdään mukavana paikkana asua ja toimia, asumiseen liittyvät seikat sekä toiminnan turvaaminen alueella edesauttavat alueellisen identiteetin säilymistä ja paikkaan juurtumisen mahdollisuutta. Kokkolan läheisyys antaa Kälviälle nykyäänkin paljon mahdollisuuksia. Toisaalta Kokkolan läheisyys on erittäin positiivinen asia, mutta toisaalta se asettaa Kälviän toiminnan turvaamiselle monenlaisia haasteita.

Lähteet

Hentilä, H.-L. Palosaari, O. & Rönkkö, E (toim.). 2014. Kälviän maankäytön kehityskuva – Asu lähellä, näe kauas. Julkaisu C 143. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto. Oulu.

Kuvalähteet

Kuvat 1-3. Tossava, H. 2013.

Kuvat 4-7. Oulun yliopisto 2013.

Emilia Rönkkö

Kaustinen

Kuva 1-3. Ilmakuvaa kirkonkylältä ja katukuvaa (Kaustisen kunta 2014).

Yleistä

Kaustisen asukasluku on n. 4290. Kunnan pinta-ala on 354 km², ja taajamoitumisaste (v. 2012) 64 %. Lähimmät kaupungit ovat Kokkola 45 km, Pietarsaari 55 km, ja Kannus 60 km. Kaustinen on vahva maidontuotantoalue, mutta siellä on myös muuta perustuotantoa kuten turkistarhausta. Kaustinen on kuuluisa etenkin pelimanniperinteen pohjalle rakentuneista vuosittaisista Kaustisen kansanmusiikkijuhlista sekä kansanparannusperinteestä. Kunnassa toimii myös Kaustisen musiikkilukio. Muuta koulutusta tarjoavat Kaustisen evankelinen opisto ja raviopisto. Rakennuskaavoitus on aloitettu Kaustisen kirkonkylässä vuonna 1956.

Taajama-analyysi

Kaustisen taajama on analysoitu hyödyntäen Oulun yliopiston arkkitehtuurin tiedekunnassa kehitettyä integroivaa analyysimenetelmää, johon on sisällytetty maastohavainnoinnin lisäksi asukaskyselyitä, haastatteluita sekä kartta- ja kirjallisuuslähteitten tutkimista. Lisäksi taajaman kehityshistoria on kuvattu merkittävimpiä muutosvaiheita valottavan käännepestetarkastelun avulla. Tarkasteltavat ympäristön ulottuvuudet on jaettu neljään kategoriaan, jotka ovat toiminnallinen ympäristö, rakennettu ympäristö, aistiympäristö sekä merkitysympäristö. Koostettujen tietojen pohjalta on muodostettu synteesi, eli taajaman profiili neljästä näkökulmasta.

1. Toiminnallinen profiili: Kaustinen on seutukuntansa keskus ja liikenteellinen solmu-kohta valtatie 13 ja kantatie 63 risteyksessä. Maakuntakeskukseen Kokkolaan on matkaa 45 kilometriä, jossa sijaitsee myös lähin rautatieasema. Lentokenttä sijaitsee Kruunupyssä 40 km etäisyydellä. Taajaman eri toiminnot, kuten teollisuus, asuminen, kauppa sekä julkishallinto, sijaitsevat pääosin omilla alueillaan. Teollisuuden keskittymä sijaitsee Perhonjoen ja asuinalueiden itäpuolella, Haitekki-alueella. Turkistarhaus on sijoittunut kirkonkylän ulkopuolelle. Kauppa ja liike-toiminta ovat keskittyneet ydinkeskustaan, erityisesti pääliikenneväylien varteen. Hallinnollinen keskus, kunnantalo ja kirjasto, kirkko ja seurakuntakeskus sijaitsevat vanhan kylänraitin eli nykyisen Kappelintien varressa. Terveyskeskus sijaitsee 5 km päässä Vetelin Tunkkarissa. Koulukeskittymä musiikkilukioineen sijaitsee kirkonkylässä. Lisäksi Järvelässä, Köyhäjoella ja Puumalassa on oma koulunsa. Päiväkoti sijaitsee Lähdehaassa Haitekki-alueella asutuskeskittymän lähellä ja vanhusten palvelutalo keskustaajaman pohjoislaidalla. Matkailu nojaa erityisesti kansanmusiikkiin ja -lääkinnän varaan. Majoituspalveluita Kaustisella on mm. Kansanlääkintäkeskuksen terveyshotelli ja Mosala Caravan -leirintäalue. Kulttuuritoiminnan sydän on Kansantaiteenkeskus, jossa toimii eri yhteisöjä. Elinkeinot ja kulttuuritoiminta ovat monipuolisia, mutta Kaustisella on myös havaittavissa joitakin toiminnallisia puutteita. Tori ja selkeä kohtauspaikka puuttuvat. Perhonjokea ei ole hyödynnetty julkiseen käyttöön ja virkistystoimintaan. Ydinkeskustassa on rakentamattomia alueita, jotka ovat hyödyntämättömiä keskustan eheyden kannalta. Kaustisen tapaustutkimuksen yhteydessä toteutettu kysely (Nurminen & Patana 2015) valotti taajaman luonnetta liikkumismuotojen osalta. Pääsääntöiseksi liikkumismuodoksi mainittiin auto 47 %:lla vastaajista siitähän huolimatta, että vastaajien kodin etäisyys Kaustisen kirkosta oli alle 1,5 kilometriä. Lisäksi, 40 % vastaajista, jotka ilmoittivat pääsääntöiseksi liikkumismuodokseen pyöräilyn, olivat eri mieltä siitä että Kaustisen keskustassa on turvallista ja helppoa liikkua jalan tai pyörällä.
2. Rakennetun ympäristön profiili: Rakennetun ympäristön osalta Kaustisen kylät ovat alun perin rakentuneet nauhamaisesti joen ja teiden varsille osana Perhonjokilaakon kulttuurimaisemaa. Laajimmat yhtenäiset asuminen alueet sijaitsevat Perhonjoen itäpuolella. Keskustaajaman ulkopuolella asutus on sijoittunut sivukyliin, pienille kumpareille pellon ja metsän rajapintaan. Maatiloja ja vanhaa rakennuskantaa on paljon. Asumisen alueita on myös liikekeskustan laitamilla. Uusien asuntojen rakentaminen jakautuu suunnilleen puoliksi keskustaan ja haja-asutusalueelle. Teiden väliset alueet ovat täyttyneet vähitellen ja taajamalla ei ole nykyisin havaittavissa selkeää hahmoa. Rakentamisen mittakaava on pienipiirteistä ja väljää. Asumismuodot ovat pääasiassa omakotitalo ja maatila, mutta taajamasta löytyy myös muutama rivitalo ja kerrostalo. Liikerakennukset ovat 1-2 kerroksisia ja erittäin väljästi sijoiteltuja. Korkein rakennus on edelleen Kaustisen kirkko. Alun perin Kaustisen keskusta on sijainnut kirkon läheisyydessä Kappelintien varressa ja tärkeimmät hallinnolliset rakennukset sijaitsevat yhä siellä. Keskustan painopiste on kuitenkin siirtynyt kohti länttä 1970-luvulla rakennetun Valtatie 13-ohitustien ja kiertoliittymän vaikutuksesta. Ohitustien varteen on rakentunut erityisesti liikerakennuksia ja päivittäistavarakaupan rakennuksia. Liikerakennusten alueet Valtatie 13:n ja Kaustintien varsilla ovat rakentuneet väljiksi ja osa rakennuksista on sijoiteltu harkitsemattomasti. Rakennetun ympäristön erityispiirteitä Kaustisella ovat kansanmusiikkijuhlien ympärivuotiset rakenteet kuten festivaaliareena sekä modernin arkkitehtuurin edustajana kansantaiteenkeskus. Kappelintien varsi ja Pajalanmäki edustavat perinteistä vanhaa rakennuskantaa. Niissä on runsaasti kauniita vanhoja rakennuksia sekä miellyttäviä katutiloja. Alueilla sijaitsevat kaikki keskustaajaman suojellut rakennukset, kuten kirkko ja pappila sekä useita asuinrakennuksia. Kaustisen kirkonmäki on valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö.

Kuvat 4-7. Kuntasuunnittelun kurssi, Oulun yliopisto 2014.

3. Aistiympäristön profiili: Kaustinen kuuluu Pohjanmaan maisemamaakuntaan ja Keski-Pohjanmaan jokiseudun ja rannikon maisema-alueeseen. Kaustisen maisemaa hallitsevat laajat avoimet peltoalueet, jotka reunustavat kapeaa, noin kilometrin levyistä Perhonjokilaaksoa. Maisemarakenteen rungon muodostavat kaakko-luode suuntainen joki, suhteellisen tasainen jokilaakso ja sitä rajaavat ympäristöä selkeästi korkeammat metsäiset alueet ja kalliot. Perhonjoki näkyy nykyään maisemassa vain silloilta avautuvissa näkymissä. Syvällä uomassa virtaavaa jokea reunustavat pääasiassa pensoittuneet pengeralueet. Tiet on rakennettu seuraamaan löyhästi ja etäältä joen suuntaa. Kaksi risteävää valtatietä (nro 13 ja 63) leimaavat vahvasti Kaustisen keskustaa ja aiheuttavat ympäristöön melua. Valtateiden kohdilla taajamaportit ovat vaihteelliset ja Kokkolaan johtavalta tieltä (nro 13) taajamaan saapumista ei välttämättä edes huomaa. Kaustinen välittyy katsojalle maaseutumaisena ja mittakaavaltaan matalana. Keskustassa maisemallisia arvoja on erityisesti kirkonmäellä, Kappelintiellä, Pajalanmäen katumiljöillä, Kreetanpuistolla ja vanhalla sillalla. Kirkon torni ja kansantaiteenkeskus toimivat maamerkkeinä, sillä ne erottuvat maisemassa kaukaa eri suunnista lähestyttäessä. Toisaalta keskustan suunnistettavuus on huono, sillä opastus on vähäistä ja reitistö kevyen liikenteen osalta puutteellista. Valtatie 63:n ympäristössä sijaitseva uusi palvelukeskusta hahmottuu lähiömäisenä. Palvelukeskustan laajojen asfalttikenttien vuoksi tilanmuodostus on heikkoa ja erilaiset liikennemuodot sekoittuvat kentillä aiheuttaen jopa turvattomuuden tuntua. Pajalanmäen asutusalue ja kirkon ympäristö puolestaan edustavat perinteistä pienipiirteistä kirkonkylämaisemaa. Kirkonkylästä koilliseen sijaitsevat turkistarhausalueet erottuvat aistiympäristössä omaleimaisena maisemana ja tuoksuna.
4. Merkitysympäristön/sosiaalisen ympäristön profiili: Haastattelujen ja kyselyaineiston perusteella on pyritty muodostamaan kuva Kaustislaisesta mielenmaisemasta ja Kaustisen merkitysympäristöstä. Kaustisella kulttuuri on elävää perinnettä, joka sitoo menneen nykyisyyteen. Musiikki- ja pelimanniperinne, jäsenkorjaus, kirkonrakennus, urheiluperinne ja hevosurheilu ovat kaikki Kaustiselle leimallisia kansankulttuurin muotoja, jotka antavat merkityksiä tapahtumapaikoille yksilöiden ja yhteisön mielissä. Erityisesti musiikkilukio ja sen kansallinen vetovoima ovat paikallisia ylpeydenaiheita. Yhteisöllisyys ilmenee eri tasoilla, mutta Kaustisella niiden läpileikkaava ominaisuus on talkootyö. Talkootyön kautta syntyy paikkaan sidottuja kollektiivisia muistoja. Esimerkiksi Kaustisen kirkon kattotalkoista puhuminen herättää ylpeyttä niissäkin, jotka eivät henkilökohtaisesti nikkaroimiseen tai varainkeruuseen ole osallistuneet. Kaustisella ei ole perinteisessä mielessä pysyvää toria tai kokoontumispaikkaa. Kausiluonteisena kokoontumisfoorumina toimii festivaaliareena, joka kokoaa yhden viikon aikana yhteen kunnan asukkaiden lisäksi tuhansia vierailijoita vuosittain. Kansantaiteenkeskukseen liitettiin yksittäisistä kohteista eniten risti-riittäisiä tunteita, mutta sen merkitystä maamerkinä Jyväskylästä saavuttaessa tuotiin myös esille. Kansantaiteen keskus koetaan leimallisesti kulttuurieliitin kokoontumispaikkana. Siitä huolimatta yhdistävä teema, kuten musiikkiperinne tai paikallinen urheiluseura, voi olla niin voimakkaasti kuntalaisia yhdistävä tekijä, että se sitoo eri-ikäiset ihmiset talkoisiin ja harrastamaan.

Lähteet

Hentilä, H-L. & Rönkkö, E (toim.). 2015. Kaustisen maankäytön kehityskuva – Kaustinen – aina valmiina. Julkaisu C 144. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto. Oulu

Nurminen, M. & Patana, T. 2015. Kaustisen asukaskysely.

Kuvalähteet

Kuvat 1-3. Kaustisen kunta 2014.

Kuvat 4-7. Oulun yliopisto 2014.

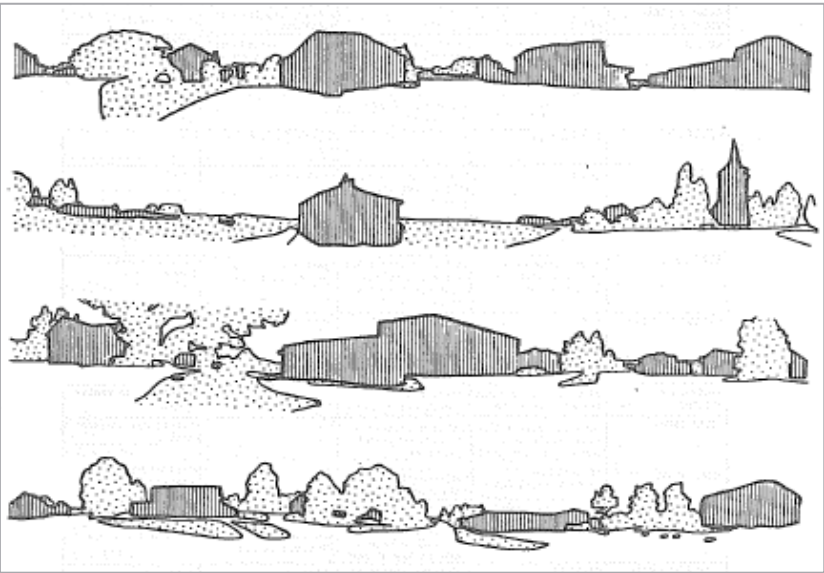
Emilia Rönkkö

Maaseututaajamien tutkimuksen metodiikka

Johdanto

Suomalaiset maaseututaajamat 2010-luvulla –tutkimushankkeessa tehty työ on ollut luonteeltaan kartoittavaa tutkimusta maaseututaajamaympäristöjen nykytilasta sekä siihen vaikuttaneesta kaavallisesta suunnittelusta. Tämän artikkelin kirjoittajan osalta tutkimukseen on sisällynyt myöskin taajamaympäristöjen analysointimenetelmien arviointia, joka liittyy sekä maaseututaajamien rakennettujen ympäristöjen akateemiseen tutkimukseen sekä suunnittelutyötä palvelemaan selvitystyöhön. Artikkelissa vertaillaan myös Suomalaiset maaseututaajamat 2010-luvulla –tutkimushankkeen sekä sitä pohjustaneen Suomalainen maaseututaajama 1970-luvun lopussa –tutkimuksen (Kukkonen & Rautamäki 1980) menetelmällisiä eroja sekä arvioidaan menetelmien sovellettavuutta erityisesti maaseututaajamien tutkimiseen.

Taajamaympäristöjen menetelmällistä tutkimusta ja tiedonhankintaa tarkasteltaessa on erotettava toisistaan kaksi lähtökohtaisesti erilaista tiedonintressiä. Tiedonhankinnan tavoitteet voivat olla käytäntölähtöisiä, praktisesta tiedonintressistä käsin määrittyviä, jolloin tiedon tarkoitus on palvella ensisijaisesti suunnittelua ja päätöksentekoa. Tieteellinen tiedonintressi puolestaan sisältää myös abstraktin ajattelun tason sekä yleistettävyyden tavoitteen, vaikka tieteellisenkin tiedonintressin on pohjimmiltaan oltava perusteltu käytännön tarpeesta käsin. Pentti Routio luettelee vuonna 1979 julkaistussa raportissa Tutkimuksen metodiopas arkkitehdeille neljä arkkitehtuuritutkimuksen pääasiallista lähestymistapaa. Nämä ovat havaintopsykologinen lähestymistapa, informaatioesteettinen lähestymistapa, ympäristöpsykologinen lähestymistapa sekä yhteiskunnallinen lähestymistapa. Kussakin sovelletaan muilta tieteenaloilta lainattuja tutkimusmenetelmiä, jotka perustuvat pääosin eksaktiin mittaamiseen ja metriikkaan, dokumentointiin sekä deskriptiiviseen kohteen kuvailemiseen. (Routio 1979, 43). Tieteellisen tutkimuksen empiirisen aineiston sekä suunnittelua varten tuotettavan selvitystiedon hankintatavat voivat sinänsä olla menetelmällisesti yhtenevät. Molemmissa tapauksissa rakennetun ympäristön tutkimukselle

Kuva 1. Esimerkki taajamakuvan tarkastelusta panoraamoina, joihin on merkitty kasvillisuus, rakennukset ja kestopäälylyste- sekä sorapinnat (Kukkonen, Lievonon & Rautamäki 1982, 21).

on luonteenomaista monialaisuus ja tutkittavan kohteen kompleksisuus. Sen vuoksi niin teorioita kuin tutkimusmenetelmiäkin on myös tyypillisesti lainattu toisilta tieteenaloilta, osin myös pohtimatta syvällisemmin niiden aktiivista soveltamista.⁸ Menetelmien lainaaminen on usein tapahtunut niin nopeaan tahtiin, että tieteenalan oma teoria ei ole ehtinyt kehittyä vastaavasti. Siksikin arkkitehtuurin ja yhdyskuntasuunnittelun omaa tutkimusalaan on vaivannut eräänlainen teoriavaje, jossa varsinkin tieteenalan teoria on korvautunut ideologioilla – ilmeisimpänä esimerkkinä modernismin ”kaanonit”.⁹ Edellä mainituille menetelmällisille lähestymistavoille on yhteneväistä ulkoinen perspektiivi tarkasteltavaan kohteeseen. Suunnittelun ja päätöksenteon kannalta on kuitenkin haastavaa se, että ihmisten elinympäristöihin liittyvä tieto ei useinkaan ole mitattavissa ja laskettavissa olevassa muodossa. Esimerkiksi sosiaalisen ympäristön laadulliset ja abstraktit tekijät, kuten viihtyvyys tai arkiympäristön arvot, ovat huomattavasti vaikeammin määriteltävissä olevia tekijöitä kuin esimerkiksi luonnonympäristöön liittyvä määrällinen mittaustieto. Seuraavassa tarkastellaan pääpiirteittäin ympäristöllisten analyysimenetelmien kehitystustausta 1970-luvun tilastollisesta ja kvantitatiivisesta otteesta kohti maiseman ja miljöökokeemuksen näkökulmaa ja vuorovaikutteisen suunnittelun osallistavia menetelmiä.

1970-luku: Asiantuntijahavainnointi ja normit

Kaavoitusta palvelemaan selvitystyöhön alettiin laatia ohjeistuksia 1970-luvulla, kun suunnittelu- ja selvitystyö lanseerasi itsensä voimakkaasti valtionhallintoon ja myöskin yksityissektorille. Menetelmällisiä työkaluja löydettiin lähitieteistä, kuten yhteiskuntatieteistä, jonka parissa vannottiin 1960 – ja 1970 –luvuilla erityisesti survey-tutkimuksen nimeen. Sen avulla saatiin tuotettua kustannustehokkaasti ja suhteellisen nopeasti nykytilan kartoituksia. (Laaksovirta 1988, 50). Selvitystyö painottui kvantitatiivisiin menetelmiin, ennustamiseen ja laskemiseen. Tuona ajanjaksona uudet tekniset innovaatiot, erityisesti tietotekniikan kehittyminen, avasivat laajojen tutkimusaineistojen käytölle aivan uudenlaiset käsittelymahdollisuudet. Aineiston ja muuttujien määrää ei tarvinnut työn säästämisen vuoksi rajoittaa kuten aikaisemmin. Kaiken kaikkiaan 1970-luvun aikana kehitettiin runsaasti erilaisia ympäristönkuvausjärjestelmiä sekä ympäristön tilaa mittaavia indikaattoreita tukemaan normittavaa suunnittelua. Yleisesti ottaen aikakauden suosimat systeemiset tai teknis-rationalistiset lähestymistavat korostivat osien välisiä mekaanisia yhteyksiä kuten esimerkiksi liikenteellisiä järjestelmiä. Systeeminen ote ja lintuperspektiivistä käsin tapahtuvat tarkastelut johtivat usein ympäristöelementtien etäännyttävään objektivointiin. Tutkimuksessa fokusoiduttiin mm. inventointitietokantojen ja mittausten menetelmien kehittämiseen sekä rakennetun ympäristön ominaisuuksien havainnollistamiseen esimerkiksi strukturoidun valokuvauksen avulla.

Esimerkkinä voi mainita Kymenlaakson seutukaavaliiton laatiman Maaseututajamien maisemaselvityksen, jonka tavoitteena oli estää taajamien maisemallisen hoidon laiminlyöminen ja antaa ohjeita alemman asteen kaavoitukselle sekä muunlaiselle alueiden käytön suunnittelulle maisemallisen analyysimenetelmän kehittämisen kautta. Lisäksi haluttiin kehittää systemaattista valokuvausmetodia ympäristöhavaintojen tallentamiseen sekä menetelmällä saadun havaintomateriaalin käsittelyyn. (Korhonen & Kukkonen 1975). Havaintoympäristön ulottuvuus on jossain muodossa ollut keskeinen huomionkohde suunnittelussa aina. Maisemaselvitysten laadinta nähtiin tarpeelliseksi myös maaseututajamien osalta kaupungistumismurroksen ja sitä seuranneiden äkkimuutosten aiheuttamien vaurioitten paikkaamiseksi. Yleinen luottamus kaavoituksen ja sääntelyn keinoin tapahtuvaan ympäristön parantamiseen alkoi hiipua, (Kukkonen 1984) ja 1970-luvun lopulta lähtien alettiin tuoda esille yhä

8 Aktiivisella menetelmien soveltamisella tarkoitetaan menetelmien kehittämistä ja mukauttamista tieteenalan tutkimustarkoituksiin, passiivisella soveltamisella puolestaan viitataan nk. toolbox-ajatteluun, jonka mukaan tietäntyyppiset tutkimusongelmat ratkaistaan tietyillä välineillä, tieteenalasta riippumatta. (Laitinen 1998, 17).

9 Jos olemassa olevaa ympäristöä ei nähdä relevanttina suunnittelun lähtökohtana, ei tiedonhankintamenetelmiäkään varsinaisesti tarvita. Modernismia ei kiinnostanut juurikaan se, millainen olemassa oleva ympäristö on, vaan pikemminkin millainen sen tulisi olla. Esimerkiksi 1950-luvun paternalistinen suunnittelu perustui ulkoapäin määritellyille arvoille, jossa asiantuntijat tietävät, mikä on hyvää elinympäristöä. Vastaavasti sotien jälkeinen suunnittelu oli vahvasti fyysisten muotojen suunnittelua, jonka rationaaliseksi lopputulokseksi kuviteltiin valmis maailma. (Nyman 2003, 19, 17).

Kuva 2. Hauhon vanhan raitin miljöön perinteinen esimerkki maaseudun onnistuneesta taajamakuvasta (Kukkonen, Lievonon & Rautamäki 1982, 139).

voimakkaampaa kritiikkiä tasapäistävää normiajattelua kohtaan. Myös lisääntyvän työmäärän kasvu selvitystyön osalta herätti pohdintaa. Tiedon määrän ja taustaselvitysten painoarvon lisääntymisen seurauksena on jopa sanottu, että suunnittelu muuntui enemmänkin tieteeksi kuin taiteeksi. (Nyman 2003, 55). Kenties olennaisin kritiikki liittyi kuitenkin siihen, että lakien, määräysten, normien ja standardien mukaisesti suunniteltu ja toteutettu normiympäristö havaittiin eri asiaksi kuin ihmisen elinympäristö, joka pohjautuu todellisiin ympäristön ominaisuuksiin. Oltiin tultu tilanteeseen, jossa normatiivisellä sääntelyllä alkoi olla liian hallitseva asema. Sääntelyä ei muodostanut vain kustannusten rajoittamiseen perustuva standardointi, vaan oman lisänsä kasvavaan sääntelyyn toivat lisääntyvät ympäristön suojelutavoitteet. Lopputulokselle oli yhteistä kokonaisuuden pilkkominen niin pieniin osiin, että kokonaiskuvaa ei enää muodostunut, eikä yksittäisen suunnittelijan kapasiteetti voinut riittää fragmentaarisen tiedon yhteensovittamiseksi. Pahimmillaan normiympäristön suunnittelijalta ei enää edes edellytetty luovuutta – riitti kun noudatti määräyksiä. (Valjakka 1978).

1980-1990 –luvut: Miljöö ja ympäristökuva

Suunnittelualueeseen perehtyminen pääosin teknisluonteisten seikkojen nojalla nähtiin viimeistään 1980-luvulle tultaessa riittämättömänä. Rationalistisesta perinteestä siirryttiin vähitellen kohti humanistisempaa ja monitieteistyvää lähestymistapaa, ja tarkastelun painopiste siirtyi ympäristön kokonaisluonteeseen, jäljölleeseen. Maaseutuympäristöjen tutkimisen kohteeksi muodostuivat erityisesti maisemaan sopeutuva rakentaminen ja perinteiset pihapiirit. Suunnittelun tueksi laadittiin maisemakentte- ja taajamakovakartoituksia, joilla pyrittiin tavoittamaan luonnon- ja rakennetun ympäristön elementtien keskinäistä suhdetta havaitussa ympäristökuvaussa ja maisemassa. Tutkimuksen tehtävänä oli tuottaa ohjeistuksia paikallisten piirteitten ja rakennusperinnön huomioivaan täydennysrakentamiseen. Varsinaiset tutkimusmenetelmät säilyivät kuitenkin pitkälti aiempaa vastaavina. Niissä hyödynnettiin havaintomatkoja, viistoilmakuvia, arkistolähteitä ja kyselylomakkeita (ks. esim. Eronen et al. 1983). Ympäristökuvausta painottavissa analysoinnissa kiinnitettiin vielä 1970- ja 1980-luvuilla vain vähän huomiota muihin kuin ”formaalisiin” ominaisuuksiin. Kiinnostuksen siirtyminen kohti yhteiskunnallisten ilmiöitten laadullista puolta eli varsinaisesti siis vielä näkynyt menetelmissä, joita sovellettiin rakennettujen ympäristöjen tutkimisessa. Sisäasianministeriön vuonna 1983 julkaisemassa kaavotusohjeessa Maaseututaajamien ympäristönsuunnittelu ja osayleiskaavoitus kuitenkin todetaan, että huolelliseen ympäristön tutkimiseen ja suunnitteluun käytetyt varat saadaan yleensä toteutuksen yhteydessä monikertaisina takaisin sisällöltään parantuneen suunnitelman ansiosta, ja niiden myötä myös valitusten todennäköisyys pienenee. (Sisäasianministeriö 1983, 13-14, 28-29). Kansalaisten parissa oltiin herätty nopean taajamoitumisen ja kaupungistumiskehityksen seurauksena tapahtuneeseen perinteisten rakennettujen ympäristöjen perustavanlaatuisen muutokseen ja purkuaaltoon. Maaseututaajamissa vallinneen sekavan tilanteen voi olettaa antaneen

sysäyksen valtakunnan kattavan kartoitustyön tarpeeseen. Pian teknillisen korkeakoulun maaseututaajamatutkimuksen (Kukkonen & Rautamäki 1980/1982) jälkeen julkaistiin Oulun yliopiston arkkitehtuurin osastolla Pohjoissuomalainen kylä -tutkimus (1983/1984). Tutkimuksen taustalla nähtiin tarve kartoittaa perusteellisemmin pohjoissuomalaisen kylän ominaispiirteitä.

1990-luvulle tultaessa maaseudun taajamia ja etenkin kyliä lähestyttiin jo totutusti historiakuvausten, kyläkuvatutkimusten sekä taajamamiljööselvityksien kautta. Tutkimuksen piirissä keskityttiin rakentamisen ympäristösuhteen pohtimiseen, ja pyrittiin kehittämään menetelmiä rakentamisen alueellisten ominaispiirteitten tunnistamiseen. (Esim. Aarveaara & Kukkonen 1993). Tutkimuslaitosten ja seutukaa-valiittojen ohella olemassa olevan rakennetun ympäristön ja maiseman arvoja alettiin kartoittaa valtakunnan kattavasti myös viranomaisten taholta. (Esim. Putkonen 1993). Selvitystyön painopiste oli yleisesti ottaen kohdeinventoinneissa, mikä korosti kohteessa paikan päällä tehtävää systemaattista maastotutkimusta. Vastaavalla tavalla 1990-luvulla kehitetyt ympäristökuva-analyysimenetelmät perustuivat paikalla tehtyihin maastohavaintoihin, jotka merkittiin abstraktein symbolein sekä niihin liittyvin sanallisin selostuksin kartoille. Ympäristökuva-analyysien taustalta sovellettiin yleisesti ns. lynchiläistä hahmoteoreettista tai balgårdilaista morfologista lähestymistapaa, jossa selvitetään alueen tunnusmerkkejä ja niiden tyypillistä vaihteluväliä. Kolmantena lähtökohtana voidaan pitää nk. sekvenssianalyysijä, joissa on korostettu havaintoympäristön tarkastelua liikkeestä käsin, tiettyjen tarkastelupisteitten kautta nähdystä peräkkäisistä jaksoista. (Lynch 1960, Balgård 1982, Cullen 1968). Taajamakuva-analysointikäytäntöjen yleistymiseen suunnittelutyön taustalla vaikuttii erityisesti Ahti Kekkosen ja Heikki Kukkosen Taajamakuva -opas, joka julkaistiin vuonna 1991. (Kekkonen & Kukkonen 1991). Menetelmällisesti opas korosti paikan päällä tapahtuvaa visuaalista havainnointia, mutta oppaassa on pohdittu lyhyesti myös taajamakuvaan yksilöllisyyttä ja sen sitoutumista muistoihin sekä kokemuksiin. Havainnoinnin subjektiivisuus alettiin tosin sanoen tunnustaa lähtökohtaisesti; taajamakuva on erilainen esimerkiksi vuorokauden- ja vuodenaajoista riippuen ja aina riippuvainen havainnoijasta. Taajamakuva-analyysit keskittyvät kuitenkin edelleen ympäristön fyysisiin piirteisiin, joista muodostettiin tulkinta eräänlaisena elementtien kollaasina. Pertti Tuovinen kritisoi 1990-luvulla väitöstutkimuksessaan eritoten symbolilottuvuuden unohtamista ympäristökuvan tarkastelussa. (Tuovinen 1992). Myös Juhani Pallasmaan esittämä kritiikki ”silmän hegemoniasta” on eräs taajamakuvaan tarkasteluun liitetty ongelma. (Pallasmaa 1996). Vaikka postmodernismin ja regionalistisen suuntauksen myötä alettiin keskustella myös paikan kokemuksesta sekä fenomenologisesta ympäristön kokemuksen ulottuvuuden tavoittamisesta, vasta 2000-luvulla on alettu kiinnittämään huomiota aistiympäristön kokonaisvaltaiseen tarkasteluun esimerkiksi ääniympäristön analysoinnin avulla. Erilaisia menetelmiä on kehitetty esimerkiksi kuuntelukävelyiden ja äänimaiseman tallentamisen muodossa (ks. esim. Uimonen 2011).

2000-luku: Vuorovaikutteisuus ja osallistuminen

Ennen yhdyskuntasuunnittelun ”kommunikatiivista käännettä” kaavoituksen tietoineistoihin ei vielä yleisesti sisällytetty ns. sisäistä perspektiiviä, vaan laaditut selvitykset ovat olleet pääasiallisesti ulkopuolisen asiantuntijanäkemyksen kautta tuotettuja. Kvalitatiiviset lähestymistavat ja niihin liittyvät ”pehmeät” tiedonhankinnan menetelmät alkoivat yleistyä 2000-luvulla myös kaavoitukseen parissa.¹⁰ Maankäyttö- ja rakennuslain edellyttämään vuorovaikutteisuuden vaatimukseen on sittemmin pyritty kehittämään erilaisia osallistavia menetelmiä. Kokemuksellisen ympäristön ominaispiirteiden kartoittaminen tapahtuu usein merkitysten ja mielikuvien tutkimisen avulla. Tyypillisiä menetelmiä ovat kyselyt, haastattelut ja karttatehtävät, jotka käsittelevät mm. rakennetun ympäristön laatua sekä kohdealueeseen liittyviä arvoja.¹¹ Tietoteknisen kehityksen ja internet-aikakauden myötä osallistavan

10 Sosiologian piirissä oliin jo 1970-luvulla todettu vain määrällisen aineistojen riittämättömyys kuvaamaan yhteisöjen elämää. Enää ei haluttu tyytyä vain kuvailemaan olosuhteita, vaan haluttiin myöskin ymmärtää taustalla piileviä tekijöitä.

11 Avauksia on myös tehty esimerkiksi kohti sellaisia verkostotarkasteluja, joissa myös kokemuksellinen ulottuvuus korostuu esimerkiksi ns. elämäntapa-analyysinä Ks. esim. Kyttylä – Kytkeytyvän maaseudun suunnittelu –tutkimushanke / TTK

suunnittelun metodologiaa on kehitetty voimakkaasti paikkatietopohjaiseksi (esim. Kyttä & Kahila 2006), mutta erityisesti maaseudun maankäytön suunnittelun kontekstissa vuorovaikutuksen välineiden edelleen kehittämiseksi on yhä tarvetta. (Rönkkö et al. 2012). Vaikka vuorovaikutteinen ja osallistava lähestymistapa elinym-päristöjen suunnittelussa onkin muokannut prosessia käyttäjäkeskeiseksi, on tästä vielä matkaa todelliseen yhteissuunnitteluun (co-design), jossa käyttäjäkeskeisyyden sijaan asukkailla ja ympäristön käyttäjillä on tasavertainen rooli yhtenä suunnittelun ja tiedontuottamisen asiantuntijaosapuolena, kokemusasiantuntijana.

Suomalainen maaseututaajama 1970-luvun lopulla –tutkimuksen menetelmät

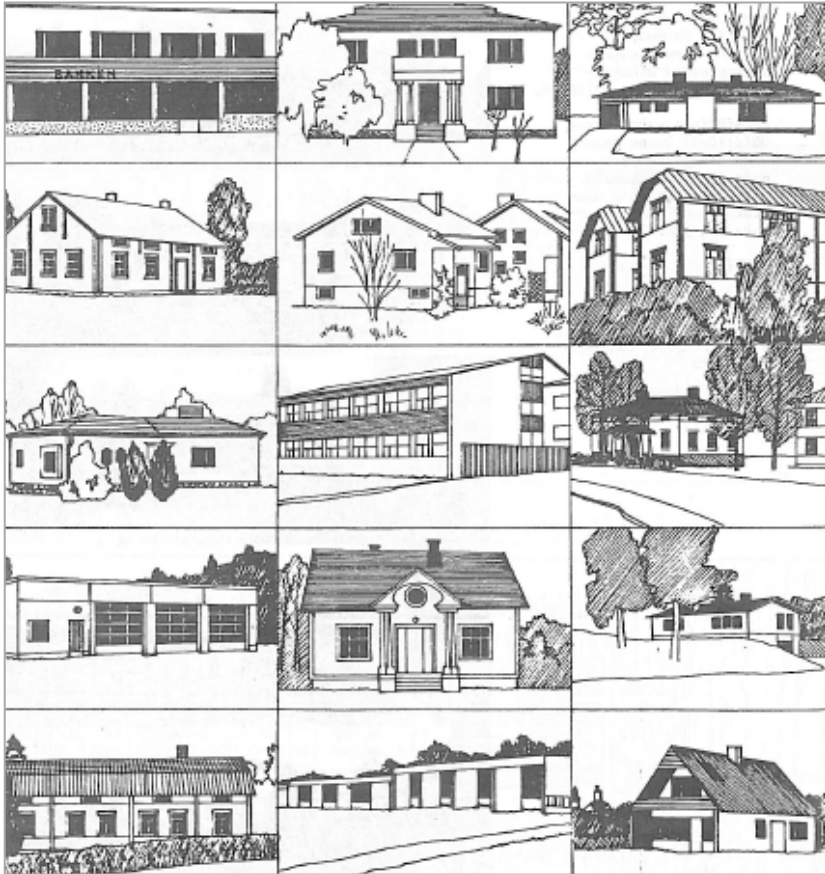
Maaseututaajamien maankäytön suunnittelun tietoperustan ja siihen liittyvien analysointimenetelmien kehitystä viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana voi vertailla tarkastelemalla SuoMa2010-tutkimuksen sekä Suomalainen maaseututaajama 1970-luvun lopussa –tutkimuksen metodiikkaa ja tutkimusasetelmia. Molemmat tutkimukset ovat olleet luonteeltaan laadullisia tapaustutkimuksia, joiden tavoitteena on ollut luoda esitys suomalaisen maaseututaajaman tilasta ja ominaispiirteistä. Suomalainen maaseututaajama 1970-luvun lopussa –tutkimuksen otosta (N=123) voidaan kuitenkin pitää siinä määrin kattavana suhteessa perusjoukkoon (maaseututaajamiin, joitten asukasluku on 300–4000 henkeä), että se on mahdollistanut myös tulosten tilastollisen arvioinnin. Tutkimuksen toteuttamistapaa voidaan siten arvioida lähtökohdiltaan myös valtakunnallisena poikittaistutkimuksena. Kohdettaajamista valittiin lisäksi yksityiskohtaisemmin tutkittaviksi kymmenen taajamaa, joiden asukasluku sijoittui 500 – 2500 asukkaan välille. Näiltä osin tutkimus on ollut toteutustavaltaan laadullinen ja ideografinen tapaustutkimus. Tietojen keräämiseen kuuluivat ennalta määritettyihin taajamakuvan elementteihin kohdennettu empiirinen havainnointi sekä tämän pohjalta laadittu kuvaus taajamaympäristön nykytilasta. (Kukkonen & Rautamäki 1980, 14). Tutkimuksessa käytettiin etukäteen laadittua havainnointisuunnitelmaa, jossa havainnoitavat asiat olivat valmiiksi määriteltynä kategorioina. Taajama-analyysien keskeisenä lähtökohdana on myöskin ollut maiseman kokonaisrakenne, jonka määrittävinä tekijöinä ovat maisemarakenteen äärialueet, sekä rakentamisen soveltuvuus paikkaan.¹² Tutkimukseen on lisäksi sisällytetty ajallista tarkastelua taajamien kehityshistorian osalta, joka on esitetty poikkileikkauskarttoina eri vuosikymmeniltä. Taajama-analyysijä on verrattu voimassa oleviin rakennuskaavoihin kymmenen tarkemmin tutkitun taajaman osalta. Esille tuotujen suunnittelun vaikutusten arvioinnin pohjalta tutkimusraportin toisessa osassa esitetään maaseututaajaman suunnitteluohjeluonnos. Uutena näkökohtana verrattuna aikaisempaan tilanteeseen on esitetty olemassa olevan ympäristön parempi huomioiminen sekä toisaalta suunnitelman joustavuus erilaisiin tilanteisiin. (Kukkonen & Rautamäki 1982).

Kenttätöyömenetelminä sovellettiin systemaattista asiantuntijahavainnointia ja lomakepohjaiseen tiedon tallentamiseen perustuvaa tiedonkeruumenetelmää. Ympäristöllisen ominaispiirteitten tarkastelu jaettiin kuuteen tarkastelukategoriaan: Taajaman hahmo, kulkuväylät, maisema, taajamatoiminnot, omaleimaisuus sekä rakennuskanta.¹³ Taajaman hahmon ja perusrakenteen osalta on todettu, että tyypilliseksi suomalaisen maaseututaajaman perusmuotona on ulospäin harveneva keskeisrakenne, joka on tukeutunut vahvasti tieverkkoon. Luonnollisena taajaman typomorfologisenä perusmuotona on siten voimakkaasti haaroittunut risti tai tähti, joiden välit myöhempi suunnittelu on pyrkinyt täyttämään mattomaisella rakenteella. (Kukkonen & Rautamäki 1980, 22). Myös viljelyksillä on monissa tapauksissa ollut merkittävä vaikutus taajaman rakenteen synnyssä, kuten myös vesistöjen sijainnilla.

12 Jorma Panu on todennut, että maisemarakenteellinen lähestymistapa painottuu luontotekijöihin, mutta se periaatteessa huomioi myös kulttuuriympäristön. Maisemarakenteellinen lähestymistapa antaa ennen kaikkea työkaluja yhdyskuntien muodostumisen ymmärtämiseen. (Panu 1994).

13 Menetelmän taustalla on Kymenlaakson seutukaavaliiton ja Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston yhdyskuntasuunnittelun laitoksen yhteistyönä vuonna 1975 toteuttama Maaseututaajamien maisemaselvitys, jossa tarkasteltiin kuuden kymenlaaksoalaisen maaseututaajaman maisemallisia tekijöitä valokuvauksen avulla. (Korhonen & Kukkonen 1975).

Ongelmalliseksi maaseututaajamamien keskustanäkymien kannalta todetaan tiestön parantamisen myötä syntynyt ”TVL-leima” standardikyltteineen ja kaiteineen. (Kukkonen & Rautamäki 1980, 27). Lisäksi vesistönäkymien puutteelliseen hyödyntämiseen ja visuaaliseen katoamiseen maisemasta kiinnitettiin tutkimuksessa huomiota. (Kukkonen & Rautamäki 1980, 57). Kulkuväyliä on tarkasteltu omana kategorianaan. Tiestö onkin nähty maaseututaajamien historialliselle kehitykselle sekä niiden silloiselle nykytilalle erityisen merkittävänä muutostekijänä. (Kukkonen & Rautamäki 1980, 32). Tutkimusraportissa todetaan että 1970-luvun lopun suomalaista maaseututaajamaa leimaa ylimitoitettu tiestö sekä suunnitellun ja suunnittelemattoman kulkuväylästön ristiriita. Taajaman ja maiseman suhdetta sekä taajaman sijoittumista maisemarakenteeseen on arvioitu edellä mainitun karttatarkastelun avulla, jossa maisemarakenne on pelkistetty selännteisiin, laaksoihin sekä näiden väliin jääviin inhimillisiin vyöhykkeisiin. (Kukkonen & Rautamäki 1980, 46). Taajamien toiminnallista ympäristöä on tarkasteltu otsikolla taajamatoiminnot fyysisessä ympäristössä. Kaavoituksen myötä taajamiin muodostettiin eri toimintoille erikseen varatut alueet. Tutkimuksessa on kritisoitu voimakkaasti alueellista erilaistamispyrkimystä sekä luopumista niistä laatuominaisuuksista, jotka voisivat erottaa maaseutuasumisen edukseen kaupunkiasumisesta. Uudet asuinalueet ovat usein irrallisia saarekkeitä vanhasta rakenteesta, kaupunkimaista ”lähiömallia” mukaillen. Taajamatoimintojen tarkasteluun on luettu myös perustuotanto, teollisuus, kauppa ja julkiset palvelut. (Kukkonen & Rautamäki 1980, 57-63).

Kuva 3. Läpileikkaus erään kylän rakennuskannasta (Kukkonen, Lievonen & Rautamäki 1982, 146).

Perinteinen vähittäinen taajamien kasvutapa vaihtelevissa maastoissa on nähty perustana omaleimaisuuden muodostumiselle. Teiden varsiin tukeutuva kasvutapa ja selkeä typomorfologinen taajamamuoto on kuitenkin kaavoituksen seurauksena alkanut kadota. (Kukkonen & Rautamäki 1980, 71). Aluerakentamisen malli tuotti ikärakenteeltaan suppeita, kuitenkin sinänsä temaattisia eli yhdenmukaisia omakotija rivitaloalueita. Perinteisen tiiviin sosiaalisen ympäristön ja monimuotoisuuden

hajoaminen keskustoista ja raiteilta on raportissa myöskin todettu. Positiivista kehitystä on toisaalta edustanut elpymässä ollut torimyynti, joka on elvyttänyt keskustojen kohtauspaikan luonnetta. Parhaiksi sijoituspaikoiksi on mainittu kauppakatuja varret, laajoja torialueita on sen sijaan pidetty liian kaupunkienkisinä. 1970-luvun lopulla nähtiin jo viitteitä siitä, että kaupan yksikkökoke on voimakkaassa kasvussa. (Kukkonen & Rautamäki 1980, 63). Perinteisesti maaseututaajamien rakennuskanta on ollut ikäspektriltään laaja eli rakennuskannan ikäjakauma on yleensä melko tasaisesti jakautunut eri ikäkerroksiin. Nopea kasvu on kuitenkin syrjäyttänyt vanhimpia kerroksia uuden tieltä erityisesti kasvavien taajamien keskustoissa. Tutkimuksen toteuttamisajankohtana uusin, eli 1960- ja 70-lukujen rakennuskanta on monissa maaseututaajamissa ollut leimaa antava sekä lukumääräisesti että ulkonäöllisesti. Keskustojen vallitseva rakennustyyppi on ollut kaksikerroksinen asuin-liikerakennus. Tutkimuksessa kiinnitettiin huomioita siihen, että 1960-luvulta alkaen maaseututaajamien rakentamisesta katosivat lähes tyystin ulkorakennukset, mikä on johtanut asuinalueitten tilalliseen köyhtymiseen. (Kukkonen & Rautamäki 1980, 72-74).

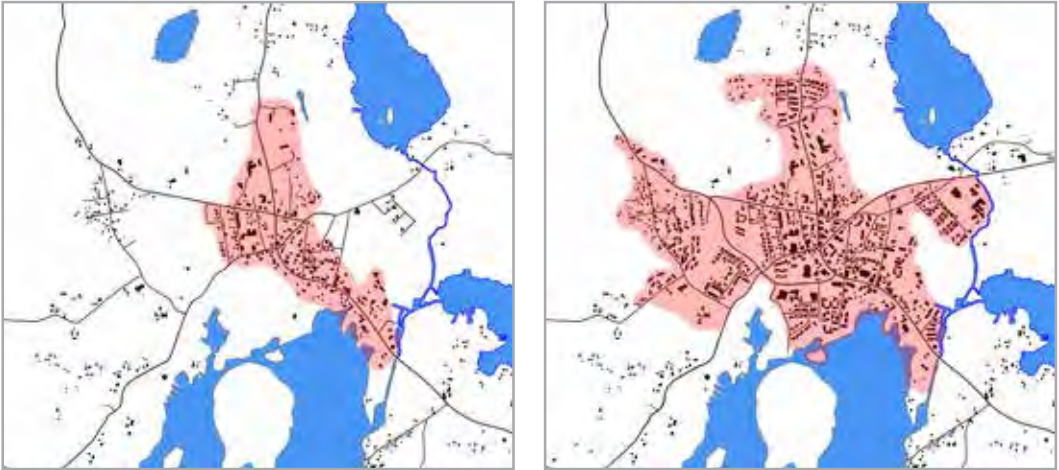
Suomalainen maaseututaajama 2010-luvun lopulla –tutkimuksen menetelmät

Kolmekymmentä vuotta TKK:n maaseututaajamatutkimuksen jälkeen toteutettu Suomalaiset maaseututaajamat 2010-luvulla –tutkimus perustui edeltäjänsä tavoin laadulliseen tapaustutkimukseen. Keskeisimpänä erona voidaan pitää tutkimuksen monimenetelmällisyyttä, minkä lisäksi SuoMa2010-tutkimukseen sisältyi joidenkin tapaustutkimuskohteitten osalta myös toimintatutkimuksellisia piirteitä. Valittu tutkimustapa on tuottanut rikasta analyysiaineistoa, ja siten mahdollistanut maaseututaajamien nykytilan kuvaamisen monipuolisesti. Yksityiskohtaisesti tutkittavien taajamien otos (N=7) valikoitiin aiemmassa maaseututaajamatutkimuksessa tarkasteltujen taajamien joukosta. Taajamia on tarkasteltu kenttähavainnoinnin, valokuvadokumentoinnin ja asukaskyselyiden avulla sekä hyödyntämällä suunnitelma-asiakirjoja, historiakirjallisuutta ja tilastollista aineistoa. Tiedonkeräämiseen käytettiin myös paikkakunnan muutoksia hyvin tuntevien henkilöitten haastatteluja. Tilastollista aineistoa on hyödynnetty taajamien väestönkehityksen, palvelurakenteen ja elinkeinorakenteen muutosten tarkastelussa. Taajamien analyysiin sisältyi kehityshistoriallisen tarkastelun ohella myös kaavahistorian selvittäminen osana taajaman muutosvaiheita. Suunnitelmien vaikutuksia taajaman kehitykseen on analysoitu erityisesti Lahden ammattikorkeakoulun tapaustutkimuskohteissa.

Taajamien kehityshistorian tarkastelussa keskeisen havainnollistavan materiaalin muodostivat ajalliset poikkileikkaukset eri vuosikymmeniltä. Tarkastelutapa on tältä osin vastaava kuin aiemmassa maaseututaajamatutkimuksessa. Kartoista voidaan havaita hyvin mm. kasvun suuntautuminen ja painopisteet taajaman eri osissa. Poikkileikkauksetta lisäksi taajaman kehityshistoriaa on valotettu visuaalisesti vanhojen valokuvien avulla sekä täydennetty kirjallisella kehityshistorian kuvaamisella, jossa on keskitytty niin sanottuun käännepistetarkasteluun eli keskeisten murrosvaiheitten kuvaamiseen lyhyesti ja ytimekkäästi. Taajamien kehityshistorian tarkastelun osalta voidaan puhua menetelmällisestä triangulaatiosta kartojen, valokuvien ja kirjoitetun historian avulla. Kehityshistoriallisen analyysin tavoitteena on ollut ymmärtää taajamaympäristön muutoksia sekä kuvata sitä kontekstia, jossa nykyiset taajamien kulttuuriympäristön erityispiirteet voidaan ymmärtää. Taajamien ja kirkonkylien kulttuuriympäristön näkökulmaa on painotettu erityisesti Aalto-yliopiston tapaustutkimuksissa. (Ks. Fincke 2015).

Oulun yliopiston tapaustutkimuksissa hyödynnettiin Oulun yliopiston arkkitehtuurin tiedekunnassa kehitettyä TRIM-analyysityökalua (Rönkkö 2012), joka perustuu monimenetelmälliseen ympäristön tarkasteluun ja tarkastelunäkökulmien integrointiin. Monimenetelmällisyydellä viitataan tässä tapauksessa sekä määrällisten ja laadullisten aineistojen yhdistämiseen, mutta myös erilaisten ymmärtämisen tapojen yhdistämiseen. Menetelmä pohjautuu neljään horisontaalisesti etenevään tarkastelunäkökulmaan (toiminnalliseen ympäristöön, sen mahdollistavaan fyysiseen ympäristöön, aistein havaittavaan ympäristöön sekä subjektiiviseen ja kollektiiviseen merkitysympäristöön). Neliluotteisen analyysin pohjalta on muodostettu synteesi eli taajaman

profiili. Yhdistettynä neljään työvaiheeseen sekä kolmeen ajalliseen ulottuvuuteen, jotka kuvaavat elinympäristön muutosprosessia (kehityshistoria, nykytila sekä tulevaisuus) muodostuu tarkastelumatriisi, joka toimii tulintakehityksenä suunnittelu- valinnoille, vaihtoehtojen arvioimiselle ja kehittämistavoitteiden priorisoimiselle.

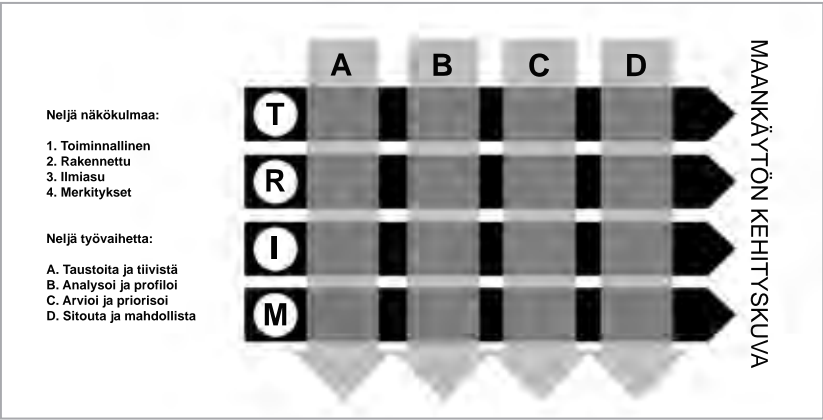

Kuvat 4-5. Sysmän taajaman kasvu 1970-luvulta 2010-luvulle (Hahl 2014).

Analyysimenetelmän kehittämisen taustalla on nykyisten tiedon tuottamisen menetelytapojen ”trimmaus” paremmin soveltuviksi maaseutualueiden suunnittelun tarpeisiin mm. resurssihukan sekä käytettävissä olevien voimavarojen tehokkaamman hyödyntäminen näkökulmasta. Toisinsa integroituvien työvaiheitten avulla tavoitteena on tuottaa suhteellisen nopeasti laaja-alaista pohjatietoa suunnitteluun ja päätöksentekoon. Ajatuksena on siis laventaa tarkastelunäkökulmaa yksittäisten, sistemäisten tietoineistojen sijaan kokonaisvaltaisempaan suuntaan. Tarvittaessa yksittäiseen näkökohtaan voidaan palata prosessin aikana ja hankkia tarkkuus- tasoltaan detaljoidumpaa tietoa, mikäli se osoittautuu relevantiksi lopputuloksen kannalta. Samalla tietyn suunnittelutarpeen kannalta epäolennaisen detaljitiedon määrä karsiutuu. Oletuksena on, että monipuolistamalla laadittavien suunnitelmien tietoperustaa (ja näkökulmaa), voidaan myös niiden sisällöllistä laatua nostaa. Valmisteluvaiheessa tuotetun tiedon laadulla ja kattavuudella on myös suuri vaikutus arviointitiedon tuottamiseen ja ylipäättään arviointinäkökulmien muodostamiseen ja sitä kautta päätöksentekoon. Toinen oleellinen lähtökohta on, että eri toimijoita osallistava ja yhteistä tahtotilaa kehittävä näkökulma, jonka pohjana on kohdealueen arvojen yhteinen määrittely, oletettavasti vähentää jälkikäteen tapahtuvaa valittamista. Parhaimmassa tapauksessa suunnitteluhankkeen kokonaisläpimenoaikaa voidaan siten lyhentää. Jänsäästä perustuu myös siihen, että vaiheistettu dokumentointi on reaaliaikaista ja kumulatiivista, ja siksi ajankäyttö on kokonaisuutena hyvin hallittavissa verrattuna tilanteeseen, jossa dokumentaatio (raportti, selostus) tuotetaan vasta erikseen projektin loppuvaiheessa. Sisällöllisen laadun varmistuksessa keskeisin elementti on asukkaitensa ja paikallisten toimijoiden osallistuminen työhön myös tiedon tuottamisen osalta.

"4D" -tarkastelunäkökulmat

TRIM-analyysin ensimmäisenä näkökohtana on taajamien toiminnallisen ympäristön hahmottaminen. Tällä tarkoitetaan maaseututaajamien sisältämiä erilaisia yhteiskunnallisen toiminnan muotoja, kuten elinkeinoja, asumista ja tuotantoa. Toiminnallisen ympäristön kehitystausta liittyy vahvasti siihen, miten esimerkiksi alueen luonnonvaroja on hyödynnetty aikojen saatossa, ja miten tämä hyödyntäminen on muokannut maaseututaajamaympäristöä sellaiseksi kuin se on. Oleellista on ymmärtää toiminnalliseen ympäristöön sisältyvä jatkuva muutos, joka sekä tuottaa, uudistaa että ylläpitää fyysisiä rakenteita toiminnan puitteina. Suunnittelun näkökulmasta

Kuva 6. Trim-työkalu (Rönkkö 2012).

on keskeistä tiedostaa, millainen on alueen toiminnallinen todellisuus - onko kyse esimerkiksi perinteisestä tuotantomaaseudusta vai kenties puhtaasti asuinmaaseudusta? Tähän liittyy myös kysymys siitä, millainen on kohteena olevan alueen suhde esimerkiksi seudullisiin toimintaverkostoihin, asiointietäisyyksiin sekä liikenteellisiin verkostoihin. Toimijoiden muuttuvat ja osin myös vaikeasti ennakoitavat toiminnalliset intressit on tärkeää tuoda suunnittelijoiden tietoon, jotta osapuolten tarpeet ja tavoitteet voidaan tuoda esille riittävän aikaisin.

Toiminnallinen ja rakennettu ympäristö jäsentyvät loogisiksi kokonaisuuksiksi joko tietoisesti suunnittelemalla tai itseorganisoituvasti. Eräs keskeinen maaseututaajamien kehitykseen liittyvä havainto koskee suunnittelun myötä tapahtunutta toimintojen alueellista eriytymistä, joka on korvannut perinteisen toiminnallisen lomittumisen mallin. Fyysinen ympäristö on tavallaan toiminnan näkyvä puoli, joka ilmentää inhimillisiä intressejä. Rakenteellisella näkökulmalla tarkoitetaan TRIM-analyysissä taajaman fyysistä kokonaisrakennetta ja rakennuskantaa, infrastruktuuria sekä myöskin maiseman rakennetta. Eritoten maaseudun taajamien ja kirkonkylien kohdalla on keskeistä ymmärtää maiseman rakenteen ja topografian yhteys taajaman rakenteeseen. Maisemallisen sopeutuvuuden sekä rakenteellisen eheyden katoamiseen liittyy myös selkeän taajaman painopisteen katoaminen; tiiviit raitinvarret ovat hajonneet erillisiin osiin. Samalla on tapahtunut mittakaavan muutos, jonka vaikutukset taajamien hahmoon ovat merkittäviä.

Ihminen kohtaa fyysisen rakennetun ympäristön aistiensa kautta. Aistiympäristön elementteihin liittyvät paitsi maisemalliset ja arkkitehtoniset tyylipiirteet, myöskin materiaalit, värit, äänimaisema, haju tai melu. Aistiympäristön tarkastelussa näköaisti on usein korostetussa asemassa muihin aisteihin nähden, vaikka esimerkiksi kuulo- tai tuntoaistit välittävät myös paljon tietoa ympäristöstä. Pohjoisen aistiympäristön kontekstiin sisältyy olennaisena osana myös kausivaihtelu (lämpötila, valoisuus, lumipeite) vuodenaikojen mukaan. Taajamien ja haja-asutusalueitten osalta aistiympäristön merkitys ilmentyy eri tavoin. Tyypillisesti haja-asutusalueilla korostuvat luontoyhteydet ja hiljaisuus, mutta toisaalta maataloustuotannon haitat voivat aiheuttaa konflikteja asumisen kanssa. Taajamien keskustoissa puolestaan korostuu usein asumisen ja liikenteen haittojen ristiriita. Varsin monissa maaseututaajamissa joudutaan pohtimaan kysymystä yhteisestä edusta ja toisaalta yhteisistä haitoista, jotka voivat olla viihtyvyyshaittoja, meluhaittoja tai jopa terveyshaittoja. Vastaavalla tavalla yksityisen edun ja yksityisen haitan välinen ristiriita ja haittojen kompensointi muodostavat oman ongelmakenttänsä maankäytön suunnittelussa.

Merkitysympäristön ulottuvuutta painottava analyysinäkökulma tarkastelee arvoja, paikan identiteettiä ja merkityksiä, jotka liittyvät ihmisten elinympäristöön ja kokemuksiin. Merkitysympäristön myötä kolmiulotteisesta fyysisestä ympäristöstä muodostuu neliulotteinen kokonaisuus, kulttuuriympäristö. Merkitysympäristöstä pyritään tunnistamaan mm. arjen ja paikallisuuden erityispiirteet, symboliset merkitykset, tärkeät paikat, niihin liittyvät tarinat, sekä ihmisillä olevat mielikuvat ympäristöstään. Merkitysympäristöä ja paikallisia arvoja on tarkasteltu SuoMa2010 -tutkimuksessa pääasiassa kolmen eri menetelmän avulla. Aineistoa on saatu pääasiallisesti asukas-

kyselyitten avulla, joissa on kartoitettu mm. paikkakunnan erityispiirteitä ja identiteettiä. Kyselyitä on täydennetty laadullisella haastatteluaineistolla, joitten myötä analyysiaineistoon on sisällytetty ihmisten subjektiivisia kokemuksia elinympäristöstään. Yhtenä metodina on hyödynnetty myöskin tarrakarttamenetelmää, johon paikallisista koostuva ryhmä on merkinnyt omasta näkökulmastaan taajaman alueella sijaitsevat merkitykselliset, arvokkaat, kehitettävät ja kauniit paikat tai maiseman elementit. (Ks. Hentilä, Palosaari & Rönkkö 2014). Tärkeässä asemassa on ollut myöskin vuorovaikutteisen suunnittelun menetelmä, jonka kautta paikalliset asukkaat ovat olleet selkeä resurssi ja voimavara. Yleisesti ottaen onnistuneella sosiaalisen ympäristön ja merkitysympäristön analyysillä on merkittävä rooli myös suunnitteluprosessissa myöhemmin tapahtuvan vaikutusten arvioinnin onnistumiselle.

Yksittäiset tietoaaineistot eivät sellaisenaan vielä riitä muodostamaan näkemystä tarkastelun kohteena olevan ympäristön tilasta tai identiteetistä. Tulokunnan muodostamiseksi tarvitaan tiedon prosessointia, jossa empiirisestä tietoaaineiksesta muodostetaan kokonaiskuva. Tästä prosessoinnista voidaan käyttää myös nimitystä ”tulokunnan tulkinta” eli analyysin laatijan/laatijoiden tulkinta hankkimastaan tietoaaineiksesta. TRIM-menetelmän analyysivaiheeseen sisältyykin kiinteästi maaseututaajaman profiilin laadinta. Profiloinnin pohjalta pyritään arvioimaan, mistä ympäristön keskeiset arvot muodostuvat ja mitkä tekijät ovat oleellisia alueen ominaislaadun säilymiselle. Sen tarkoitus on auttaa muodostamaan perusteltu yhteenvedo varsinaisen suunnittelun periaatteille ja tavoitteenasettelulle. Profiilin laadinta, arvojen ja muutoksen-sietokyvyn määrittely sekä kehittämispotentiaalien esille nostaminen ovat keskeisiä vaihtoehtoisten tulevaisuuden kehityspolkujen hahmottamisessa ja arvioimisessa.

Suunnitteleamalla tutkaminen

Osassa tapaustutkimuksista toteutettiin analyysivaiheen lisäksi osallistuvan suunnittelun pilotit, jonka avulla syvennyttiin kohdepaikkakuntien tulevaisuuden kehityspolkujen hahmotteluun. (Kälvä 2013, Kaustinen 2014, Sysmä 2013-2014). Toimintatutkimuksellinen, analyysitietoa suunnitteluun integroiva osio nivoutui Oulun yliopiston arkkitehtuurin tiedekunnan sekä Lahden ammattikorkeakoulun yhdyskuntasuunnittelun opetukseen, jossa perehdytään maaseututaajamien suunnitteluun vuorovaikutteisten suunnittelukokeilujen kautta. Kohdepaikkakunnilla laadittiin tähän perustuen strategiset maankäytön kehityskuvat (Kälvä 2013 ja Kaustinen 2014) sekä yleiskaa-valliset kokonaissuunnitelmat (Sysmä), joiden avulla yhdessä paikallisten toimijoitten kanssa pohdittiin taajamien tulevaisuuden kehittämistarpeita ja mahdollisuuksia noin 20 vuoden aikaperspektiivillä (ks. Hentilä, Palosaari & Rönkkö 2014; Hentilä & Rönkkö 2015; Hahl et al. 2014). Suunnitteleamalla tutkaminen (research by design) antoi mahdollisuuden tarkastella kohdepaikkakuntien nykytilaa sekä kehittämistarpeita tiiviissä vuorovaikutuksessa paikallisten asukkaitten ja toimijoitten kanssa. Tämän lähestymistavan myötä tutkimuksen tiedonintresseihin on liittynyt myös praktinen sekä kriittis-emansipatorinen tiedonintressi. Keskeinen lähtökohta on, että paikalliset asukkaat itse ovat mukana refleктоimassa oman taajaman tai kirkonkylänsä nykytilaa, minkä lisäksi he visioivat yhdessä asiantuntijoiden kanssa mahdollisia tulevaisuuden kehityspolkuja. Suunnitteluintervention avulla on myös kyetty saavuttamaan sellaista ”piilevää” tietoa kohdepaikkakunnasta, johon olisi vaikeaa päästä käsiksi muilla tutkimusmenetelmillä. Tällaisia ovat esimerkiksi vakiintuneet toiminta- ja ajattelutavat, yhteisön arvostukset koskien omaa elinympäristöään sekä eri intressiryhmien tavoitteet tulevaisuuden suhteen. Tutkimuksen menetelmissä on siten korostunut huomattavasti aikaisempaa maaseututaajamatutkimusta enemmän paikallistiedon rooli sekä vuorovaikutteisuus asiantuntijahavainnoinnin ohella.

Toimintaympäristön ja maaseututaajamien muutoskehitystä sekä tulevaisuuden tarpeita pyrittiin hahmottelemaan skenaarionlaadintamenetelmällä, jossa saatuihin lähtötietoihin perustuen hahmotetaan vaihtoehtoisia kehityspolkuja ja arvioidaan niitten todennäköistä toteutumista sekä hyviä ja huonoja puolia.¹⁴

¹⁴ Skenariomenetelmän taustat ovat 1970-luvulla kehitetyssä tulevaisuustyöpajamenetelmässä (Jungk & Mueller 1987). Alun perin sitä käytettiin tilanteissa, joissa osallisyhmän kanssa pyrittiin kehittämään uusia ideoita tai ratkaisuja erilaisiin sosiaalisiin ongelmiin. Menetelmästä on sittemmin kehitetty erilaisia sovellutuksia myöskin yhdyskuntasuunnittelun alalla. Eräs esimerkki on vaiheittainen alueskenarioitten laadintamenetelmä strategisen yleissuunnitelman laadinnan apuna. (Sneck 1983).

Skenaarionlaadintamenetelmässä pyritään yhdistämään ns. varmoja ja luotettavia tietoja epävarmaan, spekulatiiviseen tietoon tulevasta kehityksestä. Muodostettava skenaario ei ole yhtä kuin vapaasti assosioitu tavoitevisio, vaan olennaista on analyttisyys sekä johdonmukaisuus. Tämä perustuu huolelliseen nykytilan analyysiin, mahdollisiin tapahtumaketjuihin, kelvollisten ja haluttavien tulevaisuuskien luonnosteluun sekä näihin johtavien käännepeisteitten hahmotteluun. (Sneck 1983, 22). Kehityskuvatyön ohjaamista varten koottiin molemmilla paikkakunnilla seurantaryhmä, jossa oli mukana mm. paikallisia luottamushenkilöitä, virkamiehiä, nuorisovaltuutettuja, yrittäjiä, asukkaita ja muita paikallisia toimijoita. Vuorovaikutteinen skenaariotyöskentely on uudella tavalla ajankohtainen työskentelymenetelmä maaseututaajamiin kohdentuvan nopeutuvan muutoksen, sisäisten ja ulkoisten muutospaineiden, uhkaavienkin kehitysvaihtoehtojen sekä tulevaisuuden epäselvyyden ja heikon ennakoitavuuden myötä.

Menetelmällisten lähestymistapojen vertailu ja pohdinta

Artikkelissa on pyritty luomaan katsaus erilaisiin taajamaympäristön ominaispiirteitten kuvaamisen ja ymmärtämisen tapoihin, jotka kytkeytyvät maaseudun kaavoituksen lähtötietokartoituksiin ja tutkimukseen eri vuosikymmeninä. Tehdyn vertailun avulla on voitu havainnollistaa erityyppisiä vakiintuneita käytäntöjä sekä tiedonhankinnan tapoja, joihin sisältyvät myös ne näkökulmat ja roolit, joiden pohjalta rakennettua ympäristöä suunnitellaan, arvioidaan ja analysoidaan. (Rönkkö 2012, 34). Eri aikakausina analyyseissä painottuneisiin näkökulmiin ovat vaikuttaneet sekä ammattikunnan vakiintuneet toimintamallit että vallitsevat ideologiset lähtökohdat ja arvomaailma. Sen vuoksi suunnittelijan rooli tiedon valitsijana ja tuottajana tietystä tulkintahorisontista käsin on ollut keskeinen. Eri lähestymistavat, niihin sisältyvät käsitejoukot ja perusoletuks tarkasteltavan kohteen luonteesta kohdistavat huomion eri tavoin fyysisten ja sosiaalisten prosessien ulottuvuuksiin, ja tarkastelevat rakennettua ympäristöä sekä maisemaa eri lähtökohdista ja eri välinein. Erilaisten menetelmällisten valintojen taustalla vaikuttavat ennen muuta suunnittelun tavoitteet ja strategiat, joiden avulla voidaan yrittää hallita, tulla toimeen tai sopeutua yhteiskunnallisiin muutoksiin. Keskeinen kysymys on, painottuvatko ympäristöanalyysissä fyysiset rakenteet ja objektiivinen näkökulma vai merkitysrakenteet ja subjektiivinen näkökulma. Toisaalta voidaan pohtia, miten eri näkökulmissa yhdistyy ”yhteinen etu” ja kollektiivinen näkökulma (kuten maisema, virkistysarvot tai yleensä kulttuurinen ulottuvuus) yksityiseen etuun ja subjektiiviseen näkökulmaan. Osallistavan suunnittelun menettelyjen myötä asiantuntijuutta on avattu vähitellen muille näkökulmille. Kuulluksi tulemisen ja tiedon saamisen lisäksi asukkailla tulisi kuitenkin olla myös oikeus tuottaa tietoa, joka aidosti integroidaan osaksi valmistelussa väistämättä tapahtuvaa varhaista tavoitteenasettelua. (Rönkkö 2012, 34).

Arvioitaessa 1970-luvun lopun maaseututaajamatutkimuksen sekä SuoMa2010 -tutkimuksen validiteettia, reliabiliteettia sekä tulosten yleistettävyyttä, on huomioitava tutkimusten toteutustapojen eroavaisuudet. Vaikka tutkimusongelma ja kysymykset olivat vastaavat, keskeisimmät erot tutkimushankkeiden toteutuksessa liittyvät valittuun tutkimusstrategiaan. Verrattuna SuoMa2010 -tutkimukseen, 1970-luvun lopun tutkimus sisälsi poikittaistutkimuksellisia piirteitä tutkittavien kohteitten joukon sekä standardoidun lomakepohjaisen havaintoinstrumentin osalta. SuoMa2010 -tutkimus painottui puolestaan intensiivisiin tapaustutkimusanalyysiin, joissa ei tavoiteltu menetelmällistä yhdenmukaisuutta tiedonkeruussa vaan sovellettiin tapauskohtaisesti ja myöskin tutkimuslaitoskohtaisesti eri tyyppisiä menetelmiä. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa yleistettävyyttä on jossain määrin aina haaste. Toisaalta laadullinen tapaustutkimus voi paljastaa tutkittavasta ilmiöstä jotain hyvinkin olennaista. (Laaksovirta 1988). Osassa tapauksia toimintatutkimuksellinen ote on ollut jo itsessään ”väliin tuleva muuttaja”, jolloin toistettavuuden käsite on tämän tyyppiseen tutkimukseen hieman huonosti sovellettava kriteeri tulosten luotettavuuden arvioinnissa. (Heikkinen et al. 1999).

Reliabiliteetin osalta on myös huomioitava se, miten tyypillisiä maaseututaajamia valittu otosjoukko edustaa, ja missä määrin niihin sisältyvät piirteet ovat uniikkeja. SuoMa2010 -hankkeen osalta voidaan kriittisesti pohtia, edustavatko valitut tapaustutkimuskohteet (Sysmä, Multia, Hauho, Perniö, Kangasniemi, Kälviä ja Kaustinen) siinä määrin erilaisia lähtökohtia alueellisen sijainnin, elinkeino- ja palvelurakenteen sekä

tulevaisuuden kehitysnäkymien suhteen, jotta tutkimuksen tuloksilla voidaan katsoa olevan laajempaa yleistettävyyttä tai siirrettävyyttä eli reliabiliteettia. 1970-luvun lopun maaseututaajamatutkimuksen osalta voidaan pohtia, ovatko suomalaiset kirkonkylät ja maaseututaajamat riittävässä määrin samankaltaisia, että yhdenmukaista havainnointi-instrumenttia voidaan soveltaa niihin kaikkiin. Vaikka tutkimuksen reliabiliteettia ja validiteettia sekä aineistojen vertailtavuutta on pyritty lisäämään standardoidun havainnointi-instrumentin avulla, ja siten pyritty minimoimaan havainnoijan omaa roolia ja vaikutusta saatuihin tuloksiin, on havainnoijan koulutustaustan tai sosiaalisen taustan vaikutusta aineistonkeruussa kuitenkin vaikeaa sivuuttaa. Myös SuoMa2010-tutkimuksen osalta havainnoimalla tapahtuva aineistonkeräämistä voi pitää ennako-ohjattuna, muttei kuitenkaan vastaavalla tavalla standardoituna.

Oulun yliopiston tapaustutkimusten osalta poikkeuksen muodosti Kangasniemen taajaman analyysi, jossa tarkoituksellisesti testattiin aiemman maaseutututkimuksen lomakepohjaista havainnointimenetelmää. Johtopäätöksenä voi todeta, että vertailtaessa saatuja lomakepohjaisen havainnoinnin tuloksia kolmenkymmenen vuoden takaisin, näyttäytyivät 30 vuoden aikavälin muutokset kyseisen taajaman kohdalla varsin vähäisinä. Teknisluonteinen tarkastelu muodosti myös melko pintapuolisen näkemyksen taajaman nykytilasta, ja korosti tarkastelun asiantuntijänäkökulmaa sekä ulkoista perspektiiviä. Voidaan myös pohtia, onko havainnoinnin ”kahlitseminen” tiettyihin ennalta määrättyihin kategorioihin missä määrin ongelmallista, sillä standardoitu ja ennako-ohjattu havainnointityö on luonteeltaan eräällä tavalla havainnoitavan tilanteen vertaamista havainnointi-instrumenttiin. (Laitinen 1998, 62). Myös TRIM-analyysimenetelmän osalta havainnointi on ollut avoimesti teoriaohjattua eli etukäteen annettujen ”teoreettisten linssien” kautta tapahtuvaa. Teoria on siten sanellut etukäteen, mitä ulottuvuuksia ympäristöstä pyritään fokusoidusti havainnoimaan. Pääinvestaatioissa lähtökohdassa havaitut ulottuvuuden nousisivat ”kentästä” käsin, jolloin havainnoitsijan omat subjektiiviset ennakkokäsitykset (ja kenties kohteen ennakkotutkimuskin) saivat oletettavasti suuremman roolin.

Aiemman maaseututaajamatutkimuksen kuusi tarkastelukategoriaa vastasivat melko hyvin myös SuoMa2010 -tutkimuksessa käytetyn TRIM-analyysimenetelmän neljää tarkastelu-ulottuvuutta, ainoastaan sosiaalisen ja merkitysympäristön painottaminen muodosti näitten tutkimusten välillä olennaisimman eron. TRIM-menetelmässä yksittäisten havainnoijien tulkintojen painoarvoa on ennalta annettujen kategorioitten lisäksi myös vähentänyt ns. simultaanihavainnointimenetelmän (Friedrichs & Ludtke 1975) kaltainen menettelytapa, jossa havainnointitehtävä suoritetaan ryhmätyönä (3-4 henkilöä). Lähtökohdaksi ei ole pyrkimys saada havainnoijien joukkoa tekemään täsmälleen samoja havaintoja ympäristöstä, vaan ennen muuta hyödyntää simultaanihavainnoinnin tuottamaa monipuolisuutta ja myöskin tarkastelun tehokkuutta (kykyä tarkastella laajempaa kohdealuetta yksityiskohtaisemmin verrattuna vain yhteen havainnoitsijaan). Saaдан havaintoaineiston luonteeseen on kuitenkin epäilemättä vaikuttanut havainnointiryhmällä ollut vaikutustavoitteellinen intressi eli pyrkimys hyödyntää saatua tietoa suunnitteluprosessissa.

SuoMa2010 -tutkimusasetelman osalta validiteetin eli maaseututaajamista esitettyjen väitteiden ja tosiasioitten vastaavuuden osalta parhaana mittarina on pidettävä vuorovaikutusta kuntalaisten kanssa. Esitettyjen havaintojen validiteetti suhteutuu siis siihen, miten hyvin ne vastaavat paikallisten toimijoiden sisäisen perspektiivin näkemystä omasta elinympäristöstään. Tutkimuksen validiteetin ja reliabiliteetin arvioinnissa on toisin sanoen otettava huomioon tiedon kontekstuaalisuus, intensiteetti sekä menetelmävariaatiot. Viimeksi mainittua eli menetelmävariaatioita voidaan pitää myöskin tutkimustuloksia vahvistavana näkökohtana, mikäli monimenetelmällisyys ja erilaiset tutkimusasetelmat ymmärretään triangulaatioksi Denzinin (1978) esittämien klassisten määritelmien kautta. Tutkimuksen validiteettia on toisin sanoen vahvistanut aineistotriangulaatio (ts. useitten eri tietoaisteistojen hyödyntäminen), tutkijoiden triangulaatio (ts. useiden tutkijoiden/tutkimusavustajien käyttäminen) sekä menetelmällisen triangulaation kautta eli useiden metodien käyttämisellä taajamaympäristön tarkasteluun. Tätä yhdistämistä perustellaan tavoitteella rikastaa ja täydentää muodostettavaa kuvaa tarkasteltavasta tutkimuskohteesta.

Molemmilla edellä kuvatuissa tutkimushankkeissa on pyritty ymmärtämään maaseututaajamien nykytilaa ja tuotettu tietoa niiden toiminnallisesta dynamiikasta, fyysisistä

piirteistä sekä sosiaalisesta ympäristöstä. Sekä TKK:n maaseututaajamatutkimuksen että SuoMa2010 –hankkeen tutkimusintressi on ollut myös vahvasti kriittis-emansipatorinen: tutkimuksissa on pyritty vaikuttamaan ennen muuta suunnittelun lähtökohtiin ja maaseudun suunnitteluun huonosti soveltuvaan juridiseen kaavajärjestelmään. Heikki Kukkosen toteamus 30 vuotta sitten kirjoitetussa Helsingin Sanomien artikkelissa on yhä tuore ja ajankohtainen: ”Uusi maaseudun suunnittelu perustuu ympäristön huolelliseen tutkimiseen ja siinä vallitsevien piirteitten ja lainalaisuuksien havainnointiin sekä tietenkin asukkaitten laajaan osallistumiseen tähän toimintaan.” (Kukkonen 1984). Tutkijoiden tavoitteet ovat toisin sanoen pysyneet samoina, vaikka näkökulmat ja tutkimusmenetelmät ovatkin muuttuneet. Molemmissa tutkimushankkeissa on pyritty myös ottamaan kantaa sitkeästi istuvaan lähtökohtaan, joka on kaupunkiseutukeskeinen Suomi. Niiden tavoitteena on ollut pohtia keinoja säilyttää taajamien elinvoima sekä monipuolisuus hyvän elämänlaadun mahdollistavana maaseutupaikkakuntana. Keskeisiksi näkökohdiksi ovat muodostuneet taajamien keskustojen toiminnallisuuden sekä elinvoiman kehittäminen: Miten uutta sisältöä luomalla tai uusia käyttötarkoituksia löytämällä luodaan uutta elinvoimaa? Mitkä olisivat taajamien pahimmat uhkakuvat, ja missä voidaan toisaalta nähdä suurimmat mahdollisuudet? Miten kulttuuriympäristöjen kerroksellisuus ja paikallisuus näkyvät, ja mistä maaseudun kirkonkylä tai taajama saa merkityksensä vuonna 2010 tai 2035? Menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden yhdistäminen on suunnittelun ydinhaaste. Maaseudun toimintaympäristön ja paikalliskeskusten jatkuvan muutoksen vuoksi näiden kaikkien näkökohtien ymmärtäminen on välttämätön perusta evidenssipohjaiselle päätöksenteolle, oikein suunnatuille kehittämistoimenpiteille ja ennakoinnille. Maaseututaajamatutkimuksilla on luotu perusta pitkittäistutkimukselle, joka mahdollistaa maaseututaajamien pidemmän aikavälin muutoksen tutkimisen ja seuraamisen.

Lähteet

Aaltonen, M, Svendblad, H. & Viljakkala, K. 1977. Maaseudun asutuskulttuurin kehityksestä. Kirjallisuustutkimus. Oulun yliopisto, yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisu B1, Oulu

Aarrevaara, E. & Kukkonen, H. 1993. Rakentamisen alueelliset ominaispiirteet ja niiden soveltaminen Keski-Hämeessä. Teknillinen korkeakoulu, arkkitehtiosasto. Otaniemi.

Balgård, S. 1982. Täydennysrakentaminen puukaupungissa. Helsinki: Rakennuskirja.

Cullen, G. 1968. Townscape. London: Architectural Press.

Denzin, N. K. 1978. The research act: A theoretical introduction to sociological methods. New York : McGraw-Hill,

Eronen, M., Salo, S. & Tarumaa, A. 1983. Maisematekijät ja perinne maatilarakentamisessa. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osasto ja Oulun maatalouskeskus. Arkkitehtuurin osaston julkaisu A 6. Oulu.

Fincke, A-M. 2015. Hauhon kirkonkylän kulttuuriympäristön kehitys. Diplomityö, Aalto-yliopisto, arkkitehtuurin laitos. Otaniemi.

Friedrichs, J. & Ludtke, H. 1975. Participant observation: Theory and practice. Farnborough: Saxon House.

Hahl, T., Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään. Sarja A Tutkimuksia osa 18, Lahden ammattikorkeakoulu.

Heikkinen, H., Huttunen, R. & Moilanen, P. (toim). 1999. Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Juva: Atena kustannus.

Jungk, R. & Müllert, N. 1987. Future workshops: How to Create Desirable Futures. London: Institute for Social Inventions.

Kekkonen, A. & Kukkonen, H. 1991. Taajamakuva. Helsinki: VAPK-kustannus.

Korhonen, O. & Kukkonen, H. 1975. Maaseututaajamien maisemaselvitys. Kymenlaakson seutukaavaliitto, B 41. Karhula.

Kukkonen, H. 1984. ”Ympäristösuunnittelu korvaamaan maaseudun kaavoitusta”. Helsingin Sanomat, 9.2.1984.

Kukkonen, H. & Rautamäki, M. 1980. Suomalainen maaseututaajama 1970-luvun lopussa. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisuja B 46. Espoo

Kukkonen, H., Lievonen, M. & Rautamäki, M. 1982. Näkökulmia maaseututaajamien suunnitteluun. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisuja B 47. Espoo

Kyttylä – Kytkeytyvän maaseudun suunnittelu. Tampereen teknillinen yliopisto. <http://www.tut.fi/fi/tietoa-yliopistosta/laitokset/arkkitehtuuri/tutkimus/projektit/kytkyla/index.htm> [Viitattu 1.4.2015].

Kyttä, M. & Kahila, M. 2006. PehmoGIS elinympäristön laadun kartoittajana. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B 90. Espoo.

Laaksovirta, T. 1988. Tutkimuksen lukeminen ja tekeminen. Kirjastopalvelu Oy, Helsinki

Laitinen, H. 1998. Havaintotutkimuksen perinteiset koulukunnat. Kuopion yliopiston julkaisuja, Yhteiskuntatieteet 56, Sosiaalitieteiden laitos, Kuopio

Lynch, K. 1960. The Image of the City. Massachusetts Institute of Technology. Cambridge, Massachusetts: The M.I.T Press.

Nyman, K. 2003. Sinisilmäisyyden aika. Suunnittelun myyttejä 1950-2000. Helsinki: Rakennusalan kustantajat RAK, Kustantajat Sarmala Oy.

Pallasmaa, J. 1996. The eyes of the skin: architecture and the senses. London: Academy Edition.

Panu, J. 1994. Maisemakaava taajaman maankäytön suunnittelun perustana. Lisen-siaatintyö. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osasto. Oulu.

Pohjoissuomalainen kylä. Osa 1. Kylien ympäristösuunnittelun edellytykset ja toteutettuja esimerkkejä. 1983. Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisu A 7. Oulun yliopisto. Oulu.

Pohjoissuomalainen kylä. Osa 2. Kohdekylien ympäristöinventointi ja rakentamisen ohjaus. 1984. Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisu A 8. Oulun yliopisto. Oulu.

Putkonen, L. 1993. Rakennettu kulttuuriympäristö, Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Ympäristöministeriö. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Helsinki.

Routio, P. 1979. Tutkimuksen metodiopas arkkitehteille. Tampereen teknillinen korkeakoulu, arkkitehtuurin osasto, Raportti 68. Tampere.

Rönkkö, E. 2012. Kulttuuriympäristöselvitykset. Tieto, taito ja ymmärrys maaseudun maankäytön suunnittelussa. Akateeminen väitöskirja, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osaston julkaisuja A56. Oulu.

Rönkkö, E., Hentilä, H-L, & Illikainen, H. (toim.) 2012. Maaseutunäkökulma maankäytön suunnittelussa: suunnittelumenetelmien arviointi ja kehittäminen. (MASUKE)-hankkeen loppuraportti. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston julkaisuja C 139. Oulu.

Maaseututaajamien ympäristösuunnittelu ja osayleiskaavoitus. 1983. Sisäasiainministeriö. Kaavoitus- ja rakennusosasto. Kaavoitusohjeita 2/1983. Helsinki.

Sneck, T. 1983. Skenaariomenetelmä aluesuunnittelussa. Vaiheittaisen skenaariomenetelmän kehittelyä ja käyttökelpoisuuden tarkastelua. Seutusuunnittelun keskusliitto. Julkaisu A 53. Helsinki.

Tuovinen, P. 1992. Ympäristökuva ja symboliikka. Ympäristökuvan ja siihen liittyvien merkitysten analysointimetodiikasta. Akateeminen väitöskirja. YTK, Teknillinen korkeakoulu. Espoo.

Uimonen, H. 2011. ”Tarkkaile ympäristöäsi! Kuuntelukävelyt ja äänittäminen äänimaيسان laadullisen arvioinnin välineenä.” Yhdyskuntasuunnittelu 2011:1, 44-58

Valjakka, I. 1978. ”Kaupunki rakentuu elinpiireistä.” Arkkitehti 2/1978, 47-49

Virtanen, P.-V. 1974. Edullisuusvyöhykemenetelmä haja-asutusalueiden kaavoituksessa. Akateeminen väitöskirja, Otaniemi. Helsinki.

Kuvalähteet

Kuva 1. Kukkonen, H., Lievonen, M. & Rautamäki, M. 1982. Näkökulmia maaseututaajamien suunnitteluun. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisuja B 47. Espoo, 21.

Kuva 2: Kukkonen, H., Lievonen, M. & Rautamäki, M. 1982. Näkökulmia maaseututaajamien suunnitteluun. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisuja B 47. Espoo '

Kuva 3. Kukkonen, H., Lievonen, M. & Rautamäki, M. 1982. Näkökulmia maaseututaajamien suunnitteluun. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisuja B 47. Espoo

Kuvat 4-5. Hahl, T, Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään – Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, 33.

Kuva 6. Rönkkö, E. 2012.

Heikki Kukkonen

Suomalainen maaseututaajama 1970-luvun lopulta nykypäivään

Tämän artikkelin alkupiste rakentuu Maaseututaajamatutkimuksen (Kukkonen & Rautamäki 1980) havaintojen ympärille. Niitä seuranneet kehityskulut nojaavat kirjoittajan myöhempiin tutkimuksiin sekä suunnittelijan työhön maaseudulla. Sen lisäksi runsas liikkuminen maamme eri puolilla on tuottanut loputtomasti kasautuneita hajahavaintoja kerran luodun, melko täyteläisen kokonaiskuvan päälle.

Monen tien ja reitin risteyspaikka

Maamme kaikki maaseututaajamat, ja eritoten kirkonkylät, ovat syntyneet kuluteiden risteyspaikoihin. Useimmiten yksi risteävistä teistä on ollut vesitie. Vanhimmat maakulkutiet ovat sijainneet luonnon tarjoamien helppokulkuisten harjujen tai muiden kovapohjaisten maiden linjaamina. Vasta maantien ja myöhemmin rautatien rakentamistaito loivat heikommillekin maille tehtyä tiestöä. Näin kuitenkin maaseututaajamat sijaitsivat useimmiten paikoilla, joiden geologiset olosuhteet olivat vakaat. Joet jatkavat juoksuaan, säännösteltyinäkin, meren ranta on tallella, vaikka maa nousee ja ranta pakenee etäämmäs ja harjut pysyvät, soraksi jyrskittyinäkin. Tämä kaikkien maaseudun taajamien alkuperäinen historia on syynä niiden periaatteessa hyvin suureen pysyvyyteen.

Vasta kuntarakenteen suurten muutoksien tuottamat kuntaliitokset ovat viimeksi kuluneina vuosikymmeninä aikaansaaneet Ruotsista tutun kirkonkylätaantamisen, jopa näivettymisen ja ehkä lopulta naapurimaan tapaiset taajamien hitaat kuolematkin.

Vaeltavat keskustat

Kaikki maaseututaajamat ovat alun alkaen keskeisrakenteisia. Niillä on jokin piste, jota keskemmas ei ole mahdollista päästä. Vanhoissa taajamissa tuo keskeisrakenne harveni rakennuksina mitattuna suhteellisen tasaisesti ulospäin, tienvarsia myötäillen ja alavia maita sekä parhaita viljelysmaita karttaen. Keskustat olivat vanhimpia, pysyviä kauppapaikkoja, mutta niillä on ollut myöhemmin suuri halu liikkumiseen. Syynä ovat olleet hyvin selvästi päätieverkoissa tapahtuneet muutokset. Niiden kautta aivan uudet paikat taajamissa ovat muodostuneet vanhaa vilkkaammiksi, paremmin saavutettaviksi ja asiakkaita enemmän puoleensa vetäviksi. 1960-luvulta alkaen kirkonkyläjä, alun perin keskipisteen kautta kulkenneet vanhimmat tiet linjattiin uudelleen ohiajoteiksi. Niiden ja vanhan päätien risteyspaikat syntyivät yhden sijasta kaksi. Eri syistä toinen pääsi aina voitolle ja uusi keskipiste sekä uusi keskusta olivat syntyneet.

Ensimmäistä ohitustiesukupolvea seurasi autoliikenteen vilkastuessa parin vuosikymmenen päästä toinen, yleensä vähän etäämmältä taajaman ohittava – ja taas alkoi keskustan siirtymisprosessi, ehkä edellistä hitaampi, mutta yhtä vuoorenvarma. Joissakin taajamissa on menossa jo kolmaskin ohitustiesukupolvi ja keskustan vaellus jatkuu. Jäljelle jää kuolleita liiketiloja ja lopulta purettaviksi joutuneita asuinliikerakennuksia.

Neljäsikin keskustasukupolvi näyttää jo olevan syntymässä suurimpien maaseututaajamien ulkopuolelle, ei enää risteyspaikoille, vaan kaupan ja palvelujen saarekkeina vahvimman liikennevirran varteen, samaan tapaan kuin isoissa kaupunkitaajamissa.

Kuvat 1-3. Esimerkki Sysmän keskustasta, missä vanhat rakennukset edusta-
aukioineen peittyvät vähitellen uusien rakennuksien taakse (Hahl 2014).

Keskustojen muutoksia

Taajamien kasvun ja siitä johtuneen pakollisen kaavoituksen tuloksena aiemmin pistemäinen keskusta laajeni ensin kauppakaduksi ja myöhemmin keskusta-alueeksi useampine liikekatuineen.

Valtion yksimallisen ja kovakätisen kaavoituksen tuloksena kirkonkylien kauppakatu leveni pitkän aukion luonteiseksi. Uudet liikerakennukset oli kaavan pakottamina rakennettava niin etäälle päätiestä, että kauppojen eteen mahtui henkilöautojen pysäköintialuetta ainakin yhden, mutta lopulta useammankin pysäköintipakkarivin verran. Kun kadunvarsi-istutukset eivät tämän kehitysvaiheen alkuvuosina, 1960–80 luvuilla, olleet vielä suosiossa, ehti sangen moneen kirkonkylään syntyä lähes lentokenttämäisen pitkä, usein aivan suora ja avoin keskuskatu. Se sai tuon ajanjakson kirkonkylät muistuttamaan tässä suhteessa aikalailla tosiaan, paikallisidentiteitin kustannuksella.

1990-luvulta alkaen keskustojen kauppakatuja on alettu vähitellen istuttaa ja muutoinkin jäsentää pääkadun poikkisuunnassa pienillä rakennuksilla ja katurakenteilla. Myös jalkakäytävät ja pyörätiet ovat ilmestyneet suurimpiin kirkonkyläihin, ja nyt ovat hiljalleen yleistymässä autottomat katujaksot ja pienimuotoiset autottomat keskustat-alueetkin. Kysymyksessä on eräänlainen paluu sotia edeltäneen ajan jalankulkijain ja hevoskärryjen lähimittakaavaan.

Kaksi napaa, monta tapaa

Yksikeskustaisissakin taajamissa on monesti ollut myös toinen toiminnallinen keskittymä tai voimapari. On ollut kirkko ja kirkkoranta, tori ja satama, liikekeskusta ja rautatieasema. Näin taajamia on leimannut joukko näkymättömiä akseleita, joiden päissä nuo tiivistyneen toiminnan pisteet ovat sijainneet. Nyt noissakin pariskunnissa on tapahtunut suuria muutoksia. Kirkkoranta on muisto vain, järvisatamat ovat muuttuneet venekerhoiksi ja rautatieasemista useimmilla eivät junat enää edes hiljennä vauhtiaan. Merialueilla kirkonkylien paikallissatamissa on vielä puhtia ja ainakin loma-aikoina eloakin, harvat vielä toimivat maaseututaajamien rautatieasemat ovat joko tekemässä kuolemaa tai muuttuneet jättiläiskioskeiksi. Linja-autoasemat ovat jo aikaa sitten kadonneet tai laihtuneet pelkiksi lippuautomaateiksi markettien eteisissä. Toisin sanoen nämä entiset toiminnalliset ja vähän visuaalisetkin jännitteet ovat maaseudun taajamista miltei poissa.

Orgaanisesta kasvusta pienoislähiöihin

Vanhat kirkonkylät oli rakennettu talo kerrallaan, ilman suurta suunnitelmaa, paikallisen rakennusperinteen ja omistajan maun määräämin ehdoin. Vasta sodanjälkeinen asutustoiminta toi ensimmäiset kokonaisina suunnitellut alueet kirkonkyläihin, nimittäin rintamamies- ja siirtolaistaloille laaditut palstoitukset. Varsinainen kaavoitus tavoitti kirkonkylät vasta varhaisella 1960-luvulla, kun niihin alettiin valtion toimesta, virkatyönä, laatia ensimmäisiä rakennuskaavoja. Niissä tontit olivat vielä maahenkisästi maarekisteriin merkittyjä tiloja. Rakennuskaavoitus toi myös alueittain rakentamisen, kaupunkien malliin. Kunnalle ostettu, pientilan kokoinen maapala kaavoitettiin, varustettiin kunnallistekniikalla ja myytiin asuntotonteiksi, useimmiten entisen taajaman ulkopuolelta, joskus kaukaakin sen äärilaidoilta. Näin alkoi kirkonkylien siihen asti melko kiinteän rakenteen hajoaminen, ironista kyllä, määrätietoisesta suunnittelun tuloksena. Isoimpiin kirkonkyläimme syntyi niiden ulkoreunoille 'pienoislähiöiden' parvia, tosin yleensä ilman kauppaa ja koulua. Pienimuotoinen alueittain rakentaminen ja kaavoitus toivat myös toisen kaupungeista peräisin olevan rakentamistavan maaseututaajamiin, nimittäin rivi- ja kerrostalot, perinteisten yhden tai kahden asunnon rakennusten rinnalle. Molemmat näistä moniasuntoisista talotyypeistä ilmestyivät ensin pieninä 2–3 rakennuksen kortteleina, tasamaalla suorakulmaisesti toisiinsa nähden sijoitettuina rakennuksina tai keskenään samansuuntaisina rinnerivitaloina. Suurimpiin maaseututaajamiin kohosi sitten kokonaisia rivi- ja kerrostaloalueita, joiden muodostamat asuinympäristöt ja ulkonäkö eivät enää sanottavammin poikkeaa samanikäisistä kaupungeista.

Paikallinen omaleimaisuus – tyyppitalot

Maamme eri osissa on kirkonkyläiden vanhassa rakennuskannassa selvästi havaittavia paikallispiirteitä, maan länsiosissa hyvin tunnetulla tavalla kokonaisia maakuntia koskevinä suurina tyyleinä, mutta muualla maassa pienemmillä alueilla esiintyvinä, joskus vain yhden taajaman pieninä ominaispiirteinä. Niiden selityksinä on pidetty vahvaa perinnetietoa ja lähimittakaavassa paikallisia puuseppiä sekä kirvesmiesten työkuntia omine malleineen ja työtapoineen.

Jälleenrakennustyyppien omakotitalot, ns. rintamamiestalot, myös maatilojen pääarakennuksina, olivat ensimmäinen koko maan kattava tyyppitalomallisto. Sen nopea leviäminen viime sotien jälkeen selittyy jälleenrakennuslainojen vaatimuksella niiden tyyppien käytöstä. Niitä tehtiin kirkonkyläisiin vielä toistakymmentä vuotta sodan päättymisestä kunnes nykyisentapainen taloteollisuus näki päivänvalon ja lähti nopeaan kasvuun. Maaseudun omatoimirakentamisen perinne oheni samaan aikaan ja siksi tehdasvalmisteisista talotyypeistä tuli 1970-luvun aikana maaseudullakin yleinen asuinpienitalon rakennustapa.

Kasvillisuus ja näkymät

Vanhimmista viistoilmakuvista saa parhaan käsityksen orgaanisesti, talo kerrallaan kasvaneen kirkonkylän kasvillisuusoloista ja läpinäkyvyydestä. Vielä 1940 ja -50 luvuillakin kirkonkyläiden sisällä olivat jokseenkin kaikki pellot viljelyksessä ja niityt sekä metsätkin laidunmaina. Sen ansiosta kirkonkyläiden sisällä oli suhteellisen vähän puustoa, varsinkin kun aika moni kirkonkyläiden taloista oli maatilan talouskeskus pihoineen ja monine talousrakennuksineen. Vapaasti kasvaville puille oli vähän tilaa ja karja piti taimikot matalina. Näin taajamakuva oli rakennusten ja avoimen, puuttoman tilan leimaamaa maatalousmaisemaa, jossa rakennuksilla oli suuri rooli. 1970 –luku toi pakettipellot ja seuraava vuosikymmen niiden metsityksen. Kun karjan laiduntaminen metsissä samaan aikaan lakkasi, alkoi kirkonkyläiden nopea visuaalinen umpeen kasvaminen, olihan maaperä paikallisesti hyvin rikastunutta ihmisen ja eläinten pitkän läsnäolon ansiosta. Samalla kirkonkyläistä lähes katosivat sellaiset varhemmat avarat ja pitkät näkymät, jotka hahmottivat taajamaa ja kertoivat sen asemasta suurmaisemasta. Aiemmat laajat järvinäkymätkin supistuivat rantapensaikkojen vallatessa alaa. Ainoa poikkeus olivat melko harvalukuiset vaaranlakitaajamat, joiden avaruus säilyi, vaikkakin katkelmittain.

Rajalla vai ilman

Kirkonkyläillä ei Suomessa ole koskaan ollut yhtä selviä rajoja kuin on asianlaita Keski- ja Etelä-Euroopan pikkukylissä ja kaupungeissa. Silti vanhimmat kirkonkyläiden kartat ja varsin ilmakuvat kertovat taajaman ja muun maaseudun paikoitellen hyvinkin selvästi rajautumisesta toisistaan eroon. Nyt tuollainen rajautuminen ja selkeät kirkonkyläisiin sisääntulot pääteiltä päin näyttävät useasta edellä kuvatusta syystä muodostuvan yhä epäselvemmäksi. Onneksi taajaman nimikilpi on sentään pakollinen liikennemerkki.

Rakennussuojelua harvassa

Maalla yleensä ja kirkonkyläissä erityisesti on kauan ollut tapana käyttää virattomaksi jäänyt hirsirakennus, ainakin rungon osalta uudelleen joissain toisaalla tai piikkoa huonokuntoisimmat talot polttopuiksi. Siksi kirkonkyläisiin on jäänyt hyvin vähän sotia edeltäneen ajan puista rakennuskantaa. 1800-luvun puurakennuksia on enää melkein pelkästään kotiseutumuseoissa.

Vanhojen kivitalojen kohtalo on ollut vähän parempi. Entiset koulut, kunnantalot, sairaalat, pankkitalot ja meijerit ovat onneksi aika usein korjattuina saaneet uudet käyttötavat ja samalla uudet käyttäjät. Ne ovatkin useassa tapauksessa muuta rakennuskantaa paremmin kertomassa vuosikymmenten takaisesta kirkonkylästä.

Kuva 4. Sysmän kirkko näyttäytyy erityisesti vesistölle maamerkkinä (Hahl ja Lintukangas, 2014).

Varsinainen rakennussuojelu kaavoituksen tai rakennussuojelulain voimalla on kirkonkylissä sangen harvinainen ja useimmiten liian myöhäsyntyinen ilmiö. Kerran hukattu ei palaa ja kerran palanut on lopullisesti poissa.

Kirkkorakennukset, ainakin vanhimmat niistä, ovat sen sijaan säilyttäneet sekä paikkansa että ulkomuotonsa. Niillähän on aikoinaan ollut selvä rooli osana vanhan kauppapaikan muodostamaa keskustaa. Keskiaikaisilla harmaakivikirjoilla lienee jopa vallattu vanhoja palvonta- ja markkinapaikkoja. Kun kirkko on torneineen ollut muuta rakennuskantaa ja puustoakin korkeampi, on niillä säilynyt myös kirkonkylää hahmottavan maamerkin tärkeä rooli. Ylikorkean rakentamisen muoti ei näytä vielä saavuttaneen kirkonkyliä, mutta kun sekin onnettomuus aikanaan kenties tapahtuu, jää komeakin kirkkorakennus auttamatta sivurooliin.

Lähteet

Kukkonen, H. & Rautamäki, M. 1980. Suomalainen maaseututaajama 1970-luvun lopussa. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisu B 46. Espoo

Kuvalähteet.

Kuva 1. Hahl, T, Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään – Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, 57.

Kuva 2. Hahl, T, Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään – Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, 8.

Liisa Tarjanne

Ympäristöhallinnon ja lainsäädännön muutos maaseututaajamien kannalta

Maaseututaajaman suunnittelu ympäristöhallinnon muutoksissa 1960- 2010

Maaseudun kirkonkyläin – silloin harvoin kun siihen oli tarvetta – ensimmäiset kaavat laati rakennushallitus. Rakennuslupaa ei maaseudulla aina vaadittu vaan omaan käyttöön tarvittavat rakennukset syntyivät perinteen ja paikallisen harkinnan pohjalta. Hallinnossa toimi jako kaupunkieihin ja maalaiskuntiin.

Rakennuslaki käynnisti kaavoituksen maaseudulla

Lääninhallitukseen oli 1960-luvulla perustettu kaavoitus- ja rakennustoimistot, jotka toimivat sisäministeriön alaisuudessa kuten keskushallinnon kaavoitus- ja rakennustoimistokin. Rakennuslain (250/66) merkittävin anti maalaiskunnille oli rakennuskaavoituksen siirtyminen kuntien omaksi tehtäväksi vuoden 1967 alusta. Kunnissa rakennuskaavoitus kustannuksineen tuntui monesti turhalta ja liian kankealta välineeltä kirkonkylän melko hitaan kasvun ongelmiin, niin kuin usein tosin olikin, ja taajaman rakentamista ”ohjattiin” tapauskohtaisella poikkeuslupamenettelyllä.

Maaseudun suunnittelu oli toisarvoisessa asemassa

Rakennuslain 250/66 § 8 mukaan ”Rakennustoimen ja kaavoituksen ylin johto ja valvonta on sisäasiain ministeriön asiana.” Lääninhallituksen oli valvottava rakennustointa ja kaavoitusta läänissään, kunnassa tästä vastasi kunnallishallitus. Tuolloin maassamme oli yli 500 kuntaa ja valtaosa niistä pieniä, asukasluvultaan alle 5000 henkeä. Kuntien oma virkamieskunta oli vähäinen eikä sillä ollut kaavoituksen asiantuntemusta. Kaupungeissa oli perinteisesti ollut virka-arkkitehti, mutta maaseutu jäi rakennustarkastajan, kenties kunnanhallituksen valistuneiden jäsenten varaan ja kaupunkilaiskonsulttien ”armoille”. Ero näkyi myös siinä, että kaupunkien asemakaavat vahvisti ministeriö ja kuntien rakennuskaavat lääninhallitukset.

Uusi rakennuslaki korosti suunnittelun vaatimattomuutta ja yksinkertaisuutta. ”Rakennuskaavaa laadittaessa on erityisesti otettava huomioon, että kaava tyydyttävästi täyttää ne vaatimukset, joita kohtuuden mukaan voidaan asettaa järjestetylle rakennustoiminnalle ja että kaava tulee niin yksinkertainen ja tarkoituksenmukainen, kuin olosuhteiden mukaan on mahdollista.” Kunnissa siis laadittiin rakennuskaavoja, joilta ei edellytetty tarkkuutta, vaan päinvastoin yleispiirteisyyttä eikä paikallisia ominaispiirteitä ymmärretty olevankaan. Valmis kaava alistettiin lääninhallituksen vahvistettavaksi, eikä ennakko-ohjausta juuri ollut.

Samanaikaisesti alkaneen ”maaltapaon” hillitsemiseksi maaseudun varustelu haluttiin muuttaa vastaamaan kaupungin oloja ja kirkonkyläin, joita alettiin kutsua kunnan keskustaajamaksi, nousi kaurapellon reunaan kerrostaloja ja pelloille rivitalopötköjä.

Valtion ohjausta ja tukitoimia

Kuntien kaavoitustoimen auttamiseksi lakiin lisättiin pykälä tuntuvista valtion tuista (§ 115). Valtio maksoi avustuksia rakennuskaavan laatimisesta ja maastoon merkitsemisestä sekä yleiseen tarkoitukseen käytettävien alueiden lunastuskuluja (250/66). Myöhemmin kunnalle korvattiin rakennuskaava-alueen mittaamisesta ja kartoittamisesta aiheutuneet hyväksyttävät kustannukset (1081/75). Rakennustarkastajat saivat valtionapua rakentamisen valvonnan ja neuvonnan kustannuksiin.

Kasvava liikenne toi mukanaan ongelmia ja vaati lisää liikennealueita. Kunnalla oli ”oikeus saada valtiolta korvausta kauko- tai kauttakulkuliikenteelle tärkeiden katu- jen” rakentamiseen (§ 136a). Valtiolle kuuluvan tien rakentaminen toi paitsi avustus- rahaa myös tarpeellisia työpaikkoja kuntaan, joten tielaitoksen suunnitelmia ei juuri kyseenalaistettu, vaan otettiin mieluusti vastaan. Tien pinnan korko yleensä nousi haitallisesti ja läheisten rakennusten julkisivu saattoi jäädä sen alle. Lammin keski- aikaisen kirkon kiviäitä ja tapulikin kokivat saman kohtalon, jonka tielaitos onneksi vuosia myöhemmin korjasi.

Asuntorakentamisessa valtion tuki, arava-lainoitus (1949) verohelpotuksineen sääteli myös maaseudun yhdyskuntarakenteen muotoutumista. Aravalainoitettujen kerrostalojen suunnittelussa oli aina kiire ja tavallista oli ratkaista niiden sijoitus poikkeuslupamenettelyllä – mikä monesti oli lyhytnäköistä kokonaisuutta ja taajama- kuvaa ajatellen. Lainarahaa ei kuitenkaan haluttu menettää, sillä asuntojen lisäksi se tiesi myös rakentamisen työpaikkoja. Erityisesti 1970-luvun alkupuolella noususuh- danteen aikana arava-rahoitteisia kolmikerroksisia tasakattoisia kerrostaloja nousi jätäkään rintamaan kirkonkyläin kilpailemaan kirkonkylän aikaisemman dominantin, kirkon, kanssa.

Lääninhallitukselle oli annettu jo alun perin merkittävä tehtävä lääninsä kaavoitus- ja rakennustoimen hallinnossa (RAS 2 §, 1966). Kun kuntien kaavoitustoiminta jatku- vasti kasvoi 1970-luvulla, lääninhallitusten kaavoitus- ja rakennustoimistot saivat lisää henkilökuntaa, mm. ympäristönsuojelun tarkastajan vuonna 1973. Kaavoituksen ohjaamiseksi lääninhallitukselle oli varattu lausunnonantomahdollisuus (RAS § 113, 673/66) ennen kunnanhallituksen päätöstä rakennuskaavan laatimisesta. Käytet- tiinkö sitä? Toimiko ohjaus, annettiinko kantaa ottava lausunto ja saiko kunnan kaavoitus tarpeellista asiantuntijaneuvoa? Epäkohdat suunnittelussa ja kehnoudet kaavoissa tiedostettiin, mutta niihin oli vaikea enää alistamisvaiheessa puuttua. Ruuhkautuvat päätökset rasittivat, eikä liioin ollut sopivia hyviä suunnittelu- ja toimintaesimerkkejä antaa kunnille ohjeeksi. Kuitenkin, kun ottaa huomioon, miten paljon yhteisiä valtion varoja eri kanavia pitkin on kulkeutunut maaseudun taajamien suunnitteluun ja rakentamiseen, toivoisi tulosten olleen parempia ja harkitumpia sekä yhteistyön tehokkaampaa.

Hallinnon koulutus tehostuu

Ikävät ympäristömuutokset kirkonkylissä ja yksittäisten rakennusten sopeutumatto- muus maisemaan herättivät jo suuren yleisönkin mielenkiinnon. Vanhoja, hyväkuntoi- sia rakennuksia oli purettu ja korjausrakentaminen kärsi taitajien puutteesta. Näitä epäkohtia ryhdyttiin poistamaan suunnitelmallisella ympäristöhallinnon koulutuk- sella ja valistustyöllä. Merkittävä aloituslaukaus oli Maaseudun rakennuskulttuuri- päivät 10.-11.10.1977, jonka toimenpide-ehdotukset, teesit, kiinnitettiin haastavasti sisäministeri Eino Uusitalon oveen.

Yhtenä teesinä oli ylimitoitettujen ja vanhentuneiden rakennuskaavojen uusiminen. Sen edistämiseksi sisäministeriö lähetti kunnille asiaa koskevan yleiskirjeen ja sai asuntohallituksenkin tukemaan asiaa. Yhteistyön tuloksena valmistui Kaavoitusoh- jeet 1/1981. Oppaan ilmestyttyä se oli esillä eri puolilla maata järjestetyissä koulutus- tilaisuuksissa ja toimi hyvin, sillä sen esimerkit olivat puhuttelevia ja asuntohallituk- sen sana painoi. Rakennuslakiin odotettiin muutosta, joka vasta muutamien vuosien jälkeen (1985) valmistui. Tärkeän muutoksen mukaan olemassa olevat rakennukset tulee ottaa suunnittelun lähtökohtina huomioon - siis vanhat rakennukset saivat lainsuojan.

Neuvottelupäivät, joita ministeriö säännöllisesti järjesti lääninhallituksille ja edelleen lääninhallitukset lääninsä rakennustarkastajille, oli se kanava ja menetelmä, millä uusi tutkimustieto ja uudet tavoitteet saatiin kentälle. Valitettavasti voimavarat eivät riittäneet kuin oman hallintoväen koulutukseen. Kuntiin suuntautuva koulutus hoitui osittain siten, että ministeriön virkamiehet kävivät esitelmöimässä Suomen Kunnallisliiton koulustilaisuuksissa, joita järjestettiin virkamiehille sekä uusille luottamushenkilöille.

Tietoa maaseudun suunnittelusta tarvittiin myös kansalaisjärjestöissä ja vapaassa sivistystyössä. Kaavoitus- ja rakennusasiain tutkimuksen neuvottelukunnan alaisuudessa toimiva Marat-ryhmä järjesti maaseudun suunnittelua koskevia seminaareja 1978 – 1985 ja teetti diasarjan ”Kaunista maaseutua” (Maija Rautamäki, SKR:n tuella 1983). Yhteistyö Suomen Kunnallisliittoon ja korkeakoulujen tutkimukseen oli vireää.

Korjausrakentaminen käynnistyi 1980-luvulla vähitellen. Ensimmäiset neuvotat, energianeuvotat, saivat aikaan vahinkoakin ohjaamalla rakenteiden liikaan tiivistämiseen ja tyyliin sopimattomaan lisärakentamiseen. Korjausrakentamisen koulutustoimikunnan mietintö valmistui 1985 ja se sai valtion talousarvioon varat kolmivuotiseen koulutuskierrokseen kautta Suomen. Kierroksen toteutti ympäristöministeriö, joka oli aloittanut toimintansa syksyllä 1983. Samoihin aikoihin käynnistyi tarpeelliseksi osoittautunut aluearkkitehtitoiminta (1982).

Tuore ministeriö julkaisi vuonna 1983 kaksi maaseudun suunnittelua koskevaa opaskirjasta. ”Maaseututaaajien ympäristösuunnittelu ja osayleiskaavoitus” sekä ”Kylän suunnittelu ja rakentamisen ohjaus”. Edellisen pohjana oli Teknillisen korkeakoulun selvitystyöt (Kukkonen & Rautamäki 1980 ja 1982) Oppaiden ja hallinnon sisäisten neuvottelupäivien lisäksi kehittämistyötä tehtiin paikan päällä järjestetyissä seminaareissa, joista mainittakoon Pomarkku, Haapavesi ja Multia.

Yhteistyötavoitteet 1990-luvulla

Jo vuoden 1977 seminaarissa oli esillä rakennuskannan inventointien tarve. Kansainvälinen yleissopimus rakennustaiteellisen perinnön suojelusta oli tekeillä ja se käsitti myös maaseudun kohteet, joiden tunnistamiseksi sopijapuolet sitoutuvat niiden luettelointiin. Yleissopimus allekirjoitettiin Suomen osalta 3.10.1985, ratifioitiin 17.10.1991 ja saatettiin voimaan 1.2.1992 (SopS 10/1992, säädösviite 37/1992). Tehtävä osoitettiin maakuntamuseoille, joiden työ pikku hiljaa käynnistyi ja inventointeja valmistui.

Ympäristöhallinto pyrki 1990-luvulla kokoamaan eri tahojen näkökulmia kulttuuriympäristön hoitoon liittyvistä asioista. Tavoitteena oli yhteistyön aikaansaaminen ja kootun tiedon levittäminen mm. kuntien suunnitteluun. Yhtenä toimenpiteenä ympäristöministeriön aloitteesta lääninhallituksiin perustettiin vuonna 1990 rakennussuojelun yhteistyöryhmät, jotka myöhemmin laajensivat vastualueensa sisältöä ja nimikin muuttui kulttuuriympäristön hoidon yhteistoimintaryhmiksi. Toiminta on osoittautunut tarpeelliseksi ja tulokselliseksi.

Toinen laaja kehittämishanke oli kulttuuriympäristöohjelmien aikaansaaminen. Kulttuuriympäristön vaalimisessa keskeinen toimija on kunta ja kaavoitus siinä tärkein väline. Kun kunnissa kulttuuriympäristön hoidosta vastaavat tahot toimivat tavallisesti kovin erillään ja kaavoituksessakin turvaudutaan ulkopuoliseen konsulttiin, jolle paikallinen ympäristö arvokohteineen on vieras, oli tarpeen koota keskeiset tahot näkökulmineen yhteen ja perehdyttää paikallisiin kohteisiin. Tavoitteena oli myös asukkaiden mukaan ottaminen valmisteluun sekä heidän tietonsa hyödyntäminen ja lisääminen. Ympäristöministeriön tukirahalla selvityksiä käynnistyi vuodesta 1994 alkaen. Kuntien kehittämistyön kannalta oli myönteistä, kun ohjelmasta löytyi kuntakuva voimistavia ominaispiirteitä ja kohteita.

Merkittävät tietopakettit saatiin käyttöön, kun kaksi inventointijulkaisua valmistui: ”Arvokkaat maisema-alueet” (1993) ja ”Rakennettu kulttuuriympäristö- valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt” (1993). Edellinen sai tuekseen valtioneuvoston päätöksen kaksi vuotta myöhemmin ja toinen vuonna 1999. Kulttuuriympäristön hoidon ohjelmapolitiikalla ja kaavoituksella oli käytössään ensi kertaa kattava perusselvitysaineisto, joka toivottiin otettavan yhtenä lähtökohtana huomioon. Toive oli valitettavasti liian optimistinen ja kuntiin lähetetyt julkaisut jäivät (kunnanjohtajan) kirjahyllyyn.

Kuva 1-2. Maaseututaajamien kulttuuriympäristöä Sysmästä, teatteritalo Lopperi ja paloasema keskusraitin varresta (Hahl ja Lintukangas, 2014).

Aluehallinto ja lainsäädäntö uudistuu

Lääninhallitusten toimistojen työ oli kolmikymmenvuotisen toimintakauden ajan jatkuvasti tehostunut, laajentunut, monipuolistunut ja saanut lisää merkittävyyttä ennen tulevaa organisaatiomuutosta. Ympäristöhallinnossa tapahtui alueellinen uudelleen järjestely vuonna 1995 (laki aluehallinnosta). Laissa koottiin lääninhallitusten kaavoitus- ja ympäristötoimistot yhteen silloisten vesipiirien kanssa ja uudet aluehallinnon yksiköt nimettiin alueellisiksi ympäristökeskuksiksi. Maaseudun kaavoituksen ja rakentamisen valvonta oli edelleen niiden tehtävänä. Lain § 5 luettelee myös uusia tehtäviä: kulttuuriympäristön hoito ja tiedottaminen.

Aluehallinnon toimintaa ja sen tuloksellisuutta suunnittelemaan ja mittaamaan otettiin käyttöön tulosohjaus.

Menetelmä oli peräisin yritystaloudesta eikä se tuntunut soveltuvan hallintoon, ei ainakaan hallinnon ohjaukseen. Asiallisia mittareita ei löytynyt – miten mitata sitä että hyvä ohjaus paransi kaavaa oleellisesti?

Samaan aikaan Suomi liittyi Euroopan Unioniin, jonka ideologia mukaisesti alueiden merkitys kasvoi. Tässä vaiheessa maakuntien liitot tulivat tiiviisti mukaan alueen suunnitteluun.

Aluehallinto sai lisää vastuuta ja uusia tehtäviä Maankäyttö- ja rakennuslain tullessa voimaan vuonna 2000. Sen merkittävin sisältö oli kuntien saama laaja toimivalta, joka merkitsi sitä, että kunnat vahvistavat itse kaavansa maakuntakaavaa lukuun ottamatta. Järjestelmä nojasi kuitenkin aluehallinnon kuntiin suunnattuun voimakkaaseen yhteistyö- ja asiantuntijapanokseen. Tiedossa oli kuntien puutteelliset suunnitteluresurssit, jotka eivät juuri olleet lisääntyneet aikaisemmilta vuosilta. Muutosta oli myös panostus kaavoituksen ohjaukseen jo alussa, mikä oli tietysti ihan oikein. Vastaavanlainen toimintamalli oli Ruotsissa, kuitenkin sillä erotuksella, että siellä toimivat edelleen lääninhallitukset, jonka virkamieskunta oli laaja-alainen (mm. arkeologi) ja jonka resurssit olivat kohtuullisen hyvät. Suomessa uusi lainsäädäntö istutettiin sikäli heikkoon maaperään, että resursseja alueellisissa ympäristökeskuksissa ei ollut uusiin tarpeisiin nähden riittävästi.

Maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL) sisälsi myös tehtäviä alueen asukkailla, joilta edellytettiin osallistumista kaavan valmisteluun useassa vaiheessa. Asukkaat eli osalliset olivat odottaneet äänensä saamista kuuluviin jo kauan. Heidän ”hiljainen tietonsa” ei aina yltänyt perusselvityksiin, joitten merkitystä uusi laki erityisesti korosti. Osallistuminen vaatii tietoa ja taitoja, joita rivikansalaisella ei välttämättä ole. Tässä olisi aluehallinnon asiantuntemus ja neuvonta tarpeen kunnasta saatavaa tietoa täydentämään.

Haasteet uudelle organisaatiolle

Valtion aluehallintoa uudistettiin taas kohta hallitusohjelman mukaisesti ja sen seurauksena alueelliset ympäristökeskukset liitettiin uuteen organisaatioon nimeltä Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus (2009/897). Aikaisemmasta ympäristökeskuksesta siirtyneet tehtävät mainitaan kohdassa 9) ympäristönsuojelu, alueiden käyttö, rakentamisen ohjaus, kulttuuriympäristön hoito, luonnon monimuotoisuuden suojeleminen ja kestävä käyttö sekä vesivarojen käyttö ja hoito; sekä lisäksi tehtävänä 3) valvoa yleistä etua ympäristö- ja vesiasioissa, tuottaa ja jakaa ympäristöä koskevaa tietoa sekä parantaa ympäristötietoutta...

Pääasialliset MRL:n mukaiset kaavoituksen ohjauskeinot olivat kuntien kanssa järjestettävät vuosittaiset kehittämisseskustelut ja kaavahankkeisiin kuuluvat viranomaisneuvottelut. Järjestelyn malli oli Ruotsista ja tuntui tarjoavan todella hyvän modernin menetellyn kaavoituksen ohjaamiseksi. Uudella menettelyllä oli kuitenkin haasteensa; aluehallinnon virkamiesten tuli olla erittäin hyvin perehtyneitä yhteistyökuntiinsa, jotta jo kehittämiskeskusteluissa voisi antaa osviittaa tuleville suunnitelmille. Kunta itse yleensä valitsi asiat, joita tilaisuudessa otettiin esiin. Aluehallinnon edustaja puolestaan voi ottaa esiin tarpeelliset kaavojen uusimiset tai muut tehtävät. Keskusteluja käydään edelleenkin ja varmaan kierros kierrokselta tulokset paranevat. Kun MRL toi osalliset yhtenä toimijoukkona kaavaprosessiin mukaan, tuntuisi luonteelta, että kuntalaisille tiedotettaisiin kehittämisseskusteluista; mitä ne sisältävät ja mihin ne johtavat.

Viranomaisneuvottelut olivat toinen MRL:n tuoma väline aluehallinnon ja kuntien välisessä yhteistyöhön. Menettely vaikuttaa lupaavalta, tosin sen käyttö oli tarkoitettu vain merkittäviin kaavahankkeisiin. Kuka tekee määrittelyn? Tulokellinen viranomaisneuvottelu edellyttää neuvoja antavalta valtion viranomaiselta huolellista perehtymistä

kohteeseen. Parasta tietysti olisi, jos esim. arvokasta kulttuuriympäristöä koskevissa kaavahankkeissa asiantuntijat voisivat jo etukäteen sopia yhteisistä linjoista ja suunnitteluoheista; tässä tapauksessa maakuntamuseon rakennustutkija ja ao. ely-keskuksen tarkastaja. Neuvotteluista konsultti laatii muistion, joka on kansalaisten saatavilla pyydettyäessä. Tämäkin asiakirja voisi ilman tiedusteluja olla kunnan sivuilla luettavissa, jolloin sen kannanotot olisivat vaivatta osallisten käytössä.

Valtioneuvosto hyväksyi 2009 toistamiseen valtakunnalliset alueidenkäytön tavoitteet (VAT, edelliset 1999), jotka kuntien on otettava huomioon suunnittelussa. Näitä VAT-kohteita koskevaa kaavoitusta aluehallinnon tulee erityisesti seurata. Päätöksessä liitteenä olleiden valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen (RKY) arvoja uudet suunnitelmat ei saa vaarantaa. Tämän arviointi ja yleensä arvojen kuvailu, vaihtoehtojen suunnitelmien esittäminen ja niiden vertailu sekä tulevien muutosten tuoma vaikutusten arviointi sanallisesti ja havainnekuvien on vielä alkuvaiheessaan. Tässä tarvitaan aluehallinnon tukea ja opastusta, mutta onko sitä saatavilla? Sitä tarvitsevat sekä päätöksentekijät että asukkaat, osalliset. Erityisesti VAT/RKY-hankkeissa olisi tarpeen saada lausunto myös Museovirastolta, mikäli kyseinen kohde sijaitsee maakuntamuseon kotikunnassa, josta lausunnon antaja on riippuvainen.

Onko aluetason ympäristöhallinto nyt kunnossa? Toimiiko yhteistyö eri asiantuntijoiden ja kuntien välillä? Onko joka maakuntamuseossa rakennustutkija? Entä ely-keskuksissa arkkitehti? Valitettavasti nykytilanne on huolestuttava, sillä ennestäänkin ylikuormitettua ELY-keskusten henkilökuntaa ollaan vähentämässä. Se merkitsee kuntiin suuntautuvan tuen ja hyvään suunnitteluun ohjaavan yhteistyön vähenemistä. Sopiikin kysyä, onko kehitys oikean suuntainen?

Rakennustaiteellisen perinnön suojelu Yleissopimuksen tarkoittamaa rakennustaiteellista perintöä ovat

Kulttuurimuistomerkit; kaikki historiallisesti, arkeologisesti, taiteellisesti, tieteellisesti, yhteiskunnallisesti tai teknisesti huomattavan mielenkiintoiset rakennukset ja rakenteet, mukaan lukien niiden kalusteet ja varusteet

Rakennuskokonaisuudet; historiallisesti, arkeologisesti, taiteellisesti, tieteellisesti, yhteiskunnallisesti tai teknisesti huomattavan mielenkiintoiset kaupunki- tai maaseuturakennusten ryhmät, jotka ovat riittävän eheät muodostaakseen topografisesti erotettavan kokonaisuuden sekä

Rakennetut ympäristöt; osittain rakennetut kohteet, jotka riittävän erillisenä ja eheänä luonnon ja ihmistyön yhdistelmänä muodostavat historiallisesti, arkeologisesti, taiteellisesti, yhteiskunnallisesti tai teknisesti huomattavan mielenkiintoisen, topografisesti erotettavan kokonaisuuden.

Suojeltavien kohteiden tunnistamiseksi ja turvaamiseksi sopijapuolet sitoutuvat niiden luettelointiin sekä tarvittaviin lakisääteisiin toimiin kohteiden turvaamiseksi. Yleissopimus kiinnittää huomiota myös rakennusperinnön uusiin käyttöihin ja yleisön pääsyyn suojeltuihin kohteisiin, kunhan kohteet eivät uhanalaistu.

LISÄTIETOA

Yleissopimus allekirjoitettiin 3.10.1985, ratifioitiin 17.10.1991 ja saatettiin voimaan 1.2.1992 (SopS 10/1992, säädösviite 37/1992).

Lähteet

Kaavoitusohjeita 2/1983. Sisäasianministeriön Kaavoitus- ja rakennustutkimusosasto. Maaseututaajamien ympäristönsuunnittelu ja osayleiskaavoitus.

Maaseudun rakennuskulttuuripäivät. 1977. Monistheet 10.11.1977.

Syrjänen, O. 1979. Kaavat ajan tasalle. Pääkirjoitus. KR-tiedote 4/79. Sisäasianministeriön kaavoitus- ja rakennusosaston julkaisu.

Sisäasianministeriön Kaavoitus- ja rakennustutkimuksen neuvottelukunta, MARAT-jaos. 1979.

Maaseudun suunnittelun ja rakennuskulttuurin tutkimuksen seminaari. Moniste.

Tarjanne, L. 2005. Kulttuuriympäristön asialla. Teoksessa Maaseudun rakennusperintö, huomisen vahvuus. Schildt, S. (toim.). Talonpoikauskulttuurisäätiö, Tampere: Tammer Paino Oy, 7-24.

Tarjanne, L. Esimerkki rakennuskaavan vanhentuneisuudesta.

Tarjanne, L. Lievonen, M. & Louekari, L. 1983. Kylien suunnittelu ja rakentamisen ohjaus. Sisäasianministeriön Kaavoitus- ja rakennustutkimusosasto.

Kuvalähteet

Kuvat 1-2. Hahl, T, Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään – Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, 43, 51.

Teppo Korhonen

Maaseututaajamien rakennettu ympäristö tutkimuskohteena - kansatieteellinen näkökulma

Kansatieteellinen tutkimus pyrkii selvittämään ihmisen reaalisen elämän ympäristön ja ne tekijät, jotka ovat vaikuttaneet sen muodostumiseen. (Talve 1972, 5) Rakennetun ympäristön kansatieteellisen tutkimuksen pääpaino on kohdistunut yksittäisiin rakennustyyppeihin, pihapiireihin ja maaseutukyliin. Kirkonkylä ja maaseututaajamia on mukana vain puolentusinaa: Helsingin pitäjän, Kuhmoisten ja Merikarvian kirkonkylät sekä Nummen Saukkolan, Oriveden Pitkäljärven ja Valkealan Vuohijärven taajamat.¹

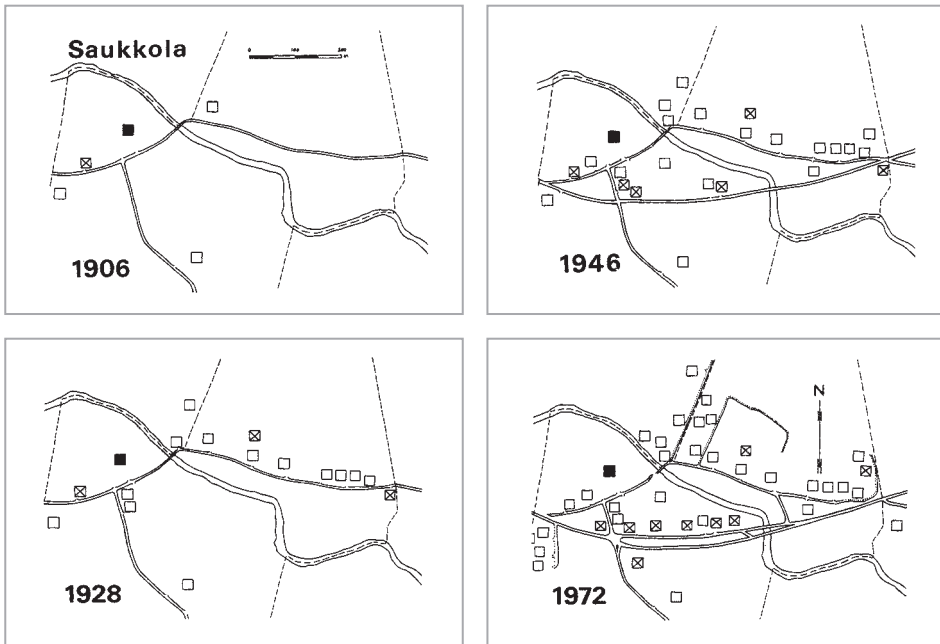
Kokonaistarkastelun kantavana ajatuksena on ollut muutoksen kenttätutkimus. Lähtökohtana oli kohteen perusteellinen rakennustutkimus sen hetkisestä tilanteesta asemakaavojen, pihapiirien ja rakennusten pohjakaavojen mittauksen ja piirtämisen muodossa. Siitä jatkettiin muistitiedon, säilyneiden rakennusjäänteiden, vanhojen karttojen ja valokuvien avulla niin pitkälle menneisyyteen kuin mahdollista. Monesti esittämisessä kuitenkin tyydyttiin kahteen aikatasoon. Tutkimus nojasi kentällä kerättyyn primaariaineistoon, sillä tavoitteena oli tallentaa tietoa, jota ei ollut saatavissa kirjallisista lähteistä tai arkistoista. Kulttuurimaisema, työnteko ja muut toimet sekä sosiaalinen elämä tallennettiin valokuvaamalla vuodenkierron mukaan. (Sallinen-Gimpl 1982, 104)

Rakennetun ympäristön näkökulmasta on pyritty selvittämään, mitä alkuaan maatalousvaltaiselle kirkonkylälle on tapahtunut yhteiskunnan vähittäisen rakennemuutoksen seurauksena. Miten vuosisatoja vanha, talonpoikainen maaseutumaisema särkyi, ja mitä saatiin sen tilalle, miksi näin tapahtui ja miten ihmiset kokivat muutoksen.

Esimerkiksi Merikarvian kirkonkylässä ryhmäkylän fyysiset piirteet säilyivät lähes nykyaikaan, mutta kylän sisäinen struktuuri koki muodonmuutoksen. 1900-luvun alun talonpoikaistalojen muodostamasta kokonaisuudesta vain muutamat säilyttivät alkuperäisen luonteensa muiden siirtyessä palvelemaan muita tarkoituksia. Agraariyhteisöstä tultiin urbaaneja piirteitä omaavaksi asutustaajamaksi, jossa ei enää voida vetää yhtäläisyysmerkkejä ryhmäkylä-käsitteeseen olennaisesti liittyvän yhteisökäsitteen kanssa. (Leimu 1980, 193)

Kirkonkylän keskeisiä rakennuksia olivat 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa kirkon ohella pappila, pitäjäntupa, lukkarila, vaivaistalo, koulu ja pitäjänmakasiini sekä muutamat kantatalot. Raitin varteen alkoi tuolloin ilmestyä myös kauppoja, pankkeja ja muita liikelaitoksia. Nämä kirkolliset, kunnalliset ja liike-elämän miljööt olivat Kuhmoisten tutkimuksessa keskeisiä, mutta mukaan mahtuivat myös liikenteen ja liikkumisen, vapaa-ajan ja asumisen miljööt. Tämän ajan prosesseissa elinkeinomaaseutu on muuttumassa asumismaaseudeksi suurimman osan maaseudun asukkaista saadessa elantonsa ainakin pääosin muulta kuin maa- ja metsätaloudesta. Työikäisen väestön työpaikat ovat lähiseudun kaupungeissa tai kuntakeskuksissa. (Ranta 1999, 15)

Viimeisen sadan vuoden aikana sekä yksityiseen että julkiseen rakentamiseen liittyvä teknologia on muuttunut, samoin suunnittelijat, rakentajat ja rakennuttajat, mutta myös vaatimukset, joita rakennuksille asetetaan. Etenkin viime sotien jälkeiselle jatkuvan kehityksen kaudelle on ominaista innovaatioiden tulva. Näistä syistä on haluttu valottaa 1900-luvun kaupungistumista ja modernisoitumista rakentamisen historian näkökulmasta, jolloin on ollut kyse tapaustutkimuksista. (Sammallahti 1974) Oma tehtävänsä tässä kehityksessä oli tutkia muutoksen ohella pysyvyyttä eli sitä,

Kuva 1-4. Saukkolan taajaman vaihteita 1906-1972 (Korhonen 2015).

kuinka paljon nykyaikaisessa maisemassa on edelleen merkkejä kansanomaisesta rakentamisesta ja perinteiseen maaseudun kulttuurimaisemaan liittyviä pienoismiljöitä. Aluetta pyrittiin katselemaan kokonaisuutena, kulttuurimaisemana, ja tutkimaan muun muassa sitä, miten vanhan ja uuden vuoropuhelu eri aikoina kirkonkylässä näkyi. (Talve 1972; Nikander 1975; Ranta 1999, 15)

Kymenlaaksosn Vuohijärvi tarjosi esimerkin siitä, miten agraarialueesta tuli lyhyessä ajassa teollistumisen myötä monia urbaaneita piirteitä omaava yhteisö. Sellainen oli sosiaaliseen differoitumiseen perustuva asuntokulttuuri, joka tuotti työlästen ja toimihenkilöiden tai työnjohtajien ja muiden virkailijoiden asuma-alueet. (Leimu 1980, 198-200)

Silloin kun kyseessä oli mikro- ja makrotason välisen vuorovaikutuksen tutkiminen, nostettiin makrotasolla esiin asuman kehityksen taustalla olevat yleiset yhteiskunnalliset tekijät samalla kun verrattiin syvätutkimuksen kohteena olevan alueen kehitystä muiden vastaavien kehitykseen. Lopuksi etsittiin niitä erityispiirteitä, joista paikallinen omaleimaisuus muodostui. (Ranta 1999, 310-317)

Toisinaan selviteltiin myös asukkaiden esteettisiä kokemuksia. Kauneus on yksi perusarvoista, jonka perusteella ympäristöä voidaan arvottaa, mutta niin kauneuden kuin muidenkin arvojen ja arvostusten painotukset muuttuvat ajan ja kulttuurin mukana, niiden mukana se, mitä kulloinkin pidetään hyvänä tai huonona, kauniina tai rumana. Kulissien taakse kätkeytyviä arvomaailmoja pohdittaessa kiinnitettiin huomiota syy - seuraus-suhdetta painottavan historiallisen tutkimusnäkökulman ohella ymmärtävään, fenomenologis-hermeneuttiseen ja kulttuurianalyttiseen tutkimusotteeseen. (Nurmi 1976; Ranta 1999, 292-303)

Kansatieteilijöiden kylätutkimuksilla on ollut merkitystä nostettaessa kohteita menneen aikaa kuvastaviksi maisemallisiksi muistomerkeiksi, alueellista identiteettiä rakentaviksi esimerkeiksi ja yhteisiksi paikallisiksi tai kansalliseksi omaisuudeksi. Maiseman historiallinen kerrostuneisuus ja ajallinen jatkuvuus ovat positiivisiksi miellettyjä arvoja. Paikoilla ja niiden menneisyydellä on merkitystä ihmisen omien tulkintojen ja identifikaation lähteinä. (Kirveennummi & Räsänen 2000, 15)

1970-luvulla kansatieteilijöiden katse siirtyi kylistä paljolti kaupunkiin. Tutkimuskoh-
teiden rajausta tehtiin yleensä sosiaaliluokkien ja taajamina nähtyjen kaupunginosien
mukaan. Pääosassa olivat yliopistokaupungit Helsinki (Töölö, Kallio ja Pasila),
Jyväskylä (Mäki-Mattila ja Tourula), Kuopio (Haapaniemi), Turku (Portsa) ja Tampere
(Tammela), joskin muitakin kohteita oli kuten ja Kotka (Tiutinen). (Valonen 1972)

Lähteet

Aukia, M. 1980. Valkealan Vuohijärvi. Teoksessa Tommila, P. & Heervä I. (toim.)
Muuttuva kylä. Tietolipas 84. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kirveennummi, A. & Räsänen, R. 2000. Suomalainen kylä kuvattuna ja muistel-
tuna. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 777. Helsinki: Suomalaisen
Kirjallisuuden Seura.

Leimu, T. 1980. Kyläyhteisö elämänmiljööinä. Teoksessa Tommila, P. & Heervä I.
(toim.) Muuttuva kylä. Tietolipas 84. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Nikander, G. (1916) 1975. Byar och gårdar i Helsing från 1750 till 1865. Bidrag till
Helsing sockens historia. Andra utökade upplagan. Vantaa: Ekenäs tryckeri.

Nurmi, A. 1976. Oriveden Pitkäljärven kulttuurimiljööön pikainventointi. Puurakennuk-
set, historia, tutkimus ja suojelu. Seurasaarisäätiön toimitteita 3. Vammala.

Ranta, S-L. 1999. Pitäjä Päijänteen kainalossa. Kuhmoisten keskustaajaman muutos
1900-luvulla. Kansatieteellinen arkisto 44. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.

Sallinen-Gimpl, P. 1982. Etnologinen kylätutkimus. Teoksessa Suojanen P. & Sares-
salo L. (toim.) Kulttuurin kenttätutkimus. Tampereen yliopiston kansanperinteen
laitoksen julkaisuja 9. Kulttuuri ja kieli 1. Tampere: Tampereen yliopisto.

Sammallahti, L. 1974. Saukkolan taajama: rakennusraportti, eräitä suuntaviivoja.

Ethnologia Fennica 1974: 1/2. Helsinki: Helsingin yliopisto, kansatiede.

Talve, I. 1972. Helsingin pitäjän kirkonkylä. Vantaa: Vantaan kauppalan
sivistystyölautakunta.

Valonen, N. 1974. Taajamakansatiede nykyhetkellä. Teoksessa Valonen, N. &
Kovalainen, P. (toim.) Uusimman ajan etnologinen tutkimus taajamissa ja kylissä.
Helsingin yliopiston kansatieteen laitoksen toimitteita 1. Helsinki.

Kuvalähteet

Kuva 1-4. Korhonen, T. 2015.

Kirsti Kovanen

Maaseututaajamien kulttuuriympäristön arvot ja säilymisen haasteet

Kulttuuriperintönsä kautta on maaseututaajamia selvitetty erityisesti rakennusperinnön inventointien ja kaavoituksen yhteydessä. Kulttuuriperinnön tunnistaminen ja sen säilyttäminen on kuulunut 1990-luvulta lähtien jokaisen kansalaisen oikeuksiin ja sen turvaaminen yhteiskunnan velvollisuuksiin. Arvojen säilyttäminen on tullut osaksi suunnitteluprosesseja ja erityisesti kaavoituksen tehtäväksi. Kulttuuriperinnön säilyminen ei kuitenkaan ole varmaa – uhkia muodostavat säilyttämisen tapojen vähäinen tuntemus ja säilyttämiseen liittyvä negatiivinen asenneilmapiiri, jotka aiheuttavat epätietoisuutta.

Kehityksen vaiheet näkyvät

Maaseututaajamien arvot tulivat kulttuuriperinnön tarkasteluihin mukaan ensimmäisten maakunnallisten inventointien aikana 1970-luvulla. Aiemmin pidettiin säilytettävänä maaseudun kohteina yksittäisiä arvokohteita, kuten kartanoita ja kirkkoja tai suuria talonpoikaistaloja, myös maaseudun vauras viljelymaisema oli jo varhain arvostettua. Vähitellen tulivat ruukkikylät ja varhaisen teollisuuden synnyttämät taajamat sekä kirkonkylien vanhat keskustat ja niiden yhtenäiset asuinalueet mukaan kulttuurihistoriallisiin inventointeihin. Valtakunnallisissa luetteloissa niillä on ollut vakiintunut paikka 1990-luvulta lähtien.

Maaseututaajamien tyyppejä tunnistettiin aluksi niiden syntytytavan ja maisemallisen sijainnin mukaan. Inventoinneissa niiden arvoina on tunnistettu yleisiä rakentamisen historiaan tai historiaan liittyviä arvoja sekä ympäristö- ja maisema-arvoja. Arvojen tunnistamisen perustana on ollut taajamakuvan ja rakennusten ilme, viime vuosina ovat menetelmät uudistuneet ja tuoneet tarkasteltavaksi myös toimintojen kehityksen ja erilaiset luonnon ja kulttuurin prosessit.

Yleisesti ovat maaseututaajamien ominaispiirteitä pitkän kehityskaaren näkyminen taajaman eri osissa, maisemallisen sijainnin piirteet ja vaikutus sen kehitykseen, toisistaan selvästi erottuvat eri aikojen rakennuskohteet ja -alueet, maanjaon ja rakennusten muodostaman rakeisuuden vaihtelu alueittain ja välitön yhteys avoimeen maisemaan tai luontoon koko taajaman alueelta. Nämä piirteet ovat seurausta hitaista muutoksista taajamakuvassa, vaikka kehitys onkin kokenut suuria muutoksia esimerkiksi siirryttäessä veneliikenteen kaudesta hevoskauteen ja siitä autoliikenteen aikaan. Rakennuskannaltaan yhtenäisimpiä ovat vanhojen kirkonkylien syntyaikana, 1800-luvun lopulla, muodostuneet alueet. Vasta 1940-luvulla yleistynyt kaavasunnittelu muokkasi vähitellen taajamien vapaamuotoista kehitystä säännöllisemmäksi ja toi raitille kerrostalot, usein niitä rakennettiin yksi kullakin vuosikymmenellä. Ensimmäisenä tuli funktiosuuskauppa, sitten Aravatalo ja sitten elementtitalo. Erityisesti 1970-luvulla tuli kaupungistumisen ajan terveisinä maaseudullekin leveämpiä kyläteitä, ohitusteitä ja elementtitaloja. Samanaikaisesti peltomaisemat umpeutuivat nopeasti. Suunnittelijakuntaa heräteltiin rajuun ympäristömuutokseen mm. Matti Vesikansan sarjakuvilla ja Miltä näyttää maamme -näyttelyllä.

Pienten taajamien rakennuskaavoissa oli rakennusten suojelu harvinaista 1990-luvulle asti. Vasta asemakaavojen laatiminen on tehnyt siitä yleisen käytännön 2000-luvulla. Systemaattinen toimintamalli kulttuuriympäristön säilyttämistä varten kunnissa kehitettiin 1990-luvulta lähtien kulttuuriympäristöohjelmien laatimisen ohjueksi. Uusien kaavamutojen kehittäminen on tuonut työkalupakkiin 2000-luvulla kyläkaavan, joka on mahdollistanut hitaan kehityksen ohjaamisen alueen omista lähtökohdista.

Kuvat 1-2. Vanhat rakennukset ympäristöineen muodostavat yhtenäisen kulttuurimiljöön (Hahl ja Lintukangas 2014).

Haasteita tiedoissa ja taidoissa

Rakennusperinnön ja -kannan kohtaloon vaikuttavat nykyisin yleiset suuntaukset rakentamisen menetelmissä. Standardisoidut materiaalit, mitat ja tuotanto ovat korvanneet paikallisia materiaaleja, paikallisia tekijöitä on enää vähän ja rakentamisen malleiksi valikoituvat usein yleiskansalliset tai ylikansalliset uudisrakentamisen ihanteet. Vaikka lyhyen tähtäimen tavoitteet ovat etusijalla, ovat traditiot kuitenkin saavutettavissa. Vanhempien arvokohteiden korjaaminen edellyttää joka tapauksessa paikallisten rakennustapojen ja materiaalien tuntemusta ja taitoa, valitettavasti nämä taidot ovat harvinaistumassa.

Keskittymiskehityksen vauhti on tehnyt monien palvelurakennusten käytön jatkumisen epävarmaksi, tästä kertovat mm. julkisten rakennusten myyntilistat. Talouden, myös maatalouden, keskittyminen muuttaa toimintatapoja ja pyrkii muuttamaan taajamien ympärysmaisemia, pienet alat jäävät edelleen helposti pois viljelykäytöstä ja suuret käyttöön jäävät alat yhä pelkistyvät. Positiivisina pilkahduksina ovat lähiruoka, lähipalvelut ja lähimatkailu kasvussa ja luoneet jo positiivisia haasteita myös kulttuuriympäristön säilyttämiselle.

Kaavoituksen kehityksessä on syntynyt uusia muotoja, jotka tähtäävät taajamien laadun turvaamiseen, mm. kyläkaava, maisemanhoidon suunnittelu ja yleiset tavoitteet. Maaseututaajamien ominaisuutena ovat luontaisesti hitaat muutokset, jotka suosivat itse taajamarakenteen säilymistä. Myös erilaisten suojelutapojen tuntemus on hiljalleen kasvanut ja säilyttämisen merkinnät ja määräykset ovat kaavoittajien käytössä. Tietotekniikan yleinen saatavuus ja monipuolinen soveltuvuus mahdollistavat uusia käyttötapoja ja käyttömahdollisuuksia myös säilytettäville rakennuksille. Kaiken kaikkiaan on tiedon määrän kasvulla varmasti vaikutusta myös asenneilmapiiriin.

Maaseututaajamien laadun säilyminen riippuu kuitenkin siitä, säilyvätkö paikallisista erityispiirteistä johtuvat ominaisuudet ja ryhdytäänkö niitä vaalimaan. Viime vuosikymmeninä kehitetyt inventointityökalut ovat parantaneet kulttuuriperinnön piirteiden tunnistamista ja lisänneet tietoa siitä, mitä kirkonkylissä ja taajamissa säilytetään. Tieto rakennusperinnöstä ei kuitenkaan ole vielä kattavaa, erityisen huono tilanne on 1900-luvun jälkipuoliskon rakennusperinnön inventoinneissa, myös maaseututaajamissa. Uudet tekniset mahdollisuudet ja sovellusten maailma ovat mahdollisuus myös vaikkapa maaseututaajamille räätälöityjen inventointi- ja suunnittelumenetelmien kehittämiseksi.

Kirjallisuutta

Knapas, M-T. & Lounatvuori, I. 2001. Kirkonmäestä keskustaajamaksi, Julkaisussa Lounatvuori, I. & Putkonen, L. (toim.). Rakennusperintömme, kulttuuriympäristön lukukirja. Ympäristöministeriö ja Museovirasto. Helsinki: Rakennustieto.

Helnader, V. & Sundman, M. 1982. Miltä näyttää maamme, ympäristönmuutos ja rakennusperinnön kohtalo. Suomen rakennustaiteen museo.

Viihtyisä ympäristö, ympäristökasvatuksen virikekirjaan liittyvät kalvopohjat. SAFAn julkaisuja 1980.

Inventointiopasluonnos. 2007. Museovirasto.

Valtakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt. 2009.

Kuvalähteet

Kuva 1-2. Hahl, T, Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään – Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, 55.

Sirkku Huisko ja Merja Vikman-Kanerva

Maaseututaajamat osana maakunnan yhdyskuntarakennetta

Maaseututaajamat osana maakunnan yhdyskuntarakennetta

Maakuntakaava on suunnitteluväline, joka sovittaa yhteen valtakunnallisen ja paikallisen tason intressejä huolehtien siitä, että ylikunnalliset, seudulliset ja koko maakunnan tasoiset tavoitteet tulevat huomioituksi ja niiden toteutuminen varmistetuksi. Maakuntakaava ei ole suoraan toteutukseen tähtäävä, mutta se ohjaa kuntakaavoitusta. Seutukaavat edelsivät maakuntakaavoja, jotka tulivat suunnittelu- ja järjestelmään vuoden 2000 maankäyttö- ja rakennuslain laatimisen myötä.

Kirkonkylä ja pienten maaseututaajamien merkitys on yleensä paikallinen. Kylät, kirkonkylät ja maaseututaajamat ovat kuitenkin välikappaleita kulloinkin pinnalla olevien suunnittelun lähtökohtien kautta ja nousevat näin myös maakunnan tason suunnittelussa tasaisesti esille.

Maaseututaajamien suunnittelun lähtökohdat ylikunnallisessa suunnittelussa

Kun Helsingin seutukaavaliitto 1.1.1965 aloitti toimintansa, asetti sisäasianministeriö Helsingin seudun suunnittelulle erityiset tarkoitukset. Niiden mukaan alueiden käyttöä tuli suunnitella muun muassa suunnittelemalla tarpeellista asutuksen ja teollisuuden hajasijoitusta alueen eri osiin niin, että ahtautta ja liiallista keskittymistä pääkaupunkiin sekä tästä aiheutuvia haittoja voitaisiin välttää. Nykyisin merkittäviä kyläkeskusten ja maaseututaajamien kulttuuriympäristöarvoja ei tuolloin nostettu lainkaan esiin, vaan tavoitteena oli ennen kaikkea varmistaa edellytykset kasvulle tasaisesti koko alueella.

Agraariyhteiskunnan muodostamat yhteisöjen tarpeisiin perustuvat kirkonkylät saivat teollistumisen ja kaupungistumisen käynnistymisen myötä valtionkin taholta rohkaisua keskustojen kehittämiseen. Valtion ohjauksessa olevat seutukaavaliitot mahdollistivat kehityksen suunnitelmissaan. Lopputuloksena syntyi ihan uusia kuntakeskuksia, mutta myös kirkonkylä ilmestyi ”modernisoitiin”. Paikoin unohtui kulttuurisiin ja sosiaalisiin arvoihin perustuva kehittäminen teknistaloudellisen kehittämisen tieltä. Syntyi taajamia, joiden omaleimaisuus ja identiteetti katosivat tai ainakin heikentyivät. Vanhojen rakennusten purkamisinto oli tuolloin kuitenkin huipussaan.

1900 –luvulla kylien suunnittelussa kuntatasolla otettiin käyttöön rantayleiskaavoissa käytetty menetelmä ns. laskennallisen rakennusoikeuden jyvitys kantatilojen pinta-alan mukaan. Tämä suunnittelu omalta osaltaan johti perinteisten kyläalueiden hajautumiseen metsäautoteiden varsille ja avoimille peltomaisemille. Syntyi uusia varsin laajoja ja hajanaisia ”kylä”.

Vuonna 2000 voimaan astuneen maankäyttö- ja rakennuslain kautta siirryttiin seutukaavoista maakuntakaavoihin ja suunnittelua ohjaamaan määriteltiin valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet. Sen jälkeen suurta muutosta tavoitteiden retorikassa ei ollut tapahtunut. Toimiva aluerakenne, eheytyvä yhdyskuntarakenne ja elinympäristön laatu olivat, ja ovat edelleen suunnittelun lähtökohtia. 2000-luvun suunnittelussa lähtökohdaksi ei enää ollut asutuksen ja teollisuuden mahdollisimman maantieteellisesti kattava ja tasapuolinen sijoitus, vaan oikeastaan juuri päinvastoin. Tänä päivänä suunnittelun painopiste on yhä enenevässä määrin yhdyskuntien tiivistämisessä ja täydentämisessä erityisesti aseman seuduille. Tavoitteena on rakentaa niin ekologisesti, taloudellisesti kuin myös kulttuurisesti ja sosiaalisesti kestäviä yhdyskuntia.

Kulttuuriympäristöt kehittämisen lähtökohtana

Moni agrariiyhteiskunnan aikaan viehättävä ja pienipiirteinen kylän raitti on tehostamisen ja teollistumisen myötä saanut väistyä. Kulttuuriympäristöt maaseututaajamien vahvuutena on verraten uusi ilmiö, jonka edellytykset aiempien vuosikymmenten suunnittelu ja keskustakehittäminen ovat monin paikoin tuhonneet. Vasta vuonna 2000 maankäyttö- ja rakennuslain myötä kulttuuriympäristöt ja kulttuuriympäristöjen erityisen aluekokonaisuudet nousivat omiksi otsikoikseen valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa.

Kulttuuriympäristöt yksittäisiä kohteita laajempina kokonaisuuksina nousivat Helsingin seudulla ensimmäisen kerran esiin vuonna 1986 laaditussa selvityksessä ”Helsingin seudun rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema”, joka oli Helsingin seutukaavaliiton julkaisu. Selvitys tunnistaa Helsingin seudun kunnista niin kylämiljöitä kun radanvarsitaajamiakin. Uusin Uudenmaan liiton laatima selvitys ”Missä maat on mainiommat – Uudenmaan kulttuuriympäristöt” on kattavasti kulttuuriympäristöjä tarkasteleva selvitys, joka tunnistaa monenlaisia arvoja erityyppisistä taajamista ja kylistä. Selvitys valmistui vuonna 2012.

Kulttuuriympäristöt, matkailu ja vapaa-aika voivat olla monen maaseututaajaman pelastus. Se on myös tähän aikaan soveltuva lähtökohta kehittämiselle, koska kaupungistumisen ja työpaikkojen keskittymisen myötä vakituisten väestön osuus sellaisissa maaseututaajamissa, jotka eivät ole kehittyvien keskusten välittömässä läheisyydessä, tulee edelleen pienenemään. Maaseutu itsessään ei suurten tuotantoyksiköiden myötä tuota merkittävää palvelukysyntää. Matkailun, puhtaan lähellä tuotetun ruoan ja vapaa-ajan kysyntä sen sijaan kasvaa kaupungistumisen myötä ja tämä voi olla menestystekijä monelle kulttuuriympäristöidentiteettinsä säilyttäneelle maaseututaajamalle. Se voisi olla myös maakunnallisesti merkityksellisen kehittämisen lähtökohta näiden keskusten osalta.

Kuvat 1-2. Matkailun ja loma-asutuksen kehittäminen on tärkeää maaseutukunnille. Esimerkkikuvat ovat Sysmän Päijätsalon loma-asuntoja, jotka käyttävät yhteistä ranta-aluetta (Hahl ja Lintukangas 2014).

Kauppa viimeisimpänä keskustoja määrittävänä tekijänä

1960-1970 lukujen kehittämisen jälkeen seuraava merkittävä keskustoja muokannut tekijä on ollut kauppa. Kuten muutkin palvelut kauppa on myös viime vuosina keskittynyt. Tämä on osa kustannustehokkuutta, mutta myös kuluttajien mahdollisuus hakea palvelut kauempaa on tietösten ja autojen kehittymisen kautta parantunut. Työtä tehdään myös muualla kuin kotona, joten kauppa-asiat ovat helppoja hoitaa työmatkan varrella. Kyläkauppa ei enää kannata, sillä kuluttajat haluavat myös jatkuvasti monipuolisempia valikoimia.

Kauppan keskittymisen ja keskustojen ulkopuolelle siirtymisen hillitsemiseksi maankäyttö- ja rakennuslakiin tehtiin kesällä 2011 kauppaa koskevia säädöksiä. Lakimuutokseen vastaamiseksi ovat erikokoiset keskukset olleet maakuntakaavoituksen keskiössä viimeisen neljän vuoden aikana. Uudenmaan 2. vaihemaakuntakaava, jonka ympäristöministeriö vahvisti vuoden 2014 lopulla, käsitteli erityisesti taajamarakennetta, kyliä ja kauppaa.

Maakunnallisesti merkittävä kauppa pyritään keskittämään keskustoihin jonne on hyvät joukkoliikenne yhteydet ja riittävästi paikallista ostovoimaa. Tästä johtuen Uudenmaan keskukset on inventoitu ja mitoitettu kaupan osalta merkittävimpiä keskuksia lukuun ottamatta. Tämä tarkoittaa sitä, että keskuksessa olevalle kaupan suuryksiköiden pinta-alalle on asetettu yhteenlaskettu yläraja, jota kauppa ei saa ylittää. Tässä yhteydessä Uudenmaan keskukset luokiteltiin valtakunnan keskustukseen, seutukeskuksiin ja erikokoisiin kuntakeskuksiin. Lisäksi suunnittelun yhteydessä tunnistettiin maakunnallisesti merkittävät kylät ja paikalliset kylät. Maaseututaajamien kehitystä määrittelee siis nykyisin paitsi itse kauppa ja myös sen mitoitus.

Maaseututaajamat tulevaisuudessa

Asenne maaseututaajamia kohtaan on, ainakin täällä eteläisessä Suomessa, muuttunut. Keskittäminen sen kaikissa muodoissa on tullut pienten yksiköiden kehittämisen tilalle. Tämä on ollut välttämätön kehitys elinkeinorakenteen muuttuessa ja työpaikkojen keskittyessä kasvukeskuksiin. Ei ole ollut taloudellista mahdollisuutta, eikä myöskään poliittista tahtoa edelleen kehittää pieniä maaseututaajamia. Pienten taajamien väestö on alkanut ikääntyä ja vähetä ja sitä kautta aikanaan kovalla pohinällä ”modernisoitu” kylänraitti autioitua.

Nyt elämme tilanteessa, jossa asuminen pienissä taajamissa ja kylissä katsotaan epäekologiseksi ja kestäättömäksi. Työt ovat keskittyneet kaupunkeihin ja niin myös väestö. Kaupungistuminen kiihtyy Suomessakin ennen näkemätöntä vauhtia. Pienet maaseututaajamat kurjistuvat, 60-70 luvulla tohinalla rakennetut liiketalot, joiden alta purettiin vanhat puutalot, autioituvat ja odottavat vuokralaisia –joiden tuloon on vaikea uskoa.

Mihin pienet maaseututaajamat kehittyvät seuraavaksi? Se miten maaseututaajamat näkyvät ylikunnallisessa suunnittelussa vaihtelee sen mukaan millainen politiikka ja arvot yhteiskunnassa on vallalla. Usein politiikka, ainakin tänä päivänä, on reaktiivista ja todellisuudessa valintoja säätelee talouden kehitys, markkinat. Poliitiikan heijastumana suunnittelu on myös markkinoiden vastavoima ja tasapainottaa sellaisia kehityskulkuja, jotka muuten johtaisivat liian yksilöotteiseen tulevaisuuteen. On viisautta tehdä myös juuri tässä ajassa tarkoituksettomilta tuntuvia ratkaisuja, koska ne voivat tulla tarpeeseen tilanteen muuttuessa.

Ne maaseututaajamat ja kylät, jotka ovat säilyttäneet alkuperäisen identiteettinsä, puutalonsa ja raittinsa, saattavat hyvin menestyäkin. Ne ovat vahvemmillä matkailusta ja vapaa-ajasta ponnistavilla markkinoilla. Pehmeät arvot, yhteisöllisyys, lähellä tuotettu ruoka ja virkistyspalvelut nostavat merkitystään. Digitaalisuus ja palveluyhteiskunnan tarpeet ovat jo nyt idulla, ja muuttuvat arkitodellisuudeksi vaivihkaa kiihtyvällä nopeudella.

Tämän päivän suunnittelun keskittämisen ja tiivistämisen kärkiarvot ovat varmasti käyttökelpoisia tulevaisuudessakin, mutta vastuunkantoa on huolehtia myös vaihtoehdoista. Pidetään huolta monipuolisista ja kulttuurihistorialtaan rikkaista maaseututaajamistamme, sillä kuka tietää millaista käyttöä niille tulevaisuudessa tulee!

Lähteet

Uusmaalaisen aluesuunnittelun vuodet 1946-2006. 2006. Uudenmaan liitto. Tallinna.

Helsingin seudun rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema. 1986. Helsingin seutukaavaliiton julkaisu B22-1986. Helsinki.

Missä maat on mainiommat – Uudenmaan kultturiympäristöt. 2012. Uudenmaan liiton julkaisu E 114 – 2012. Helsinki.

Uudenmaan 2. vaihemaakuntakaava, selostus liitteineen: http://www.uudenmaanliitto.fi/files/9857/Selostus_Uudenmaan_2_vaihemaakuntakaava_vahvistettu.pdf (23.3.2015).

Kuvalähteet

Kuvat 1-2. Hahl, T, Lintukangas, E. & Aarrevaara, E. 2014. Sysmän taajaman muutos 1970-luvulta nykypäivään – Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu, sarja A Tutkimuksia, osa 19, 80-81.

Ulla-Maija Upola

Aluearkkitehdin tehtäväkenttä maaseutukunnissa

Aluearkkitehdit asiantuntijoiksi maaseutukuntiin

Ympäristöministeriö on myöntänyt harkinnanvaraista valtionavustusta aluearkkitehtitoimintaan alle 6 000 asukkaan kunnille vuodesta 1982 lähtien. Ennen tätä pienemmistä maaseutukunnista harvoin löytyi varsinaista kaavoituksen ja rakentamisen ohjauksen asiantuntemusta. Lisääntyvän asiantuntemuksen tarpeen synnytti ensimmäiseksi huoli maaseudun kulttuuriympäristön katoamisesta korjausrakentamisen sekä uuden rakentamisen tieltä (Alakare 2010, 6); kunnan kaavoitusvastuun lisääntyttä aluearkkitehtitoiminta sitoutui voimakkaammin maankäytön suunnitteluun. Toiminta on aina tukeutunut valtionavustuksiin: avustuksen myöntämismahdollisuuksia lisättiin vuonna 2000, kun nykyinen maankäyttö- ja rakennuslaki astui voimaan. Avustus on tarkoitettu useamman kuin yhden kunnan yhteisen aluearkkitehdin palkkaamiseen, jolloin toimialueen kunnan ovat tehneet keskenään sopimuksen toiminnan käynnistämisestä. Aluearkkitehdit ovat tuoneet ensisijassa näihin kuntiin kaavoituksen, rakentamisen ohjauksen ja kulttuuriympäristön hoidon asiantuntemusta. Laajimmallaan aluearkkitehtitoiminta on ollut vuonna 2005: toiminta on kattanut yli 30 toimialuetta, jolloin avustuksen piirissä on ollut yli sata kuntaa aina Etelä-Suomen rannikkoalueilta Utsjoelle saakka. Ympäristöministeriö tukee aluearkkitehtien yhteistoimintaa muun muassa järjestämällä yhteistä koulutusta ja tapaamisia, joissa työtehtäviin liittyvällä kokemusten vaihdolla on suuri merkitys. Kuntaliitosten kautta ja avustusten poistumisen myötä aluearkkitehtitoiminta on hiipumassa.

Aluearkkitehdin tehtäväkentän moninaisuus

Aluearkkitehdit tehtävät ovat moninaiset käsittäen kaikkea kukkaistutuksista strategiseen aluesuunnitteluun – kuten Saija Alakare on todennut laatimassaan esiselvityksessä ja tilannekatsauksessa 2010 koskien aluearkkitehtitoimintaa Suomessa (Alakare 2010). Toimialueen kunnat ovat voineet muokata aluearkkitehdin tehtäväkenttää omista tarpeistaan päätehtävän kuitenkin ollessa asetuksen mukaisesti kaavoituksen ja rakentamisen ohjaus. Itsenäisenä asiantuntijana aluearkkitehdin on mahdollisuus toimia samanaikaisesti yhden kunnan sisällä, useamman kunnan välillä sekä seudulliseen suunnitteluun osallistuen. Laaja toimintakenttä ja laaja toimenkuva lisäävät asiantuntijan ymmärrystä ja kokemusta poiketen perinteisen kaavoittajan tai rakennusvalvonnan viranhaltijan roolista. Toiminnan jatkuvuuden myötä on mahdollisuus osallistua taajamakuvan kehittämiseen aina visiosta toteutukseen saakka.

Väestöltään kasvavissa Keski- ja Itä-Uudenmaan pienissä kunnissa aluearkkitehdin tehtäviin ovat kuuluneet mm. kunnan strategiseen suunnitteluun osallistuminen, maankäytön ohjaus kaikilla kaavatasoilla, kaavoitusohjelman laatiminen, maapolitiikassa kaavoituksen asiantuntijana toimiminen ja niihin liittyvien sopimusten laatiminen, maankäyttöön ja kaavoitukseen liittyvien selvitysten organisointi ja työn ohjaus, kaavasuunnittelu, osallistumisen ja vuorovaikutuksen järjestäminen, rakennetun ympäristön hoitoon liittyvissä kysymyksissä asiantuntijana toimiminen, poikkeamis- ja suunnittelutarveratkaisuhakemuksiin lausuntojen valmistelemineen, keskusta-alueen kehittämissuunnitelman laatiminen, julkisten rakennusten suunnittelun ohjausryhmiin osallistuminen, korjausrakentamisen neuvonta, lähiympäristöjen pienet suunnittelutehtävät (torit, leikkipuistot, koulujen pihat), rakentamishojjeiden laatiminen, sisutussuunnittelu, kaavoituskatsauksen laatiminen, rakennusinventointien laatiminen, pienet suunnittelutehtävät (muistomerkit, aidat, leikkimökit, varastot), seutuyhteistyö sekä erilaisten työ- ja ohjausryhmien jäsenyys (maakuntakaavoitus, kuntayhteistyö, tiehankkeet), ELY-keskuksen nimeämänä valvojana toimiminen entistämiskohteissa, arkkitehtuuri- ja ympäristökasvatus kouluissa (ekokummi, kurssiviikkojen luennoitsija), jne. – ja tämä kaikki luonnollisesti useimmiten oman toimialueen kuntien lukumäärällä kerrottuna.

On tärkeää, että kunnassa muodostuu ensin yhteisymmärrys kaavoituksen ja rakentamisen ohjauksen tavoitteista, jonka jälkeen yksittäisten kaavojen laadinta on sujuvaa ja olemassa olevaa rakennetta luontevasti täydentävää. Keskusta-alueen kehittämissuunnitelma on hyvä väline, jonka avulla taajamasta on mahdollista muodostaa eheä ja toiminnallinen kokonaisuus, missä pienetkin osatekijät saavat arvoisensa merkityksen.

Kuva 1. Keskustan kehittämissuunnitelman laatimista (Upola 2015)

Kuva 2. Ympäristökasvatusta kouluissa: kylän pienoismallin rakentaminen (Upola 2015).

Kuva 3. Julkisten rakennusten suunnittelun ohjausryhmän jäsenyyttä (Upola 2015).

Kuva 4. Korjausrakentamisen ohjausta ja valvontaa (Upola 2015).

Aluearkkitehtien työn merkitys maaseututaajajamissa

Maaseututaajajien kaavoituksen ja rakentamisen ohjaus tarvitsee asiantuntemusta, laajaa yhteistyötä ja positiivista vuorovaikutusta viranomaisten, maanomistajien ja asukkaiden kanssa. Kaavoitus ja rakentaminen muodostavat tärkeän kokonaisuuden ja aluearkkitehtitoiminnan tulosten perusteella on katsottu, että niiden neuvonta tulee kytkeä erottamattomasti toisiinsa (Alakare 2010, 7). Viranomaisyhteistyön osalta aluearkkitehtitoiminta on saanut positiivista palautetta mm. maakuntien liitoilta, ELY-keskuksista ja Museovirastosta/maakuntamuseoista.

Aluearkkitehtitoiminnan myönteiset tulokset ovat nyt nähtävissä lukuisten maaseutukuntien rakenteissa ja taajamakuvaissa. Suomen Arkkitehtiliitto antoi toiminnalle tunnustuksen Porissa arkkitehtipäivien yhteydessä keväällä 2013: vuosittainen Safa-palkinto myönnettiin pienten kuntien aluearkkitehtitoiminnalle, nykyisille ja taannehtivasti kaikille niille yli 100 kunnalle, jotka 30 vuoden aikana ovat palkanneet aluearkkitehdin kaavoituksen ja rakentamisen asiantuntijakseen (Suomen Arkkitehtiliitto 2013).

Lähteet

Alakare, S. 2010. Aluearkkitehti - ympäristön moniottelija - kukkaistutuksista strategiseen aluesuunnitteluun - Aluearkkitehtitoiminta Suomessa – esiselvitys ja tilannekatsaus 2010. Oulun yliopisto. Arkkitehtuurin osasto. Julkaisu C 130. Oulu.

Lehdistötiedote. 2013. Suomen Arkkitehtiliitto. Julkaistu 19.4.2013.

Kuvalähteet

Kuva 1. Upola, U-M. 2015. Keskustan kehittämissuunnitelman laatimista. Valokuva.

Kuva 2. Upola, U-M. 2015. Ympäristökasvatusta kouluissa: kylän pienoismallin rakentaminen. Valokuva.

Kuva 3. Upola, U-M. 2015. Julkisten rakennusten suunnittelun ohjausryhmän jäsenyyttä. Valokuva.

Kuva 4. Upola, U-M. 2015. Korjausrakentamisen ohjausta ja valvontaa. Valokuva.

Helka-Liisa Hentilä

Maaseututaajama yhdyskuntasuunnittelun koulutuksen ja tutkimuksen kohteena

Maaseututaajama Oulun yliopiston yhdyskuntasuunnittelun koulutuksen ja tutkimuksen kohteena

Käsittelen tässä artikkelissa maaseututaajamia Oulun yliopiston yhdyskuntasuunnittelun aineryhmän koulutuksen ja tutkimuksen kohteena. Aineistonani ovat olleet opinto-oppaat, erilaiset aineryhmässä kirjoitetut ja toimitetut tutkimusraportit, kuntasuunnittelun kurssin raportit, diplomityöt sekä omat muistiinpanot ja muistikuvat. Aineisto ei ole aukotonta ja erityisesti 1960-90-luku kaipaisi huomattavasti kattavampaa selvittelyä. Paras aineisto ja terävin tieto on ollut käytössäni vuoden 1983-84 sekä 2003-2015 tilanteesta. Ensimmäisellä ajanjaksolla olin itse opiskelijana kuntasuunnittelun kurssilla Kärsämäen maaseututaajamaa suunnittelemassa. Jälkimmäinen ajanjakso kattaa ne vuodet, jolloin olen yhdyskuntasuunnittelun professorina vastannut yhdyskuntasuunnittelun opetuksesta ja tutkimuksesta.

Suunnittelua ja tutkimusta pohjoisen parhaaksi

Oulun yliopiston perustamiseen liittyi kiinteästi ajatus Pohjois-Suomen kehittämisestä nykyaikaiseksi. Oulun korkeakouluseuran alkuperäisenä tarkoituksena oli saada Ouluun käytännöllis-tieteellinen korkeakoulu edistämään maataloutta, metsä- ja vuoriteollisuutta sekä muita taloudellisia kehitysmahdollisuuksia Pohjois-Suomessa. Kun Oulun yliopisto vietti vuonna 1959 ensimmäisen lukuvuotensa avajaisjuhlaa, ei sen tiedekuntien joukkoon kuitenkaan kuulunut maa- ja metsätalous tai vuoriala. Yliopistoon perustettiin teknillinen tiedekunta filosofisen ja lääketieteellisen tiedekunnan sekä opettajakorkeakoulun rinnalle. Teknillisessä tiedekunnassa oli teollisuusinsinööri- ja rakennusinsinööriolosastojen ohella arkkitehtiosasto, joka aloitti toimintansa vuonna 1959. (Salo & Lackman 1998)

Miten maatalousvaltaisen Pohjois-Suomen kehittämistehtävä näkyi arkkitehtiosaston opetusohjelmassa? Arkkitehtiosaston yhdyskuntasuunnittelun opetusohjelma rakentui Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston mallin mukaisesti. Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston yksilöity opetusohjelma vuodelta 1968 (a 1/1968) painotti asemakaavoitusta, mutta tarjolla oli opetusta myös seutu- ja valtakunnan-suunnitteluun, maisemasuunnitteluun, kartta- ja kiinteistötekniikan perusteisiin sekä sovellettuun maantieteeseen liittyen. Jälkimmäisen kurssin luentoaiheista löytyi otsikolla ”ruraaliset kompleksit” maaseutuasutuksen tyyppeihin ja ongelmiin liittyvää luentosisältöä. Oulussa painotus oli 1970-luvun alkuvuosina selkeästi kaupunkimais-ten yhdyskuntien asemakaavasuunnittelussa (Opinto-opas 1971, 1972, 1973). Edeltäjien papereiden joukosta löytyy kaksi Tukholman Kuninkaallisen teknillisen korkeakoulun kaupunkirakentamisen luentomonistetta vuodelta 1960 ja 1967 (Kompendium 1960; Kompendium 1967). Ilman syvempää tutkimusta voi vain arvailla, ovatko nämä kaupungistuvan kansankodin suunnitteluohjeet muodostaneet asemakaavaopin opetuksen selkärangan myös Oulussa.

Maisemasuunnittelua opetettiin 1970-luvulla osana Ympäristösuunnittelun kurssia. Muita kurssisisältöjä olivat melu- ja saastekysymykset sekä yhdyskuntahygienia. Maaseutuympäristöjä tai -asutusta ei suoranaisesti mainittu opetuksen kohteena. Huomionarvoista kuitenkin on, että asemakaavaopin erikoistyön tavoitteeksi kerrottiin ”oppilaan alustava perehdyttäminen yksinkertaisiin tutkimusmenetelmiin” ja välilliseksi tavoitteeksi asetettiin ”tutkijakasvatus, opetus- ja tutkimusmateriaalin

kerääminen sekä asemakaavaopin laitoksen lähinnä Pohjois-Suomen tutkimusprojekteihin liittyvien osatehtävien suorittaminen” (Opinto-opas 1971, 17; 1972, 17; 1973, 22). Diplomitöiden perusteella voidaan kuitenkin päätellä, että maaseututaajamien suunnittelukysymykset olivat ajankohtaisia. Professori Matti Aaltosen ohjaamina valmistui esimerkiksi Haukiputaan (Kuivas 1976), Kiimingin (Aaltonen 1974), Taivalkosken (Matti 1976) ja Ylivieskan (Toivio 1976) taajamien maankäyttösuunnitelmat. Painotus oli selkeästi kasvun kaavoituksessa. Valaiseva esimerkki ajan rationalistisesta suunnitteluajattelusta on Suonenjoen kauppala käsittelyä diplomityö (Saunalauma 1970), jossa työn painotus on väestöennusteisiin perustavissa keskustasuunnitelman mitoitusperusteissa sekä erilaisissa keskusverkkotakasteluissa. Mitoituksellinen lähtökohta oli myös diplomityössä, jossa tarkasteltiin kahdenkymmen kuntakeskusten maankäyttöä Pohjois-Savossa (Ruotsalainen 1974). Diplomityössä on laskettu ja vertailtu maankäytön tehokkuuden vaikutusta rakentamiskustannuksiin esimerkiksi vesijohtojen määrän osalta ja päädytty lopputulemaan, että kuntakeskusten maankäyttö on yleisesti ottaen tuhlailtavaa. Määrällisiin muuttujiin perustuvien laskelmien ohien diplomityössä on liitetty myös osittain laadullisesti suoritettu ja osittain maankäyttömuotojen laskennalliseen pinta-alajakaumaan perustuva maisemallisen rakenteen analyysi (Ruotsalainen 1974, 28-32). Myös pohjoisen alueen uudet elinkeinomahdollisuudet näkyivät kaivostoimintaan (Wallius 1971, Latola 1976) sekä matkailuun (Kolehmainen 1971, Kyyhkynen 1971, Jaakola 1972, Rytivaara 1973, Aronpää 1973) liittyvissä diplomityöaiheissa.

Vuonna 1974 tapahtui Oulun opetussuunnitelmissa muutos: yleiskaavoitus, seutu- ja valtakunnansuunnittelu tulivat osaksi opetusta, tosin vielä Asemakaavaoppi III ja Asemakaavaoppi IV kurssinimien alla. Uusien kurssisisältöjen muotoutumiseen lienee vaikuttanut vt. apulaisprofessori Jouko Mähönen, joka oli näiden kurssien vastuupettaja. Samalla opinto-ohjelmasta poistui maininta kytköksestä Pohjois-Suomen tutkimusprojekteihin, mutta maininta perehdyttämisestä tutkimusmetodeihin säilyi. Erikoistytöstä sanottiin, että ”se on vapaaehtoinen ja tähtää kiitettävään arvosanaan” (Opinto-opas 1974, 38; Opinto-opas 1975, 37). Yhdyskuntasuunnittelun kurssitarjonta kietoutui siis edelleen alueidenkäytön suunnittelujärjestelmän kaavoitustyökalujen (so. asema-, yleis-, seutu- ja valtakunnankaavoitus) käyttöön valmentavaan opetukseen.

Yhdyskuntasuunnittelun diplomitöiden aiheiden perusteella maaseudun suunnittelukysymykset olivat esillä useassa yhdyskuntasuunnittelun diplomityössä, joissa on otettu lähtökohdaksi olevan maaseututaajaman kehittäminen sekä kylä- tai taajamakuullinen analyysi. Hyvä esimerkki on Markku Toivosen professori Jouko Mähösen ohjauksessa laatima perusteellinen Pyhämaan kylän maankäyttösuunnitelma vuodelta 1982 (Toivonen 1982). Tämän jälkeen kyläympäristö- ja kehittämissuunnitelmia laadittiin mm. Kiistalaan (Piekkari 1983), Halosenniemi-Parkumäkeen (Lajunen 1984), Asemakylään (1986) ja Nivalaan (1988). Myös silloisen apulaisprofessori Aarne Tarumaan ohjaamat diplomityöt sisältävät maaseututaajamien ja kylien kehittämissuunnitelmia, esimerkkinä Jouni Laitisen Vähäkyrön kirkonkylän kehittämissuunnitelma (Laitinen 1987). Erilaisten suunnitteluiden rinnakkaiselosta kertonee, että vielä vuonna 1980 Länsi-lin maaseututaajamaa koskeneen diplomityön (Moisala 1980) aiheena oli ”kaavasaneeraus”.

Yhdyskuntasuunnittelun aineryhmässä tehtiin 1980-luvulla myös Pohjois-Suomeen kohdentuvaa tutkimusta. Edeltäjiltäni perimissä mapeissa on määräraha-anomuksia ja päätöksiä, joiden voimalla toteutettiin Suvannon kylää koskeva laaja tutkimushanke (1984-86). Työtä rahoittivat Pelkosenniemen kunta ja vuonna 1983 perustettu ympäristöministeriö koerakentamismäärärahoistaan. Työssä selvitettiin periaatteita ja käytännön ratkaisuja, jotka tähtäsivät Suvannon perinteisen rakennuskannan korjaamiseen. Tutkijana toimi arkkitehtiylioppilas Antti Pihkala, jonka diplomityö kyseinen hanke samalla oli. Työn ohjaajana toimi professori Jouko Mähönen. Työhön liittyi kylän maanomistajille tehty laaja kysely. Hankkeen tavoitteena oli löytää periaatteet ja käytännön ohjeet, joilla Suvannon kylän rakennuskannan ja ympäristön hoito voidaan järjestää siten, että jatketaan peräpohjalaista rakennusperinnettä. (Avustusmääräraha-anomus 1986, Tutkimussopimus 1984).

Taajamakuva-analyysien aikakausi: tapaus Kärsämäki 1983-84

”Niitä IV-ns. kurssilaisia opiskelijoita, jotka haluavat osallistua syyslukukauden 1983 alussa käynnistyvään ryhmätyönä tehtävään, maankäytön yleispiirteistä suunnittelua ja kuntasuunnittelua käsittelevään harjoitustyöhön, pyydetään ilmoittautumaan yhdyskuntasuunnittelun laitokselle rouva Nurmelle 12.9.1983 mennessä”. (Jouko Mähönen 17.5.1983)

Todennäköisesti jo aiemmin, mutta viimeistään 1980-luvun alussa Kuntasuunnittelun kurssin kohteeksi tulivat maaseututaajamat. Vuoden 1983-84 Kuntasuunnittelun kurssin aiheena oli sekä Kärsämäen keskustaajaman osayleiskaava ja taajakuvan kehittämissuunnittelu että Venetpalon kyläkaava. Opiskelijoita ilmoittautui mukaan kaikkiaan viisitoista ja heistä yhdeksän perehtyi keskustaajamaan ja kuusi kyläsuunnitelmaan. Olin yksi keskustaajaman suunnitteluun nimetyistä opiskelijoista. Kurssin vastuuopettajana oli professori Jouko Mähönen, muita mukana olleita opettajia olivat arkkitehdit Anja Allas, Arto Lempiäinen, Lauri Louekari ja Erkki Saurama. Kärsämäki oli valikoitunut kohteeksi, koska se oli mukana Suomen Akatemian maaseudun kirkonkylien asumis- ja ympäristökulttuuria koskevassa esitutkimuksessa ainoana paikkakuntana Pohjois-Suomessa. Esitutkimuksessa etsittiin vastausta siihen, miten asumis- ja ympäristökulttuuri on muuttunut ja miten sen parhaat ominaispiirteet voidaan saada esiin. (Jokela 1983; Mäkit 1983.)

Harjoitustehtävä oli jaksotettu vaiheisiin. Se aloitettiin orientaatiotehtävällä, jossa kunkin opiskelijan piti kuvitella itsensä Kärsämäelle peruskartalle merkittyyn pisteeseen katselemassa tiettyyn suuntaan ja piirtää, mitä näkisi. Ensimmäisellä maastokäynnillä opiskelijan tuli mennä samaan paikkaan Kärsämäellä ja piirtää todellinen näkymä. Hänen tuli myös muistella jälkikäteen ko. paikkaa ja piirtää muistinvarainen piirros paikan luonnetta ilmentävistä ympäristöelementeistä.

Toinen tehtävä oli taajamakuvan pika-analyysi, joka suoritettiin noin kahden tunnin aikana opiskelijaryhmänä maastoon jalkautuen. Käytössä oli karttoja ja muistiinpanoja ja piirustusvälineet. Ennen digikameroiden ja kännykkäkameroiden aikaa valokuvuksesta ei ollut välitöntä apua muistiinpanojen tekemisessä, vaikka valokuviakin toki otettiin. Luennolla 14.10.1983 annettu ohjeistus kehotti tekemään karkean taajamakuvasuunnitelman arvion, jossa käydään läpi mm. sijainti päätiestöön nähden, kylän yleishahmo ja rajautuminen, sisääntulot, näkymät kylään, kylästä ja kylässä, taustat, maamerkit, ääriviiva (”skyline”), keskipiste, kauppakatu, kasvullisuuden ja veden osuus, rakennuskannan ikä, päällysteet, autojen rooli taajamakuvasuunnittelussa, tiheys ja orientoituvuus (Mähönen 1983). Ohjeistus on pääpiirteissään vastaava kuin myöhemmin ilmestyneessä opasjulkaisussa Taajamakuva (Kekkonen & Kukkonen 1991).

Kolmannessa ja neljännessä tehtävässä opiskelijat etsivät itse kullekin annetusta näkökulmasta tietoa, jota tarvittiin kunnan nykytilanteen ja kehittämistavoitteiden määrittämiseksi. Tehtävän suoritus aloitettiin kunnan virkamiesten haastattelulla ja sitä jatkettiin myöhemmin muilla tiedonhankintatavoilla. Tehtävän tuloksena laadittiin suunnitelmiin liittyvät selostustekstit ja inventointikartat. Aiheet, joista kunkin opiskelijan piti yksin tai parityönä tuottaa A4-muotoinen selostusteksti, olivat kunnan kokonaiskuva, väestö ja elinkeinot, asuminen, palvelut, virkistys ja vapaa-aika, liikenne ja yhdyskuntatekninen huolto sekä ympäristön suojelu. Ohjeeksi oli annettu, että pitää keskittyä suunnittelun kannalta oleellisiin seikkoihin. Mukaan sai liittää valokopioita ja viittauksia esim. kuntasuunnitelmaan. Inventointikartat laadittiin yksin tai parityönä aiheista rakennettu ympäristö, luonnonympäristö, suunnittelutilanne, käyttötilanne ja taajamakuva. Inventointien aiheet ja karttojen esittämisen tapa olivat pitkälti vastaavat kuin silloin uunituoreessa Maaseututaajamien ympäristösuunnittelu ja osayleiskaavoitus -oppaassa oli esitetty (Sisäasiainministeriö 1983). Suomen Akatemian tutkimusta varten kartat laadittiin mittakaavassa 1:7000 ja esitystekniikka oli mustavalkoinen. Myös muita tiedonkeruumenetelmiä käytettiin: muistiinpanoissani on säilynyt videotallentamiseen liittyvää ohjeistusta.

Viidennessä vaiheessa oli vuorossa aatekilpailu. Kilpailun tarkoituksena oli ideoida kuntakeskuksen maankäyttöä lähitulevaisuuteen eli vuoteen 1985. Tehtävänannossa oli määritetty mm. asumisen kerrosalaa ja asuntojen lukumäärää koskevat tavoitteet.

Kilpailun tavoitteena oli mm. ideoida maaseututaajamaan sopivaa asumista, etsiä vaihtoehtoja sijaintia kirjasto- ja kotiseututalolle sekä taajamakuvan parantaminen. Kilpailuaika oli alle yksi viikko (!) ja tulokset esiteltiin kunnan edustajille 9.2.1984. Heidän palautteensa perusteella laadittiin lopullinen kehittämissuunnitelma, joka luovutettiin kunnalle 30.3.1984. Suunnitelman keskeinen tavoite oli säilyttää 4-tie paikallaan. Myös maaseututaajamaan sopivaa rakentamistapaa korostettiin ja tyhjille rakennuksille osoitettiin uutta mielekästä käyttöä. Selostuksessa painotettiin keskipisteen muodotumisen tärkeyttä: ”Kirkonkylään on saatava tori, markkinapaikka. Sen tulee toimia koko kylän olohuoneena, tapahtumien taustana ja kohtaamispaikkana – Kärämäen keskipisteenä.” (Kärämäki 1984, 37).

Ensimmäisen kuntakäynnin yhteydessä (20.10.1983) kunnanjohtaja Junttila, elinkeinoasiamies Telinkari ja aluearkkitehti Anna Louekari esittelivät Kärämäen kuntaa ja suunnittelun kohdealuetta. Mukana oli myös Venetpalon kylätoimikunnan pj von Hellens. Kaavoitustilanteesta todettiin, että ensimmäisten 1960-luvulla laadittujen kaavojen mahdollistamaa rakentamista ei oltu läheskään toteutettu. Taajaman parhaina puolina mainittiin väljyys, luonnontilaisuus ja kauniit maisemat. Epäilyksiä herätti valtion tielaitoksen (TVL) suunnitelma ohitustien rakentamisesta, sen pelättiin vievän mm. turistimarkkoja pois kirkonkylältä. Aluearkkitehdin puheenvuorossa korostui raitin tiivistämisen ohella peltomaiseman säilyttäminen ja näkyminen kyläkuvassa. Nelostien varren maisemaa toivottiin kohennettavaksi. Jälkikäteen voi toiveikkaasti ajatella, että myös meidän tekemisellämme oli merkitystä nelostien sijainnin säilymiselle Kärämäen kirkonkylän yhteydessä.

Painopisteenä osallistuva suunnittelu

Yhdyskuntasuunnittelun opetuksessa painottui 1990-luvulla professori Kaj Nymanin aikakaudella kaupunkirakennustaiteen ohella kuntasuunnittelu. Arkkitehtuurin osaston opinto-oppaasta 1994-1996 voidaan havaita, että painotus oli yleispiirteisessä maankäytön suunnittelussa. Seutu- ja valtakunnansuunnittelusta luvattiin antaa perustiedot ”kaupunkirakennustaiteelliselta, metodiselta ja eettiseltä kannalta” (Opinto-opas 1994-1996, 46). Maaseutua suunnittelun erityisenä kohdealueena ei mainittu, mutta kuntasuunnittelun kurssin julkaisujen perusteella kohdealueina olivat ainakin Ylivieska 1999-2000, Kuusamo 2000-2001, Tyrnävä 2001-2002 ja Haapajärvi 2002-2003. Maankäyttö- ja rakennuslain uudistuksen vuonna 2000 mukanaan tuoma osallistuva ja vuorovaikutteinen yhdyskuntasuunnittelu näkyi näiden kurssien toteutuksessa, vaikkakaan ei vielä opinto-oppaiden kurssikuvauksissa (Opinto-opas 1994-1996, Opinto-opas 1996-1998, Opinto-opas 1998-2000, Opinto-opas 2000-2002, Opinto-opas 2002-2004, Opinto-opas 2004-2006). Osallistuvan suunnittelun nivominen maankäyttösuunnitelman laatimiseen aloitettiin lukuvuonna 1995-96 osana Raahen kuntasuunnittelun kurssia ja sitä jatkettiin Oulun lähiökehän suunnittelussa 1996-97 (Mäntysalo & Tastula 2003, 8). Tyrnävällä tavoitteena oli myös vuorovaikutteisen maankäytön suunnittelun kokeilu (Mäntysalo & Määttä 2002, 5). Kuusamossa tavoitteena oli vuorovaikutteisen suunnittelun oppiminen (Mäntysalo 2002, 7) ja Haapajärvellä keskustaajaman strateginen maankäyttösuunnitelma vuorovaikutteisen suunnittelun metodein (Mäntysalo & Tastula 2003, 7).

Kuntasuunnittelun kurssin yhteydessä toteutettu Kuntasuunnittelun jatkokurssi sisälsi erilaisten selvitysten laatimista. Nimensä mukaisesti jatkokurssi oli varsinaisen kuntasuunnittelun kurssin jatkeena, mikä aiheutti aikataulullisen haasteen: selvitykset, jotka olisivat olleet suunnittelutyössä hyödyksi, eivät olleet vielä suunnitteluharjoitus-työn aikana valmiita. Suunnittelussa painottui siten osallistumistilaisuuksien kautta saavutettu paikallistieto. Tietoisena tavoitteena 1990-luvulla olikin, että opiskelijoilla ei olisi mitään ennakkokäsityksiä suunnittelukohteesta, vaan opiskelijoiden käsitykset ja tietoperusta rakentuisi yhteistyössä paikallisten osallisten kanssa. Analyttisen suunnittelutiedon osuuden ei haluttu olevan määräävä. (Mäntysalo & Tastula 2003, 63).

Maaseututaajaman tulevaisuutta hahmoteltiin myös opiskelijakilpailun kautta. Uukuniemen kehittämistä koskeneen kilpailun tavoitteena oli Niukkalan kyläympäristön parantamisen ohella ideoida ekologisen tuotantoyhteisön sijainti sekä arkkitehtoninen ja rakenteellinen toimintamalli (Nyman, Tarumaa & Vesala 1998, 3). Arvostelu-

pöytäkirjassa hyvänä pidettiin ehdotuksia, jossa otetaan olemassa oleva kyläkuva lähtökohdaksi, pidetään kyläkeskus maalaistaajaman luonteisena, avataan näkymiä kohti järvimaisemaa sekä luodaan kylälle keskipiste pienen torin muodossa (Nyman, Tarumaa & Vesala 1998, 7).

Maaseudun väkimäärän vähenemisen rakennetulle ympäristölle tuottamat haasteet olivat Juho Rajaniemen diplomityön (Rajaniemi 1998) lähtökohtana. Hän laati professori Kaj Nymanin ohjauksessa saattohoitosuunnitelman taantuvalle Iin Ojakylälle. Menetelminä oli asukaskysely ja kyläkuvallinen analyysi. Saattohoitosuunnitelman perustana oli Christopher Alexanderin ”A Pattern Language” (1977) kirjassaan kehittelemä ns. mallinkieli. Rajaniemen päätelmien mukaan olennaista on pyrkiä säilyttämään perinteistä toiminnallista kyläympäristöä. Asukkaat voivat vaikuttaa sen säilymiseen omilla teoillaan ja valinnoillaan. Kyläympäristön avainkohdat mahdollistavat taantuvan yhdyskunnan säilymisen elämisen arvoisena hiipumistilanteessakin.

Toiminnallinen ympäristö nousee pääosaan myös maaseudun maankäytön suunnittelun kehittämiseen tähdänneessä tutkimuksessa, jossa otettiin lähtökohdaksi maatilakohtainen tarkastelu. Työtä rahoitti maa- ja metsätalousministeriö ja sitä ohjasi professori Aarne Tarumaa. Tekijöinä olivat opiskelijat Sari Niemi-Nousmaa ja Nina Väistö. Tavoitteena oli luoda malli tilojen omista resursseista ponnistaville kehittämissuunnitelmille, joita voitaisiin hyödyntää osana tulevaa kaavoitusta. Tutkimustyön kohteena oli Sotkamo ja sieltä valitut 27 maatilaa. Työ tehtiin vuorovai- kutteisesti maanomistajien kanssa. Lopputuloksena havaittiin, että maaseudulla on suuri tarve lähtökohtaisesti selvittää elinkeinotoiminnan kehittämismahdollisuudet ennen varsinaista maankäytön suunnittelua. Työssä pohdittiin myös silloisen EY:n ja Suomen maatalouden ja maatalouspolitiikan eroja sekä ympäristöpolitiikan luomia suuntaviivoja. (Niemi-Nousmaa & Väistö 1992).

Kuntasuunnittelun kurssi tutkimusalustana 2003-2014

Kun aloitin yhdyskuntasuunnittelun professorina vuonna 2003, osallistumiseen ja vuorovaiikutteiseen suunnittelun liittyvät kysymykset olivat edelleen tuoreita ja kaipasivat käytännön työkaluja tuekseen. Tavoite kirjattiin julki myös vuoden 2006-2007 opetusohjelmaan Kuntasuunnittelun kurssin kuvaukseen. Sen mukaan Kuntasuunnittelun kurssin tavoitteena on ”antaa valmiudet osallistuvaan ja kunnan muun suunnittelun huomioivaan yleispiirteiseen maankäytön suunnitteluun sekä antaa perustiedot maakuntakaavoituksesta” (Opinto-opas 2006-2007, 57). Alkuvuosina kuntasuunnittelun kurssin toteutuksessa jatkettiin professori Kaj Nymanin luomalla polulla, jossa asukasosallisten mielipiteet olivat suunnittelutiedon tuottamisessa keskeisessä asemassa. Kuntasuunnittelun kurssin jatkokurssit lisälmassa vuonna 2003 ja Nurmeksessa vuonna 2004 tukeutuivat Maamme kuva-hankkeeseen, jossa tavoitena oli tutkia asukas- ja asiantuntijamielipiteiden varassa identiteettiä muodostavia sekä viihtyisyyttä ja turvallisuutta luovia esteettisiä ja toiminnallisia ominaispiirteitä. Yhtenä tiedonhankkimisen työkaluna käytettiin karttapohjaista asukaskyselyä, jossa jäljitettiin asukkaille merkityksellisiä paikkoja. (Hentilä, Lehtiö & Mäntysalo 2004; Mönkkönen, Durchman, Hentilä & Mäntysalo 2005). Myös Vihannissa vuonna 2005 painottui asukasosallisten kautta saavutettava ymmärrys ja tietopohja. Vihannin taustahankkeena oli EU/EMOTR-rahoitteinen hanke Asukaskeskeinen maisemanhoidon suunnittelu maaseutukylissä (MASu 2005-2006), jota koordinoi ProAgria Oulun maaseutukeskus. Vuorovaikutustilanteiden lisäksi suunnittelussa tarvittavan tiedon hankintaa ja ymmärryksen rakentamista tehtiin maanomistajakyselyn ja maisemaselvityksen avulla.

Kuntasuunnittelun kurssit Kalajoella 2006 (Hentilä, Ihatsu & Mäntysalo 2007) ja Pyhäjärvellä 2007 (Hentilä, Ihatsu & Suikkari 2008) liittyivät Heritage at Risk in Rural Europe-hankkeeseen. Hanke oli Euroopan Unionin Leader+-hankkeesta rahoitettu vertailututkimus. Mukana oli kolme maata: Suomi, Unkari ja Irlanti, joista kustakin oli valittu tarkemman tutkimuksen ja suunnittelun kohteiksi useita kyliä. Suomen kohteet olivat Rahja, Sievinkylä, Kangaskylä ja Pyhäjärven kirkonkylä (Ihatsu 2007). Emilia Ihatsun (nykyinen Rönkkö) diplomityö Kylä lähtee – Maaseudun uhkakuvat sekä kylärakenteen ominaislaadun tunnistaminen ja ylläpito Unkarissa, Irlannissa

ja Suomessa (Ihatsu 2005) liittyi tiivistä tutkimushankkeen aihepiiriin. Kalajoella suunnitteluhaasteena oli matkailuelinkeinon mukanaan tuomiin kasvupaineisiin vastaaminen (Hentilä, Ihatsu & Mäntysalo 2007). Pyhäjärvellä puolestaan haluttiin varautua kaivostoiminnan mahdolliseen lakkaamiseen. Pyhäjärvellä kokeiltiin jo tavaksi vakiintuneiden vuorovaikutteisten suunnitteluseminaarien, yleisötilaisuuksien, asiantuntijaseminaarin, vaikutustenarviointiseminaarin ja maastokäyntien ohella mahdollisuutta antaa suunnittelualueesta nettipalautetta sekä liittää omia valokuvia nettisivulle. Tämän teki mahdolliseksi yhteistyö Oulun yliopiston tietojenkäsittelytieteen laitoksen tutkimusryhmän kanssa. (Hentilä, Ihatsu & Suikkari 2008.) Yhteistyötä tietojenkäsittelytieteen tutkijoiden kanssa jatkettiin Sevettijärven koltakylän suunnittelun merkeissä vuonna 2008. Tavoitteena oli kylän elinvoiman lisääminen sekä kyläyhteisön hyväksymien maankäyttöratkaisujen löytäminen. Aiemmat kuntajohtoiset suunnittelutilanteet eivät olleet tuottaneet kyläyhteisöä tyydyttäviä ratkaisuja. Kuntasuunnittelun kurssilla löydettiin tiiviin vuorovaikutuksen ansiosta kolttakulttuuria ja luontaiselinkeinoja tukevia maankäyttöllisiä ratkaisuja sekä hahmotettiin lähellä Norjan rajaa sijaitsevan kylän kehittämismahdollisuuksia osana koko Barentsin aluetta. Sevettijärvellä toteutettiin myös koululaisprojekti, jossa pienen kyläkoulun lapset pääsivät kertomaan heille merkityksellisistä paikoista. (Hentilä, Suikkari & Leiviskä 2009.)

Kuva 1. Suunnitteluseminaari Sevettijärven koululla syksyllä 2008.

Monitieteinen yhteistyö maaseututaajamien tietotekniikkatuetun vuorovaikutteisen suunnittelun äärellä syveni edelleen, kun Oulun yliopiston tietojenkäsittelytieteen laitoksen ja arkkitehtuurin osaston yhteinen PUDAS-hanke (2009-2011) sai rahoituksen Suomen Akatemialta. Hankkeen sisältönä oli vuorovaikutteisen yhdyskuntasuunnittelun tukeminen kehittyneen informaatioympäristön avulla. Tavoitteena oli kehittää käyttäjälähtöisesti teknologioita osallistuvan maankäytön suunnittelun tueksi. Teknologioita kokeiltiin autenttisissa suunnittelutilanteissa kuntasuunnittelun kurssilla Ylikiimingin kylissä ja Simon kunnassa. Ylikiimingissä suunnittelutarvetta synnytti tuore kuntaliitos Oulun kanssa: mikä olisi maaseutuvaltaisen kunnan ja sen kylien rooli osana Oulun kaupunkia? Simossa suunnittelutarvetta synnytti puolestaan varautuminen mahdollisen ydinvoimalahankkeen aiheuttamaan kasvuun ja rakentamiseen – tuolloin ei vielä tiedetty, tuleeko sijaintipaikaksi Pyhäjoki vai Simo. PUDAS-hanke mahdollisti erilaisten netti- ja mobiiliteknologioiden tuomisen osaksi maaseututaajamien suunnitteluun liittyvää vuorovaikutusta. Asukkaat pystyivät kommentoimaan nettipohjaisen WebMapMedia-karttasovelluksen avulla esimerkiksi kehittämistä vaativia paikkoja, lähettämään omia valokuviaan ja käymään keskustelua. Kerro Tarina-mobiilisovellus puolestaan tarjosi sekä suunnittelijoille että asukkaille maastokäyntien tueksi työkalun, jolla paikkoihin liittyvät tarinat ja kommentit pystyttiin liittämään WebMapMedian-kartta-alustalle. (Hentilä, Suikkari & Ihatsu 2010; Hentilä & Suikkari 2011.)

Kuva 2. Kerro Tarina – mobiilisovellus maaseututaajamien suunnittelun apuna.

Koska olin oman koulutukseni ja käytännön työkokemukseni kautta oppinut käyttämään suunnittelun tukena erilaisia selvitysaineistoja ja maastoanalyyskejä, koin ainoastaan asukkaiden ja osallisten mielipiteiden kautta kertyvän suunnittelun tietoperustan ohueksi. Ylikiimingissä Kuntasuunnittelun kurssin tiiviiseen ohjelmaan saatiinkin mahtumaan kyläkuva- ja maisemarakenneanalyysit. Simossa puolestaan tausta-aineiston keruu käynnistettiin jo kesällä, jolloin Kuntasuunnittelun kurssin opetuksen alkaessa oli jo selvitysaineistoa, mistä lähteä suunnitteluharjoitustyössä liikkeelle jo ennen maastokäyntejä ja osallisten tapaamista. Uudelle tasolle analyysien tekemisessä ja tiivistähtisen kurssin jaksottamisessa päästiin jo seuraavana vuonna, kun Kuntasuunnittelun kurssi palasi lisälmeen syksyllä 2011. Tällä kertaa kohteena oli Peltosalmi-Kirmanjärvi alue, joka koostui Peltosalmen asuinalueesta ja Kirmanjärven kylästä. Alueella on viljelytoimintaa ja muuta maaseudun yritystoimintaa (Hentilä, Suikkari & Rönkkö 2012). Aluekokonaisuus oli pilottina Maa- ja metsätalousministeriön rahoittamassa Maaseutunäkökulma maaseudun suunnittelussa: maankäytön suunnittelumenetelmien arviointi ja kehittäminen -hankkeessa (MaSuKe, 2010-2012). Hankkeen tavoitteena oli arvioida nykytilaa ja tulevia haasteita sekä pyrkiä viitoittamaan suuntaviivoja entistä parempien maaseutualueiden suunnittelukäytäntöjen kehittämiseksi. Hanke liittyi maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän aihealueeseen maaseutuasuminen ja maaseudun kulttuuriympäristöt. Tutkimushankkeessa kartoitettiin maaseutu- ja kyläalueiden suunnittelun keinovalikoimaa ja suunnittelun toimintaympäristöä. Hankkeessa pilotoitiin monitasoista haja-asutus- ja kyläalueiden suunnitteluun soveltuvaa analyysi- ja suunnittelumenettelyä. Kokeiltavana oli kokonaisvaltainen arviointikehikko (työnimellä TRIM), jonka avulla erilaiset maaseututoimijat voivat analysoida ja arvioida maaseutualueen maankäyttöön liittyviä ominaisuuksia ja kehitysmahdollisuuksia. Hankkeessa tehtiin myös johtopäätelmiä maaseudun maankäytön toimintaympäristön laajuudesta: siitä on erotettavissa oikeudelliset, taloudelliset, poliittiset ja vapaamuotoiset ohjausmuodot sekä niihin liittyvät eri tyyppiset ohjausvälineet. Keskeisin huomio oli maankäytön suunnittelussa monella tapaa ilmenevä tiedon puute EU-tukijärjestelmän asettamista puitteista maaseudun toimintaympäristössä. (Rönkkö, Hentilä & Illikainen 2012.) Arviointikehikon perustan muodosti Emilia Rönkön (os. Ihatsu) vuonna 2012 julkaistu väitöskirjatyö Kulttuuriympäristöselvitykset. Tieto, taito ja ymmärrys maaseudun maankäytön suunnittelussa (Rönkkö 2012).

Kokonaisvaltaisen TRIM-arviointikehikon käyttöä jatkettiin myös vuoden 2012 Kuntasuunnittelun kursseilla, joka suuntautui Kolarin kunnassa sijaitsevaan Äkäslompolon kylään. Suunnittelutarvetta kylässä synnytti varautuminen mahdollisen suurhankkeen (Hannukaiseen sijoittuva rautakaivos) maankäyttövaikutuksiin. Matkailuvetoisessa kylässä piti ratkaista mahdollisten kaivostyöntekijöiden asuminen sekä palveluiden ja kevyen liikenteen kehittämistarpeet siten, että ne tukisivat myös matkailua, ympärivuotisuutta ja kylämäisen ilmeen kehittämistä. TRIM-työkalu osoitti toimivuutensa myös Lapin vaativissa maastoissa. Kuntasuunnittelun kurssin taustahankkeena oli Kaivokset, maankäyttö, ja paikallisyhteisöt (Dilacomi)-tutkimushanke (2011-2013).

Tekes/Eakr-rahoitteinen hanke oli Lapin yliopiston, Oulun yliopiston sekä Metlan yhteinen ja koostui näiden eri tutkimusyksiköiden toteuttamista erillishankeista, joita koordinoitiin Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunnassa. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston vastuulla oli työpaketti, jossa tutkittiin ja kehitettiin kaivostointaan liittyviä maankäytön suunnittelun prosesseja ja käytäntöjä. Äkäslompolossa pilotoitiin nimenomaisesti vuorovaikutteista maankäytön suunnittelumenetelyä. (Hentilä & Soudunsaari 2013.)

Kuva 3. Äkäslompolon matkailuvetoisessa kylässä tavoitteena oli toimintojen ympärivuotisuuden ja kylämäisen ilmeen kehittäminen.

Myös Suomalaiset maaseututaajamat 2010-luvulla -hankkeeseen yhteydessä on toteutettu kaksi kuntasuunnittelun ja yhdyskuntasuunnittelun erikoiskurssia. Molemmat pilotit tapahtuivat keskipohjaisten maaseututaajamien suunnittelukysymysten äärellä. TRIM-työkalua rikastettiin niissä lisäksi: Kälviällä vuonna 2013 (Hentilä, Palosaari & Rönkkö 2014) tehtiin laaja asukaskysely ja Kaustisella vuonna 2014 asukaskyselyn lisäksi yritys-kysely (Hentilä & Rönkkö 2015). Kaustisella innokkaiden opiskelijoiden ryhmä vei myös työkalun suunnitelmaosiota eteenpäin: he kehittivät siihen tavoitevuosiin sidotun vaiheistustarkastelun tilalle ylläpitävän, edistävän ja merkittävän kehityksen tavoitetasoihin nivoutuvan tarkastelumallin.

Välihyteenvetona sekä oheisesta koontitaulukosta (Taulukko 1) voidaan todeta, että Kuntasuunnittelun kurssin välityksellä maaseututaajamien moninaiset suunnitteluhasteet ovat tulleet useille opiskelijasukupolville tutuiksi. Kohdealueet ovat vaihdelleet haja-asutusalueen kylistä kaupunginläheiseen maaseutuun ja vireisiin kirkonkyläihin. Yhteistä kaikille on ollut vahva paikallisiin elinkeinoihin, identiteettiin ja osuuteen liittyvä kehittäminen sekä tiivis vuorovaikutus paikallisten osallisten kanssa. Tiedonhankinta- ja työskentelytapojen muuttuminen yksinomaan asukaslähtöisiä vuorovaikutustilanteita painottavista kokonaisvaltaisista analyysistä, profiloitua arviointia sisältävään TRIM-työkaluun heijastaa toimintaympäristön monimutkaistumista. Myös ennakkointien ja skenaarioiden osuutta on lisätty. Erilaisten epäselvyyksien ja epävarmuuksien kanssa eläminen edellyttää sekä kykyä ennakoida ja nähdä kaus etä joustavuutta erilaisten muutosten äärellä.

Myös Suomalaiset maaseututaajamat 2010-luvulla -hankkeeseen yhteydessä on toteutettu kaksi kuntasuunnittelun ja yhdyskuntasuunnittelun erikoiskurssia. Molemmat pilotit tapahtuivat keskipohjaisten maaseututaajamien suunnittelukysymysten äärellä. TRIM-työkalua rikastettiin niissä lisäosin: Kälviällä vuonna 2013 (Hentilä, Palosaari & Rönkkö 2014) tehtiin laaja asukaskysely ja Kaustisella vuonna 2014 asukaskyselyn lisäksi yrityskysely (Hentilä & Rönkkö 2015). Kaustisella innokkaiden opiskelijoiden ryhmä vei myös työkalun suunnitelmaosiota eteenpäin: he kehittivät siihen tavoitevuosiin sidotun vaiheistustarkastelun tilalle ylläpitävän, edistävän ja merkittävän kehityksen tavoitetasoihin nivoutuvan tarkastelumallin.

Väilyhteenvetona sekä oheisesta koontitaulukosta (Taulukko 1) voidaan todeta, että Kuntasuunnittelun kurssin välityksellä maaseututaajamien moninaiset suunnitteluhasteet ovat tulleet useille opiskelijasukupolville tutuiksi. Kohdealueet ovat vaihdelleet haja-asutusalueen kylistä kaupunginläheiseen maaseutuun ja vireisiin kirkonkyliin. Yhteistä kaikille on ollut vahva paikallisiin elinkeinoihin, identiteettiin ja olosuhteisiin tukeutuva kehittäminen sekä tiivis vuorovaikutus paikallisten osallisten kanssa. Tiedonhankinta- ja työskentelytapojen muuttuminen yksinomaan asukaslähtöisiä vuorovaikutustilanteita painottavista kokonaisvaltaista analyysiä, profilointia ja arviointia sisältävään TRIM-työkaluun heijastaa toimintaympäristön monimutkaistumista. Myös ennakointien ja skenaarioiden osuutta on lisätty. Erilaisten epäselvyyksien ja epävarmuuksien kanssa eläminen edellyttää sekä kykyä ennakoida ja nähdä kauas että joustavuutta erilaisten muutosten äärellä.

Taulukko 1. Kuntasuunnittelun kurssin kohdepaikkakunnat 2003-2014, toteutusvuosi, suunnittelutarpeen aiheuttaja ja suunnittelutavoitteet sekä käytössä olleet kurssin puitteissa organisoidut vuorovaikutus- ja tiedonhankintatavat. Kuntasuunnittelun kurssiin on kytkeytynyt myös Kuntasuunnittelun jatkokurssi (2003-2008) ja Yhdyskuntasuunnittelun erikoiskurssi (2009-2014), jossa opiskelijat ovat yksilö- tai parityönä laatineet kohdepaikkakuntaan tai taustatutkimushankkeeseen liittyviä tutkielmia, asukaskyselyitä tai muita selvityksiä Hentilä 2015).

Paikka-kunta	Vuosi	Tutkimus-hanke-kytkentä	Suunnittelutarpeen aiheuttaja ja suunnittelutavoitteet	Tiedonhankintatavat
Iisalmi	2003	Maamme kuva*	Keskustaajaman osayleiskaavatyön pohjustaminen, vahvuuksien tunnistaminen, julkisten ulkotilojen ja viherympäristön kehittäminen, kapunkikuvan eheyttäminen	Kävelykierros Maastokäynnit Asukaskysely Asiantuntijaseminaari Asiantuntijahaastattelut Vuorovaikutteiset suunnitteluseminaarit Vaihtoehtojen arviointiseminaari Yleisötilaisuudet
Nurmes	2004	Maamme kuva*	Supistumiskehitykseen sopeutuva maankäytön ja palveluverkon suunnittelu, kolmen eri keskuksen identiteetin tunnistaminen, ympäristön yleisilmeen ja reittien kohentaminen, Nurmeksien tulevaisuutta koskevan keskustelun virittäminen	Kävelykierros Maastokäynnit Asukaskysely Asiantuntijaseminaari Asiantuntijahaastattelut Vuorovaikutteiset suunnitteluseminaarit Vaihtoehtojen arviointiseminaari Näyttelypalaute Yleisötilaisuudet
Vihanti	2005	Asukas-keskeinen maisemahoidon suunnittelu maaseutukylissä**	Kuntakeskuksen ja Läntisrannan kylän vetovoiman lisääminen ja taajamakuullinen kohentaminen, torin, senioriasumisen, liikuntahallin ja yritysalueen sijainti, uusien rakennuspaikkojen osoittaminen, rantojen rakentamisaste ja virkistyskäyttömahdollisuus	Kävelykierros Maastokäynnit Asiantuntijaseminaari Maanomistajakysely Maisemaselvitys Vuorovaikutteiset suunnitteluseminaarit Vaihtoehtojen arviointiseminaari Näyttelypalaute Yleisötilaisuudet
Kalajoki	2006	Heritage at Risk in Rural Europe	Hiekkasärkkien matkailualueen osayleiskaavatyön ja muun kaavoituksen pohjustus, matkailurakentamisen, kaupan palveluiden ja teollisuusrakentamisen sijaintimahdollisuudet, ympäristövoimien toimintojen lisääminen, kirkonkylän, Vt8 ja Rahjankylän ympäristön kohentaminen ja vahvuuksien esilletuonti	Kävelykierros Maastokäynnit Asiantuntijaseminaari Vuorovaikutteiset suunnitteluseminaarit Vaihtoehtojen arviointiseminaari Yleisötilaisuudet

Pyhäjärvi	2007	Heritage at Risk in Rural Europe	Varautuminen kaivostoiminnan lakkaamiseen, kaivosalueiden uusiokäyttö, keskustan ja Ruotasen taajamakuullinen kohentaminen ja vetovoimaisuuden lisääminen, järvinäkymien ja virkistysreittien ja -alueiden parantaminen, logistiikkakeskuksen ideasuunnittelu	Kävelykierros Maastokäynnit Asiantuntijaseminaari Vuorovaikutteiset suunnitteluseminaarit Vaihtoehtojen arviointiseminaari Näyttelypalaute Asukaskysely Nettipalaute, osallisten ottamat valokuvat Yleisötilaisuudet
Sevettijärvi	2008	Studio'n'Site IPCity Sevettijärven kehittämissuunnitelma***	Koltasaamelaiskylän elinvoiman lisääminen, kyläyhteisön hyväksymien maankäyttöratkaisujen löytäminen, koltakulttuurin säilymisen ja luontaiselinkeinojen tukeminen, kehitysmahdollisuuksien hahmottaminen osana Barentsin aluetta	Kävelykierros Maastokäynnit Kunnanjohtajan esitys Vuorovaikutteiset suunnitteluseminaarit Vaihtoehtojen arviointiseminaari Koululaisprojekti Nettinäyttelyn palaute Kyläkysely Yleisötilaisuudet
Ylikii-minki	2009	PUDAS	Ylikiimingin kylien (Yli-Vuotto, Vähä-Vuotto, Vepsä, Ala-Vuotto, Nuoritta, Joki-Kokko, Juopuli, Jotoskylä, Arkala, Karahka) rooli osana Oulua kuntaliitoksen jälkeen, kylien profiilin ja elinvoiman kehittäminen, virkistyspalveluiden ja -reittien kehittäminen.	Maastokäynnit Kyläkuva- ja maisemarakenneanalyysi Skenaarioiden laatiminen Tiedustelupartiokokeilu WebMapMedia (nettinäyttely- ja kommentointityökalu) Kerro Tarina Vuorovaikutteiset suunnitteluseminaarit / asukastilaisuudet Vaihtoehtojen arviointiseminaari
Simo	2010	PUDAS	Varautuminen suurhankkeen (ydinvoimala) ja muiden energiahankkeiden maankäyttövaikutuksiin, Asemakylän, Maksniemen, Simonkylän ja Simonniemen elinvoimaisuuden tukeminen, virkistysreittien ja merellisen ilmeen kehittäminen	Tausta-aineistoon tutustuminen (ETKO) Asiantuntijaseminaari Maastokäynnit Vuorovaikutteiset suunnitteluseminaarit Vaihtoehtojen arviointiseminaari WebMapMedia (nettinäyttely- ja kommentointityökalu) Kerro Tarina Nettikysely Nettigallupit ja -äänestys Yleisötilaisuus
Peltosal-mi-Kir-manjärvi	2011	MaSuKe	Kaupunginläheisen maaseudun rakentamisen ohjaaminen, 1970-luvun asuinalueen vetovoiman lisääminen, elinkeinopohjan monipuolistaminen, virkistysreittien kehittäminen, asumismuotojen monipuolistaminen	Kehityshistoriallinen analyysi(ETKO) TRIM-analyyisit Asiantuntijaseminaari Maastokäynnit Vuorovaikutteiset suunnitteluseminaarit Vaihtoehtojen arviointiseminaari
Äkäslom-polo	2012	Dilacomi	Varautuminen suurhankkeen (rautakaivos) maankäyttövaikutuksiin, kaivostyöntekijöiden asuminen, palveluiden ja kevyen liikenteen yhteyksien kehittämistarve, kylämäisen ilmeen kehittäminen	Kehityshistoriallinen analyysi (ETKO) TRIM-analyyisit Maastokäynnit Kunnanjohtajan esitys Vuorovaikutteiset suunnitteluseminaarit Vaihtoehtojen arviointiseminaari
Kälviä	2013	SuoMa	Kirkonkylän rooli osana Kokkolaa kuntaliitoksen jälkeen, vanhentunut asemakaava, torin paikka, kirkonkylän tonttitarjonnan vetovoimaisuuden lisääminen, haja-asutusalueiden rakentamispaineen ohjaaminen	Kehityshistoriallinen analyysi(ETKO) TRIM-analyyisit Asiantuntijaseminaari Maastokäynnit Asukaskysely Vuorovaikutteiset suunnitteluseminaarit Vaihtoehtojen arviointiseminaari
Kaustinen	2014	SuoMa	Kirkonkylän kaupallisen vetovoiman lisääminen, liikekeskustan kehittäminen, asumismuotojen monipuolistaminen (ml ikääntyvien ja erityisryhmien tarpeet), ranta- ja virkistysalueiden kehittäminen, ns. kolmansien paikkojen luominen eri käyttäjäryhmille, kevyen liikenteen olosuhteiden ja virkistysreittien parantaminen, identiteetin vahvistaminen taiteen ja kulttuurin avulla, kylien profilointi	Kehityshistoriallinen analyysi(ETKO) TRIM-analyyisit Asiantuntijaseminaari Maastokäynnit Asukaskysely Yrityskysely Vuorovaikutteiset suunnitteluseminaarit Vaihtoehtojen arviointiseminaari Yleisötilaisuudet

* Maamme kuva (2002-2004) oli Teknillisen korkeakoulun Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen koordinoima hanke, jota rahoitti Ympäristöministeriö. Hankkeessa tutkittiin pieniä ja keskisuuria kaupunkeja. Tavoitteena oli selvittää niiden identiteettiä muodostavia sekä viihtyisyyttä ja turvallisuutta luovia esteettisiä ja toiminnallisia ominaispiirteitä.

** Asukaskeskeinen maisemanhoidon suunnittelu maaseutukylissä (MASu 2005-2006) oli EU/EMOTR-rahoitteinen hanke, jota koordinoi ProAgria Oulun maaseutukeskus. Yhteistyötahoina olivat Oulun yliopiston arkkitehtuurin osasto ja maantieteen laitos sekä Oulun ammattikorkeakoulun luonnonvara-alan yksikkö.

*** Studio'n'Site oli Suomen Akatemian ja IPCity Euroopan unionin rahoittama Oulun yliopiston tietojenkäsittelytieteen laitoksen tutkimusprojekti, jossa tutkittiin vuorovaikutteista ja osallistuvaa maankäytön suunnittelua tukevia teknologioita. Sevettijärven kehittämissuunnitelma oli Inarin kunnan rahoittama tilaustutkimus, jonka yhteydessä Sevettijärvellä toteutettiin osallistuvan maankäytön suunnittelun pilottiprojekti.

Globaali kohtaa lokaalin

Vaikka Kuntasuunnittelun kurssi taustahankkeineen onkin muodostanut 2000- ja 2010-luvulla tärkeän maaseututaajamiin kohdistuvan tutkimuksen välineen, olemme yhdyskuntasuunnittelun aineryhmässä toteuttaneet myös muita tutkimus- ja kehityshankkeita, joiden ajurina on ollut globaalin ja lokaalin ilmentyminen Pohjois-Suomessa. Tavoitteena on ollut tutkia toimintaympäristön muutoksen vaikutuksia pohjoiseen harvaan asuttuun alueeseen, taajamiin ja kyliin sekä asukkaiden elinympäristöön. Hyvä esimerkki on tutkimus- ja kehittämishanke Ekotehokkuus supistuvissa ja kasvavissa taajamissa: Muuttuvan yhdyskuntarakenteen fyysinen, sosiaalinen ja ekologinen kestävyys (EkoSuKaT, 2004-2006). Se kuului Ympäristöklusterin tutkimusohjelmaan, jonka teemana oli Ekotehokas yhteiskunta. Tutkimusohjelman päärahoittajia olivat ympäristöministeriö, kauppa- ja teollisuusministeriö, TeKes ja Suomen Akatemia. Tutkimusohjelman yleisenä tavoitteena oli uutta tietoa tuottamalla luoda edellytyksiä elinympäristön kehittämiseksi ja erilaisten ympäristöongelmien ratkaisemiselle. Monitieteinen EkoSuKaT -hanke kohdentui väestöltään supistuvien ja kasvavien asuintaajamien elinympäristön ja yhdyskuntarakenteen muutoksen tutkimiseen. Hanketta rahoittivat ympäristöklusterin ohella Kainuun ympäristökeskus, Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus, Kainuun liitto ja Pohjois-Pohjanmaan liitto sekä Kajaanin, Limingan, Oulunsalon, Ristijärven, Suomussalmen ja Tyrnävän kunnat. Tutkimuksen kohdealueiden joukossa oli maaseututaajamia (Ristijärvi, Suomussalmi) ja kaupunginläheisen maaseudun muutosalueita (Oulunsalo, Liminka, Tyrnävä). Laajojen asukaskyselyiden ja vuorovaikutteisten asukasiltojen avulla jäljitettiin paikallisia vetovoimatekijöitä sekä muita asuin ympäristön laatutekijöitä. Esimerkiksi Tyrnävän Temmeksellä järjestettiin neljä kyläiltaa, joissa käsiteltiin asukaskyselyiden tuloksia ja pohdittiin alueen maankäyttötavoitteita. Myös lasten ja nuorten mielipiteitä kerättiin ja kuultiin ala-asteella järjestetyn ympäristökasvatusprojektin avulla. Hankkeeseen kytkeytyi useita opinnäyte- ja harjoitustöitä. (Hentilä, Mäntysalo & Soudunsaari 2006.)

Kasvun ja supistumisen ohjauskeinot ja elinympäristön laatu – tapauksena pohjoisen Suomen kaivoskunnat (KaSuKat, 2006-2009) -hankkeessa tutkittiin ja kehitettiin paikkallistason alueiden käytön ja strategisen suunnittelun käytäntöjä ja menetelmiä, joilla nopean kasvun ja supistumisen tilanteessa voidaan turvata kestävä yhdyskuntakehitys sekä elinympäristön laatu ja eri väestöryhmien mahdollisuudet osallistua suunnitteluun ja vaikutusten arviointiin. Tutkimus kohdistui sellaisille pohjoisen Suomen paikkakunnille, joissa on ollut, on tai on näköpiirissä mittavaa kaivostoimintaa. Vuosille 2006-2009 ajoittuneen KaSuKat -hankkeen päärahoittaja oli Ympäristöklusterin tutkimusohjelma. Muita rahoittajia ja yhteistyötahoja olivat Kittilän, Ranuan, Pyhäjärven, Sotkamon ja Suomussalmen kunnat, Kainuun ympäristökeskus, Lapin ympäristökeskus, Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus, Kainuun liitto, Lapin liitto, Pohjois-Pohjanmaan liitto sekä Geologian tutkimuskeskus. Myös Oulun yliopiston Thule -instituutti rahoitti monitieteistä hanketta Pohjoinen maankäyttö ja maanpeite-tutkimusohjelman kautta. Kohdepaikkakuntia olivat Kittilä, Ranua, Pyhäjärvi, Sotkamo ja Suomussalmi. Hankkeessa tutkittiin ja selvitettiin esimerkiksi Ranuan Suhangon palladiumkaivoshankkeen vaikutuksia lähialuiden rakentamispaineeseen. Ranualla kohteena oli kirkonkylän ohella siitä noin 10 km päähän sijoittuva Kuhan kylä, jonne oli jo ennen kaivoshankkeen viriämistä kohdistunut uudisrakentamispainetta. Tavoitteena oli suunnittelun avulla tutkia, kuinka paljon alueet sietävät rakentamista ilman että elinympäristön laatu poikkeaa negatiiviseen suuntaan totutusta. Ratkaisuksi esitettiin mm. varautumista tilapäisten asuntojen tarpeeseen osoittamalla aluvarauksia lomarakentamiseen – ajatuksena oli, että loma-asunnot voisivat ensin toimia kaivoksen rakennustöihin osallistuvien majoituspaikkoina ja muuntua sitten loma-asumiskäyttöön. Suunnitelmissa esitettiin myös ympäristön laadun yleistä kohentamista esim. maisemanhoidollisten töiden ja uusien rannanläheisten ulkoilureittien avulla. (Hentilä & Ihatsu 2009.)

Ohjauksessani on lisäksi tehty useita diplomitöitä, joilla suora kytkeäntä maaseutualueiden suunnitteluun. Asukaslähtöisen maaseututaajamien suunnittelun perinnettä edustavat Piipsjärvelle (Cainberg 2004), Tavastkengälle (Lehtiö 2004), Kalajoen Konikarvoon (Paakki 2007) ja Iin Kuivaniemeen (Kemppainen 2013) tehdyt maankäyttösuunnitelmat. Kokonaisvaltaiseen analyysiin ja synteysiin perustuvia

ja myös osayleiskaavatasoisen sisältämiä maankäyttösuunnitelmia on tehty Paltaniemelle (Väyrynen 2010), Kiteen Pajarinniemeen (Maunula 2011) ja Muurasjärvelle (Raatikainen 2005). Temaattista lähtökohtaa ovat edustaneet Mäntyharjulle matkailijoiden ja vapaa-ajan asumisen näkökulmasta (Merikari 2011) ja Ristijärvelle ikäihmisten näkökulmasta (Myllylä 2006) tehdyt kehittämissuunnitelmat. Maaseudun kulttuuriympäristön ominaisuuksia kartoitettiin Siikajoen kunnan kulttuuriympäristöohjelmassa (Tommila 2010) sekä vertailevassa tutkimuksessa, jossa aiheena oli kylärakenteen ominaislaadun tunnistaminen ja ylläpito Unkarissa, Irlannissa ja Suomessa (Ihatsu 2005). Suunnittelumenetelmiä on kehitetty ja tutkittu Kiuruveden ajantasa-asemakaavan (Oikarinen 2010) sekä Iisalmen Porovesi-Haapajärvi rantaosayleiskaavan (Illikainen 2011) tarjoaman aineiston valossa. Rohkeasti tulevaisuuteen ovat katsoneet työt, joissa on pohdittu tulevaisuuden maaseutuasumista pohjoiskarjalaisessa Martonvaaran kylässä (Rissanen 2011) sekä laadittu maankäytön visioita Savukoskelle (Metso 2013) ja kuudelle eri paikkakunnalle Lapissa, joissa on sekä matkailua että kaivostoimintaa (Valjus 2014).

Maaseututaajamien koulutuksen ja tutkimuksen tulevia askelmerkkejä

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että maaseututaajamat ovat olleet erittäin antoisia koulutuksen ja tutkimuksen kohteita. Painopiste on vaihtunut vuosikymmenien aikana kasvun kaavoituksesta supistumisen hallintaan ja uusien mahdollisuuksien ennakointiin. Suunnittelussa tarvittavaa tietoa on hankittu teoreettisten pinta-alalaskelmien, taajamakuvallisten analyysien ja muiden perusselvitysten, erilaisten vuoro-vaikutustilanteiden ja viime vuosina kokonaisvaltaisen TRIM-arviointikehikon avulla. Oletan, että maaseututaajamat säilyttävät tulevaisuudessakin asemansa maailman pohjoisimman arkkitehtikoulun opiskelijoiden ja tutkijoiden kiinnostuksen kohteena. Uusia tarpeita ja mahdollisuuksia tuovat mukanaan ilmastonmuutos, biotalouden sekä ylipäättään luonnonvaratalouden povattu nousu. Myös maaseutukuntien ikääntyvän väestön hyvinvointiin liittyvät kysymykset vaativat maankäytön ja rakennetun ympäristön suunnittelijoiden huomiota. Maaseututaajamien suunnittelumenetelmien kehittämistä vauhdittaa lisäksi kuntien resurssien väheneminen: jatkossa olisi vähemmillä resursseilla saatava aikaan enemmän.

Maaseututaajamien suunnittelun erityiskysymykset nousevat esille myös alueidenkäytön suunnittelujärjestelmän yleisessä kehittämisessä. Maankäyttö- ja rakennuslain toimivuusarvioin mukaan kehittämistarvetta on erityisesti maaseutupaikkakuntien laaja-alaisessa strategisessa yleiskaavoituksessa (Laitio 2014). Tämä ei toisaalta yllätä: totesihan Heikki Kukkonen jo vuonna 1984 kirjoituksessaan ”Ympäristösuunnittelu korvaamaan maaseudun kaavoitusta” (HS 9.2.1984) tarpeen uudistaa kaavajärjestelmää erityisesti maaseudun suunnittelun osalta. Kukkonen peräänkuulutti virallisten kaavojen sijaan ympäristön ominaisuuksiin perustuvaa suunnittelua. Tätä varten kunnat tarvitsevat Kukkonen mukaan asiantuntija-apua, rakennetun ympäristön ja maiseman suunnitteluun koulutettua henkilöstöä, kuten aluearkkitehteja. Viesti on edelleen ajankohtainen ja arkkitehtien koulutuksessa TRIMmaamista riittää tulevillekin vuosille.

Lähteet

Painetut lähteet

Hentilä, H.-L. & Ihatsu, E. (toim.) 2009. KaSuKat. Kasvun ja supistumisen ohjauskeinot ja elinympäristön laatu – tapauksena pohjoisen Suomen kaivoskunnat. Loppuraportti. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, julkaisu C124 (viitattu 4.3.2015). Oulu. Saatavissa: <http://herkules oulu.fi/isbn9789514291340/>

Hentilä, H.-L., Ihatsu, E. & Mäntysalo, R. (toim.) 2006. Vihannin kuntakeskus ja Läntisrannan kylä – maaseutu ympäristöä vetovoimatekijäksi? Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, yhdyskuntasuunnittelun laboratorio, julkaisu C 98. Oulu.

Hentilä, H. -L.; Ihatsu, E. ja Mäntysalo, R. (toim.) 2007. Euroopan maaseutujen uhattu perintö. Kalajoki: Kuntasuunnittelun kurssi 2006-2007. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, yhdyskuntasuunnittelun laboratorio, julkaisu C108. Oulu.

Hentilä, H.-L.; Ihatsu, E. & Suikkari, R. (toim.) 2008. Euroopan maaseutujen uhattu perintö. Pyhäjärvi. Kuntasuunnittelun kurssi 2007-2008. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, yhdyskuntasuunnittelun laboratorio, julkaisu C115. Oulu.

Hentilä, H.-L., Lehtiö, S. & Mäntysalo, R. (toim.) 2004. Iisalmi koettuna ja kuvattuna. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, yhdyskuntasuunnittelun laboratorio, C 88. Oulu.

Hentilä, H.-L.; Mäntysalo, R. & Soudunsaari, L. (toim.) 2006. EkoSuKaT – Ekotehokkuus Supistuvissa ja Kasvavissa Taajamissa: Muuttuvan yhdyskuntarakenteen fyysinen, sosiaalinen ja ekologinen kestävyys. Loppuraportti. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, julkaisu B27 (viitattu 4.3.2015). Oulu. Saatavissa: <http://herkules.oulu.fi/isbn9514281780/>

Hentilä, H.-L., Palosaari, O. & Rönkkö, E. (toim.) 2014. Kälviän maankäytön kehityskuva: asu lähellä, näe kauas. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston julkaisuja C 143 (viitattu 5.3.2015). Oulu. Saatavissa: <http://urn.fi/urn:isbn:9789526203980>

Hentilä, H.-L. & Rönkkö, E. (toim.) 2015. Kaustinen – aina valmiina. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston julkaisuja C 144 (viitattu 5.3.2015). Oulu. Saatavissa: <http://herkules.oulu.fi/isbn9789526207582/isbn9789526207582.pdf>

Hentilä, H.-L. & Soudunsaari, L. (toim.) 2013. Äkäslompolon kylän maankäytön strateginen kehityskuva. Kaivokset, maankäyttö ja paikalliset yhteisöt (DILACOMI) -hankkeen pilottikokeilun raportti. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston julkaisuja C 141 (viitattu 5.3.2015). Oulu. Saatavissa: <http://urn.fi/urn:isbn:9789526200934>

Hentilä, H.-L. & Suikkari, R. 2011. Simon kunnan maankäytön kehityskuva. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston julkaisuja C 136 (viitattu 5.3.2015). Oulu. Saatavissa: <http://herkules.oulu.fi/isbn9789514294259/isbn9789514294259.pdf>

Hentilä, H.-L., Suikkari, R. & Ihatsu, E. 2010. Ylikiimingin kylän maankäytön kehityskuva. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston julkaisuja C129 (viitattu 5.3.2015). Oulu. Saatavissa: <http://jultika.oulu.fi/Record/isbn978-952-62-0398-0>

Hentilä, H.-L.; Suikkari, R. & Leiviskä, T. (toim.) 2009. Sevettijärven kehittämissuunnitelma. Kuntasuunnittelun kurssi ja jatkokurssi Inarin Sevettijärvellä 2008-09. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, C128 (viitattu 5.3.2015). Oulu. Saatavissa: <http://herkules.oulu.fi/isbn9789514290534/isbn9789514290534.pdf>

Hentilä, H.-L., Suikkari, R. & Rönkkö, E. (toim.) 2012. Peltosalmi-Kirmanjärven alueen maankäytön kehityskuva. Maaseutunäkökulma maankäytön suunnittelussa (MASUKE)-hankkeen pilottikokeilun raportti. Oulu: Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston julkaisuja C 137 (viitattu 4.3.2015). Saatavissa: <http://herkules.oulu.fi/isbn9789514297533/isbn9789514297533.pdf>

Ihatsu, E. (toim.) 2007. Heritage at Risk in Rural Europe. Finland 2006-2007. University of Oulu, Department of Architecture, A44. Oulu.

Jokela, E. 1983. Kehittämisohjelmat tavoitteena. Kärsämäen tutkimus käyntiin. Pyhäjokiseutu 21.10.1983.

Kekkonen, A. & Kukkonen, H. 1991. Taajamakuva. VAPK kustannus. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Kokko, K.; Oksanen, A.; Hast, S.; Heikkinen, H.I.; Hentilä, H.-L.; Jokinen, M.; Komu, T.; Kunnari, M.; Lépy, É.; Soudunsaari, L.; Suikkanen, A. & Suopajärvi, L.. 2013. Hyvä kaivos pohjoisessa – opaskirja ympäristösääntelyyn ja sosiaalista kestävyyttä tukeviin parhaisiin käytäntöihin. Oulu (viitattu 5.3.2015). Saatavissa: <http://www.ulapland.fi/loader.aspx?id=22dfba05-2a51-438f-a9db-c465e14dbbdc>

Kärsämäen keskustaajaman taajamakuvaan kehittämissuunnitelma 1983.
Mäkiset, Joulukuu 1983.

Maaseututaajamien ympäristösuunnittelu ja osayleiskaavoitus 1983. Sisä-
asiainministeriö, Kaavoitusohjeita, 2/1983.

Mäntysalo, R. (toim.) 2002. Kuusamo. Havaintoja ja hahmotelmia kaupungista ja
sen suunnittelusta. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, yhdyskuntasuunnittelun
laboratorio, julkaisu C 81. Oulu.

Mäntysalo, R. & Määttä, J. (toim.) 2002. Tyrnävä. Maisema ja ihmiset maankäytön
suunnittelun lähtökohtina ja resursseina. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto,
yhdyskuntasuunnittelun laboratorio, julkaisu C 83. Oulu.

Mäntysalo, R. & Tastula, J. (toim.) 2003. Haapajärvi. Strategisia askelmerkkejä
osallistuvan suunnittelun kentällä. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, yhdyskun-
tasuunnittelun laboratorio, julkaisu C 85. Oulu.

Mönnkönen, M., Durchmann, K., Hentilä, H.-L. & Mäntysalo, R. (toim.) 2005.
Kolmen keskuksen kaupungissa. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, yhdyskun-
tasuunnittelun laboratorio, julkaisu C 91. Oulu.

Niemi-Nousmaa, S. & Väistö, N. 1992. Kyntöviilu. Tilakohtaisen maankäytön suun-
nittelutyön loppuraportti. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, yhdyskuntasuunnit-
telun laboratorio, julkaisu B 13. Oulu.

Nyman, K., Tarumaa, A. & Vesala, E. (toim.) 1998. Opiskelijakilpailu Uukuniemen
kehittämisestä. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, yhdyskuntasuunnittelun
laboratorio, julkaisu C 64. Oulu.

Opinto-opas 1971. Arkkitehtiosasto. Oulun yliopisto.

Opinto-opas 1972. Arkkitehtiosasto. Oulun yliopisto.

Opinto-opas 1973. Arkkitehtiosasto. Oulun yliopisto.

Opinto-opas 1974. Arkkitehtiosasto. Oulun yliopisto.

Opinto-opas 1975. Arkkitehtiosasto. Oulun yliopisto.

Opinto-opas 1976. Arkkitehtuurin osasto. Oulun yliopisto.

Opinto-opas 1994-1996. 1994.Teknillinen tiedekunta. Oulun yliopisto.

Opinto-opas 1996-1998. 1996.Teknillinen tiedekunta. Oulun yliopisto.

Opinto-opas 1998-2000. 1998.Teknillinen tiedekunta. Oulun yliopisto.

Opinto-opas 2000-2002. 2000.Teknillinen tiedekunta. Oulun yliopisto.

Opinto-opas 2002-2004. 2002.Teknillinen tiedekunta. Oulun yliopisto.

Opinto-opas 2004-2005. 2004.Teknillinen tiedekunta. Oulun yliopisto.

Opinto-opas 2006-2007. 2006.Teknillinen tiedekunta. Oulun yliopisto.

Rajaniemi, J. 1998. "Oi viivy, olet kaunis niin!" Eli taantuvan yhdyskunnan suun-
nittelu. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, yhdyskuntasuunnittelun laboratorio,
julkaisu B 18. Oulu.

Rönkkö, E. 2012. Kulttuuriympäristöselvitykset. Tieto, taito ja ymmärrys maaseudun
maankäytön suunnittelussa. Oulu: Oulun yliopiston arkkitehtuurin osaston julkaisuja
A56 (viitattu 4.3.2015). Saatavissa: [http://herkules oulu.fi/isbn9789514298158/
isbn9789514298158.pdf](http://herkules oulu.fi/isbn9789514298158/isbn9789514298158.pdf)

Rönkkö, E., Hentilä H.-L. & Illikainen, H. 2012. Maaseutunäkökulma maankäytön
suunnittelussa: suunnittelumenetelmien arviointi ja kehittäminen. Oulun yliopisto,
arkkitehtuurin osaston julkaisuja C 139 (viitattu 4.3.2015). Oulu. Saatavissa: [http://
herkules oulu.fi/isbn9789514299346/isbn9789514299346.pdf](http://herkules oulu.fi/isbn9789514299346/isbn9789514299346.pdf)

Salo, M. & Lackman, M. 1998. Oulun yliopiston historia 1958-1993. Oulu.

Teknillisen korkeakoulun arkkitehtiosaston yksilöity opetusohjelma 1968.
Teknillisen Korkeakoulun Ylioppilaskunnan Arkkitehtikilta. a 1/68

Muut lähteet

Avustusmääräraha-anomus 1986. Osoitettu Suvannon perusparannustyöryhmän puheenjohtaja Olavi Parpalalle. Oulu 3.9.1986.

Kompendium i stadsbyggnad utgivet av Institutionen för Stadsbyggnad vid Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm oktober 1960.

Kompendium i stadsbyggnad utgivet av avdelningen Stadsbyggnad vid Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm april 1967.

Kuntasuunnittelun kurssin luentomuistiinpanot 1983-84.

Kuntasuunnittelun kurssin harjoitustöiden eri vaiheiden tehtävänannot 1983-84.

Kyläkäynti 20.-22.10.1983, alustava ohjelma, 3.10.1983.

Kärsämäki. Keskustajaman osayleiskaava ja taajamakuvan kehittämissuunnitelma. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, yhdyskuntasuunnittelun laitos, 1984.

Laitio, M. (2014) Maankäyttö- ja rakennuslain toimivuusarviointi. Maaseudun ja kylien suunnittelu. MAL-seminaarin kalvosarja (luettu 6.3.2015). Saatavissa: http://www.mal-verkosto.fi/filebank/826-Laitio_YM_Maankaytto-kylissa_22052014.pdf

Professori Jouko Mähösen laatima ilmoittautumisohje opiskelijoille, päivätty 17.5.1983.

Tutkimussopimus 1984. Sopijaosapuolina Pelkosenniemen kunta ja Oulun yliopiston arkkitehtuurin osasto. Oulu 23.11.1984.

Diplomityöt

Aaltonen, Hilikka 1974. Kiiminki. Maankäytön yleissuunnitelma. Maankäyttö vuonna 2000. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtiosasto.

Aronpää, Heikki 1973. Pohjois-Karjalan matkailun maankäytön runkosuunnitelma. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtiosasto.

Cainberg, Päivi 2004. Pohjanmaan helmi – näytä kasvosi. Piippsjärven kylän maankäyttösuunnitelma asukaslähtöisen suunnittelun metodeja kehittäen. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Ihatsu, Emilia 2005. Kylä lähtee – Maaseudun uhkakuvat sekä kylärakenteen ominaislaadun tunnistaminen ja ylläpito Unkarissa, Irlannissa ja Suomessa. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Illikainen, Helena 2011. Maaseutu- ja kyläalueiden maankäytön suunnittelun keinovalikoima ja suunnittelun toimintaympäristö. Tapaustutkimuskohteena Iisalmen Porovesi-Haapajärven rantaosayleiskaava. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Jaakola, Juha 1972. Hiekkasärkät Kalajoki Vapaa-ajanvietto ja virkistysalueen yleissuunnitelma. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtiosasto.

Kemppainen, Sanni 2013. Iin Kuivaniemen Asemakylän kehittämissuunnitelma. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Kolehmainen, Kari 1971. Saariselkä. Virkistysalue-suunnitelma. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtiosasto.

Kuivas, Jorma 1976. Haukipudas. Kirkonkylän osayleiskaava 1985. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Kyyhkynen, Kari 1971. Lapin matkailun runkosuunnitelma vuoteen 2000. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtiosasto.

Laitinen, Jouni 1987. Vähäkyrö. Kirkonkylän kehittämissuunnitelma. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Lajunen, Timo 1984. Halosenniemi-Parkumäki. Osayleiskaava – ympäristön kehittämissuunnitelma. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Latola, Olli-Pekka 1976. Maska. Kaivostaajama. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Lehtiö, Sanukka 2004. Tavastkengän kyläsuunnitelma. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Lukkaroinen, Pekka 1986. Asemakylän kehittämissuunnitelma. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Mattila, Ulla 1976. Taivalkoski. Keskustaajaman osayleiskaava. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Maunula, Kaija 2011. Kiteen Pajarinniemen osayleiskaava. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Merikari, Mirja 2011. Mäntyharjun kuntakeskuksen maankäytön kehityskuva. Tee-mana tulevaisuuden vapaa-ajan asumisen ja matkailu. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Metso, Olli. Isommus & Ahku 2013. Savukosken maankäytön visiot vuodelle 2035. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Moisala, Juha 1980. Länsi-lin kaavasaneeraus. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Myllylä, Mari 2006. Ristijärven kirkonkylän kehittämissuunnitelma. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Oikarinen Ulla-Maija 2010. Paikkatieto pienen kunnan maankäytön suunnittelussa - esimerkkinä Kiuruveden ajantasa-asemakaava. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Paakki, Aleksiiina 2007. Kalajoen Konikarvon maankäyttösuunnitelma. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Pentikäinen, Pertti 1988. Nivalan keskustan ympäristösuunnitelma. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Piekkari, Jouni 1983. Kiistalan kehittämissuunnitelma. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Raatikainen, Helena 2005. Muurasjärven kulttuurimaiseman osayleiskaava. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Rissanen, Antti 2011. Tulevaisuuden maaseutu-asuminen. Esimerkkinä pohjoiskarjalainen Martonvaaran kylä. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Ruotsalainen, Kimmo 1974. Tutkimus Pohjois-Savon kuntakeskusten maankäytöstä. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtiosasto.

Rytivaara, Leena 1973. Inari. Maankäyttösuunnitelma. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtiosasto.

Saunaluoma, Aarno 1970. Suonenjoen kauppala (A: Keskustasuunnitelman mitoitusterusteet ja B. Maankäytön yleissuunnitelman perusteet ja kehittämissuunnitelma). Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtiosasto.

Toivio, Mauri 1975. Ylivieskan keskustan vaihesuunnitelma 1985. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Toivonen, Markku 1982. Pyhämaan kylän osayleiskaava. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Tommila, Tapani 2010. Joki virtaa. Vanhan Siikajoen kunnan kulttuuriympäristöohjelma. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Valjus, Anniina 2014. Kaivokset Lapin matkailun voimavarana. Kestäviä ratkaisuja muuttuvan arktisen rakennetun ympäristön suunnitteluun. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Väyrynen, Piia 2010. Paltaniemen kyläkaava. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto.

Wallius, Veikko 1971. Kaivoskylä. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtiosasto.

Kuvalähteet

Kuva 1. Oulun yliopisto 2008.

Kuva 2. Oulun yliopisto 2009.

Kuva 3. Oulun yliopisto 2012.

Taulukot ja kaaviot

Kuvio 1. Hentilä, H-L. 2015. Äkäslompolon matkailuvetoisessa kylässä tavoitteena oli toimintojen ympärivuotisuuden ja kylämäisen ilmeen kehittäminen.

Taulukko 1. Hentilä, H-L. 2015.

Kristiina Soini-Salomaa

Pienen maaseututaajaman ja kunnan tulevaisuusvisiot – esimerkki Multialta

Multialla järjestettiin 27.4.2015 tulevaisuustyöpaja kunnan luottamishenkilöille ja asukkaille. Pieni mutta sitäkin aktiivisempi joukko pohti yhdessä Multian lähitulevaisuuden vahvuuksia ja mahdollisuuksia. Multia on osa Keurusselän seutua ja profiloitunut erämaapitäjäksi laajoine metsäalueineen. Osallistujien olikin helppo tunnistaa Multian seudun vahvuuksia – ympäröivä luonto ja metsät monine mahdollisuuksineen ovat lähellä ja suorastaan odottavat aktiivisia toimijoita. Ajatuksia kiteytettiin käski-ideoiksi, joita päätettiin viedä eteenpäin yhteistyössä ympäröivien kuntien ja kumppaneiden kanssa.

Tulevaisuustyöpajan aluksi pohdittiin yhdessä Multian nykytilaa ja sitä miten kuntalaiset voivat itse aktiivisesti vaikuttaa tulevaisuuden kehittymiseen. Aktiivinen tulevaisuuden tekeminen tarkoittaa siirtymistä sivustaseuraajan roolista aktiiviseksi tulevaisuudentekijäksi. Tulevaisuudentekijät ottavat aktiivisen toimijan roolin ja ryhtyvät yhdessä rakentamaan toivottavaa tulevaisuuttaan. Proaktiivinen asennoituminen tarkoittaa mahdollisten ja toivottavien vaihtoehtojen työstämistä ja niihin valmistautumista. Se tarkoittaa myös yhteistä ymmärrystä siitä miten väkiluvultaan pieni keskisuomalainen kunta aikoo selviytyä rakenteellisessa, tuotannollisessa ja yhteiskunnallisessa murroksessa. Murros on jo läsnä – kuntarakenneuudistus toteutunee lähivuosina ja Multialle tärkeät metsätalouden suurhankkeet toteutuvat lähialueilla.

Multian kunnan vahvuuksina ja mahdollisuuksina nähtiin metsätalous, matkailu, palvelut, verkostot ja yhteisöllisyys. Metsät ovat merkittävin luonnonvara ja kunnan teollisista työpaikoista valtaosa liittyy puun korjuuseen ja sen jatkojalostamiseen. Metsätaloudessa olisikin paljon kehitettävää – ideoita kirjattiin ylös liittyen bioenergiaan, soiden ja turpeen hyötykäyttöön ja metsien jatkojalostukseen. Uusia mahdollisuuksia tuovat tielinjaukset ja logistiset tarpeet (valtatie 18 ja tie 627). Äänekoskelle rakennettava biotuotetehdas on metsäteollisuuden historian suurin investointi Suomessa. Uusi tehdas lisää kuitupuun käyttöä Suomessa noin 4 miljoonalla kuutiometrillä eli noin 10 prosentilla vuodessa. Tehdas käyttää vuosittain yhteensä 6,5 miljoonaa kuutiometriä puuraaka-ainetta, joka hankitaan pääasiassa Suomesta. Multialta on Äänekoskelle 58 kilometriä, joten metsätalouden tulevaisuusvaihtoehtoja pohditaan jo kuumeisesti. Kuinka paljon Multian metsänomistajat kykenevät toimittamaan raaka-ainetta ja mitkä ovat metsätalouden kasvavan volyymin vaikutukset Multian metsäluontoon?

Metsät ovat myös asumisen ja matkailun kannalta tärkeässä roolissa Multialla. Kunta haluaa tarjota kuntalaisille ja kesämultialaisille elämisen laatua, rauhallisuutta ja aktiivista asuinympäristöä. Multian vahvuuksina nähtiin puhdas erämaaluonto sen erityispiirteineen, hiljaisuus, valtakunnallisesti arvokas kirkonkylämiljö, kulttuuri ja lähiruoka. Näitä vahvuuksia tulisi aktiivisesti kehittää, luoda uusia matkailupalveluita ja saada uusia matkailuyrityksiä kuntaan. Tarvittaisiin matkailuyrityksiä, jotka tuottaisivat elämysmatkoja ja erilaisia tuotteistettuja elämysretkiä kuten metsästys-, kalastus-, koskenlasku-, historia- ja kulttuuriretkiä. Alueellinen matkailu tarvitsisi myös keskitetypää Keurusselän seudun yhteismarkkinointia verkossa sekä yhteisen kehittämishankkeen palveluiden tuotteistamiseksi.

Alueellinen ja paikallinen kulttuuri tulisi saada näkyväksi. Rakennuksiin ja ympäristön liittyvät tarinat olisi arvokasta kirjata ylös ja hyödyntää matkailussa. Multian kulttuuri- ja luontopolkuun kirkonkylälle on koottu 26 eri kohdetta; osa vanhaa rakennushistoriaa ja osa luontokohteita. Nyt kohteista on infotaulut mutta niiden historiaa ei juurikaan ole hyödynnetty matkailumarkkinoinnissa. Työpajassa nousi esiin myös

Kirkkotie -reitti, josta voisi tuotteistaa lähialueiden kirkkohistoriaa esittelevää elämysmatkailua. Hirsirakentaminen ja lähiruokakulttuuri ovat myös osaamisalueita, jota voisi sekä elinkeinotoimintana että matkailuvalttina kehittää.

Vahvuuksiksi nähtiin myös verkostot; ilman verkostoja ja kumppanuuksia pieni kunta ei pärjää. Kuntayhteistyö Keurusselän seudun kuntien kanssa on tiivistynyt; elinkeinopalvelut tuottaa Keulink Oy ja kuntalaisten sähköiseen asiointiin on yhteis-palvelupiste, jossa on etäpalvelulaite etäyhteyden ottamiseen viranomaisiin kuten Maistraatti, Kela ja TE-toimisto. Multialta on hyvät yhteydet Keski-Suomen kasvukeskuksiin; Keuruun keskittyy lähipalvelutarjontaa ja Jyväskylään laajemmin koulutus- ja kulttuuri-, kauppa- ja elinkeinopalveluita. Tielinjaukset (valtatie 18) voivat tuoda kilpailukykyä yrittäjille sekä uusia mahdollisuuksia kunnan palvelutarjonnan monipuolistamiseksi. Puualan logistiikkakeskus ja puu- ja turvekuljetusten lisääntyminen vahvistaisivat kekseistä sijaintia metsätalouden solmukohtana. Solmukohtaan on kaavailtu ABC -liikenneasemaa, joka taas toisi mukanaan oheispalveluita.

Tiivis yhteys on tärkeää säilyttää myös Multialta poismuuttaneisiin ja kesäasukkai-siin. Näihin ryhmiin sisältyy arvokasta osaamispotentialia ja mahdollisuuksia kehit-tää kuntaa tukevaa kummitoimintaa. Kesäasukkaita kunnassa on yli 600 – he ovat tärkeä voimavara kunnan elinvoimaisuuden, viihtyvyyden ja kehittämisen kannalta. Kulttuuritapahtuma Multialaista Satoa on kasvanut kyläjuhlasta merkittäväksi alueel-liseksi tapahtumaksi aktiivisten kesäasukkaiden myötävaikutuksella. Työpajalaiset pitivät joustavaa kaavoitusta, edullista tonttitarjontaa ja rantatontteja mahdollisuuk-sina saada lisää vakituksia asukkaita sekä kesäasukkaita kuntaan. Rantaviivaa riittää tonteiksi ja kuivan maan tontteja löytyy kylästä. Etätyö järven rannalla, turvallinen asuinympäristö sekä hyvät lähipalvelut (laajakaista, upea kirjasto, harrastusmahdol-lisuudet) ovat mahdollisuuksia, joita tulisi markkinoinnissa hyödyntää.

Kaikki kuitenkin lähtee yhteisön kyvyistä tarttua tilaisuuksiin ja ohjata yhdessä tulevaisuuttaan. Työpajan osallistujat olivat vahvasti sitä mieltä, että Multialla on oma identiteetti, joka ilmenee haluna muuttua ja kehittyä. Kuntalaiset ovat innok-kaita mutta samalla realisteja – he laittavat itsensä likoon, kun yhteinen tahtotila on saavutettu. Lopuksi tiivistettiin työpajatyöskentelyn antia ja kiteytettiin muutama kärki-hankeaihiio. Multian on oltava aktiivinen metsätalouteen ja bioenergiaan liittyvissä mahdollisuuksissa. Äänekosken biotuotetehdas tuo mukanaan merkittäviä aluevaikutuksia, jotka on syytä nopeasti selvittää. Myös Keurusselän seudun matkai-lun kehittämiseen on syytä panostaa ja suunnitella vesurihankkeita (Vesuri-ryhmä ry on Keski-Suomen Leader-ryhmä).

Työpajan anti kiteytyi ajatukseen Multia elää metsästä. Multia elää metsästä -hanke voisi olla laajempi kehittämishankekokonaisuus, jonka alle mahtuu sekä metsätalou-den että metsään liittyvän matkailun kehittäminen. Nämä nivoutuvat tulevaisuudessa niin kiinteästi toisiinsa, että olisi hyvä kuljettaa kehittämistoimenpiteitäkin rinnak-kain. Kasvava metsätalous vaatii merkittäviä panostuksia luonnonsuojeluun, vesistö-jen suojeluun ja kulttuuriympäristön suojeluun. Metsä- ja luontoelämykset syntyvät puhtaudesta, hiljaisuudesta ja turvallisuudesta - niitä ei voi tuoda Kauko-Idästä. Ne voi kokea autenttisessa ympäristössä esimerkiksi Multian lukuisilla erämaassa sijaitsevilla retkeilyreiteillä.

Eeva Aarrevaara

Lähtökohtia maaseututaajamien tulevaisuuden tarkastelulle

Suomessa oli vuonna 2015 enää 317 kuntaa, mikä tarkoittaa 285 kunnan vähentymistä vuodesta 1966 lukien. Kuntamäärällä mitattuna suurimmat monikuntaliitokset ovat olleet Salon kymmenen kunnan, Kouvolan kuuden kunnan ja Hämeenlinnan kuuden kunnan liitokset. (Suomen Kuntaliitto, 2015). Kuntarakennemuutosten voidaan odottaa jatkuvan edelleen samansuuntaisesti.

Työ- ja elinkeinoministeriön maaseutukatsauksessa (2014) todetaan, että harvaan asutulla maaseudulla haasteena on väestön väheneminen ja toisaalta väestön muuttaminen pieniin maaseututaajamiin, joissa tulisi turvata laadukas rakennettu ympäristö sekä ylläpitää infrastruktuuria ja tukea paikallista elinvoimaisuutta. Näiden pienten keskusten palvelu- ja työpaikkarakenne vaikuttaa myös keskeisesti ympäröivän maaseutualueen elinoloihin. (Ponnikas ym. 2011, 15-16; Ponnikas ym. 2014, 19-20.) Asutuksen muutosta on seurattu Suomessa eri tutkimushankkeiden avulla viimeisten vuosikymmenien aikana. Esimerkiksi ALLI-kartasto (2013) osoittaa eri karttapareilla, että asutus on vuosien 1980 ja 2010 välillä yhä enemmän keskittynyt suurten kaupunkikeskusten alueelle ja niitä ympäröivälle maaseudulle. Toisaalta myös kaupunkien sisällä sekä kaupunki- ja maaseutualueiden välillä on tapahtunut kasvusta johtuvaa yhdyskuntarakenteen hajautumista, mikä on kestävän yhdyskuntarakenteen kannalta haitallinen ilmiö. Maaseutualueilla väestön väheneminen on ollut voimakkainta harvaan asutulla maaseudulla sekä ydinmaaseudulla, kun taas maaseututaajamissa väestö ei ole merkittävästi vähentynyt. (Ponnikas ym. 2014, 21.) Tilastokeskus on ennusteessaan vuodelle 2040 arvioinut, että aiemman maaseutuluokituksen kolmijakoa soveltaen väestö vähenee harvaan asutulla maaseudulla lähes 17 % vuoteen 2011 verrattuna. Ydinmaaseudulla väestömäärän arvioidaan pysyvän samana, kun taas kaupunkien läheisen maaseudun väestö kasvaa lähes 20 % ja itse kaupunkialueet kasvavat noin 15 %. (Ponnikas ym. 2014, 24.)

Väestöllinen huoltosuhde eli työikäisten 15-64 -vuotiaiden suhde alle 14-vuotiaiden ja yli 65-vuotiaiden määrään oli vuonna 2011 koko maan keskiarvona 0,53. Korkein keskiarvo oli maaseutualueiden kolmijaon mukaan harvaan asutulla maaseudulla eli 0,66. Tilastokeskuksen ennusteen mukaan koko maan keskiarvo olisi vuonna 2040 jo 0,71. Voimakkain nousu tapahtuisi edelleen harvaan asutulla maaseudulla, jossa keskiarvo olisi peräti 1,1 kyseisenä vuonna. Ikääntyminen ja palvelujen saatavuus tulevat olemaan erityisen haastavia tekijöitä harvaan asutulla maaseudulla. (Ponnikas ym. 2014, 26-29.)

Maaseutupoliittisessa kokonaisuohjelmassa kuten Maaseutukatsauksessakin viitataan uudempaan maaseutualueiden paikkatietopohjaiseen luokitukseen, joka on laadittu 2013 (SYKE/YTR) ja jossa maa on jaettu seitsemään eri aluetyyppiin: sisempi kaupunkialue, ulompi kaupunkialue, kaupugin kehysalue (alue, jolle kaupungin vaikutus ja rakennuspaine ulottuu), maaseudun paikalliskeskus, kaupungin läheinen maaseutu, ydinmaaseutu sekä harvaan asuttu maaseutu. Maaseudun aluetyypit muodostavat 95 % Suomen pinta-alasta ja niillä asuu 31 % väestöstä (2012). Maaseudun paikalliskeskuksia on luokiteltu 41 ja ne muodostuvat kaupunkikeskusten ulkopuolella oman alueensa ympäröiminä sijaitsevista keskuksista. Paikalliskeskuksissa asui vuonna 2012 6 % väestöstä. Huomionarvoista on, että näiden ulkopuolelle jää merkittävä määrä pienempiä maaseututaajamia, jotka siis kuuluvat tässä luokituksessa osaksi erilaisia maaseutualuetyyppejä. Kaupunkien läheinen maaseutu käsittää erityyppistä maaseutualuetta, jolle on tunnusomaista sijoittuminen lähelle kaupunkikeskuksia. Näitä alueita oli vuonna 2012 lähes 11 % Suomen pinta-alasta ja niillä asui 7 % väestöstä. Ydinmaaseutu on puolestaan vahvaa alkutuotannon aluetta tai tiheästi asuttua

maaseutualuetta, joka pääasiallisesti sijoittuu Etelä- ja Länsi-Suomeen. Tälle vyöhykkeelle sijoittuu runsaasti pienempiä maaseututaajamia. Ydinmaaseutuun kuuluu lähes 16 % maan pinta-alasta ja siellä asui vuonna 2012 12 % väestöstä. Kaikista maaseutualuetyypeistä ydinmaaseutu muodostaa lähes 40 %. Harvaan asuttu maaseutuvyöhyke sijoittuu pääasiallisesti Itä- ja Pohjois-Suomeen. Sille on tyypillistä harva asutus ja yksipuolinen elinkeinorakenne sekä myös laajat asumattomat alueet. Vyöhykkeelle sijoittuu lomailuun ja matkailuun liittyvää toimintaa, joka hyödyntää suuria luonnonalueita. Aluetyyppi muodostaa lähes 70 % koko Suomen pinta-alasta, mutta siellä asui vuonna 2012 vain 6 % väestöstä. (Maaseutupoliittinen kokonaisohjelma 2014, 15-18.)

Haasteita tulevaisuuden muutoksille

Maaseutupoliittisessa ohjelmassa kuvataan keskeiseksi periaatteeksi paikkaperustainen kehittäminen ja politiikka. Sillä ymmärretään maaseutualueiden ja taajamien omista lähtökohdista nousevia toimenpiteitä. Vastakohtana voidaan määritellä tasapäinen kehittäminen, joka toimii joillakin alueilla ja toisilla taas ei. Toimitatapaan liittyy yrittäjämäinen toiminta ja aktiivinen eri alueiden vuorovaikutuksen etsiminen, niin eri maaseutualueiden kuin kaupungin ja maaseudun välilläkin sekä erilaisten uusien toimijoiden tunnistamisen. Piintyneen maaseutu-kaupunki –kahtiajaon ylittäminen on tarpeen tulevaisuuden toiminnassa. Alueiden välinen toiminta sisältää myös kansainvälisen yhteistyön luonteissa paikoissa. (Maaseutupoliittinen kokonaisohjelma 2014, 12-13.)

Paikallisten voimavarojen hyödyntämistä edistävät monin tavoin kehittyneet tietoliikenneyhteydet, jotka mahdollistavat työnteon ja etätöiden maaseudulla sekä edistävät yritystoimintaa, joka sijoittuu taajamarakenteen ulkopuolelle.

Yhdyskuntarakenteen eheyttäminen on tavoite, joka on korostunut keskusteluissa ilmastonmuutokseen sopeutumiseen ja hillintään liittyen. Yhdyskuntasuunnittelussa ihanteena ovat taajamat, joiden rakenne on tiivis ja joissa on toimiva joukkoliikenne. Uuden rakentamisen tulisi täydentää olemassa olevaa yhdyskuntarakennetta ja tukea olemassa olevia palveluja. Tätä tavoitetta joudutaan tulkitsemaan eri tavoilla maaseutuasumisen yhteydessä. Erityisen kriittisesti suhtaudutaan haja-asutusalueella asumiseen ja sen kehittämiseen. (mts., 19.)

Tulevaisuuden skenaarioita voivat siis olla monien maaseututaajamien kohdalla varautuminen taantuvaan kehitykseen ja väestön ikääntymiseen. Tyypillisiä ilmiöitä taajamakuvassa ovat tyhjenevät liikehuoneistot, julkisen käytön vähentyminen kiinteistöissä ja sen myötä tyhjiin jäävät rakennukset sekä vanhenevaan rakennuskantaan liittyvät haasteet. Ennen 1960-lukua rakennetut rakennukset edustavat rakennuskannassa yleensä vähemmistöä ja varsinaiset haasteet muodostuvatkin 1960-luvun jälkeen rakennetuista rakennuksista, joiden määrä on suurempi ja joiden energiatalouden parantaminen muodostaa merkittäviä kustannuksia. Palvelujen keskittäminen suurempiin taajamiin voi jättää pienemmissä taajamissa tyhjiksi erilaisia kiinteistöjä, kuten kouluja ja muita julkisen sektorin rakennuksia sekä teollisuusratkaisuja. Voidaanko näille löytää uusia innovatiivisia käyttötapoja, joiden myötä rakennuksia ylläpidettäisiin ja voitaisiin käyttää mielekkäällä tavalla. Taajamakuvan kannalta tyhjiin jäävät ja autioituivat rakennukset ovat mitä masentavin ilmiö rakennetussa ympäristössä.

Maaseutuväestön keskeinen haaste on suomalaista keskiarvoa suurempi ikääntyneiden osuus. Tulevaisuudessa myös työperäinen maahanmuutto voi olla yleisempää maaseutualueille kuin nyt, ja se nähdään mahdollisuutena vahvistaa maaseudun vähenevää väestöpohjaa. Esimerkiksi Ruotsissa ilmiö on jo nyt arkipäivää. Joillakin paikkakunnilla esimerkiksi länsirannikolla on toteutunut työperäistä maahanmuuttoa merkittävästi. (mts., 19-20.)

Heinonen kuvaa alueiden toimintaympäristön muutoksiin vaikuttavia megatrendejä ns. PESTEC-jaottelun avulla: Poliitikassa vaikuttaa EU:n laajeneminen ja sen lähialueilla vallitseva kehityskulun epävarmuus (P), taloudessa puolestaan globalisoitumi-

nen ja digitalisoituminen ovat keskeisiä ilmiöitä (E). Yhteiskunnallisesti merkittäviä seikkoja ovat väestön ikääntyminen, aluekehityksen polarisoituminen kasvaviin kaupunkiseutuihin ja toisaalta muuttotappioalueisiin, väestön taloudellinen ja sosiaalinen eriarvoistuminen, median kasvava läsnäolo elämän eri alueilla, kompleksisuuden lisääntyminen, siirtyminen tietoyhteiskuntaa seuraaviin kehitysvaiheisiin sekä turvallisuus- ja terveellisyshakuisuuden lisääntyminen (S). Teknologian muutostrendejä edustavat kiihtyvät muutokset teknologiassa, tieto- ja viestintätekniikan yhdentyminen ja inhimillistyminen sekä bio- ja nanoteknologian kasvu (T). Ympäristön kannalta merkittäviä ilmiöitä ovat ilmastomuutos ja erilaisten ympäristöongelmien kärjistyminen sekä vahvojen ekologisten ja energiatehokkaiden ratkaisumallien määrittely ja toisaalta eettisen ja ekologisen vastuunkannon lisääntyminen (E). Asukkaan näkökulmasta keskeisiä ilmiöitä ovat liikkumisen ja vuorovaikutuksen lisääntyminen, elämän- ja toimintatapojen yksilöllistyminen, verkottuminen ja toimintojen eriaikaistuminen sekä 24/7 –yhteiskunta (C). (Heinonen 2010, 17.)

Kuntarakenne on kokemassa edelleen muutoksia. Vuoteen 2017 mennessä eri kuntaryhmät tekevät selvityksiä mahdollisista kuntaliitoksista. Jo muodostuneissa kaupungin ja sitä ympäröivien maaseutumaisten kuntien liitoksissa on kohdattu tilanne, jossa väistämättä entisten maaseutukuntien taajamien ja kylien asukkaat kokevat olevansa etäämpänä keskitetyistä palveluista ja alueesta vastaavista virkamiehistä suunnittelijoista puhumattakaan. Haasteita muodostaa, miten tällaisessa tilanteessa paikallinen osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuus säilyy ja kehittyy. Toisaalta kuntaliitos voi myös vastavaikutuksena vahvistaa entisen kunnan paikallisentiteettiä ja vapaaehtoistoimintaa kehittämistyössä. (vrt. Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma 2014, 21.)

Maaseutupoliittisen kokonaisuohjelman tavoitteet vuodelle 2020

Ohjelmassa (mts., 25) on määritetty viisi eri tavoitetta, joiden toivottua tilannetta on kuvattu vuonna 2020. Tavoitteet ovat

- osallisuus ja lähidemokratia
- asuminen ja palvelut
- infrastruktuuri ja maankäyttö
- elinkeinot ja osaaminen sekä
- ekosysteemipalvelut

Osallistuminen kehittämiseen ja päätöksentekoon

Osallisuuden ja lähidemokratian näkökulmista nähdään keskeisenä, että kuntarakenteiden muuttuessa turvataan asukkailla mahdollisuus osallistua oman alueensa kehittämiseen kunnallishallinnon mukaisissa toimenpiteissä. Lisäksi odotetaan, että kansalaisyhteiskunta kehittää toimintaansa ja aktivoituu esimerkiksi palveluiden tuottamisessa ja vapaaehtoistyössä erityisesti paikallisen hyvinvoinnin ja kehittämisen hyväksi. Ohjelmassa nähdään, että tällä sektorilla on Suomessa paljon käyttämättömiä resursseja. Voi myös arvioida, että tiukentuvat tilanteet luovat käytännön pakosta syntyvää yhteistoimintaa asukkaiden kesken. (mts., 25.) Lähitulevaisuudessa tapahtuvat rakennemuutokset muuttavat maaseudun toimintamalleja ja valtiolta ja kunnilta odotetaankin, että ne tukevat vapaaehtoistoimintaa ja kolmannen sektorin palveluntuottamismalleja. Ohjelmassa todetaan, että useissa Euroopan maissa on laadittu ns. kansalaisyhteiskuntasitoumus, jolla vahvistetaan julkisen vallan ja kansalaisyhteiskunnan suhteita. Sitoumuksessa tunnustetaan kansalaisyhteiskunnan merkitys paikalliselle hyvinvoinnille ja kehittämiselle sekä sitoudutaan mm. turvaamaan kansalaisjärjestöjen rahoitusta ja kirjataan pelisääntöjä lähidemokratiasta. (mts., 26.)

Kylät – ja myös maaseututaajamat - nähdään keskeisinä toimintayksikköinä maaseudulla jatkossakin. Ohjelmassa perätään myös ns. maaseutuvaikutusten arviointeja kunnan ja valtion päätöksille, suunnitelmille ja ohjelmille. Maaseutuvaikutusten arvioinnilla kyettäisiin tunnistamaan erilaisten päätösten merkittävät vaikutukset maaseutualueille esimerkiksi suuremmissa kuntayksiköissä. Vaikutuksia arvioimalla voidaan toteuttaa ns. proaktiivista toimintaa, kun kylien toiminta usein on käy-

tännössä muodostunut reaktiivisesta toiminnasta jonkin muutoksen, kuten uuden tielinjauksen tai laajavaikutteisen rakennushankkeen uhatessa. Mitä rajatummalla paikallisella alueella vaikutuksia arvioidaan, sen tarkemmin niitä voitaneen ennakoida. Esimerkiksi kuntarakenteen uudistuksissa on tärkeää arvioida, miten ne vaikuttavat paikallisyhteisöihin. (mts., 26-28.)

Lähidemokratian toteuttaminen muodostaa keskeisen haasteen laajemmissa kuntayksiköissä. Maaseudun asukkaiden tulisi voida ottaa osaa omaa elinympäristöään koskevaan kehittämiseen ja suunnitteluun. Tähän tarvitaan toimintakulttuuria, jossa asukkaille annetaan todellinen mahdollisuus vaikuttaa ja keinoja siihen. Myös sähköisten vaikuttamismahdollisuuksien toimivuutta ja helppokäyttöisyyttä olisi tarpeen kehittää. Toisaalta yhteisöllistä osallistumista ei voida kokonaan korvata sähköisillä menetelmillä. Erilaiset järjestöt, kylä- ja asukasyhdistykset sekä Leader-toiminta ovat aktivoineet tähänkin mennessä merkittävästi maaseudun asukkaita ja voivat toimia näin jatkossakin. Yhdistykset ovat jo ulottaneet toimintaansa paikallisten palvelujen tuottamiseen ja sitä kautta työllistämiseen. Tämänäyttypiselle toiminnalle arvioidaan olevan tulevaisuudessa entistä enemmän tilausta. (mts., 29-30.) Paula Mäki (2015) kuvaa kirjoituksessaan ”Keskinäisriippuvuus lisääntyy” järjestöjen roolia ja muutossuuntaa seuraavasti: ”Keskinäisriippuvaisessa maailmassa järjestöt voivat löytää uusia vaikutusmahdollisuuksia tiiviimmällä yhteistyöllä muiden järjestöjen kanssa, jolloin järjestöjen yhteispanostuksella voidaan ratkaista yhteiskunnallisia haasteita yhä tehokkaammin ja kokonaisvaltaisemmin.”

Asuminen ja palvelut maaseututaajamissa

Asuminen maaseudulla tarjoaa kaupunkialueista poikkeavia toteutustapoja, jotka sopivat väljempää rakentamista ja luonnonläheisyyttä arvostaville asukkaille. Toimivan yhdyskuntarakenteen ja palvelujen säilymisen kannalta on kuitenkin kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että rakentamista ohjataan ja pyritään keskittämään sitä olemassa olevien taajamien tai kyläkeskusten tuntumaan. Maaseudulla näkyvä ilmiö on myös monipaikka-asuminen, jonka edellytyksenä ovat usein toimivat tietoliikenneyhteydet, joiden avulla osa-aikainen työskentely maaseudulla on mahdollista. Monille maaseutualueille sekä monipaikka-asuminen että loma-asuminen ovat merkittäviä tekijöitä palvelujen kannattavuuden ja säilymisen näkökulmista. Lisäksi nämä asukasryhmät ovat maaseutualueille voimavara, joka olisi hyödyllistä kytkeä alueiden kehittämiseen mukaan. (vrt. Maaseutupoliittinen kokonaisohjelma 2014, 31-32.)

Palveluiden saatavuus ja saavutettavuus tulevat olemaan kriittisiä tekijöitä maaseututaajamien ja -alueiden tulevaisuudessa. Julkiset hyvinvointiin ja koulutukseen liittyvät palvelut sekä kaupalliset palvelut ovat jo verkoltaan harventuneet ja tulevat edelleen muuntumaan. Maaseutualueilla tarvitaan uudentyyppisiä palvelukonsepteja, palvelujen uudenlaista yhdistämistä kuten monipalvelupisteitä, liikkuvia palveluita ja sähköisiä helppokäyttöisiä palveluita, jotka mahdollistaisivat asumisen muuttuvassa palvelurakenteessa eläville. On havahduttu huomaamaan, että esimerkiksi kirjastojen yhteydessä voidaan tarjota ennakoluulottomasti uudenlaisia palveluita perinteisen toiminnan ohella. Kansalaisopistojen toimintaa voidaan myös kehittää erilaista kysyntää vastaavaksi. (vrt. mts., 33-34.)

Turvallisuuteen liittyvien palveluiden takaaminen tuottaa suuria haasteita tulevaisuudessa harvemmin asutuilla alueilla. Palvelupisteiden verkosto on harventunut jo viime vuosina merkittävästi, vaikka edelleen tulisi voida turvata poliisin, ensihoidon, pelastustoimen ja sairaankuljetuksen palvelut myös maaseudulla. Yhteisöjen ja kansalaisten oma vastuu turvallisuudesta tulee edelleen kasvamaan ja asettaa uusia haasteita käytännössä. Turvallisuuteen liittyvien palvelujen ja myös lähikoulupalvelujen tuottamisen yhteydessä törmätään perinteiseen toimintasektoriajatteluun, joka tulisi pystyä ylittämään tulevaisuudessa ja tarkastelemaan eri palvelujen tuottamista yhteisesti tai saman palvelupisteen käyttöä eri tarkoituksiin samanaikaisesti. Lähikoulut ovat toimineet maaseutualueilla perinteisesti eri funktioita palvelevina toimitiloina, joilla on keskeinen merkitys alueensa yhteisöllisen toiminnan ytimenä. Koulujen lakkauttamista pitäisikin arvioida laajemmin eikä vain osana kunnan kouluverkkoselvitystä (vrt. mts., 34-35.)

Liikenneverkkojen ja maankäytön toimivuus

Infrastruktuuri ja maankäyttö muodostavat maaseututaajamien kannalta keskeiset yhdyskunnan toimivuuteen liittyvät tekijät. Maaseutupoliittisessa kokonaisuohjelmassa todetaan, että maaseutukeskusten ja ylemmän tason keskusten välisen tieverkon kunnossa pitäminen on ensiarvoisen tärkeää. Liikenneverkko palvelee henkilökuljetusten lisäksi myös maa- ja metsätaloutta sekä matkailua. Yhtenä esimerkkinä on mainittu kasvavan biotalouden tuotannon tarpeet, esimerkiksi uusiutuvan energian tuotantoon liittyen. Raideliikenteellä ja lentoliikenteellä on suuri merkitys erityisesti pidempien etäisyyksien päässä oleville keskuksille. (mts., 37.) Kaikkien maaseutualueiden tieverkon kunnossapito ja kunnostaminen on laaja tehtävä, johon voi vaikuttaa edistävasti esimerkiksi yksittäisten suurien teollisuus- tai kaivoshankkeiden aloittaminen.

Joukkoliikenteen palvelut ovat heikentyneet maaseutualueille kautta linjan. Yksityisautoilu muodostaa merkittävän osan maaseututaajamien ja maaseutualueiden kulkumuodoista. Toisaalta olisi tarpeen tarkastella maaseututaajamien sisäistä liikennettä erityisesti kevyen liikenteen sujuvan verkoston näkökulmasta ja kehittää enemmän mahdollisuuksia liikkua taajama-alueella ilman autoa. Esteettömyys on tärkeä osa maaseututaajamien keskeisten alueiden suunnittelua. Vaikka tietoliikenneyhteydet ovat tähän saakka olleet heikompia maaseutualueilla verrattuna kaupunkiseutuihin, on niiden välityskyky paranemassa ja voi edistää siten myös etätyöskentelyä maaseutualueilla yleisesti (vrt. mts., 39-40). Erilaisten palvelujen digitalisaatio on keskeinen kehitystrendi ja sitä edistää toimiva tietoliikenneverkko.

Toimiva taajaman infrastruktuuri edellyttää, että vesi- ja jätevesiverkosto ovat toimivia ja jätevesien käsittely asianmukaista. Maaseututaajamissakin haasteena tulee olemaan sadevesistä muodostuvien hulevesien käsittely. Hulevesien johtaminen viemäriverkostoon kuormittaa järjestelmää ja jätevedenpuhdistuslaitoksia turhaan. Hulevesiä voidaan koota ja viivyttää asuinalueiden lähiympäristössä ja viheralueilla sekä imeyttää osittain maaperään. Lainsäädäntöön on päivitetty vuonna 2014 hulevesiä koskevia määräyksiä, jotka tulee ottaa maankäytön suunnittelussa huomioon. Hulevesien uudet käsittelymenetelmät liittyvät ilmastomuutokseen sopeutumiseen ja ekosysteemipalvelujen hyödyntämiseen taajamissa. (vrt. Hulevesiopus 2012).

Maaseututaajamien maankäyttöä voi tarkastella eritasoisten kaavojen ajantasaisuuden ja ohjausvaikutusten näkökulmista. Maakuntakaava säätelee ja ohjaa valtakunnallisesti ja seudullisesti merkittävien maankäyttötarpeiden ja yhteyksien suunnittelua alemman tasoisissa kaavoissa. Yleiskaavoitus on kuntien tehtävä. Mikäli kaavoituksen resurssit eivät riitä, ei ajantasaisia yleiskaavoja välttämättä laadita maaseututaajamiin, vaan rakentaminen perustuu asemakaavoihin ja niiden muutoksiin. Kaikkia vanhentuneita kaavoja on tarpeen tarkastella ja uudistaa lainsäädännön, maankäyttötarpeiden ja rakennetun ympäristön tilan mukaisiksi.

Maaseututaajamien kulttuurihistoriallisesti merkittävä rakennettu ympäristö on haaste kaavoitukselle. Omaleimainen kulttuuriympäristö on keskeinen maaseututaajaman identiteetin muodostaja ja sen säilyttäminen on tärkeää, vaikka se usein aiheuttaa mielipide-eroja paikallisessa keskustelussa. Mikäli sopivaa käyttöä ei löydy vanhalle rakennukselle, se usein jätetään rappeutumaan. Laajemmin tarkasteltuna useiden taajamien haasteena ovat tyhjilleen jäävät julkiset ja yksityiset suuret rakennukset: löydetäänkö niille sopivia käyttötapoja ja uutta omistuspohjaa. Keskeinen kysymys on, miten maankäyttöä suunnitellaan maaseututaajamassa huomioiden vähenevä ja ikääntyvä väestö sekä vähenevät palvelut.

Millä resursseilla suunnitellaan

Kuntaliiton laatimassa kaavoituksen resursseja käsitelleessä kyselyssä todettiin mm., että pienet kunnat käyttävät paljon kaavakonsultteja eikä kunnissa ole omia kaavoitusresursseja. Myös kaavojen sisällössä on paljon huomautettavaa ELY-keskusten edustajien mielestä. Suuremmissa kunnissa asiantuntemusta on puolestaan enemmän eikä vastaavia ongelmia esiinny. (Puustinen, Hirvonen, Niemi, & Mäntysalo

2013, 14.) Alle 6 000 asukkaan kunnissa käytettiin väkilukuun suhteutettuna selvästi vähemmän henkilötöyvuosia (1,4 htv 10 000 asukasta kohti) kuin muissa suuremmissa kunnissa (mts., 26). Kunnissa toimivien kaavoittajien osaamista ja kokemusta pidettiin enimmiltä osin kaavatehtäviä vastaavana, mutta konsulttien osaaminen jakoi mielipiteitä. Noin puolet vastaajista näki konsulteilla olevan riittävästi ammatitaitoa ja toinen puoli taas ei. Kaavoituksen resursseista nähtiin yleisesti, että ne riittävät juuri ja juuri tai ovat liian vähäiset. Vastauksissa todettiin mm. kuntaliitosten vaikutus asiantuntijuuden niukkenemiseen, kun kaikilla liitoskunnilla ei ollut kaavoittajaa. (mts., 28, 36.)

Julkaisussa Näkökulmia maaseututaajamien suunnitteluun nostettiin esiin kysymys, miten maaseututaajamia pitäisi suunnitella ja ovatko vakiintuneet kaavamuodot sopivia suunnitteluvälineitä (Kukkonen, Lievonen & Rautamäki, 1982). Ympäristöministeriön kyläkaavoitusta käsitelleessä raportissa samaa aihetta pohdittiin, mutta ei kuitenkaan päädytty kovin poikkeaviin tulkintoihin maaseutualueiden kaavoituksessa (Kyläyleiskaavoitus, 2012). Julkisen sektorin resurssien vähentyessä kaikilla tasoilla olisi edelleen syytä jatkaa tätä keskustelua: miten maaseututaajamien ja -alueiden kaavoitusta voitaisiin keventää ja järkipäistä vaarantamatta kuitenkaan kaavoituksen keskeisiä kriteerejä.

Ekosysteemipalvelut ja biotalous vahvuutena

Maaseudun ekosysteemipalvelut on luokiteltu tuotanto-, ylläpito-, sääätely- ja kulttuuripalveluihin. Ravinto, puhdas juomavesi, hengitysilma, puu raaka-aineena, polttoaineet, rakennusmateriaalit ja lääkeaineet kuuluvat tuotantopalveluihin. Luonnossa tapahtuva yhteyttäminen ja ravinteiden kierto ovat puolestaan ylläpitopalveluja. Ekosysteemi säätelee mm. ilmahan ja vesistöjen koostumusta ja ehkäisee eroosiota. Luonto nähdään myös esteettisenä kokemus- ja virkistysympäristönä sekä luovuuden lähteenä, mitkä kaikki edustavat kulttuurisia palveluita. Maaseutualueilla on hyvät mahdollisuudet vaikuttaa ilmastonmuutosta ehkäisevästi ja sopeuttavasti hyödyntämällä erityyppisiä ekosysteemipalveluja, kuten uusiutuvan energian tuotantoa sekä lähiruuan käyttöä. (Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma 2014, 51.)

Maaseutualueilla on tiedostettu luontoympäristöön liittyvien palvelujen kehittämismahdollisuudet, mutta käyttämätöntä potentiaalia on edelleen runsaasti. Ekosysteemipalvelujen tuotteistaminen on uudenlaista liiketoimintaa, joka tarjoaa elinkeinomahdollisuuksia tulevaisuudessa kuitenkin vaarantamatta luonnon monimuotoisuutta. (mts., 52-53.) Yhtenä konkreettisena esimerkkinä voi mainita ns. green care-palvelujen lisääntymisen maaseutualueilla.

Biotaloutta kuvataan toimintana, jossa käytetään luonnonvaroja ravinnon, tuotteiden, energian ja palveluiden tuotantoon. Tavoitteena on myös vähentää mm. fossiilisen energian käyttöä sekä suojella ekosysteemien monipuolisuutta. Maaseutupoliittisessa kokonaisuohjelmassa todetaan myös, että energiatuotannon hajauttaminen turvaa paremmin energiahuollon varmuutta kuin keskittäminen suuriin yksiköihin. Maaseututaajamissa ja -alueilla pystytään tuottamaan esimerkiksi bio-, tuuli-, aurinko- ja geotermiaa. (mts., 54.)

Maan viljely ja asutus ovat muodostaneet kulttuurimaisemia, jotka ovat leimallisia eri paikkakunnille ja muodostavat paikan identiteettiä. Maisemat ovat usein säilyttäneet ominaispiirteitään paremmin kuin rakennettu ympäristö, jolle eri-ikäinen rakennuskanta on tyypillistä maaseututaajamissa. Rakennettujen alueiden ja maiseman kulttuuriympäristöt on inventoitu valtakunnallisella, maakunnallisella ja usein myös paikallisella tasolla. Nämä alueet tarjoavat kehittämismahdollisuuksia uusille ekosysteemipalveluihin perustuville elinkeinoille ja matkailulle. (vrt. mts., 55-56.)

Yhteenvedtoa

Edellä olen tarkastellut maaseututaajamien tulevaisuuden näkymiä erityisesti Maaseutupoliittisen kokonaisuohjelman näkökulmista. Ohjelma painottuu enemmän puhtaasti maaseutualueisiin, mutta sen teemat sopivat hyvin myös maaseututaajamien tarkasteluun. Taajamat ovat edelleen kiinteässä yhteydessä ympäröivään maaseutuun ja muodostavat yhdessä joko itsenäisiä kuntia tai tulevaisuudessa entistä enemmän osia laajemmista kuntaryhmistä. Maaseututaajaman asema osana lähikeskusten verkkoa ja sijainti erityyppisillä maaseutuvyöhykkeillä on myös ratkaiseva sen tulevaisuuden kehitystrendien kannalta. Maaseututaajamien tulevaisuus näyttää rakentuvan yhä enemmän paikalliseen aktiivisuuteen ja proaktiivisiin toimintaan. Lähidemokratia ja mahdollisuus osallistua elinympäristön kehittämiseen ovat keskeisiä taajamien paikallishengen säilyttämisen kannalta. Uutta yritystoimintaa ja työllistymistä on jatkossa etsittävä uudenalaisilta sektoreilta, kuten ekosysteemipalveluista ja niiden tuotteistamisesta. Resurssiviisailla toimintatavoilla voidaan edistää maaseututaajamien kestävää kehitystä.

Maaseututaajamat ja niiden muutokset muodostavat tutkimusaiheen, jota tässä raportissa on käsitelty eri näkökulmista sekä seitsemän erilaisen taajaman kuvauksen valossa. Työryhmä näkee tarpeellisenä aihepiiriin liittyvän tutkimuksen jatkamisen ja laajentamisen esimerkiksi taajamien resurssitehokkuuden tarkempaan kuvaamiseen ja vertailuun.

Lähteet

Heinonen, S. Yhdyskuntien kestävä tulevaisuus. Teoksessa ”Trendejä ja visioita 2010-luvun aluekehityksessä”. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Alueiden kehittäminen 2010/18.

Hulevesiopas. 2012. Kuntaliitto. Helsinki.

Kukkonen, H., Lievonon, M. & Rautamäki, M.1982. Näkökulmia maaseututaajamien suunnitteluun. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtiosasto, Yhdyskuntasuunnittelun laitos, julkaisuja B 47. Espoo.

Kyläyleiskaavoitus. Opas kaavoittajille, kunnille ja kylille. 2012. Suomen ympäristö 3/2012. Ympäristöministeriö. Helsinki.

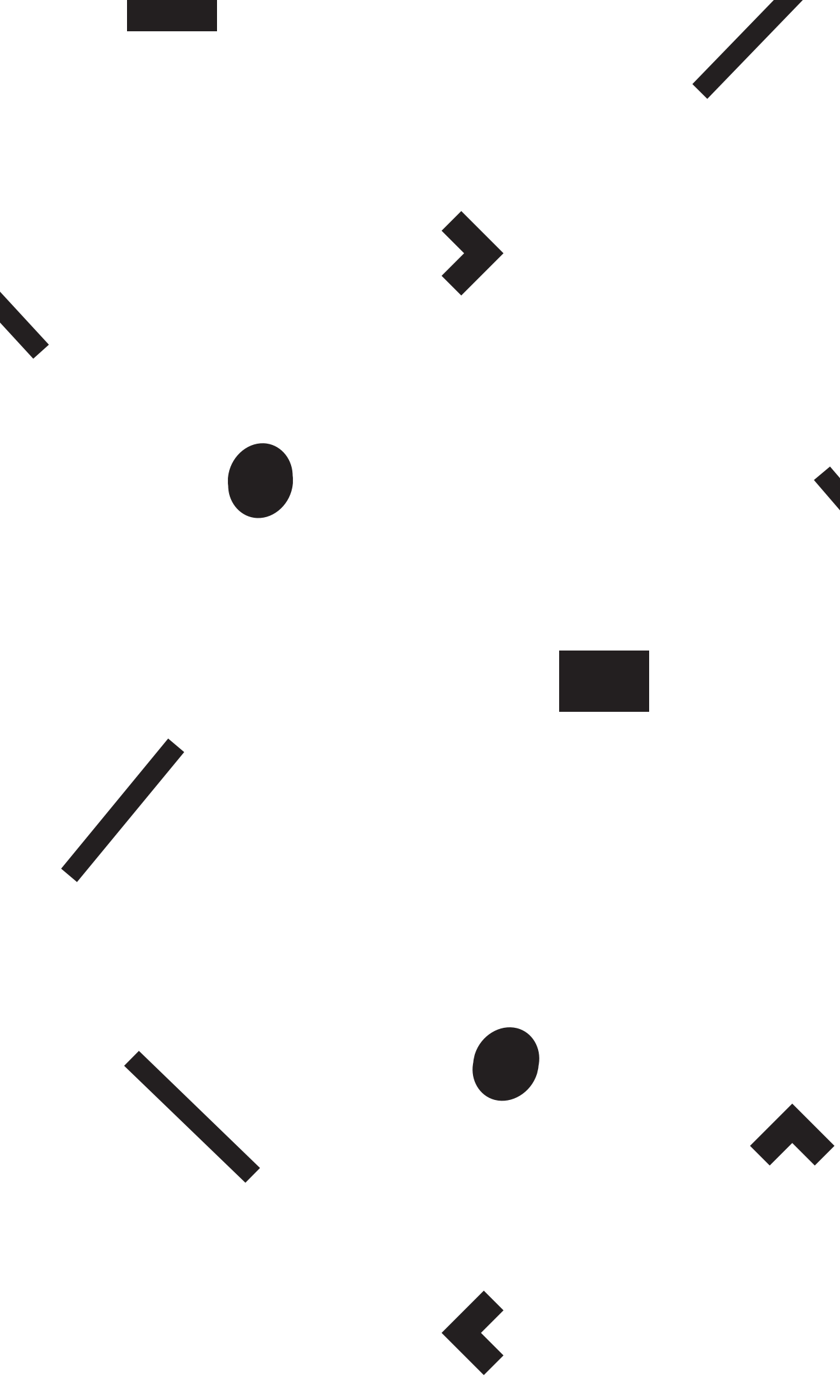
Mahdollisuuksien maaseutu – maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma 2014-2020. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Alueiden kehittäminen 2014/9.

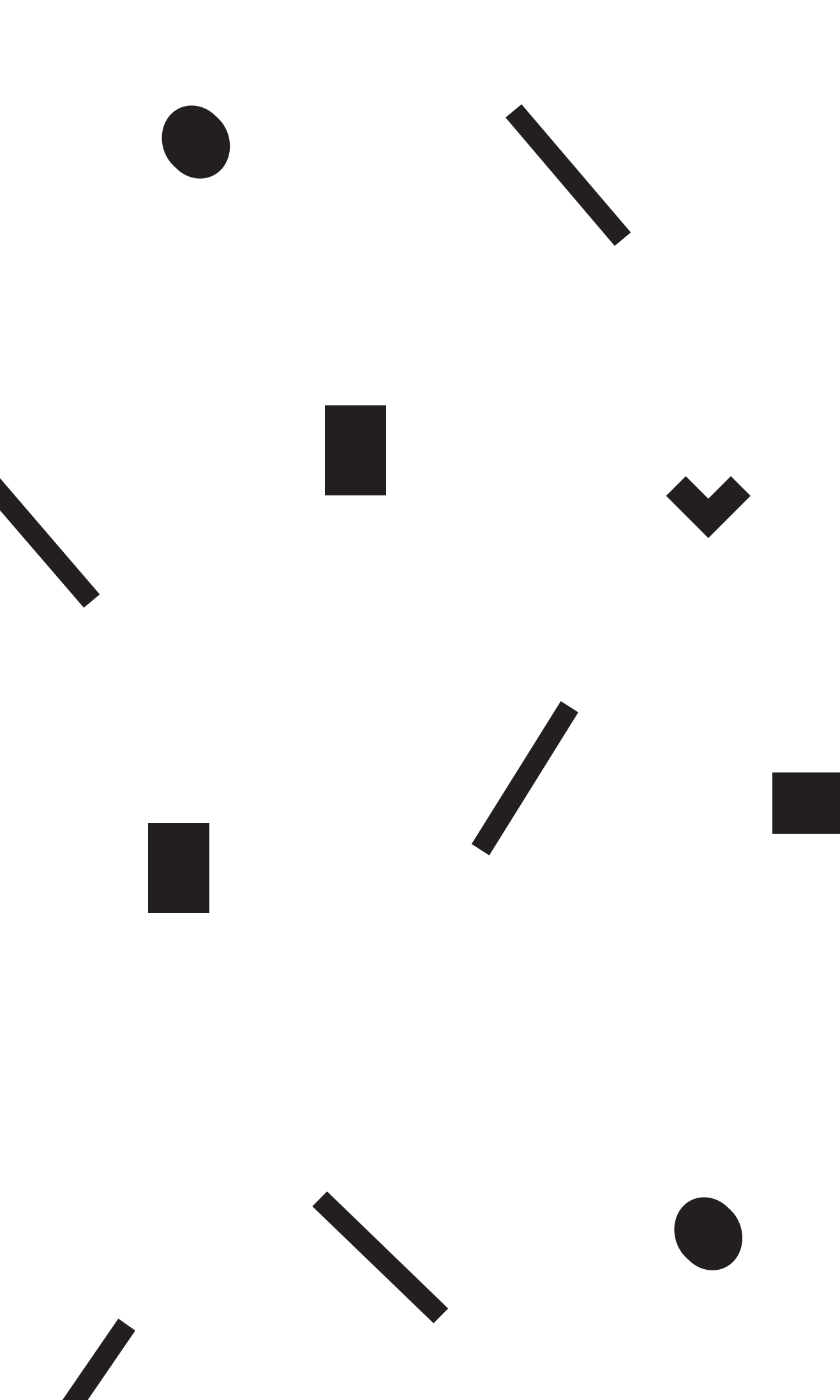
Ponnikas, J., Voutilainen, O., Korhonen, S. & Kuhmonen, H-M. Maaseutukatsaus 2014. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. 2014/2.

Suomen kuntaliitto. 2015. Saatavissa: <http://www.kunnat.net/fi/palvelualueet/kuntaliitokset/aiemmatkuntaliitokset/Sivut/default.aspx>

Mäki, P. Keskinäisriippuvuus lisääntyy. 2015. Saatavissa: <http://www.sitra.fi/artikkelit/sitran-trendit-keskinaisriippuvuus-lisaantyy>

Puustinen, S. , Hirvonen, J. Niemi, P. & Mäntysalo, R. 2013. Selvitys alueidenkäytön suunnittelun ja ohjauksen voimavaroista. Ympäristöministeriön raportteja 22. Helsinki. Saatavissa: <http://www.ym.fi/download/noname/%7BE4D96E7B-C7C9-4562-9000-31BFE747B80F%7D/75831>

Miten suomalainen maaseututaajama on muuttunut viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana?

Tutustu muutoksiin seitsemän eri kohdepaikkakunnan valossa. Suomalainen maaseututaajama 2010-luvulla –tutkimushankkeen loppuraportti esittelee Perniön, Hauhon, Sysmän, Multian, Kangasniemen, Kälviän ja Kaustisen muutosprosesseja. Maaseutualueiden erilaistuminen kasvaa ja kuntaliitokset muuttavat palveluverkkoja. Keskustat siirtyvät uusien kaupallisten palvelujen vetäminä ja hajoavat useisiin suuntaan. Maaseututaajamiin on muodostunut pysyvän keskeneräisyyden tila.

Miten tulevaisuuden trendit ja skenaariot hahmottavat maaseudun ja sen taajamien kehitysnäkymiä?

Raportissa eri asiantuntijat kirjoittavat omissa puheenvuoroissaan miten lainsäädäntö ja hallintotapa ovat muuttuneet, mitä keskeisiä piirteitä taajamien muutoksissa on havaittu, miten maaseututaajamien tutkimusnäkökulmat ja menetelmät ovat muuttuneet, millaisena maaseututaajama näyttäytyy kansatieteen tutkimuksen ja kulttuuriympäristön hoidon viitekehyksessä sekä millainen maaseututaajama on maakuntakaavoituksen näkökulmasta ja toisaalta aluearkkitehdin toimintaympäristönä. Oulun yliopiston pitkäjänteinen työ kuvataan esimerkkinä maaseututaajamaan kohdistuvasta koulutuksesta ja tutkimuksesta.

Julkaisu kokoaa yhteen Lahden ammattikorkeakoulun, Aalto-yliopiston ja Oulun yliopiston yhteisen tutkimushankkeen (2013-2015) keskeiset tulokset.